

ПРОФ. А. В. ЕФИМОВ

НОВА ИСТОРИЯ

1789-1870

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ (КОМУНИСТИ)

13776

А. В. ЕФИМОВ
ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ НА
АКАДЕМИЯТА НА НАУКИТЕ
В СССР

инв. № 9175

НОВА ИСТОРИЯ

1789—1870

Инв. № 21903
28. II. 1952

БИБЛИОТЕКА
на ЦЕНТРАЛНИЯТ ЗА
СТУДИИ И ИСТ. Ц. НАУКИ
София

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ (КОМУНИСТИ)

ИЗДАТЕЛСТВО на БЪЛГАРСКАТА
РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ (КОМУНИСТИ)

Проф. А. В. Ефимов
НОВА ИСТОРИЯ
ВТОРО ИЗДАНИЕ

Превел: Дим. Владов
Редактор: д-р Хр. Гандев
Коректор: Д. Пипова
Тираж: 10,000

Печатница на Бълг. раб. партия (комунисти)

СОФИЯ	№ 354	1947
-------	-------	------

ПЪРВА ЧАСТ

ЕВРОПА И СЕВЕРНА АМЕРИКА В КРАЯ НА XVIII И НАЧАЛОТО НА XIX в.

ГЛАВА I

ЕВРОПА В НАВЕЧЕРИЕТО НА БУРЖОАЗНАТА РЕВОЛЮЦИЯ В ФРАНЦИЯ

Борба за световно
първенство.
Въздигане на
Англия

През XVI век, след великите географски открития, Испания и Португалия станали най-силните държави в света, понеже владеели огромни колонии, от които черпели много злато.

Тия богати, могъщи страни имали непобедима флота и страшни армии. Но към края на XVIII век положението се изменило.

Явил се съперник на Испания и Португалия: през XVI в. в Нидерландия, която се намирала под игото на Испания, избухнала революция. Като следствие от нея търговските и промишлените нидерландски провинции, начело с най-богатата и гъсто населена Холандия, се отделили от Испания и се превърнали в независима, мощна държава.

Испания и Португалия, вследствие отделянето на Нидерландия и преместването на търговските центрове там, изоставали и отслабвали все повече. Те загубили значителна част от своите колонии.

След нидерландската революция изглеждало, че първенството минава трайно към Нидерландия. Действително на първо време тя имала най-богатите колонии и водела извънредно обширна търговия. За холандските моряци се казвало, че са „морски каруцари“, които превозват стоките на всички страни в света. Но това положение не продължило дълго. Пред Испания изведнаж се явили трима „наследници“, защото в борбата за световно първенство освен Нидерландия влезли още Франция и Англия.

За засилването на Англия огромно значение имала революцията, която разчистила пътя за бързото развиване на промишлеността и на селското стопанство, като отхвърлила неограничената власт на краля, който се опирал на феодалните земевладелци, и като докарала на власт буржоазния парламент.

По време на английската буржоазна революция Кромвел започнал война срещу Нидерландия, която била разгромена от английската флота и войска. След това се почнала дълга и упорита борба между Англия и Франция, надмощието в

която било на страната на Англия. Последната голяма война, така наречената Седемгодишна война (1756—1763), довела до решителната победа на Англия и до значително отслабване на феодално-абсолютистическа Франция.

В 1763 г., съгласно мира, подписан в Париж, Франция предала на Англия най-важните си колонии в Индия и Канада. Тези придобивки увеличили извънредно много търговската и колониалната мощ на Англия.

Англия в 60—70-те години на XVIII век

Натрупването на капитал „Мореплавателните актове“, които били в сила в Англия още от времето на буржоазната революция през XVII в., спомагали също така за

разцъфтяването на английската търговия. Търговията с роби носела огромни печалби. В ръцете на земевладелците, които изгонвали селяните от земята и заграбвали техните земи, се натрупвали големи капитали.

Английските колонии се заселвали бързо — там се преселвали много селяни, лишени от земя вследствие „заграждането“. В тези колонии се разпродавали много изделия на английската промишленост.

За сметка на ограбването на колонии в Англия се създавали едри капитали. Още от XVII век в Англия започнали да се учредяват търговски и промишлени дружества с делов капитал за производство на корабно платно, за добиване на селитра, от която правели барут, за разработване на рудници.

„Загражданията“. По това време в Англия повече отколкото във всяка друга страна имало излишни работни ръце. От края на XVIII в. вследствие развоя на вълнено-тъкаческата промишленост се започ-

нало разделянето на общинските мери. Пасищата се „заграждали“, а „загражданията“ способствували за разоряването на селяните (йомените). Английският писател Голдсмит описва това така: „Мило, приветливо село, най-възхитителното в цялата долина... запустяването придава печален вид на твоята зеленина: един господар е заграбил всички имоти... а твоите чедра, треперейки и отстъпвайки пред ръката на хищника, напускат родния край и отиват далеч, далеч.“

Хиляди бедняци и просяци (паупери), лишени от земя и покрив, скитали по прашните пътища и градските улици да търсят работа. Предишните дребни собственици (йомените) и дребните арендатори били изместени от едрите собственици, земевладелците-джентри¹, които работели с помощта на

¹ Благородници. — Б. пр.

ратаи. Най-едрите земевладелци, лордовете, обикновено не ръководели сами стопанствата си, а отдавали земята си, разпределена на големи участъци, под аренда на фермери, които също наемали ратаи.

Към края на XVIII в. селяните-собственици в Англия били почти напълно разорени.

Ликвидацията на дребнособственическото селско стопанство, която при капитализма преминала доста тежко за селското население, в същото време е била голям напредък, тъй като подпомогнала развитието на селското стопанство. Дребното дотогава селско стопанство с разпръснатостта на имотите, с изостаналата триполна система пречело да се въведат усъвършенствуващи начини за обработване на земята. По-рано след събирането на реколтата всички огради се махвали и по стърнищата пасял добитъкът. Всички сеели и събирали реколтата едновременно. Това не позволявало да се въведе по-добро сеитбообращение и нови култури. Към края на XVIII в., след ликвидирането на дребното селско стопанство, английското земеделие станало вече най-напредналото в света, като прилагало дълбоката оран, брануването, изкуственото торене, редуването на селскостопанските култури и др. п. Били развъдени прочутите в целия свят дърхамски крави и бици и йоркширските тлъсти свини.

През XVIII в. градовете растели така бързо, че селското стопанство не могло да ги задоволява с достатъчно продукти. От края на XVIII в. Англия започнала да внася зърнени храни.

Промисленост

След покоряването на редица държави в Индия в Англия започнали да докарват масово от там евтини и красиви, ръчно боядисани платна. Тогава търговците и английските вестници поделели кампания срещу внасяните платна, които конкурирали английските. Това дало лишен тласък за усъвършенствуване на предачеството и тъкачеството в самата Англия.

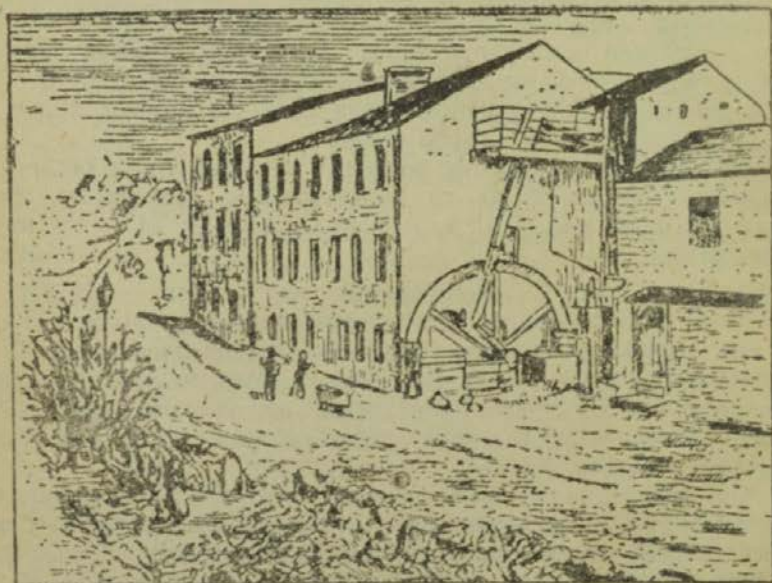
По това време занаятчийските цехове в Англия били в силен упадък. Едни занаятчий работели самостоятелно (обикновено в работата им помагали жените и децата) и продавали стоките си на пазара; други работели за закупувачи, като тъчели по поръчка платно за търговците от тяхна собствена вълна, а понякога и на техни станове. Макар че продължавали още да работят у дома си, тия занаятчий в същност вече се били превърнали в наемни работници.

Така в Нотингам 50 търговци на чорапи раздали по домовете 1,200 плетачни машини.

В 1790 г. някой си Джеймс Пилгрим от Лондон имал 2,000 работници, повечето от които работели по домовете си. В Англия през XVIII в. била разпространена капиталистическата манифактура, особено във вълнената промишленост.

В манифактурата (латинската дума „манифактура“ значи ръчно производство) трудът на наемните работници в работилницата обикновено бил съчетаван с работата у дома на занаятчии, които се превръщали постепенно в наемни работници. Манифактурата била капиталистическо производство, основано на ръчен труд, без прилагане на машини. В манифактурата имало значително разделение на труда.

Ето как англичанинът Адам Смит, един от най-големите икономисти на XVIII в., описва разделието на труда в манифактурата за топлийки: „Един работник изтегля тела, друг го изглажда, трети го нарязва, четвърти го изостря, пети изтънява връхчето за поставяне на главичката. Изработването на главичката от своя страна се разпада на две или три операции. Отделна операция е поставянето ѝ, друга — полирането на топлийките. Даже опаковането на топлийките в хартийки е съвсем отделна, самостоятелна работа. По такъв начин трудът за изработването на топлийките се разпада приблизително на 18 ръчни операции.“

Една от първите английски фабрики с парен двигател

Главният недостатък на манифактурата се състоял в това, че ръчната техника била слабо производителна. Манифактурата не могла бързо да увеличава производството и да дава достатъчно стоки за колонии и за самата Англия.

Изнамиране
на машините

В края на
XVIII в. в
условията

на големия промишлен и търговски подем, при все повече растящото търсене на стоки, в Англия станало събитие от огромно значение — там били изнамерени машините и се появили фабрики със стотици, а след това и с хиляди наемни работници. В Англия почнало формирането на нови основни обществени класи: класата на индустриалната буржоазия и на нейния бъдещ гробокопач — пролетариата.

Най-напред машините се появили в младата памучна индустрия, където още не могли да бъдат при-

Джеймс Уат, изобретател на
усъвършенствуваната парна машина

ложени стеснителните цехови ограничения. В 1765 г. тъкачът Харгривс изнамерил механичната предачка, която нарекъл в чест на дъщеря си — „Джени“. Тази машина изтегляла 16 нишки едновременно. Работата на човешките пръсти, които по-рано изтегляли и усуквали памучните влакна, сега се извършвала от машина. Изнамерени били също и механическите тъкачни станове. Сега само в една фабрика, в едно здание, което имало по няколко етажа, работели двесте-триста, дори до шестстотин души работници. Първата фабрика била построена в 1771 г. от бръснаря Аркрайт, ловък и практичен човек, който откраднал едно чуждо изобретение. В първите фабрики станове се привеждали в движение от водни колелета, затова фабриките се строили само по бреговете на реките.

В 1784 г. лаборантът от Глазговския университет, Уат, изнамерил усъвършенствуваната парна машина, над която работил много години. За своето изобретение Уат пише: „На брега на нашия канал трябва да се построи завод, който да снабдява целия свят с машини от всевъзможни размери.“ Сега вече започнали да се строят фабрики не само по бреговете на реките, но и на всяко друго място.

Малко преди Уат гениалният руски самоук, уралският механик Иван Иванович Ползунов, изнамерил и построил

самостоятелно усъвършенствувана парна машина. Неговата машина работела добре, но в крепостническа Русия, където ръчният труд бил евтин, парните машини намерили широко приложение много по-късно.

През XVIII столетие в Англия се научили да лят чугун не с дървени въглища, а с кокс. Започнало усилено добиване на каменни въглища, за превозването на които се строели канали. Преминало се и към строеж на железни мостове.

Така в Англия към края на XVIII в. възникнало едро машинно капиталистическо производство. През XIX в. за английските стоки се открил в Европа много по-широк пазар отколкото по-рано, въпреки че европейските държави въвели високи митнически тарифи. Значителна част от промишлените изделия на Англия се продавали в нейните колонии. Към това време новата машинна техника в Англия се усъвършенствувала и внедрявала все повече в индустрията, а до известна степен и в селското стопанство.

Появяването на машините и фабриките към края на XVIII в. тъкмо в Англия, а не в някоя друга страна, се обяснява с това, че там по-рано отколкото другаде били отстранени онези пречки, които спъвали развитието на капитализма. Особено голяма роля в това отношение изиграла буржоазната революция от XVII в. Англия имала в по-голям размер отколкото другите европейски страни и капитали, и работна сила, и развита манифактурна промишленост.

Господство на феодално-абсолютистическия строй в Европейския континент

Нека сравним Англия със страните от Европейския континент. В Франция, гдето още господствувал феодално-абсолютистическият ред, съществували вътрешни митници и теснителни цехови правила. Селското население било доведено до пълна нищета от данъците на земевладелците и кралските чиновници, селското стопанство било в упадък.

В феодалните държави на „Свещената римска империя“ развитието на капитализма се затруднявало особено от раздробеността на Германия на 300 самостоятелни и на повече от 1,000 полусамостоятелни държавици. Властта на императора на „Свещената римска империя“ била нищожна. Фактически в тази империя са се разпореджали Австрия и Прусия, влиянието на които през XVIII в. пораснало значително.

Но докато германските държавици имали все пак привидно някакви обединяващи учреждения (император, сейм, който се събирал в Регенсбург), то Италия с още по-голямо право може да се нарече „неорганизирана“ територия, защото нищо не обединявало италианските държави. Най-големите от тях били Пиемонт, гдето управлявала Савойската династия, кралството на двете Сицилии, на чийто престол седали Бурбоните от испанския клон на този дом, и Папската област, разделена на „легатства“ (административни области), управлявани от кардинали или епископи. В Папската област свирепствувала средновековната инквизиция (духовен съд).

В феодална Полша селското население било така угнетено от пановите (едрите земевладелци — магнатите, и дребните — шляхтата), че за полските селяни казвали, че са най-бедното население на Европа. Полските панове потискали жестоко неполското население — украинците, белорусите и евреите. От 1772 год. започнала подялбата на изостанала Полша между Прусия, Австрия и Русия.

В западните Испания и Португалия, а така също и в изостаналите Турция и Швеция, индустрията и търговията били развити слабо.

Голяма роля в световната история от XVIII в. започнала да играе Русия. Тя била огромна държава със силна армия. Но развитието на Русия било още сковано от веригите на крепостничеството.

Във всички европейски държави освен в Англия в навечерието на буржоазната революция от XVIII в. господствувал още феодално-крепостническият строй.

Англия била най-напредналата държава в Европа не само по отношение на икономическото си развитие, но и по своя политически строй. Там от XVII в. победил парламентарният строй. В Англия кралят „царувал, но не управлявал“. — Управлявал всесилният парламент, за когото даже имало поговорка че той „може да направи всичко, а не може само да превърне мъжа в жена и жената в мъж“. Опитите на английския крал Георг III (1760—1820) да се бори с парламента довели до пълното поражение на кралската власт.

За разлика от Англия повечето страни от Европейския континент били абсолютни монархии. В Франция, Русия Австрия, Прусия, Турция и Испания монарсите управлявали самовластно.

Някои малки държави в Европа — Венеция, Генуезката република, Нидерландия — били аристократически републики, където властта е била наследствено достояние на представителите на богатите родове.

Малко преди Френската революция на световната карта се появила младата задокоеанска република — Съединените американски щати. В тази република, която се състояла от отделни, слабо свързани помежду си щати, политическата власт принадлежала вече не на аристократите, а на капиталистите

ГЛАВА II

ВОЙНА ЗА НЕЗАВИСИМОСТ И ОБРАЗУВАНЕ НА СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ

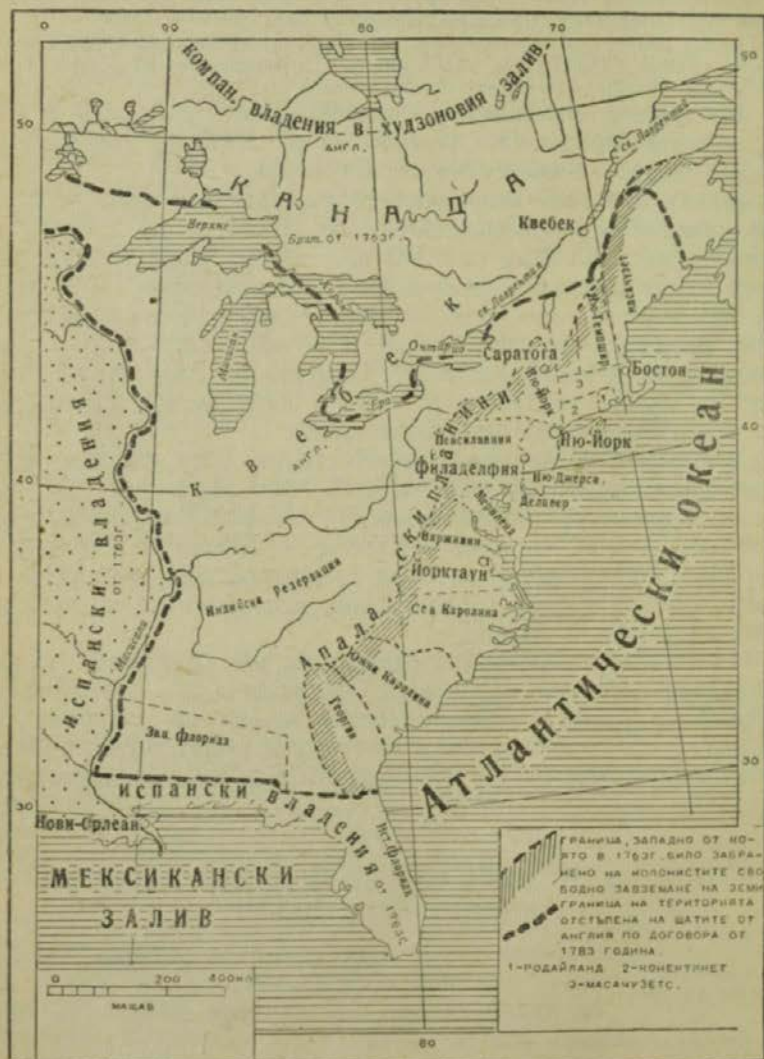
Колониите
в Северна Америка

Първите групи преселници се отправили в Северна Америка още в началото на XVI в. Те се надявали, че ще намерят там, както и в Централна Америка, злато.

Те обаче останали измамани. На атлантическото крайбрежие на Северна Америка злато тогава те не намерили.

На първите преселници вървяло зле. Много от тях загинали от малария и от тропически болести, а някои се принудили да се върнат обратно в Европа.

Към края на XVIII в. най-много колонии в Северна Америка имали англичаните; англичаните изтласкали най-напред

Североамериканските колонии на Англия през време на войната за независимост

холандците, а след това и французите. Нидерландската колония „Нов Амстердам“ в 1664 година била превзета от англичаните. Тази колония била подарена на брата на английския крал, Йоркския херцог, и била наречена Ню-Йорк.

В 1763 година англичаните закрепили господството си и в завоюваната от французите Канада.

В колонииите бил използван трудът на белите роби, докарвани от Европа. Това са били осъдени на затвор престъпници или хора, попаднали в робство за дългове. Особено широко се прилагала в колонииите обаче експлоатацията на черните роби — негрите, и то предимно в южните колонии, където в плантациите се произвеждал тютюн. Отношението към негрите-роби било много жестоко. Ако някой негр избягвал от плантацията, тръгвали да го гонят като дивеч с кучета. На заловените роби отсичали ръцете, а отрязаните места потапяли в кипяща смола. След тези ужасни мъчения негрът бивал обесван.

В северните щати, където преобладавало стопанството на селяните-фермери, се развивали бързо индустрията и търговията. Там имало богат риболов. От изсичания в изобилие дървен материал строели кораби.

Борбата на Англия срещу развитието на индустрията в американските колонии

Като защищавал английската буржоазия от задокоеанския конкурент, английският парламент всячески се стремил да ограничава развитието на индустрията и търговията в своите американски колонии.

В 1750 година парламентът забранил построяването в Америка на железодобивни заводи. В 1754 година той забранил изработването на каквито и да било тъкани в Америка и предписал те да се внасят готови от Англия. Всред бедното фермерско население и работниците започнало брожение, понеже в 1763 г. английският крал забранил преселването в западните земи. Колонистите и преди това заграбвали самоволно земята на едрите земевладелци и нееднократно въставали срещу колониалните власти. Сега недоволството станало всеобщо.

В 1763 година бил издаден закон за гербовия налог. С гербов налог се облагали всички търговски сделки; даже всеки брой на вестниците се облагал с висок налог. Този налог щял да легне като тежко бреме върху населението. Опитът да се въведе гербовият налог предизвикал въстания на населението в Бостон и в други градове. Чиновниците,

които продавали гербови марки, бивали намазвани с катран, овалвани в перушина и носени на дълги пръти по улиците на Бостон под оглушителното чукане по тави. Съпротивата била толкова единодушна, че английското правителство отменило акта за гербовия налог. Но парламентът скоро въвел нови данъци и изпратил още повече войски в американските колонии.

Война
за независимост

Когато английските търговци докарали една голяма партида чай, обложен с данък, бостонските жители нападнали корабите и изхвърлили сандъците с чай във водата. Тази случка е наречена „бостонско пиене на чай“ (декември 1773 г.).

В 1774 година като наказание за съпротивата английското правителство постановило да се затвори бостонското пристанище. Това предизвикало взрив от възмущение в колонията.

В същата 1774 година американските колонии изпратили свои делегати на конгреса в Филаделфия. Този конгрес почтително молил краля да унищожи ограниченията за търговията и промишлеността, а така също да не се облагат колонистите с данъци без тяхно съгласие. В отговор на това кралят поискал пълното подчинение на колонията, като обявил, че те се намират в състояние на метеж.

В 1775 година почнали военни действия между войските на английския крал и американските колонисти.

Отначало колонистите мислели, че войната е започната не от английския крал, а от неговите чиновници в Америка. Всяка сутрин събуждащите се американци се молили за краля, а след това отивали да се сражават срещу кралските войски. Но войната продължавала. На 4 юни 1776 година Конгресът приел „Декларацията за независимост“, съставена от напредничавия за времето си демократ Джеферсън, който пуснал на свобода своите роби. В нея се обявявало отделянето от Англия и се казвало: „Всички хора са създадени равни. Всички те са надарени от своя създател с някои неотчуждаеми права, в числото на които спадат: животът, свободата и стремежът към щастие.“ Тази декларация била манифестът на революционната в това време класа — буржоазията.

В 1781 година била приета първата конституция на новата република, която се е състояла от 13 слабо свързани помежду си щати (бивши колонии). Конгресът на представителите на щатите, който действувал въз основа на конституцията от 1781 година, приел само резолюции с пожелания, чието изпълнение не било задължително. Слабостта на централната власт затруднявала воденето на войната с Англия.

Войната срещу Англия продължила до 1782 година. Главното командуващо армията на колонистите бил горещият патриот и бележит организатор Георг Вашингтон (1732—1799).

На войските на колонистите вървяло зле: англичаните завладели столицата на отделните се колонии, Филадельфия. В лют студ американските патриоти зимували на открито поле. Оръжието, парите, обувките и облеклото били недостатъчни. С труд Вашингтон постигал дисциплина в армията, която се състояла от храбри, но необучени фермери и занаятчийци. Освен това съюз-

Георг Вашингтон

ници на англичаните се намерили в самите американски колонии. Срещу колонистите, които се борели за свобода и независимост, излезли англичаните — богати земевладелци, собственици на роби, и кралските чиновници, които живеели в Америка.

С цел да увеличи армията си английският крал Георг III наел с договор от немския князе около 30,000 войници-крепостници, които изпратил в Америка. Той искал да наеме и в Русия от Екатерина II още 20,000 войници и тя отначало се съгласила. Обаче поради напрегнатите отношения между Русия и Англия и неотдавнашното селско движение на Пугачов, царската отказала да изпрати войници в Америка.

Напредничавите хора в Русия — Радищев и други — поздравили американците, които се борели за независимост и за република.

В същото време в помощ на американските колонисти се притекли много доброволци от Европа, между тях бил и 20-годишният френски офицер Лафайет, който екипирал на свои средства един кораб заедно с екипажа му, и младият Сен-Симон, който впоследствие се прочул с плановите си за преобразование на обществото.

В първите години на войната английското правителство се опитало да обкръжи и измори от глад главното огнище на въстанието — северните колонии. Този план не сполучил: английската армия, изпратена да извърши обкръжаването, била разбита. Тогава англичаните преместили военните действия от демократичните северни колонии на юг, където били госпо-

дари английските аристократи-робовладелци. Но и тук англичаните претърпели несполука. Особено успешно за американците войната почнала да се развива, след като те, като използвали старата вражда между двете колониални държави — Англия и Франция, получили въоръжена помощ от Франция (1778). Колонистите прилагали успешно тактиката на партизанската война и с поддръжката на френските войски разбили наемната кралска армия.

В 1781 година главните сили на англичаните се предали на Вашингтон при Йорктаун, в щата Виржиния. На следната година във Версайл били изработени условията на мира (самият договор бил утвърден в 1783 година). Англичаните признали независимостта на колониите. Така се завършила войната за независимост, която Ленин нарече война „на американския народ против разбойниците англичани, потискащи и държащи в колониално робство Америка...“¹

Войната за независимост направила голямо впечатление на напредничавите кръгове в Европа. Американците, които се борели за независимост и за демократически ред, били посочвани за пример.

Въстанието на Шейс (1786) През време на войната били конфискувани земите на привържениците на Англия — богатите земевладелци. 100 хиляди англичани били изгонени от Съединените щати.

Войната обаче разорила и много фермери. От войната останал тежък държавен дълг, който правителството решило да прехвърли на фермерите, като увеличило данъците. Започнали да продават добитъка, къщите и земята на недоизплатените задълженията си фермери. В отговор на това фермерството и бедното градско население, главно занаятчиите, в редица северни колонии започнали въстание, начело на което застанал участникът във войната за независимост Даниел Шейс. С мъка войските на Съединените щати потъпкали това въстание. Подемът на демократическото движение заставил буржоазията от Севера и плантаторите-робовладелци от Юг да се сплотят по-тясно. Било решено да се измени конституцията, за да се заздравя централната власт.

В 1787 год. била изработена новата конституция, която в основните си линии е в сила и досега.

Американската конституция По-рано всеки щат бил отделна държава със свои въоръжени сили и финанси, със свои митнически граници. Сега централната власт била усилена малко, при което на отделните щати била предоставена значителна самостоятелност по местните въпроси. Глава на изпълнителната власт бил президентът, който се избирал за четири години. Той командувал армията и флотата,

¹ Ленин. Соч., т. XXIII, стр. 176.

назначавал чиновниците, с една дума, имал огромни пълномощия. За пръв президент бил избран Вашингтон.

Американският парламент — Конгресът — се състои от две камари. В долната камара — *камарата на представителите* — депутатите се избират съответно броя на жителите във всеки щат. Горната камара — *сенатът* — се състои от представители на щатите (по двама от всеки щат).

С новата конституция изборните права на трудещите се били значително ограничени. Почти във всички щати за получаване на избирателни права било необходимо наличието на собственост — земя или капитал. Жените не получили избирателни права. Робството се запазило. Робите и индианците нямали граждански права. Съществено ограничение било също така искането избирателят да е прекарал определено време в даден окръг (ценз на оседналостта), което лишавало от избирателни права мнозина от скорошните преселници.

Големи пълномощия получил Върховният съд, съставен от назначавани до живот членове. Този съд могъл да отменява всеки американски закон, като го обяви, че е в противоречие с конституцията.

При републиканския строй в края на XVIII в. в Северна Америка на власт бил блокът на търговско-индустриалната буржоазия на Севера и на плантаторите-робовладелци от Юга.

Докато траела войната за независимост и изработването на конституцията на Съединените щати, бил разрешен и извънредно важният за Америка въпрос за западните земи, в които живеели индианците. Огромни пространства на запад, които не били заселени още от колонисти, били обявени за държавна собственост. Индианските обитатели на тези земи бивали изгонвани от там и отхвърляни във вътрешността на континента, а ако окажели съпротива, бивали изстребвани. Тези земи се определяли за продажба на големи участъци и на висока цена, недостъпна за бедното население. В края на XVIII в. буржоазията и плантаторите-робовладелци разрешили аграрния въпрос в свой интерес.

Все пак войната за независимост и конституцията на Съединените щати, която закрепила нейните основни завоевания, имали голямо прогресивно значение. Американците си извоювали независимост; бившите английски колонии от част на монархията се превърнали в самостоятелна държава — република. Английският парламент и кралската власт сега вече не могли да ограничават развитието на американската

индустрия и търговия и да забраняват заселването на западните земи. Унищожени били митниците между предишните колонии, сега щати. В северните колонии било забранено робството.

Въстанието на Даниел Шейс

ФРЕНСКАТА БУРЖОАЗНА РЕВОЛЮЦИЯ ПРЕЗ XVIII ВЕК (1789—1794 г.)

Кризата в феодално-абсолютистическа Франция

Селяни.
Упадък на
селското
стопанство

Франция към края на XVIII в. имала 25 милиона души население, от което повече от 23 милиона били селяни.

Френското селячество от края на XVIII в. се различавало силно от английското. Към това

време в Англия селяните-собственици (йомените) почти повсеместно изгубили земята си и в голямата си маса станали ратаи или градски работници. В Франция пък селяните водели дребно стопанство на земя, която принадлежала на земевладелеца, и носели феодални повинности.

Наистина крепостното право в Франция към края на XVIII в. се запазило само тук-таме, но все пак селяните останали обвързани от множество феодални повинности.

Селянинът давал част от реколтата на земевладелеца (обикновено една четвърт) или плащал стойността ѝ в пари. Друга част от реколтата (десетъка) обирали от селянина алчните попове. Когато селянинът умираше, явявал се управителят на земевладелеца и събирал голям данък за прехвърляне на наследството. За прекарване на жито или други продукти през някой мост, макар той и да бил построен от самите селяни, земевладелецът — сеньорът — събирал отделен данък. За меленето на зърнените храни в господарската мелница, за печенето на хляба в господарската фурна трябвало да се плаща отделно. Даже и когато сеньорът нямал фурна за хляб, все едно, от селянина искали установения някога ежегоден данък за ползуване от фурна. Мостът и мелницата могли да се повредят, но ежегодните данъци за превоз и за мелене се събирали редовно.

В Франция се запазили много други средновековни тежести за селското население. Когато се забавлявал с лов, сеньорът имал право да тъпче селските ниви, препускайки на коне с гостите си по тях заедно с глутници кучета. Всеки земевладелец имал гълъбарник. Гълъбите опустошавали селските ниви, но ако някой селянин убие гълъб, той бивал жестоко наказван. Запазили се много, макар и не толкова тежки, но унижителни задължения. Нощем в именията на земевладелците трябвало да се плашат жабите в блатата, за

Експлоатация на селяните — карикатура

да могат сеньорите да спят по-добре. При среща с земевладелец или с негови чиновници селянинът бил длъжен да се покланя иско и да им целува ръката или рамото.

Той нямало къде да се оплаче от сеньора. Съдел сам земевладелецът или назначен от него съдия. В съда се прилагали мъчения.

Селянинът зависел не само от своя сеньор. Той бил обложен с тежки данъци и в полза на кралската власт. Селянинът плащал данък за имуществото (талия), освен това плащал допълнително данък за дохода (двадесетина) — тъй наречения кралски данък.

Но и това било малко: съществувал още поголовен данък (капитация). Освен от преките данъци селяните били притискани също и от косвените.

Голям данък бил установен върху солта. За да не се отказват от извънредно скъпата сол, селяните били задължавани да купуват от нея не по-малко от 2 кг. годишно на човек „за тенджерата и за солницата“, т. е. за употребяване в храната. А за осоляване и за добитъка селяните били длъжни да купуват сол отделно. За да не могат селяните да купуват контрабандна сол, търговците-контрабандисти били осъждани на 9 години каторжна работа като гребци в галерите¹, приковани с вериги към седалките си. При повторно залавяне търговецът на контрабандна сол бивал обесван. Жестоко бивали наказвани и селяните, които купували необложена сол.

Специални отреди въоръжени надзорници гонели селяните от местата, където те сами могли да си добият сол.

С голям данък било обложено и виното. За Франция, която имала много лозя и била прочута по целия свят със своите вина, този данък бил особено важен. 27,000 акцизни надзиратели шарели по селските изби, мерели бъчвите, броели бутилките. На заставите те обискирали пешеходците и пътуващите с превозни средства.

¹ Галера — старинен кораб, каран с платна и гребла. — Б. пр.

Не по-малко от 1,500,000 селяни в Франция стигнали до положението на просяци. Те скитали и се занимавали с кражби. Пътницата в цяла Франция не били безопасни поради наличността на разбойници.

Един епископ малко преди революцията пише:

„Народът в нашите села живее в ужасна бедност, в празни къщи, без постел и маси. На повечето даже ръженото брашно и овесът — главната им храна — не стига и за половин година. Но и от тази храна селяните трябва да лишават себе си и своите деца, за да платят данъците-си.“

Ако селянинът не могъл да заплати данъците, продавали за недобори добитъка и съдовете му. Недоборите обаче продължавали да растат.

При такива условия селското стопанство западало. Гладът бил постоянен даже в плодородни години. Селските въстания се повтаряли от година на година. Военните началници на областите, губернаторите, потушавали тези въстания с помощта на войската, но не могли да ги прекратят.

Разслоение на
селското насе-
ление

При общото разорение и обедняване на селяните от техните среди се отделяли богаташите-земевладелци. Използувайки тежкото положение на повечето селяни, богаташите давали заеми с

високи лихви, а след това отнемали добитъка и земята на селяните за дългове. В централните райони на Франция средно се наброявали около 17% обезземлени селяни, но в отделни райони обезземлените били повече от половината.

Промишлеността в Франция също изостанала много назад в развитието си в сравнение с английската. Основната ѝ форма било цеховото занаятчийство.

Цехове и тяхната
уредба

Занаятчиите живеели на цели квартали — камени делци, месари, бояджии, шивачи. Майсторът седял на особено възвишение в работилницата,

с перука на главата, и наблюдавал калфите и чираците.

Работата в занаятчийската работилница почвала и свършвала с биенето на камбаната в най-близката църква.

Постъпващият на учение бил длъжен да внесе много такси: за църквата, в полза на цеха, за храна, да заплати за оформяне на документите — всичко около 500 ливри (около 500 златни лева). Седем години ученикът не само не получавал възнаграждение за труда си, но сам заплащал на майстора за учението. След това той ставал калфа и получавал малко възнаграждение. Но за да стане майстор, той трябвало да направи образцово изделие (шедьовър), дърводелецът например трябвало да направи вита стълба с резба по нея. Освен това трябвало да се внесат големи такси: за получаване на документи, за получаване на майсторско звание, кралска такса, полицейска такса и др. — общо около 5,000 ливри.

На майсторите не се разрешавало да имат повече от 1—2 ученика. На цеховете в Франция отдавна се гледало главно като на източник на доходи за кралското правителство. Цяла

армия инспектори и надзорници следяла за събирането на данъците от цеховете. Цеховете от своя страна увеличавали таксите на учениците и калфите.

Цеховото занаятчийство, при което всички изделия се изработвали по строго установени образци и се произвеждали в строго определено количество, не могло да задоволява пазара. Цеховете станали пречка за развоя на индустрията.

Ограничителни правила преследвали занаятчиите и на пазара. Много стоки от неустановен образец се унищожавали. Един търговски инспектор описва как се унищожавали изделията, при изработването на които били нарушени предписаните с кралски укази правила:

„Аз съм виждал как сутрин се нарязваха на късчета стотици топове платно и сукно. Тази спена съм наблюдавал ежедневно в течение на няколко години. Всичко това се правеше въз основа на правилата и по заповед на министъра. Защо? Само затова, че платът не бил равен или бил изтъкан неправилно.“

Често се унищожавали и добре изработени платове. Това се случвало, когато занаятчиите не давали подкуп на инспектора.

Парижките занаятчи, калфи и чираци, бедното население от парижките предградия, били задущавани от данъци и ограничения. Също такова било положението и в другите промишлени центрове.

Поради това, че в градовете се запазили цеховете с техните ограничителни правила, търговците почнали да дават поръчки по селата. Те давали на бедното селско население сурови материали и получавали готови изделия. Тази селска промишленост получила голямо разпространение в предреволюционна Франция.

Едри предприятия
В Франция имало и едри предприятия — в Анзенските каменовъглени мини, недалеч от Лил, до границата с Австрийска Нидерландия (Белгия) работели повече от 2,000 души работници. В кралските манифактури за порцелан и гоблени (художествени килими) работели стотици изкусни майстори-художници.

В Седан големите манифактури изработвали сукно за армията. Обаче тези едри производства били изключение. Значително развитие промишлеността получила главно из областите, в които се чувствувала притегателната сила на крайморските търговски градове в южна Франция, в Жиронда с големия търговски център Бордо, а така също в околностите на Марсилия. Там се произвеждало сукно, платно, стъкло и сапун както за вътрешния пазар, тъй и за търговия с Изтока.

Въпреки съществуването на отделни едри предприятия, в Франция преобладавало още дребното производство.

Търговия
През XVIII в. Франция водела голяма външна търговия. Нейният оборот нараснал в течение на това столетие от 130 на 1,080 милиона ливри. В Англия и Белгия Франция внасяла сурови материали — зърнени храни, вълна, добитък; в източната част на Средиземно море, в турските владения, а така също и в източнотиндийските

колонии (Сан Доминго и др.) — промишлени изделия и съестни продукти. Огромни печалби давала търговията с роби.

В Европа се продавали тънки вина и луксозни изделия (дантели, порцелан, бронзови украшения, скъпа мебел и др.).

Но за по-нататъшното развитие на външната търговия пречела вътрешната митническа система. Ограниченията за вътрешната търговия били големи. Държавата, сеньорите, епископите, манастирите имали свои митници, които вземали мита за преминаването на стоките през техните владения. 50,000 войници пазели вътрешните митнически граници, които делели областите една от друга. Французите казвали на подбив, че е по-евтино да се достави в Франция жито от Китай, отколкото то да се прекара от южната до северната част на Франция. Феодалният ред в Франция бил пречка за развой на промишлеността, търговията и селското стопанство.

Крал,
духовенство,
аристокрация

В 1774 г., след смъртта на Людовик XV, на френския престол се възкачил Людовик XVI. Той бил опърничав, зъл и лукав човек. В политическите работи той бил под силното влияние на жена си — властната, красива и надменна Мария Антоанета, сестра на австрийския император¹.

В кралския съвет Людовик XVI обикновено дремел. Той се оплаквал, че умственият труд го изморявал. Той отделял малко време за политика, но затова пък разбирал от лов. Ето една страница от дневника му:

„14 юли 1789 г.² — Нищо.

4 август — Лов на елени в гората, уловихме един; натам и насам яздох.

5 октомври — Бях на лов с пушка при Шатийонските порти. Убих 81 парчета, но прекъснах поради случилите се събития.

7 октомври — Нищо, на обед пристигнаха делите ми.“

В конюшната на краля имало 1,857 коня и 1,400 слуги за тях. В провинцията се държели в запас още 1,200 коня. За пътуване кралят имал 217 луксозни каласки.

Разходите за издържане на двора били баспословно големи. За изхранване само на ловджийските кучета се харчели 54,000 ливри годишно. В гъстите гори около Париж множество ловци завардвали за кралските ловувания хиляди елени. За огромните разходи по издържане на двора свидетелствува следният макар и незначителен факт, че за една година делите на краля изгорили свещи за 216,000 ливри. 4,000 аристократически семейства, приближени до двора, получавали от краля щедри помощи във вид на пенсии и подаръци.

Управляващият самовластно крал бил тясно свързан с земевладелската аристокрация и с върховете на паричната буржоазия — закупувачите на данъците и банкерите-лихвари. Първо съсловие в

Привилегировани
съсловия

¹ Императорът на „Свещената римска империя“.

² Тук, както и по-нататък, кралят споменава дни, в които са ставали най-важните събития от първите месеци на Френската революция (Авторът).

Франция било духовенството, второ — аристокрацията. Тези две съсловия били привилегирвани. Те били освободени от почти всички данъци. Висшите длъжности в държавата, всички командни постове в армията били в ръцете на аристократите. Но и в средата на духовенството и на аристократите имало различни прослойки. Богатите и влиятелните аристократи, които живеели при двора в Париж, считали, че стоят значително по-високо от небогатите и лошо образовани провинциални аристократи. Част от земевладелците си служела с труда на наемни работници. Тези земевладелци били близки до буржоазията.

Разслоение имало и в средата на духовенството.

Висшето духовенство — епископите (обикновено по-младите синове на знатни аристократи¹) — притежавало огромни чифлици и получавало от църквата доходи, които достигали милиони ливри. В същото време селското духовенство получавало сравнително малки доходи. По начина на живот селското духовенство понякога малко се отличавало от богатите селяни.

Всички, които не влизали в състава на първите две привилегирвани съсловия, принадлежали към третото съсловие.

Подавяващо мнозинство от третото съсловие съставлявали селяните. Тук спадали също занаятчиите, работниците и бедното градско население. Ръководещо положение в третото съсловие имала буржоазията: търговците, bankerите, закупувачите на данъци, собствениците на манифактури.

В състава на младата френска работническа класа влизали работниците от манифактурите, занаятчийските работници (калфи и чираци), част от селските занаятчии и най-после голям брой сезонни работници. Положението на всички тези слоеве било крайно тежко. Работният ден продължавал от ранно утро до късна нощ. Работниците бивали обременявани с тежки глоби. Чести били случаите на въстания на работниците от манифактурите. Обаче тогавашните работници и въобще градските „парии“, „плебейските елементи“, още не са били самостоятелни в политическо отношение, още вървели след революционната буржоазия.

Забогателите буржоа съперничели по разкош на знатните. Те строели дворци и устройвали блестящи приеми. А в последните десетилетия преди революцията буржоата започнали да придобиват земята на разорените аристократи.

¹ Според френските закони цялото състояние на бащата минавало по наследство на най-възрастния син.

Политически обаче буржоазията била безправна. В държавния апарат, в съдилищата господари били кралят и аристократите.

Най-богатата част от буржоазията — закупувачите на данъците, банкерите, които давали заеми на държавата, търговците, които търгували с колонии, собствениците на земи, които получавали данъци от селяните — била тясно свързана с феодално-абсолютистическия строй. Обаче и тя се стремяла към реформи: тя искала да се турят в ред финансите и да получи за себе си политически права.

Колкото се отнася до търговско-промишлената буржоазия, която страдала от ограниченията в търговията и промишлеността, тя отишла по-далеч и искала конституция. Пред нейните очи стоял примерът на Англия и Америка. Буржоазията, която излязла на борба с феодално-абсолютистическия строй, била революционна класа.

Волтер

Идеология на надигащата се буржоазия и на народните маси

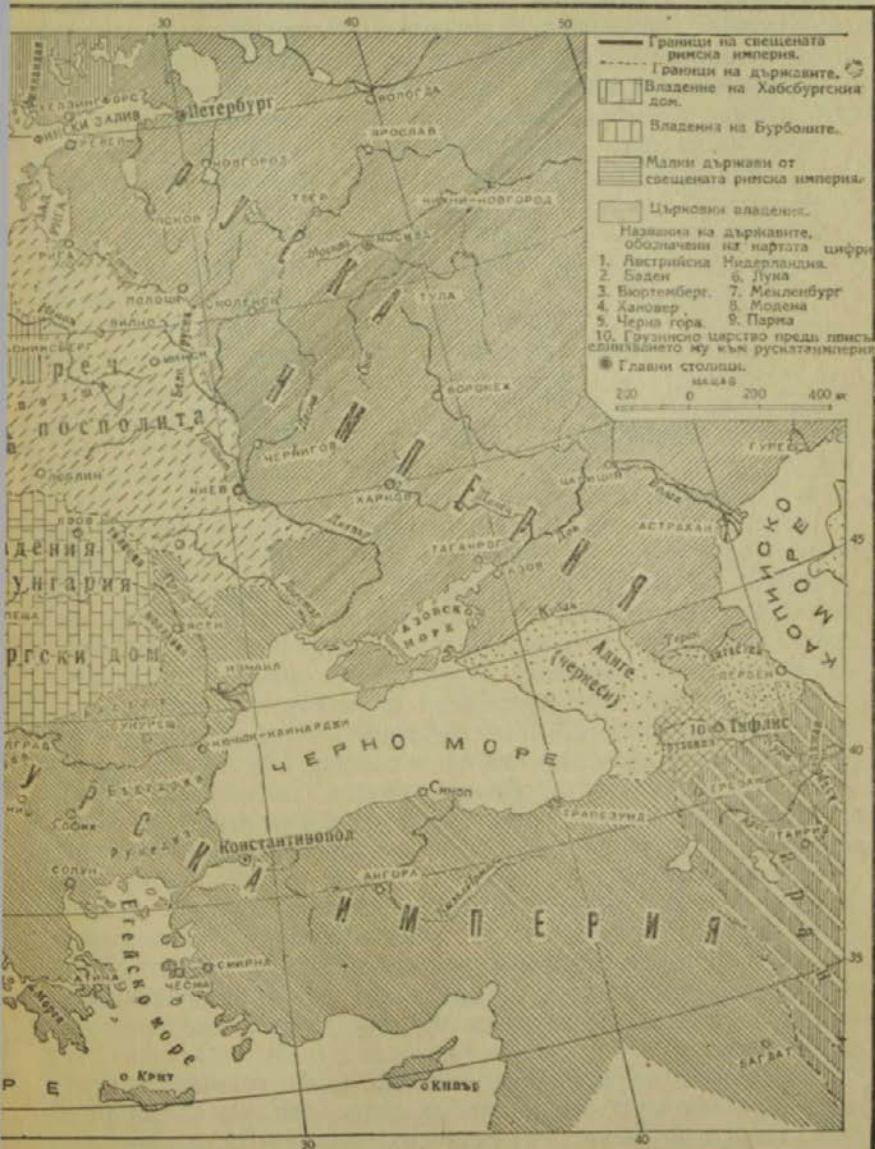
Волтер.
Монтескьо

Исканията на буржоазията били издигнати още дълго преди революцията. С огромно влияние в първата половина на XVIII в. се ползвали

Волтер и Монтескьо, които принадлежали към по-старото поколение на френските политически писатели на буржоазията.

Известен писател, признат за „господар на мисълта“ на напредничавите хора на неговото време, автор на много пиеси, исторически трудове и политически памфлети, Волтер (1694—1778) се прочува със своите гневни и страстни речи срещу крепостническия режим и църквата. „Той шибаше и гореше като мълния“ (Херцен). „Разрушете старото здание на измамата“, „Смачкайте гадината“ — призовавал Волтер. „Гадина“ Волтер наричал господстващата в Франция католическа църква. Волтер искал веротърпимост, свобода на словото и печата, неприкосновеност на личността. Заради първите си

стихове Волтер попада в Бастилията. Едва излязъл от нея, той трябвало да бяга в Англия. През живота си той неведнаж бил принуден да скита из чужбина. Волтер обаче не е бил нито демократ, нито революционер. Той считал, че „простолудieto“ трябва да се държи в строга подчиненост, че за простия народ религията е дори полезна, и сам издигнал в своето имение паметник с надпис: „На бога от Волтер.“

„Ако няма бог, той трябва да се измисли“ — казвал Волтер. При това той твърдял, че като създал света, бог повече не се месил в работите му.

Промяна на режима Волтер чакал не от революция, а от „просветен владетел“-философ. Той водел оживена преписка с пруския крал и с руската императрица Екатерина II.

Появилият се едновременно с Волтер Монтескьо (1689—1755), аристократ по произход, бил член на парламента в Бордо (съдилищата в Франция били наричани парламенти). Главния си труд „Духът на законите“ той писал в продължение на 30 години. Когато книгата била публикувана, успехът ѝ бил такъв, че в следните две години излезли 22 издания от нея. С какво да се обясни този успех?

Идеализирайки английския политически строй, Монтескьо развивал теорията за разделението на властите. Той считал, че главната длъжност на краля се състои само в това да наблюдава за изпълнението на законите, да осъществява изпълнителната власт. Законодателната власт трябва да принадлежи на представителите на имотните класи. Съдилищата пък трябва да бъдат независими и от краля, и от парламента.

В Франция през XVIII в. теорията за разделението на властите означавала искане да се ограничи властта на краля в полза на буржоазията. Възхвалявайки английския парламентарен строй, Монтескьо издигал пред френската буржоазия перспективата да получи също такова влияние, каквото имала буржоазията в Англия.

В 1751 г. в Франция излезли първите томове **Енциклопедисти** от знаменитата „Енциклопедия на науките, изкуствата и занаятите“. Начело на това издание стояли философът Дидро и математикът Д'Аламбер. В Енциклопедията участвували Волтер, Русо и много други видни писатели.

Появяването на тази Енциклопедия било голямо събитие. В нея били дадени най-подробни описания на различните производства в Франция — различните манифактури, селското стопанство, при това се описвали най-добрите образци. Френската буржоазия искала да покаже своите достижения.

Но Енциклопедията имала и друго, много по-голямо значение. Тя била не само Енциклопедия на занаятите, но също така и Енциклопедия на науките. В нея имало големи статии, цели научни изследвания, в които се давал отговор на едни или други въпроси от тогавашното научно знание. Енциклопедистите систематизирали всичките познания, които са били натрупани към средата на XVIII в.

Главното обаче е, че цялата Енциклопедия имала воен политически характер. Дидро и Д'Аламбер обявили непримирима борба на католическата религия, подхвърлили на безпощадна критика учрежденията на феодално-абсолютистическия строй. Не напразно кралският съвет постановил да се унищожат още първите томове на Енциклопедията. Нейното издаване било прекратявано и забранявано няколко пъти. В навечерието на революцията излязъл последният ѝ том.

Критикувайки решително абсолютистическия строй, обявявайки се за ограничаване на кралската власт, енциклопедистите съвсем не искали нейното унищожаване.

За разлика от Волтер и Монтескьо, по-младото поколение на френските буржоазни писатели, енциклопедистите, били материалисти. Те твърдели правилно, че светът е движение на материя.

Бидейки материалисти при обясняването на явленията в природата, енциклопедистите си останали идеалисти при обясняването на законите за развой на човешкото общество. Те погрешно смятали, че цялото обществено развитие зависи само от успехите на разума. Те не разбирали решителното значение на материалните условия в икономическото развитие и значението на класовата борба.

Искането за република, учението, че извор на властта е самият народ и че народът никому не може да прехвърли тая власт, издигнал представителят на дребнобуржоазната демокрация Русо (1712—1778). Жан Жак Русо бил син на швейцарски занаятчийско-часовникар. Роден е в Женева, гдето наблюдавал постоянните борби между знатните богаташи-патриции в града и демократическите слоеве — занаятчиите и селското население.

В книгата си „Произходът на неравенството“ Русо пише: „Първият, на когото е дошло на ум, като ограда един участък земя, да каже: „това е мое“, и който е намерил достатъчно доверчиви хора да му повярват, е бил истинският основател на гражданското общество. От колко престъпления, войни, убийства, нещастия и ужаси би избавил човешкия род онзи, който, изваждайки коловете и засипвайки рововете, би изкрещал: пазете се, не вярвайте на този измамник; ще загинете, ако забравите, че земята принадлежи на всички.“

Жан Жак Русо

Обаче Русо, като смятал появяването на частната собственост за зло, признавал това зло за неизбежно и се примирявал с него. Той считал, че е достатъчно то само да се ограничи, като се обяви непримирима борба на едрите собственици и всячески се защитаваат дребните. „За подобряване общественото състояние трябва всеки да има достатъчно и нито един прекалено много“ — провъзгласявал Русо.

Главното произведение на Русо е неговият труд „Общественият договор“. Според идеите на Русо, обществото и държавата възникват по пътя на взаимното съглашение на отделни лица в името на общия им интерес. Носител на властта, „суверен“, е самият народ. Идеа-

лът на Русо е демократическата република от дребни собственици, при която всяко семейство си произвежда всичко необходимо.

Теориите на Русо отразявали настроенятия на дребнобуржоазните слоеве и частно на демократическите селски маси, които се стремели към унищожаването на феодализма, но се бояли от бедствията на капитализма и наивно мечтаели някак си да ги избягат, да ги преминат, като ограничат едрата собственост.

Ж. Мейе В пицното царуване на Людовик XIV, към края на XVII и в началото на XVIII в., в Франция живеел бедният селски свещеник Жан Мейе. Син на тъкач, той горещо съчувствувал на страданията на селяните, които били угнетявани от сеньорите. Но понеже проповядвал християнското учение за покорност и смирение, той бил принуден сам да участва в потискането на селяните. Когато Мейе се решил да се обяви против църквата, той не намерил в себе си достатъчно сили да се бори и се обрекъл сам на гладна смърт.

След смъртта на Мейе останало неговото „Завещание“. В този труд той обявява война на бога, краля и на богатите.

Мейе предлага земята да се даде на общо ползуване. Това той иска в името на щастието на човечеството. Обръщайки се към народните маси, Мейе пише: „Вие издържате не само вашите крале и вашите принцове, но освен тях и всичките благородници, цялото духовенство, всичките монаси... всички тунеядци и безполезни хора, които съществуват на земята.“ Мейе изразявал надеждите на бедното селско население, на притиснатите от лишения селяни и ратаи.

Ето това са идеите, с които различните класови групи в Франция влезли в революцията.

Френските просветители от XVIII в. — Волтер, Русо и другите — били борци за култура, за напредък. Затова враговете на културата и напредъка — немските фашисти, като завладяха Франция през май—юни 1940 г., претопиха забележително хубавите бронзови паметници на Волтер и Русо в снаряди, а техните книги и книгите на други велики хора изгориха.

Изостряне на кризата. Свикване на Генералните щати. Начало на революцията

Изостряне на кризата

В Франция, в недрата на феодално-абсолютистическия строй още отдавна зреели „... повече или по-малко готовите форми на капиталистическия строй...“¹ В манифактурата се използвал наемен труд. Занаятчиите, които работели по домовете си, бивали все повече заробвани от закупувачите-манифактуристи. Като нямали вече свои средства за производство (ръчни станове, сурови материали), често пъти те се различавали от наемните работници само по това, че работели по домовете си.

В селското стопанство прониквали все повече стоковите отношения. В много райони се образувал доста значителен слой от ратаи. Даването земята под аренда за пари станало често явление.

Бурно нарасналата външна търговия свързвала Франция с отдалечените страни. Въпреки всички ограничения, растял и вътрешният търговски оборот на страната.

По-нататъшният развой на капитализма обаче се спирал от необходимостта да се унищожи феодално-абсолютистическият строй. Това е основната причина за революцията. Но има и редица други причини, които приближили нейното настъпване. Към края на XVIII в. в Франция се усилил извънредно много гнетът на земевладелците.

¹ Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 11-е, 1939, стр. 111.

Некер

През XVIII в. едрите земе-
владелци обикновено живеели в
Париж, при Двора. Понеже же-
лаели да вземат участие в скъпо
струващите развлечения на крал-
ския двор, те искали все повече
и повече даждия от своите се-
ляни. Често наемали специални
служачи, които се ровели в
архивите на земевладението да
търсят стари документи за
отдавна забравени повинности
на селяните, за да ги искат сега
от тях.

Това влошило положението
на селяните и предизвикало
рязкото им недоволство. Заче-
стили селските въстания. Бед-

ствията на селяните се увеличили от лошата реколта през
1788 г., когато имало суша. След това настъпил глад. Започнали
масови селски въстания и стихийни гладни бунтове в градо-
вете, които не преставали.

В търговията и промишлеността настъпил застой. Разоре-
ната страна не могла да консумира много стоки. Голям удар
за търговията било загубването на почти всички французки
колонии след Седемгодишната война.

В 1786 г. Людовик XVI сключил с Англия търговски до-
говор, който бил изгоден за френските винопроизводители и
за производителите на луксозни предмети, но не бил изгоден
за промишлениците. С този договор била улеснена продажбата
на вина и на луксозни предмети в Англия, но същевременно
били намалени вносните мита за английските стоки. Поток от
евтини английски изделия нахлул в Франция. Френските тър-
говци и собствениците на манифактури роптаели. Повече от
200,000 френски занаятчии и работници останали без препитание.

Към всичко това трябва да се прибави острата
Финансова криза

финансова криза.
Френските крале не само издържали своя двор
и си купували дворци с държавни средства, но плащали от
държавното съкровище даже и дълговете на своите роднини.
Държавата сключила големи заеми — за 4—5 милиарда ливри.
Но парите били похарчени, а лихвите за заемите се плащали
с закъснение. Като не получавали лихви, bankerите отказвали
да дават нови заеми. Ала въпреки финансовите затруднения

и при все че разходите на държавата превишавали много доходите ѝ, огромните разходи на двора не се намалявали. Братът на краля, граф Д'Артуа, един от най-богатите земевладелци в Франция, имал дълг от 32 милиона ливри. Кралят изплатил този дълг с държавни средства. Кралят поискал да си купи още един замък в Рамбуе — за това отишли 10 милиона ливри. Кралицата не желала да остане назад, та поискала и за себе си нов замък, недалеч от Париж. И тук отишли 6 милиона ливри. При това от разореното селско население, въпреки най-жестоките мерки, не могло вече да се измъкнат много пари, а буржоазията не давала пари в заем.

Кралското правителство трябвало да търси усилено изход от създаденото положение. Поканеният от Людовик XVI в началото на царуването му енергичен генерален контролор (министър на финансите и търговията, а така също и на вътрешните работи) известен икономист Тюрго още в 1774 г. предлагал да се отмени основната привилегия на аристократите и духовенството и да се заставят и те да плащат данъци. Тюрго въвел свободната търговия с зърнени храни, отменил ангарията за прокарване на пътища, обявил унищожаването на цеховете. Но едва Тюрго обявил тези мероприятия и по искането на разярените аристократи и духовенство, които отстоявали своите привилегии, бил уволнен (1776 г.). Повечето от неговите реформи били отменени.

Заместилят го наскоро след това като ръководител на ведомството на финансите женеВСКИ банкер Некер провел реформите не толкова решително. Той освободил крепостниците в кралските имения. За да намали макар и малко разхищаването на държавните средства, Некер публикувал списък на пенсиите и държавния бюджет. Но и него го постигнала участта на Тюрго — по настояване на аристократите и духовенството кралят го уволнил.

В 1787 г. Людовик XVI свикал представители на аристократите и на духовенството — „нотабилите“ (т. е. благородните) — и им предложил да се съгласят земите им да бъдат обложени с данъци. Благородниците и духовенството не присли предложението на краля. Тогава кралят разпуснал непокорното събрание, което отстоявало упорито феодалните си привилегии.

Паричната криза се изостряла все повече. Данъците върху солта и виното били продадени на закупувачи за няколко години напред. От тях били получени и изразходвани веднага 235 милиона ливри. А в това време се наложил огромен разход от 2 милиарда ливри, които били поглъщани от издръжката на североамериканските колонии във войната им срещу Англия и главно за участието на самата Франция в тази война.

Кралските министри пилеели незаконно парите, предназначени за инвалидите, и пожертвованията в полза на болниците. Най-после, в 1788 г., държавното съкровище спряло плащанията. Държавата била в навечерието на банкрут.

Тогава с цялата си острота се явила нуждата от облагането на аристократите и духовенството.

В 1788 г. кралят поради безизходното положение бил принуден да се съгласи да се свикат Генералните щати, които не се били събирали от 1614 г. Генералните щати се състояли от представители на трите съсловия. Людовик XVI се надявал да получи от Генералните щати съгласие за нов заем и за нови данъци.

Понеже аристократите и духовенството отказвали да дадат пари, кралят бил принуден да се опре на буржоазията. Затова той върнал на власт популярния сред буржоазията Некер и решил да даде двойно по-голямо представителство на третото съсловие. Духовенството и благородниците получили правото да изпратят по 300 депутати, а на третото съсловие били дадени 600 места. Кралят обаче не обявил как ще гласуват Генералните щати — по съсловия или поименно. В случай че биха гласували разделено, по съсловия, то аристократите и духовенството, имайки всеки от тях по един глас като отделно съсловие, биха получили два гласа, т. е. болшинство. При съвместно гласуване пък третото съсловие би имало 600 гласа, т. е. половината от общото число на гласовете. При това буржоазията могла да привлече на своя страна селското духовенство и част от аристократите.

Изборите започнали. Представителите на съсловията съставяли поръчения за своите депутати.

Аристократите и висшето духовенство красноречиво доказвали необходимостта да се запазят техните привилегии. Буржоазията, напротив, в своите поръчения искала да се унищожат съсловните предимства, да се освободят търговията и промишлеността от ограниченията и да се дадат политически права на третото съсловие.

Селските поръчения пък били пълни с оплаквания от тежестта на феодалните повинности, от данъците, от високата аренда, от несправедливостите в съдилищата и от жестокостта на сеньорите, които заграбвали селските земи.

В изборите участвували само тези, които плащали данъци и имали постоянно местожителство в дадена местност. Ясно е, че депутатите от третото съсловие се оказали представители на буржоазията, а така също и на буржоазната интелигенция — адвокати, нотариуси, лекари. Нито един селянин, нито един работник не попаднал в Генералните щати.

Сред депутатите от третото съсловие ръководещо положение взела едрата парична и търговска буржоазия.

С листите на третото съсловие били избрани също непринадлежащите към него Мирабо, който по произход бил аристократ, но се разорил, и честолюбивият абат¹ Сийес, известен с брошурата си за третото съсловие.

„Какво е третото съсловие?“ — се запитвал Сийес в тая брошура и отговарял: „Цялата нация в окови и под иго.“

„Какво е било то досега в политическо отношение? — Нищо. Какво желае да бъде? — Нещо.“

В обстановката на дълбока криза в феодално-абсолютистическата система, на общо възбуждение, на селски въстания, на демонстрации на работниците от манифактурите и на бедното градско население Генералните щати били открити.

По това време в Франция, да го кажем с думите на Ленин, „нисшите съсловия не искали“, но и „висшите съсловия не могли“ вече да живеят по старому.²

От Генерални
щати към
Национално
събрание

Откриването на Генералните щати било насрочено за 5 май 1789 г. За да не се откъсва за дълго от любимия си лов, кралят свикал Генералните щати не в Париж, а във Версаял. Освен това придворната партия не искала

Генералните щати да се съберат в Париж, понеже се опасявала от революционно настроените маси на столицата.

Генералните щати били открити тържествено. В деня на откриването духовенството било пищо облечено — в копринени бели и виолетови мантии. Аристократите били в облекла с богати златни бродерии. На третото съсловие заповядали да бъде в скромни черни костюми. Когато кралят седнал на трона и според обичая си сложил шапката, депутатите от аристокрацията и от духовенството, ползувайки се от една старинна привилегия, също си сложили шапките. За общо учудване, депутатите от третото съсловие, които били длъжни да посрещнат краля, падайки на колене и с голи глави, също наложили шапките си и заслушали краля прави.

Речта на краля била кратка. Той заповядвал да се дадат пари, оплаквал се от тревожното състояние на умовете и предупреждавал за опасността от нововъведенията.

На другия ден благородниците и представителите на духовенството се събрали (всяко съсловие в отделно помещение) и се занимали с вътрешната организация. Представителите от третото съсловие поканили депутатите от другите

¹ Абат — духовно звание, което обикновено имали манастирските настоятели, игумени.

² Ленин. Соч., том XVIII, стр. 244.

Мирабо

две съсловия да се съберат заедно. Буржоазията от самото начало настояла за съвместни заседания и за поименно гласуване. Но първите две съсловия не се съгласили. Повече от месец се минало в безплодни преговори. Като се убедило, че няма да се постигне съгласие, третото съсловие пристъпило самостоятелно на 12 юни 1789 г. към проверка на пълномощията на депутатите и от трите съсловия. На следния ден при поименната проверка се явили трима енорийски свещеници, след тях още шестнадесет и скоро към тях

се присъединили почти всички представители на духовенството.

На 17 юни поименната проверка била привършена. Третото съсловие по предложение на Сийес се обявило за представител на цялата нация, за Национално събрание, и постановило, ако то бъде заставено да се разотиде, плащането на данъци да бъде прекратено. Абат Сийес обосновал своето предложение с факта, че в третото съсловие влизат 96% от цялата нация. Националното събрание обявило също така, че кралят няма право да спира неговите решения.

По такъв начин представителите на третото съсловие по революционен път се обявили за висша власт в страната.

Три дни след това, на 20 юни, когато Националното събрание искало да се събере, то намерило вратите на своето помещение заключени. Людовик XVI, в желанието си да прекъсне работата на събранието, наредил да се заключи залата под предлог, че в нея ще се извършват поправки. Това не спряло депутатите: те се събрали в най-близкото свободно помещение — в залата за игра с топка (старинна игра от рода на тениса) — и с голямо въодушевление се заклели да не се разотиват, докато не бъде изработена конституцията.

Тогава кралят решил да вземе сериозни мерки. Той насрочил заседание в негово присъствие с цел да отмени всички тези постановления. Заседанието се състояло на 23 юни. Сградата на Националното събрание била обкръжена от многочислена стража. Дълбоко мълчание от страна на депутатите

посрещнало краля. Той произнесъл кратка реч с заплашвания и поканил депутатите да се разотидат и да се съберат по съсловия. Духовенството и аристократите се подчинили, но народните представители останали по местата си в безмълвно негодувание. Като узнал, че събранието не се разотива, церемониалмайсторът се явил и повторил заповедта на краля. „Идете и кажете на вашия господар — отговорил гръмогласно Мирабо, — че ние се намираме тук по волята на народа и че оттук може да бъдем изгонени само със силата на щиквете.“

„Да пристъпим към разискванията“ — предложил Сийес. Националното събрание продължило работата си.

От този ден, въпреки забраната на краля, към Националното събрание почнали да се присъединяват и депутати от аристокрацията, която почувствувала силата на третото съсловие. На 9 юли Националното събрание пристъпило към изработване на конституцията и се обявило за Учредително събрание.

Кралят се преструвал, че се примирява със съществуването на Националното събрание, и заповядал на аристокрацията и на духовенството да се присъединят към него. Но това било направено само за заблуда.

Тайно кралят дал разпореждане да се прибегне към сила. Версайл заприличал на военен лагер. Залата на събранието била пак заобиколена от стража. Париж бил обкръжен от двадесетхилядна войска. Привърженикът на буржоазията Некер бил отново уволнен от длъжността генерален контролор.

Всичко това предизвикало огромно възбуждение в столицата. Център за събиране на парижаните станала градината при двореца Пале-Роял. Сборищата в градината постоянно се възобновявали. За трибуна служела една маса; оратор могъл да бъде всеки гражданин. Там се разсъждавало върху опасностите и се укрепвала решителността за съпротива.

Когато в Париж узнали за отстраняването на Некер, събрала се голяма протестна демонстрация. Един полк германски наемни драгуни се нахвърлил върху невъоръжената тълпа. Раздал се вик: „На оръжие!“ Веднага един полк от френската гвардия се присъединил към народа. Вечерта на 12 юли почнало общо въстание. Камбаните биели за тревога. Народът, който бил избран в кметството (в сградата на градския съвет), решил да изпрати делегати из окръзите, за да въоръжат населението. На следния ден една тълпа нахлула в арсенала и разбила оръжейните хранилища. За да се увеличи количеството на оръжието, комитетът, който се образувал в кметството, заповядал да се изковат 50,000 пика. Закипяла работа. През цялата нощ градът бил осветен.

Превземането на Бастилията

В Париж се готвели да посрещнат кралските войски с бой. На 14 юли 1789 г. се понесъл слух, че оръдията на старинната кралска крепост-затвор — Бастилията — са насочени към града. Раздал се вик: „Към Бастилията!“ Четири часа продължила кървавата обсада на Бастилията, но тук се притекли гвардейците с едно оръдие. Виждайки, че предаването е неминуемо, комендантът на Бастилията се хвърлил с горящ фитил в барутния склад, за да вдигне крепостта във въздуха. Той бил задържан от войниците. Те отворили вратата на Бастилията. Комендантът бил убит. По всички улици и площади се разнесли виковете: „Победа! Победа!“

През нощта на 14 срещу 15 юли в Париж никой не спял. Сега вече никой не се съмнявал, че кралските войски ще шурмуват столицата. Цялото население се заело да укрепява града. Били построени барикади, паважите били разкъртени, били изкопани окопи; ковели се пикси и се леели куршуми. Жените изнасяли на покривите камъни, за да ги хвърлят от там по войниците. Всички се въоръжавали с пушки, копия, тояги. Националната гвардия, организирана от буржоазията, заела със своите отреди най-важните постове.

В кметството по революционен път се образувало самоуправително тяло на града Париж, ръководещо място в което взела едрата буржоазия. Още през време на борбата за Бастилията някои слосе от едрата буржоазия застанали предателски срещу народа. Когато старшината на търговците в Париж, Флесел, изпратил на тези, които обсаждали Бастилията, сандъци, на които било написано „оръжие“, в тях се оказали стари парцали. Народът убил изменника Флесел.

Превземането на Бастилията

На Людовик XVI казали, че Париж е въстанал и Бастилията е паднала; той възкликнал учудено: „Но това е бунт!“ — „Не, господарю. Това не е бунт, а революция“ — му отговорил един от придворните.

Като не се доверявал вече на войската, кралят не посмял да даде заповед за настъпление към Париж. Той лично се явил в Националното събрание и заявил, че ще даде заповед на войските да се отдалечат от Париж и Версайл. Некер отново бил назначен за генерален контролор. Началник на националната гвардия на Париж от 15 юли станал видният депутат от Националното събрание и участник в борбите на американските колонии за независимост маркиз Лафайет.

По такъв начин първата демонстрация на народните маси под политически лозунги, която се явява като начало на революцията, свършила с победа. Тази победа била използвана от едрата буржоазия, която пристъпила към издаването на закони, за да затвърди своята власт.

Едрата буржоазия на власт

Превземането на Бастилията било сигнал за народни движения в провинцията. Навсякъде в градските центрове, по примера на Париж, буржоазията завземала властта и организираща национална гвардия от състоятелните граждани.

По селата разпръснатите дотогава селски въстания се слели в революция. По цяла Франция се носела тревога. Селяните грабнали коси, вили, чукала за жито. Замъците на сеньорите пламнали.

Документите, в които били записани феодалните повинности на селяните, се изгаряли на клада. Настанали дните на „великия страх“ за земевладелците, както казвали тогава. Някои от тях си събирали багажа и бягали в чужбина.

Разтревожили се и представителите на аристократите и на духовенството в Учредителното събрание. Те решили, че трябва да направят някакви отстъпки, за да се спасят. През нощта на 4 август 1789 г. граф дьо Ноай предложил да се отменят някои феодални повинности. Събранието отменило някои остарели по-маловажни феодални привилегии на благородниците (правото да държат гълъбарници и правото да ходят на лов по селските земи).

Обаче всички основни повинности, които лежали върху селската земя, били запазени. Тях селяните трябвало да изкупуват на крайно тежки, неизпълними условия. Затова въстанията по селата продължавали, ту затихвайки от време на време, ту избухвайки с нова, още по-голяма сила.

Заговорът на
Двора. Събитията
на 5 и 6 октомври
1789 г.

Людовик XVI не мислел да се отказва да смаже революцията със сила. Към началото на октомври 1789 г. във Версайл и към Париж отново били съсредоточени големи войскови части. Особени надежди се възлагали на наемните германски и швейцарски полкове. В центъра на заговора на кралската партия стояла ненавистната на народа „австрийка“ Мария Антоанета.

Винаги надменната Мария Антоанета този път толкова се понизила, че сама раздавала на гвардейските офицери и войници бели значки за шапките (белият цвят бил цветът на кралския дом на Бурбоните). В Париж научили за това. В това време там населението гладувало: в 1789 г., вследствие рядко силните градушки, лошата реколта и суровата зима, настъпил глад, който бил един от най-ужасните през XVIII в. Като узнали, че кралската партия готви кървава разправа, парижките занаятчий, работници и дребната буржоазия тръгнали начело с жените за Версайл с викове: „Хляб! Хляб!“ Говорело се, че кралят заповядал да скрийт житото. Когато народът стигнал до Версайл, видял, че каретите на кралското семейство били впрегнати. В тях имало багажи. Понесъл се слух, че кралят иска да бяга в чужбина, за да дойде от там с интервенционни войски в Париж. Народът заловил краля и кралицата и ги отвел като заложници в Париж.

Кралят, който бил взет в плен от народа, сега почнал да възлага всичките си надежди на интервенция от чуждестранните феодални държави — Австрия, Прусия, а също така и Русия.

Конституцията
от 1791 г.

Като се заело да състави конституция на Франция, Учредителното събрание най-напред изработило „Декларация за правата на човека и гражданина“ (на 26 август 1789 г.), в която в тържествена форма се провъзгласявали началата, които трябвало да легнат в основата на конституцията: правото на всеки човек да бъде свободен, унищожаване на съсловията, равенство на всички пред закона. В нея се заявявало, че единствен източник на властта е самият народ. „Хората се раждат свободни и равни по права“ — се казвало в „Декларацията“.

В последната точка на „Декларацията“ стояло: „Собствеността е ненарушимо и свето право.“ Така „Декларацията за правата“ утвърждавала основите на буржоазния строй.

За онова време приемането на „Декларацията за правата на човека и гражданина“ означавало огромен напредък. „Декларацията за правата“ нанесла удар на феодалните привилегии и на феодалния произвол. Тя провъзгласила равенството

на всички пред закона. Но, утвърждавайки буржоазната собственост, тя създава ново имотно неравенство, създава нова зависимост на едни хора от други, създава капиталистическата експлоатация.

В това се състои коренната разлика между буржоазната революция от 1789 г. и нашата Велика октомврийска социалистическа революция от 1917 г., която унищожи всяка експлоатация.

Френската буржоазна революция в своята „Декларация“ провъзгласи непоклатимостта на частната собственост и по такъв начин утвърди класовото потисничество. „Декларацията за правата на трудещите се и на експлоатирания народ“ от 1918 г. провъзгласи унищожаването на частната собственост на средствата за производство, обяви обществената собственост на земята, горите, фабриките и заводите и възвести унищожаването на всяка експлоатация на човек от човека, смазването на експлоататорите и създаването на безкласово общество. Ако декларацията от 1789 г. обяви „Правата на човека и гражданина“, тя не обезпечи и не е могла да обезпечи ползуването на трудещите се от тях. В противоположност на нея, Сталинската конституция дава истински гаранции за правата на съветския гражданин. Социалистическият строй и специалните държавни мероприятия гарантират за нас правото на труд, на почивка, на образование, свободата на словото, на печата и другите права.

В Сталинската конституция на победилия социализъм са вписани направените вече завоевания — пълната победа на социалистическия начин на производство, пълното унищожаване на експлоатацията на човек от човека, създаването на нова, социалистическа икономика, която не знае кризи и безработица, не знае мизерия и разорение и дава на гражданите „всички възможности за охотен и културен живот“.¹

Освен това, като унищожава буржоазната собственост, съветската държава с всички средства защитава колективната социалистическа собственост.

В нашата конституция се казва: „Всеки гражданин на СССР е длъжен да брани и да укрепява обществената, социалистическата собственост като света и неприкосновена основа на съветския строй, като източник на богатството и могъществото на родината, като източник за охотен и културен живот на всички трудещи се.

Лицата, които посягат на обществената, социалистическата собственост, са врагове на народа“.²

В 1791 г. френското буржоазно Учредително събрание приело конституцията. Монархията в Франция била запазена, за краля дори останало правото на „вето“³, правото да спира временно законите, приети от Събранието. Установена била еднокамарната система. Според тази конституция, вместо провъзгласеното с „Декларацията“ от 1789 г. равенство на правата, гражданите били разделени на „активни“, т. е. такива, които имат избирателни права, и на „пасивни“, т. е. лишени от тях. Жените въобще нямали избирателни права.

¹ Сталин. Доклад о проекте Конституции Союза ССР. Партиздат 1937, стр. 15. (Бълг. превод — стр. 8).

² Конституция СССР, статья 131.

³ Думата „вето“ на латински значи „забранявам“. — Авт.

В числото на активните били причислени само състоятелните граждани, които плащали данъци. Такива активни граждани от 25 милиона души население на Франция са били едва 4 милиона души. Само активните граждани били избиратели за Законодателното събрание и за органите на градското самоуправление. Само те могли да влизат в националната гвардия.

„Кой ви е дал право да лишавате народа от неговите права?“ — се възмущавал по повод на тази конституция младият адвокат от Арас и твърд демократ Максимилиан Робеспьер.

Като дошла на власт, буржоазията унищожила цеховете и правителствената регламентация на промишлеността. В основата на данъчната система легнал данъкът върху земята.

Било унищожено предишното деление на Франция на провинции, които съответствували на старите феодални кралства и княжества. Страната била разделена на 83 приблизително равни по площ департамента, които били наречени по имената на местни реки и планини. Били унищожени всички вътрешни митници. Изработила се единна метрическа система, която да замени безкрайното множество местни мерки. Съдът на сенаторите бил заменен със съд на съдебни заседатели. Било въведено равноправие за евреите.

Била създадена нова местна администрация, която се избирала от активните граждани и поради това се намирала в ръцете на едрата буржоазия.

Поради това, че абсолютната монархия докарала Франция до пълно разорение и опразнила държавната хазна, трябвало да се издирят нови източници за доходи.

Като конфискувала земите на духовенството, буржоазията ги обявила за национално имущество и ги пуснала в продажба. Пуснати били парични облигации — „асигнации“, които се приемали за заплащане на пуснатите в продажба конфискувани земи на духовенството. Тези асигнации получили широко разпространение. Те заменили металческите пари и станали признати платежни знаци. Но асигнациите се пускали в толкова голямо количество, че скоро цената им паднала. Тяхното пускане способствувало за увеличаването на скъпотията.

Силен удар бил нанесен на католическата църква. Земите на църквите и манастирите били отнети и предадени на държавата.

На духовенството сега се плащали заплати както на чиновниците. То не могло да прости загубването на своите доходни земи и повело яростна борба за възстановяване властта на краля и на аристократите и за възвръщане на собствеността им.

Като осъществило редица прогресивни мероприятия, буржоазното Учредително събрание същевременно взело някои

мерки против народните маси. Още през октомври 1789 г., след похода на парижките маси към Версайл, бил издаден закон, който разрешавал на властите да стрелят в невъоръжената тълпа, ако тя откаже да се разпръсне. През 1791 г., във връзка с големите стачки, работниците почнали да се обединяват в съюзи по професии: дърводелците организирали дружество за взаимопомощ, печатарите — съюз на печатарските работници. Тогава Учредителното събрание издало предложения от депутата Льо Шапелие закон, с който се забранявали работническите организации. Инициаторите и активните участници в стачките се наказвали с глоба и затвор.

Селяните също не били удовлетворени, тъй като не били унищожени техните основни феодални повинности. В колонните едрата буржоазия запазила робството.

Бягството на
краля

Кралят чакал само случай, за да избяга от Франция и да получи поддръжка от феодалните държави. Към края на 1791 г. около 20

хиляди контрареволуционни емигранти, които били избягали от Франция, се струпали в гр. Кобленц, недалеч от границата, и очаквали сигнал за настъпление.

Кралят взел в заем пари от парижките банкери, сдобил се с фалшив руски паспорт и на 20 юни заедно със семейството си полетял тайно с карета към белгийската граница, където от по-рано били съсредоточени войски; — командният им състав бил предан на краля. По пътя, недалеч от гр. Варен, кралят бил познат от началника на една пощенска станция. Патриотите вдигнали тревога. Кралят под конвой на народа бил доведен в Париж.

Парижките маси искали кралят да бъде съден, но Учредителното събрание, като се бояло, че ако той бъде детрониран, ще почне масово народно движение против земевладелците и буржоазията, го взело под своя защита и се опитало да го оправдае. Било обявено, че кралят не бягал, а бил „похитен“. Когато една огромна народна демонстрация се явила на 17 юли на Марсово поле с искане кралят да бъде детрониран и да се установи република, буржоазията изпратила срещу демонстрацията националната гвардия начело с Лафайет. Гвардията разгонила с пушечни залпове невъоръжените патриоти. Така едрата буржоазия се обявила на страната на краля, против народа.

Огромното мнозинство в Учредителното събрание се състояло от представители на едрата финансова и търговска буржоазия и на земевладелците. Демократи в него имало само няколко души, начело с младия адвокат Робеспьер. Защища-

вайки твърдо правата на народа, той водел борба против краля, благородниците и едрите собственици. В неговия глас се вслушвали революционните предградия.

Много повече демократи имало в политическите клубове. Все по-голямо влияние добивал якобинският клуб (наречен така, защото се помещавал в бившия манастир „Свети Яков“). Първоначално в този клуб преобладавала едрата буржоазия, но колкото повече се разраствала революцията, толкова по-голямо влияние придобивали в него революционните буржоазни демократи начело с Робеспьер. Представителите на едрата парична буржоазия и на либералната аристокрация, които били привърженици на конституционната монархия, се отцепили от якобинците и образували свой отделен клуб на фьойянтинците¹.

Законодателно
събрание

Като изработило конституцията (1791 г.), Учредителното събрание сметнало, че е изпълнило задачата си. Отстъпвайки мястото си на избраното въз основа на новата конституция Законодателно събрание, Учредителното събрание постановило нито един негов член да няма право да влезе в състава на новото събрание.

В Законодателното събрание се избирали само „активни“ граждани. От 766 депутати само трима били селяни и 4 занаятчии. В това събрание повечето места получила едрата буржоазия, но се увеличил броят и на демократите, макар че Робеспьер като член на Учредителното събрание не влязъл в Законодателното събрание. Фьойянтинците в Събранието имали 264 места. Те представлявали паричната буржоазия, bankerите и закупувачите на данъци. В тяхната среда били и аристократите-земевладелци. Лявото крило на Събранието се състояло от 136 депутати. Те се делили на две групи: якобинци-демократи и жирондисти.

Жирондистите получили значително влияние в Законодателното събрание. Най-видните им водачи — блестящият оратор, адвокатът Верньо и др. — били избрани от департамента Жиронда (оттук и названието на тази партия — жирондисти). Видна роля в редовете на жирондистите играл парижкият депутат, журналистът Брисо.

Жирондистите били представители на търговско-промишлената буржоазия.

Някои от жирондистите били свързани със селската промишленост. Те експлоатирали селяните. В средата на жирондистите били и собствениците

¹ Този клуб се основал в грамадното здание на закрития през време на революцията богат манастир на фьойянтинците. Оттук и названието на този клуб — клуб на фьойянтинците. — Авт.

на земи, които също били заинтересовани селяните да бъдат безправни и изостанали и да продължават да носят своите повинности. Жирондистите имали предприятия, които търгували с колонии, поради което една част от тях била заинтересована от запазването на робството в колонии.

Кралят и Законодателяното събрание

Кралят се отнесъл враждебно към новото Събрание. Когато Законодателяното събрание приело законите за конфискуване имуществата и за смъртното наказание на контрареволуционерните емигранти и лишило от заплата свещениците, които отказвали да дадат клетва за вярност на конституцията, която Законодателяното събрание искало от тях, кралят, ползувайки се от правото си на „вето“, наложил спирането на тези закони.

Но през март 1792 г. Людовик XVI, неостъпчивостта на който предизвикала гнева и сериозните заплахи на жирондистите, се решил да състави правителство от жирондистите начело с Ролан.

През есента 1792 г. продоволствените вълнения в градовете се засилили. Издигали се искания за нормиране цените на зърнените храни. Покупната сила на парите паднала силно, скъпотията растяла. По селата движението на селяните за земя се засилвало. В това време над Франция надвиснала заплахата от война.

Феодалната коалиция против революционна Франция

Още през 1791 г. австрийският император Леополд II и пруският крал Фридрих Вилхелм II се срещнали в Пилниц с представители на френските емигранти. Те подписали съглашение за съвместни действия за възстановяване самовластието на Людовик XVI и решили да държат войските в готовност.

В същото време френските контрареволуционери-емигранти, обръщайки се към Екатерина II, ѝ писали: „Ние вярваме, че под ваше покровителство монархията (в Франция) ще се издигне от праха и ще си възвърне предишния блясък.“ По повод на тези обращения Екатерина II писала: „Защитата на френския крал е дело на всички владетели. В настоящия момент е достатъчна една армия от 10 хиляди души, за да се премине от единия край на Франция до другия.“ Царицата заявявала, че Законодателяното събрание е „хидра с 1,200 глави“. До пряка военна намеса на Русия обаче в годините на Френската революция не се стигнало, тъй като Русия била отвлечена от войните с Швеция и Турция и от участието ѝ при подялбата на Полша.

В онова време, когато Екатерина II била на страната на френската контрареволуция, напредничавите хора на руското общество се отнесли с горещи симпатии към започналата в Франция революция.

В 1790 г. в Русия първият руски републиканец и поклонник на френските материалисти, А. Н. Радищев, публикувал своето знаменито „Пътушествие от Петербург до Москва“. В тази книга той изобличавал смело ужасите на крепостното право. За това съчинение Екатерина II казала, че е „разпространяване на френската зараза“, а за самия Радищев, че той е „бунтовник по-лош от Пугачов“. Радищев бил осъден на смърт. Наказанието било заменено с заточение в Сибир, за където той бил изпратен, окован във вериги.

През 1792 г., ползувайки се от тежкото положение на Франция и желаейки да възстанови самовластието на Людовик XVI и на своята сестра кралица Мария Антоанета, австрийският император се приготвил за война с Франция. Законодателното събрание решило да го изпревари и през пролетта 1792 г. обявило война на Австрия.

От 1792 г. Франция навлязла в периода на войните, които продължили повече от 20 години.

„Отечеството
в опасност“

Войната срещу Австрия и Прусия започнала с несполуки. В средата на аристократическия команден състав се били загнездили измяната и саботажът. Войниците изгубили доверие в офицерите и генералите. Дисциплината била разложена. Военното положение на Франция се влошило и от това, че Мария Антоанета издала на австрийците плана на войната. Австрийските и пруските войски се приближавали към границите на Франция и от ден на ден се очаквало тяхното нахлуване.

Под натиска на работническите предградия Законодателното събрание решило тогава да свика от провинцията в Париж 20 хиляди доброволци и да устрои около Париж военен лагер. Кралят наложил спирането на този декрет. Това предизвикало буря от възмущение в цялата страна. Жирондистското правителство на Ролан, което поддържало постановлението за образуването на лагера от федерати, било уволнено от краля.

Въпреки спирането на декрета от краля, по цялата страна се формирали отреди от доброволци, които отивали бързо в защита на Париж. Въоръжените отреди марсилци вървели с новата революционна песен, Марсилезата. Ето началото ѝ:

Деца на родината, напред!
Настъпни денят на нашата слава.
Срещу нас идва войската на тирана.

Издигнете кървавото знаме!
На оръжие, граждани!
На оръжие, граждани!

На 11 юли Събранието обявило *отечеството в опасност*. На парижаните се раздавало оръжие. Формираните наскоро отреди се отправяли за фронта.

В това време главнокомандуваният пруската армия, която се присъединила към австрийската, Брауншвайгският херцог,

обнародвал един манифест, в който заплашвал революцията с безпощадна разправа. Той заявявал, че няма да остави камък върху камък в Париж, ако не бъде възстановена предишната абсолютна власт на Людовик XVI. Едновременно Брауншвайгският херцог започнал с армията си и с емигрантските пълчища настъпление от Кобленц към Париж.

„Войната от 1792 г. — пише др. Сталин — е била династическа война на неограничените крале-крепостници против републиканска Франция, които се уплашили от революционния пожар в последната. Целта на войната била да се потуши този пожар, да се възстанови в Франция старият ред и с това да се гарантират изплашените крале от революционната зараза в техните собствени държави. Именно затова френските революционери се сражавали така самоотвержено с кралските войски.“¹

Смъкване на монархията. Борба между жирондистите и монтанярите

Въстанието от
10 август 1792 г.
Смъкването на
монархията в
Франция

В този страшен час в защита на завоеванията на революцията срещу армията на емигрантите и на феодалните държави се надигнали работниците и занаятчиите от парижките предградия. Робеспьер развил огромна дейност, като искал детронизирането на краля и свикването на народното събрание — Конвент, избран чрез всеобщо гласуване, без разделяне на гражданите на активни и пасивни.

Популярният всред дребната буржоазия и работничеството на Париж Марат в своя вестник „Приятел на народа“ призовавал към недоверие не само към краля, но и към Законодателното събрание.

„Законодателното събрание е вашият най-зъл враг — не преставал да твърди Марат в своите статии. — То ще ви отмъсти и ще се старае да ви приспи с лъжливи обещания. Искайте свикването на Конвента за съдене на краля и за ревизиране на конституцията.“

Жан Пол Марат (1745—1793) по професия бил лекар. Той се учил в Лондон, където бил свързан с радикалните демократи, след което отишъл в Париж. В началото на революцията Марат помествал във вестниците резки огнени статии в защита на интересите на бедното градско население и селяните. Той се нахвърлял върху Мирабо, като го обвинявал (което впоследствие се оказало съвършено вярно), че се е продал на

¹ Сталин. На путях к Октябрю, 1925, стр. 4.

Марат на трибуната

Двора. Била издадена заповед за арестуването на Марат и той трябвало много месеци да се крие в колибите на бедното население. Работейки денем и нощем в зимници без дневно осветление, Марат получил болест в очите. Но той не преставал да пише статии с призови за продължаване на революцията. Марат издавал вестник „Приятел на народа“. Навсякъде всред бедното население той имал приятели — и самият той получил прякора „приятел на народа“. Призовавайки към борба срещу краля и аристократите, а по-късно срещу жирондистите, Марат не издигал своя про-

грама, различна от програмата на якобинците.

Съчувствайки на бедното занаятчийство и желаяйки да подобри неговото положение, Марат предлагал да се възстанови отживялата вече средновековна система на цеховете.

През дните, когато революцията била застрашена, Марат развил огромна дейност в секциите. В редица райони на Париж секциите, които се образували първоначално за изборите за Генералните щати, а след това станали постоянни организации на гражданите в районите, още от по-рано допусkali в своите редове не само активни граждани, но и всички желаещи. Сега секциите, като не се доверявали на Законодателното събрание, обявили своите заседания за непрекъснати и избрали централен комитет, революционната Комуна на Париж, за ръководене на революционното движение.

Увеличаването на скъпотията и недостатъчността на хранителни продукти спомагали за възбуждането на масите.

През нощта на 9 срещу 10 август 1792 г. под тревожния звън на камбаните въоръжените парижки граждани почнали да се събират към кметството. Разпръснати на отреди, въо-

ръжени с пушки, пистолети и пики, народните маси заедно с дошлите от провинцията доброволци на разсъмване на 10 август атакували кралския дворец Тюйлери. Кралят отлавна се бил приготвил за такова нападение и затова в двореца били съсредоточени отреди от наемни швейцарски войски, били събрани преданите на краля аристократи и офицери и била струпана артилерия.

Първата атака на народа била отбита. На площада пред двореца останали да лежат убитите и ранените.

Едва след втората атака дворецът бил превзет, но кралят не се оказал там. Людовик XVI избягал в Законодателното събрание и го помолил за защита.

Законодателното събрание лишило краля от власт и постановило той да живее в един от парижките дворци. Но революционната Комуна настоявала за арестуването му. Кралят със семейството си бил затворен в затвора Тампъл.

Така на 10 август 1792 г. в Франция била смъкната монархията. Жирондисткото правителство на Ролан се върнало на власт. В това правителство влязъл и якобинецът Дантон като министър на правосъдието. Тогава именно Парижката комуна се проявила като революционна власт, която може да отменя заповедите на Законодателното събрание.

Организация на
отбраната и
отхвърляне на
неприятели

Комуната използвала своето влияние преди всичко за организиране на отбраната. Време за губене нямало, прусаците били дошли вече до Вердюн. Париж изпращал бойци на фронта, а в самата столица контрареволуционерите открито подготвяли метеж. Монархистите решили да разбият затворите и да пуснат затворените там контрареволуционери, да освободят краля и да устроят клане в столицата. Тогава Комуната извършила редица арести. В началото на септември народът нахлул в затворите и се разправил с готвещите се да излязат от там контрареволуционери.

В тези дни якобинецът Дантон, отразявайки настроението на масите, казал от трибуната на Законодателното събрание: „Когато отечеството е в опасност, никой няма право да отказва да му служи, без да рискува да се покрие с позор и да заслужи името предател на отечеството. За да победим враговете, на нас е нужна смелост, смелост и още веднаж смелост — и Франция ще бъде спасена.“

Лозунгите на Робеспьер, Марат и Дантон за защита на родината били подхванати от цяла революционна Франция. И ето че станало нещо съвсем неочаквано за Европа. Френските революционни войски, гладни, лошо облечени и често

пъти необути, зле въоръжени, но обхванати от революционен ентузиазъм, отблъснали обучените армии на феодалната коалиция.

На 20 септември 1792 г. станало решителното сражение при Валми. Като не одържали силния артилерийски огън и неочаквания натиск на революционните войски, прусаците се разбягали. Париж бил спасен. Сражението при Валми било пре-
ломан момент в хода на войната. След тази победа революционната армия преминала в настъпление. Малко време след това френските войски преминали границата и превзели цяла Белгия.

Конвент. Борба
между жирон-
дисти и якобинци

Победата при Валми съвпаднала с откриването на Конвента в Париж, който сменил Законодателното събрание. Първото дело на Конвента било провъзгласяването на Франция за република (септември 1792 г.). Избран при всеобщо гласоподаване, без разделяне на гражданите на пасивни и активни, Конвентът все пак се състоял предимно от представители на буржоазията. За тях дали своите гласове селячеството и широките слоеве от градското население, които не били още способни да излязат като самостоятелна политическа сила. Демократите-якобинци, които заемали горните скамейки в залата, получили названието *монтаняри*¹. На долните скамейки на Конвента седали жирондистите, които представлявали търговско-промишлената буржоазия. Пак там долу се настанили съставляващите три четвърти от Конвента буржоазни депутати, които не се числели нито към едната, нито към другата партия. Те поддържали онази партия, която в даден момент била по-силна; отначало вървели след жирондистите, след това с якобинците. За своята неустойчивост и колеблива политика те получили прозвищата „блато“ или „равнина“.

Още от самото начало в Конвента се разгърнала борба между якобинците и жирондистите. Жирондистите смятали, че революцията е свършена. Якобинците считали, че тя трябва да се задълбочи, че борбата против феодалното иго трябва да продължава.

Жирондистите искали да спасят краля. Но якобинците при поддръжката на Комуната успели да накарат Конвента да съди краля и да го осъди на смърт. На 21 януари 1793 г. кралят бил екзекутиран. По-късно била екзекутирана и вдъхновителката на дворцовата партия, Мария Антоанета.

Между това положението на фронта се влошило рязко. Още в периода на победоносното нахлуване в Белгия (1792)

¹ От френската дума *montagne* (монтан) — планина. — Прев.

Конвентът обявил, че той ще окаже братска помощ на всички народи, че войските на френската република ще се погрижат за унищожаването на феодалните права в присъединените земи. Революционните генерали обявили за свой лозунг: „Мир на колибите, война против дворците!“

Жирондистите обаче гледали на войната като на средство за подчиняване на нови страни на френската буржоазия. Техните генерали ограбвали населението в завоюваните области. Жирондисткият министър Ролан разкрил истинското намерение на едрата буржоазия. „Трябва да се изпратят хиляди хора от Париж на границата — казал той. — Ние ще им дадем оръжие и ще ги пратим толкова далеч, колкото могат да ги занесат техните крака. В противен случай те могат да се върнат и да ни прережат гърлата.“ Изпращайки войските на фронта, жирондистите искали да се отърват от най-революционните елементи, санкюлотите (така се наричали бедняците, които носели не къси до коленете панталони (кюлоти), обшити с дантели, както аристократите и богаташите, а дълги панталони от груба тъкан).

Под ръководството на жирондистите войските на Конвента почнали да се сражават понякога без желание, като не се доверявали на командирите. Започнало отстъпление под яростния натиск на войските на феодалната коалиция, към която, освен Австрия и Прусия, се присъединила малко по-късно и Испания. В блокадата на Франция се присъединила още и царска Русия. На 1 февруари 1793 г. вследствие враждебните действия от страна на Англия, която почвала да заграбва френски кораби, Франция обявила война на Англия.

В същия ден била обявена война на Холандия. Феодалните държави се стремели преди всичко да потъпчат Френската революция, за да не се прехвърлят нейните пламъци в другите европейски страни.

Английската буржоазия също била заинтересована да се смаже движението на народните маси в Франция. Но главната цел на Англия била да унищожи най-опасния за нейната промишленост и за нейните колонии съперник. Англия играела най-важната роля като организатор на войната против революционна Франция. Като субсидирала своите съюзници — Австрия, Прусия и другите, — тя ги заставяла да изпращат войски срещу Франция.

Положението се усложнило от това, че почнало контрареволюционно въстание в самата Франция, а именно във Вандея. Изостаналото селско население на тази област тръгнало след контрареволюционните попове и земевладелци. Английските шпиони и диверсанти доставяли във Вандея големи парични суми и оръжие за организиране на метежи.

А между монтанярите и жирондистите се разгоряла остра борба по въпроса за продоволствието. Скъпотията растяла

всекидневно. Това засягало твърде тежко масите. Жирондистите сполучили да издадат закон за пълна свобода на търговията с зърнени храни, което предизвикало огромното недоволство на бедното градско население. В парижките секции държали речи привържениците на крайни мерки, които буржоазията нарекла „бесни“. С най-голямо влияние сред тях се ползувал Жак Ру, беден енорийски свещеник.

„Свободата е празен призрак, щом една класа може безнаказано да мори с глад друга — заявявал Ру. — Нима собствеността на мошениците е по-скъпа от човешкия живот?“

„Бесните“ се обявявали против закупувачите и богаташите. Под влиянието на масите и агитацията на „бесните“ якобинците започнали да искат въвеждането на нормирани цени за хляба и другите продукти (твърдите най-високи цени на стоките тогава се наричали „максимуми“). Най-после, на 4 май 1793 г., Конвентът приел закон за максимума на зърнените храни.

Страната била застрашена отвън и от вътрешната контра-революция, а в това време главнокомандуваният северната армия, жирондисткият генерал Дюмурие, направил измяна и преминал на страната на австрийците. Жирондистите [дали под съд „приятеля на народа“ Марат, но под натиска на масите той бил оправдан. От сградата на съда народът отнесъл Марат на ръце в Конвента, като го приветствувал радостно с викове и го обсипвал с цветя.

Жирондистите решили да се разправят с Комуната и революционните секции и избрали за тази цел специална „Комисия на дванадесетте“. Известието за това предизвикало огромно възбуждение в предградията.

Въстанието от
31 май —
2 юни 1793 г.

На 31 май 1793 г. улиците на Париж отново били пълни с въоръжени въстаници. На този ден те успели да накарат Конвента само да унищожи „Комисията“ на дванадесетте“. Борбата продължила. Сутринта на 2 юни Марат сам дал сигнал от кметството за биене на камбаните за тревога. Предградията се надигнали. 40 хиляди души тръгнали за Конвента. Когато въоръжените отреди на секциите обкръжили Конвента, той по техен натиск постановил да се арестуват жирондистките водачи. Ръководеща партия в Конвента станали якобинците, които били най-решителните представители на „революционната класа на своето време — буржоазията“¹.

¹ Из постановлението на журито на правителствената комисия по конкурса за най-добър учебник за III и IV кл. на средните училища по история на СССР.

Якобинците били представители на революционната буржоазия, която се борела против феодално-абсолютистическия строй. След революционната буржоазия вървяло плебейството: най-малко обезпеченият и разоряващ се слой от дребната буржоазия, занаятчиите и работниците.

В борбата с феодално-абсолютистическия строй якобинците били поддържани (а често и потиквани) от тези плебейски маси, от градските нисши съсловия и от санкюлотите. Селячеството, което се борело против земевладелците на село и против външните врагове на Франция, било най-многочислената и главна бойна сила на Френската буржоазна революция.

От 31 май до 2 юни 1793 г. в Франция се установила революционно-демократическа якобинска диктатура, която под натиска на градските и селските нисши съсловия провела редица най-важни мерки в техен интерес.

Периодът на якобинската диктатура

Якобинската диктатура
Два пъти през време на Френската буржоазна революция от XVIII в. страната преживявала огромна опасност. Първия път това било през лятото 1792 г. преди въстанието от 10 август. Като смъкнала монархията, революционна Франция намерила в себе си достатъчно сили да отблъсне врага и даже да премине в настъпление. Втората, още по-страшна опасност настъпила през пролетта 1793 г., в последните месеци от господството на предателите-жирондисти. Като ги смъкнали, якобинците дошли на власт в момент на най-остра опасност. Франция била обкръжена от обръча на враждебните феодални държави, към които се присъединила най-напредналата индустриална страна в Европа — Англия.

С идването на якобинците на власт англичаните започнали интервенция в Франция. Тяхната войска и флота, при съдействието на изменниците-жирондисти, завладяла най-важното военно пристанище на южна Франция — Тулон.

Контрареволуционният метеж във Вандея и Бретан при поддръжката на англичаните се разраствал все повече. Вандея замирисала на кръв, тя била осеяна с трупове и обхваната от пламъци.

Бягащите от Париж жирондисти и техните привърженици — на места заедно с монархистите-аристократи — вдигнали контрареволуционен метеж в Бордо (департамент Жиронда), в Лион и в Марсилия.

В един момент дори от 83-те департамента на Франция само 23 останали верни на Конвента.

Голяма опасност представлявали шпионите и диверсантите в департаментите, които оставали верни на Конвента. На 13 юли 1793 г. близката на жирондистите контрареволуционерка Шарлота Корде проникнала уж „по работа“ в дома на Марат и му нанесла предателски удар с кинжал. Приятелят на народа, Марат, бил оплакан от целия революционен Париж.

Превземането на Тюйлери на 10 август 1792 г.

Шпиони и диверсанти в Франция

Английският министър-председател Пит отпуснал 5 милиона фунта стерлинги за шпионска и диверсионна работа в Франция. В края на юли 1793 г. на крепостния вал в Лил бил намерен портфейл, загубен от един от английските шпиони. От документите се виждало, че този шпионин имал в Франция голям брой агенти. На някои от тях той плащал по 2,500 ливри на месец. Той също организирал пожари в редица градове и във военни заводи и работилници за корабни платна и закупувал някои предмети от първа необходимост, за да увеличава глада и нуждата. Диверсантите подпалили фабриката за патрони в Байон и вдигнали във въздуха артилерийските складове в Шемил.

Английският агент, банкерът Бояд, подкупил редица депутати от Конвента. В якобинския клуб се промъкнал австрийският шпионин Проли и проучил много тайни решения. Робеспьер бил принуден да пише в бележника си: „Има два плана: единият е за канцеларските служаша.“ Другият — истинският — трябвало да се пази от някои най-близки сътрудници. Двама австрийски шпиони се представили в Страсбургския клуб за преследвани патриоти и под измисленото име Фрай („свободен“) се занимавали с шпионска дейност. Поповете и аристократите, които се промъкнали в администрацията на якобинската диктатура, водели злобно подривна работа.

Положението на френската република се усложнявало и от извънредните продоволствени затруднения и недоволството на селяните, на които още тежели феодалните повинности.

В Париж гладните вълнения започнали още от зимата 1791 г. Тълпи разбивали магазините и искали намаление цените на хляба и захарта. По реките селяните, въоръжени с вили, заграбвали шлеповете с жито и си го поделяли. В централна и южна Франция бедното население заграбвало земите на емигрантите и изгаряло чифлиците.

Революционна
власт

Изход от извънредно тежките затруднения якобинците намерили в установяването на революционна, твърда власт и в безпощадната разправа с враговете на революцията.

Изработената от якобинците през юни 1793 г. конституция се счита за една от най-прогресивните демократически буржоазни конституции. Но в обстановката на гражданската война тази демократическа конституция не била приложена.

За причините, поради които конституцията от 1793 г. не била приложена, Робеспьер казва следното:

„Революционното правителство трябва да проявява извънредна енергия именно затова, защото то се намира в положение на война. За него не са удобни строгите и еднообразни правила именно затова, защото обстоятелствата, всред които то действа, са страшни и променливи. То е принудено да издирва непрестанно нови и бързи средства срещу бързо-възникващите и неизбежни опасности... Революционното правителство е длъжно да покровителства добрите граждани, но за враговете на народа то има само едно — смърт.“

Макар че тази конституция не била приложена, тя била огромна крачка напред в сравнение с монархическата конституция от 1791 г.

Според конституцията от 1793 г. Франция се обявявала за демократическа република: право на гласуване се давало на всеки гражданин, който е достигнал 21 годишна възраст. Въвеждало се прякото избирателно право. Когато се изработвала тази конституция, Робеспьер искал даже да се ограничи собствеността така, че тя да не може „да нанесе вреди нито на безопасността, нито на съществуването, нито на собствеността на ближните“. Той заявявал, че „обществото е длъжно да се грижи за съществуването на всички свои членове“. Но Робеспьер не отишъл по-далеч от неясните, неопределени призови да се ограничи собствеността. Той не се решавал и не могъл да поиска унищожаването на частната собственост на средствата за производство. „Гнусни души, които уважават само златото — казал Робеспьер, — аз не искам да докосна вашите съкровища.“ В конституцията от 1793 г. собствеността е наречена „естествено и неотнимаемо право на човека“.

Конституцията, която била създадена в периода на най-големия подем на Френската революция и била една от най-демократичните буржоазни конституции, утвърждавала соб-

Санкюлот — якобинец

ствеността и разделението на класи. Тя не гарантирала и не можела да гарантира на народа хляб и работа именно затова, защото е била буржоазна конституция.

Като отложили прилагането на конституцията, якобинците организирали своя диктатура, силна власт, задачата на която била спасяването на революцията от надвисналите над нея опасности.

Държавният апарат на буржоазно - демократическата якобинска диктатура бил организиран по следния начин. Пълната власт от лятото 1793 г. принадлежала на избрания от Конвента Комитет за общественото спасение, на-

чело с решителния и непреклонен Робеспьер. Спокоен, хладнокръвен, винаги облечен изискано, Робеспьер показвал пример на мъжество в най-трудните минути. Враговете му го ненавиждали, но сред масите той бил популярен. Справедливият Робеспьер имал прозвището „неподкупния“. В разпореждане на Комитета били пълномощниците, комисарите на Конвента, които бивали изпращани в департаментите и на фронта. Те действували решително и революционно. Когато Сен-Жюст, човек с голям ум и воля, един от най-близките помощници на Робеспьер в Комитета за общественото спасение, бил изпратен за комисар в рейнската армия, той обложил богатите с данък. В една от заповедите си Сен-Жюст пише:

„В армията 10 хиляди души са боси. Днес вие трябва да събуете всички страсбургски аристократи и да наредите утре в 10 ч. сутринта 10 хиляди чифта обувки да бъдат изпратени в главната квартира.“

Освен на комисарите, Комитетът се опирал на Якобинския клуб и на няколко хиляди негови поделения („Народни дружества“) в провинцията и на революционните комун и секции (окръзи) в градовете. Комуните и секциите

избирали навсякъде решително и бързо действащи революционни комитети. Цялата си сила якобинското правителство черпело от поддръжката на масите.

Една от най-важните задачи била безпощадната разправа с враговете на революцията — аристократите и поповете монархисти, контрареволуционната жирондистка буржоазия, диверсантите и шпионите, от които гъмжела Франция, и с мародерите-спекуланти, които се обогатявали за сметка на гладуването на масите.

„Народните дружества“, революционните комитети, а и отделните граждани по места помагали на Комитета за общественото спасение и на Революционния трибунал да откриват контрареволуционерите и да се разправят с тях. Революционният трибунал съдел бързо и наказвал сурово контрареволуционерите, спекулантите, шпионите и изменниците.

От есента 1793 г. революционният терор на якобинската диктатура бил широко приложен. Бил издаден декрет за „подозрителните“ — към тях били причислени онези, „които с поведението си, връзките си или със своите речи и произведения се показват като привърженици на тиранията и врагове на свободата“. Всички подозрителни подлежали на незабавно арестуване. За подозрителни били обявени също и поповете, които отказвали да се закълнат в конституцията. Аристократите-емигранти, които се връщали тайно, били застрашени от смъртно наказание. Контрареволуционерите, участници в метежи, бивали разстрелвани. Водачите на жирондистите бивали екзекутирани.

С решителни мерки срещу всички врагове на революцията метежите били потушени, саботажът бил сломен и се постигнали победи на фронтовете.

Народните маси — селяните, градската дребна буржоазия и „плебейството“ — поддържали якобинците, които се разправяли решително не само с враговете на революцията, но и с феодалните поръдки.

Робеспьер

**Унищожаване
на феодалните
повинности**

На 17 юли 1793 г. якобинците издали декрет за пълното и безплатно отменяване на всички феодални повинности. При това Конвентът заповядал да се изгорят всички документи, в които били записани правата на сеньорите. Конвентът въвел разпродажбата на емигрантските земи на дребни участъци. Общинските земи, завладени по-рано от сеньорите, били въз-

Заседание на революционния комитет

върнати на селяните. В същото време Конвентът разрешил, по искането на една трета от собствениците в село, да се произведе поделение на общинските земи, за да може всеки да получи равна част. В колонияте Конвентът унищожил робството, макар че това станало едва след като въстаналите негри-роби в френската колония Хаити вече били получили своето освобождение.

**Всеобщият
максимум**

През есента 1793 г., под натиска на масите, които страдали от разрухата и скъпотията, Конвентът приел декрет за всеобщия максимум, т. е. за твърди пределни цени на всички стоки. За нарушаване на максимума законът предвиждал най-строги наказания, дори смърт. Въоръжени отреди били изпратени по селата да реквизират зърнени храни от земевладелците и богатите селяни.

Но като установили твърди цени на продуктите и предметите от широко употребление, якобинците установили и пределни размери на работническите заплати, което засегнало зле работниците.

Борба против църквата

По времето, когато Конвентът се разправял решително с контрареволуционното духовенство, Комуната на Париж направила опит да премахне църквите. Все по-често обредите — кръщаване, сватби, погребения — починали да се извършват без свещеници. Църкви се закривали. Комуната направила опит да замени религията с „култ на разума“ и устройвала тържествени празници в чест на просветата. Празненства се устройвали и в чест на главните моменти от живота на природата, от историята на човечеството и на Френската революция, в началото и в края на полските работи, например жетва или гроздобер. Навсякъде в чест на революцията се издигали триумфални арки, устройвали се шествия, по време на които се пеели революционни песни. Мрачните години на феодално-абсолютистическия режим се сменили с бурната радост на революционните години на свободата.

В края на съществуването на якобинската диктатура по предложение на Робеспьер, който бил недоволен от борбата против религията, Конвентът възстановил отново религията, макар и в друг вид. По предложение на Робеспьер бил установен култ на „върховното същество“, т. е. на бога, при което било обявено, че най-доброто средство за служене на „върховното същество“ е човек да изпълнява гражданските си задължения. В чест на „върховното същество“ били установени празници.

Бил въведен нов календар. Месеците били наречени съответно с особеностите на годишните времена. Така например един от летните месеци бил наречен термидор — горещ месец, един от есенните — брюмер, т. е. месец на мъглите. Пролетните месеци били наречени: вантоз — месец на ветровете, жерминал — месец на поникването на семената, прериал — месец на ливадите. Всеки месец бил разделен на декади (десетодневки).

Новата организа- ция на армията и революционната тактика

Като се разправили енергично с враговете на революцията вътре в страната и унищожили решително феодалните отношения, якобинците реорганизирали и армията. Те приложили нова революционна тактика и постигнали победи на фронтовете. Трудно било да се побеждава с боси войници, често въоръжени само с пики. Но тези войници защищавали завоеванията на революцията — те отивали с пеене на Марсилезата често против превъзхождащ по численост, добре въоръжен неприятел и го побеждавали.

Армията на революцията се сражавала по нов начин. В феодалните армии се прилагала „линейната“ тактика, която достигнала най-голямо съвършенство при Фридрих II. При тази тактика цялата пехота се разтягала в огромни „линии“, краищата на които се съединявали с къси напречни колони. Тази трудно подвижна маса се движела бавно и само по равна местност. Офцерите-крепостници се бояли да изпуснат макар и за малко войниците из обзора си.

Революционната армия могла да приложи друга тактика. Френските войници нямали достатъчно опит, но те, в противоположност на завербуваните наемници, знаели защо се сражават. Изменилият се състав на войската, както посочва Енгелс, извикал на живою нов начин на воюване — разсипания стрелков строй и движението в колонии. Колоните, пред които вървели гъсти вериги стрелци, могли да се сражават на всякаква, неудобна за „лините“ местност и като пробиели строя на неприятеля, бързо да струпват резервни войски за окончателния разгром на неприятелските сили. Армията била раззелена на самостоятелни корпуси, които се състояли от всичи родове оръжия.

„Победа или смърт!“ — такъв бил лозунгът на революционната война. Войниците на републиканската армия, главно селяни, занаятчии и работници от свободна Франция, отхвърлили от себе си тежестта на феодалия строй, били образец на самоотверженост и героизъм.

Още през август 1793 г. Конвентът издал нов декрет за всеобща военна повинност. Всички граждани на възраст от 18 до 25 години се считали мобилизирани за защита на родината. „Младите хора — се казвало в декрета — ще отидат да се сражават на фронта. Женените трябва да коват оръжие и да прекарват продоволствия. Жените ще изработват облекло и палатки и ще служат в болниците. Децата ще дерат превръзки от старо бельо. Старците ще излизат на площадите, за да възбуждат у бойците храброст, ненавист към краля и мисъл за единството на републиката.“

Организатори на победите били комисарите и генералите на армиите, които често излизали от най-долните слоеве на населението. Всред генералите с особена храброст се отличавал младият Хош, син на уволнен в запаса войник, който на младини бил коняр, а след това взел активно участие в превземането на Бастилията. Голяма роля в новата организация на армията изиграл военният инженер, якобинецът Лазар Карно.

Революционната армия била първокласните австрийска и английска армии. В края на 1793 г. англичаните били изгонени от Тулон. Именно тук се отличил за първи път младият артилерийски капитан Наполеон Бонапарт.

Вандейците били бити здраво. Против жирондистите, които били превзели Лион, комисарите на Конвента вдигнали околните селяни. Лавина от селяни, въоръжени с пики, вили и коси, се спуснала от околните планини към града. Лион бил превзет, домовете на богатите разрушени.

Якобинските армии одържали победа над австрийците на Рейн, в Елзас. Най-после, на 26 юни 1794 г. в битката при Флерюс армиите на Конвента нанесли извънредно силен удар на армиите на коалицията. Войната била пренесена от Франция в територията на противника.

Ленин обяснява така причините за победата на Франция:

„Постоянно се сочи за пример героическият патриотизъм и чудесата от военна доблест на французите през 1792—1793 година. Но се забравят материалните историко-икономически условия, които единствено направиха тези чудеса възможни. В действителност революционната разправа с отживелия феодализъм, преминаването на цялата страна, и при това с бързина, решителност, енергия и беззаветност наистина революционно-демократически, към по-висок начин на производство, към свободно селско земевладение — ето онези материални, икономически условия, които с „чудна“ бързина спасиха Франция, като *преродиха и обнови* нейната стопанска основа.“¹

Вътрешна борба
на разните тече-
ния в якобинска-
та диктатура

Борбата против феодалната и буржоазната контрреволюция и против външния враг сплотявала онези сили, които вървели след якобинците. Но тъкмо от есента 1793 г., когато започнал преломът на външните фронтове и метежниците претърпели поражение вътре в страната, в лагера на буржоазната революция се засилили вътрешните раздори.

Бедното население страдало от глад. Работниците били недоволни от максимума на работническата заплата. Имотните селяни, използвайки декрета на Конвента, заставяли по принудителен начин бедното население да работи на техните ниви през време на жетвата. „Бесните“ и групирани в Комуната якобинци, привърженици на Ебер (помощник-прокурор на Комуната), искали да се усили терорът срещу спекулантите. Ебер искал разправа със селските богаташи и дори с дребните търговци на зеленчук.

Конвентът произвел арести на „бесните“. Техният вожд Жак Ру, като узнал, че е подведен под съд пред Революционния трибунал, си нанесъл смъртоносен удар с нож.

През март 1794 г. Ебер и неговите привърженици, които се опитали да завземат властта, били арестувани и екзекутирани. След това бил разкрит заговорът на Дантон и неговите привърженици от якобинската партия и от „блатото“. Дантон искал примирение с буржоазията, прекратяване на терора и отменяване на максимума. Той настоявал за мир с Англия. Установено е, че Дантон е разхищавал народни пари. Говорело се, че той бил подкупен от Англия.

¹ Ленин. Соч., т. XXI, стр. 189.

Войници на революцията

Няколко дни след екзекутирането на Ебер, Дантон бил арестуван и наскоро след това екзекутиран заедно с редица негови привърженици.

Въпреки унищожаването на феодалните повинности, положението на масите оставало тежко. Селските бедняци нямали с какво да купуват разпродаващите се земи. Специален декрет на якобинците предвиждал смъртно наказание дори само за предлагане на „аграрен закон“, т. е. за общо изравнително поделяне на земята. Като оставили в сила закона на Льо Шапелие, якобинците забранили на работниците да

се обединяват в съюзи, закрили техните организации и наказвали работниците за стачки.

Робеспьеристите биха могли да приемат редица нови революционни мерки — отнемане земята на всички земевладелци, а не само на емигрантите или на осъдените за контрареволюционна дейност, — но те не поискали да посегнат на собствеността, с изключение на случаите, когато това било необходимо вследствие крайни политически или военни обстоятелства (конфискуване имуществото на контрареволюционери, въвеждане на максимума и реквизициите). Робеспьер и неговите привърженици биха могли да отменят максимума на работническата заплата, да подобрят положението на селската беднота, но това те не направили. С това те отблъснали най-бедните слоеве от масите, които по-рано ги поддържали. В това се проявила буржоазната ограниченост на якобинците.

Не задълбочавайки по-нататък революцията, губейки поддръжката на бедното население от града и селото, Робеспьер, Сен-Жюст и другите якобинци се изправили пред опасността от контрареволюционен преврат от страна на буржоазията, която укрепнала и се борела яростно против максимума.

Тъкмо в този период възникват и много нови предприятия. Въпреки максимума, спекулативната търговия се развивала.

Контрареволу-
ционният преврат
от 9 термидор
II републиканска
година (27 юли
1794 год.)

В средата на буржоазното „блато“ и всред една част от якобинците назрял заговор против Робеспьер и неговите привърженици. Робеспьер научил за това. Той решил да изпревари заговорниците и сам да ги нападне. Като се явил в Конвента, Робеспьер поискал арестуването на заговорниците. Враговете не му позволили да говори. Робеспьер бил арестуван в Конвента и изпратен в затвор. Но Комуната се притекла на помощ и освободила Робеспьер, който отишъл в Кметството (сградата, където заседавала Парижката комуна). Тогава контрареволуционните заговорници обкръжили Кметството с войска. Предградията оказали недостатъчна поддръжка на Робеспьер и той бил арестуван. При арестуването му той бил ранен. Това станало на 9 термидор II година по новия революционен календар (27 юли 1794 г.).

Следната сутрин обявените въвн от законите Робеспьер, Сен-Жюст и техните привърженици били екзекутирани.

На власт дошли термидорианците — контрареволуционната буржоазия, която почнала яростен терор срещу народните маси.

Значение на Френската буржоазна революция от XVIII век. Основната разлика между буржоазната и пролетарската революция

За историческото значение на Френската буржоазна революция Ленин пише: „За своята класа, за която тя работи (буржоазията), революцията направи толкова много, че целият XIX век, онзи век, който даде цивилизация и култура на цялото човечество, мина под знака на Френската революция. Във всички краища на света през XIX век само се осъществяваше на части и довършваше онова, което бяха създали великите френски революционери на буржоазията, на интересите на която те служеха, макар и да не съзнаваха това, като се прикриваха с думите за свобода, равенство и братство... Френската революция, макар че беше разбита, все пак победи, защото тя даде на целия свят такива устои на буржоазната демокрация, на буржоазната свобода, че те бяха вече неотстраними.“¹

Революцията в Франция внесла огромни изменения във всички страни на общественния живот. Преди революцията селското население било потискано от феодалните повинности. Аристокрацията и духовенството имали привилегии пред буржоазията и селячеството, но всички съсловия били безправни пред кралската власт. Дворяните-феодали из провинциите имали по места свои съдилища, свои митници, свои мерки. Развитието на промиш-

¹ Ленин. Соч., т. XXIV, стр. 304.

леността, на селското стопанство и на търговията било сковано от феодалните вериги.

Всички тези вериги били разбити решително от якобинците. Якобинците установили революционна диктатура и дали пример как безпощадно трябва да се смазва контрареволуцията и да се защитава родината от външен враг. Селското население получило свободата си от крепостническото иго от ръцете на представителите на напредничавата революционна буржоазия, поддържана от народа. Огромните народни маси взели активно участие в Френската революция от XVIII век. Както я охарактеризира др. Сталин, тази революция е била „... народна, която победила, като вдигнала грамадните народни маси против феодализма и отстоявайки интересите на третото съсловие...“¹

Обаче „не било съдено — казва Ленин — на якобинците да завоюват пълна победа главно затова, защото Франция в XVIII век била обкръжена на континента от извънредно много изостанали страни и защото в самата Франция нямало материалните основи за социализъм, нямало банки, капиталистически синдикати, машинна индустрия, железопътни линии“.²

Историческото значение на якобинците се състои в това, че те разчили пътя за капитализма, за господството на буржоазията. В замаяна на феодалните вериги буржоазията нахлушила на работниците и селяните нови вериги, веригите на буржоазната експлоатация. Съсловията били унищожени, но вместо игото на благородниците-аристократи се установило игото на богатшите-капиталисти. Капиталистическата експлоатация обаче била по-прогресивна отколкото феодализмът. При капитализма редом с буржоазията расте и се развива пролетариатът, нейният бъдещ гробокопач.

Докато якобинците водили борба с феодално-абсолютистическите класи, те били поддържани от народните маси. Но, както казва др. Сталин, „буржоазната революция не може да сплоти около буржоазията за по-продължителен период милионите трудещи се и експлоатирани маси именно поради това, че те са трудещи се и експлоатирани“...³

Само при социалистическата революция е възможен продължителен съюз на масите с пролетариата, който ги води след себе си.

Коренни различия има и в предпоставките на буржоазната и на пролетарската революция. В феодална Франция още преди революцията напреднало узряването „... на повече или по-малко готовите форми на капиталистическия строй...“⁴ В Франция съществувала капиталистическата манифактура. Наемният труд и паричната аренда се прилагали широко в селското стопанство. Търговията се развивала бързо.

Другояче стои въпросът при социалистическата революция. „... Пролетарската революция — казва др. Сталин — почва при липсата или при почти пълната липса на готови форми на социалистическия строй.“⁵

В Русия едва след установяването на диктатурата на пролетариата се създаде възможност да се построи социализъм. От това се вижда ясно, че задачите на Великата пролетарска революция са били значително по-сложни и трудни.

Коренната разлика между буржоазната и пролетарската революция е следната: „Буржоазната революция се ограничава с прехвърлянето на властта от една експлоататорска група

¹ Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 10-е, 1936 г., стр. 609.

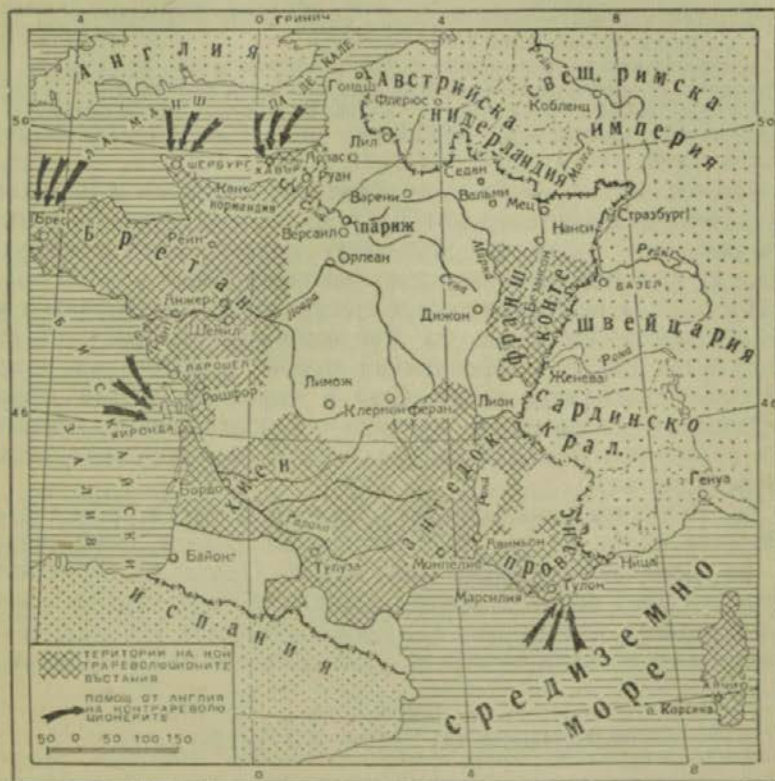
² Ленин. Соч., т. XX, стр. 556.

³ Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 11-е, 1939 г., стр. 112.

⁴ Пак там, стр. 111.

⁵ Пак там.

върху друга експлоататорска група...¹ Великата социалистическа революция унищожи всяка експлоатация на човек от човека, като унищожи частната собственост на средствата за производство и изтръгна самите корени на експлоатацията.

Франция в 1793 год. (борба с контрареволуцията)

Във връзка с задачите на буржоазната революция буржоазията не разрушава, не унищожава експлоататорския феодално-абсолютистически държавен апарат, а го приспособява към вече узрялата до известна степен буржоазна икономика.

Пролетарската революция пък, като унищожава всички и всякакви експлоататорски класи, извършва гигантска работа — тя разрушава, разбива експлоататорската държавна машина, която е потискала масите в интереса на нищожно малцинство. Пролетариатът създава нов тип държава, която осъществява

¹ Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 11-е, 1939, стр. 111.

волята на масите, диктатурата на пролетариата. Тази държава потиска контрареволуционното съпротивление на нищожното малцинство зловни остатъци от експлоататорските класи, организира социалистическото строителство и защитава границите на Съветския съюз.

Вследствие коренното различие между буржоазната и пролетарската държава и ходът на революцията е бил различен.

Социалистическата революция почна с завземането на властта от пролетариата. А през Буржоазната френска революция якобинците — напредничавите елементи на буржоазията, които били поддържани от народа и влезли в съюз с плебейството — дошли на власт едва в последния етап на революцията.

Буржоазната френска революция от XVIII век и Великата социалистическа революция от XX век, които станаха в свършено различни епохи, се различават коренно една от друга, понеже се развиха по свършено различни закони.

През XVIII век нямало предпоставки за установяване на социализъм, за смъкване на буржоазията. Наопаки, когато буржоазията съборила феодалния строй и дошла на власт, тя е била възходяща класа. Сега е друго. В нашата епоха, в периода на загниването и краха на капитализма, буржоазията се намира в състояние на упадък, а възходяща класа е пролетариатът.

За Великата октомврийска социалистическа революция др. Сталин казва, че тя „не е нито продължение, нито завършек на Великата френска революция. Целта на Френската революция била ликвидирането на феодализма за утвърждаване на капитализма. Целта пък на Октомврийската революция била ликвидацията на капитализма за утвърждаване на социализма“.¹

ГЛАВА IV

ФРАНЦИЯ ОТ 1794 ДО 1815 г.

Контрареволуционен термидориански Конвент и Директория

След контрареволуционния термидориански преврат на власт дошла новата буржоазия, която забогатяла от спекула през време на революцията. Всред термидорианците имало много депутати, които по-рано клонели към „блатото“. Сега видна роля играели спекулантите. Първа задача на дошлите на власт термидорианци била да разгромят апарата на якобинската диктатура и да създадат на негово място един апарат на контрареволуционната диктатура на едрата буржоазия. Най-напред на Комитета за

¹ Сталин. Беседа с немцким писателем Емилем Людвигом, Партиздат, 1937, стр. 47.

общественото спасение били отнети предишните огромни пълномощия. Той станал един от комитетите, наред с другите шестнадесет. За него останали само външните работи и ръководството на армията. Вътрешните работи били дадени на Комитета по законодателство. Увеличила се ролята на новия Комитет за обществената безопасност, който се състоял от термидорианци.

Якобинският клуб бил затворен, а сградата му запечатана. Отделенията на клуба по места, „народните дружества“ били разпуснати. Буржоазните контрареволуционери разгонили и парижките секции, които бяха играли такава голяма роля през време на революцията.

Революционната комуна на Париж била разпусната и заменена с една назначена от правителството комисия. Революционните комитети по места били разгромени. В Конвента били възвърнати жирондистите. Всички тези мероприятия се съпровождали с най-жесток контрареволуционен терор. Революционните якобинци бивали арестувани навсякъде. Тълпи „златна младеж“, млади нехранимайковци - разсипници биели по улиците с тояги работниците, нахлували в домовете на якобинците и се разправяли жестоко с тях.

В областта на икономическата политика термидорианците също така се разправили с наследството, останало от якобинската диктатура.

На 24 декември 1794 год. термидорианският Конвент отменил максимума. Спекулантите веднага повишили силно цените.

Отменяването на максимума ударило извънредно тежко бедното население, санкюлотите. Вследствие пускането на огромно количество книжни пари, скъпотията растяла все повече. „Извънмерната скъпотия принуждава бедния работник с четири ливри¹ или 100 су на ден да стене и да умира от глад“ — писал в. „Народна трибуна“. Веред масите свирепствувал глад, нуждата стигнала до крайност. В същото време се хвърлял рязко в очи разкошът на богатите класи, техните украшения, злато и брилянти.

Скъпотията и гладът се усилили особено през пролетта 1795 год. „По улиците може да се видят нещастници, които падат от слабост и изтощение“ — съобщавали вестниците. „Погледнете по улиците на някои квартали при изгрев слънце тези измършавели фигури, тези „опашки“, които се тълпят пред вратите“ — писал друг вестник.

Войниците получавали обуша с мукавени подметки и шинели от гнил плат, а доставчиците на армията трупали огромни пари.

През пролетта 1795 г. гладните маси на два пъти се опитали да вдигнат въстание. Първото въстание на доведените до отчаяние парижки народни маси станало през април (жер-

¹ По онова време 1 фунт хляб струвал 16 ливри, а чифт ботуши — 1,200 ливри. (1 фунт около 400 гр.; 1 ливра = 1 златен лев). — Бел. пр.

минал) под лозунга: „Хляб и конституцията от 93 година!“ Гладните маси нахлули в термидорианския Конвент и искали възвръщането на якобинците и прилагането на конституцията от 1793 г. Срещу народните маси се вдигнал целият буржоазен Париж. Работниците най-напред били изтласкани от войската в техните предградия, а след това почнали арестите, интернирванията и екзекуциите.

Втори път народните маси въстали на 20—23 май (прериал). Този път въстанието било още по-сериозно. Работниците могли да вземат даже и няколко оръдия. Обаче движението не е било организирано. Силната артилерия на правителството разгромила работническите райони. След потъпкването на второто (прериалското) въстание терорът на контрареволуционната буржоазия достигнал крайни предели.

Якобинците бивали разстрелвани и избивани по затворите.

След разгрома на революционните въстания термидорианският Конвент провел редица мероприятия за усиляване на централната власт.

През август 1795 г. Конвентът приел нова конституция. Всеобщото изборително право било отменено. Право на гласуване получили само лицата, които плащат пряк поземлен данък или данък на глава.

Директорията Сега представителите на собствениците бивали избирани за две камари. Долната камара — „Съветът на петстотинте“ — предлагала законите. Горната — „Съветът на старейшините“ — ги утвърждавала. Камарите избирали пет директори, така наречената „Директория“, на която била възложена изпълнителната власт. Термидорианската конституция от 1795 г. закрепила диктатурата на едрата буржоазия. Възникналата в 1795 г. Директория просъществувала четири години, до 1799 г.

През октомври 1795 г. (вандемиер, IV год. от републиката) в самия Париж избухнал въоръжен метеж на роялистите¹, които мечтаели да унищожат напълно републиката и да се върнат към дореволюционния строй. Ръководството на военните действия срещу метежниците било възложено на генерал Бонапарт. Той разположил умело артилерията си и хладнокръвно покосил с оръдия най-опасните групи на метежниците. Конвентът бил задължен на Бонапарт за спасението си. На 25 октомври Конвентът бил разпуснат и новата конституция влязла в сила.

¹ Роялисти се наричат привържениците на кралската власт.

Годишите на Директорията влезли в историята като години на по-нататъшния разцвет на спекулата, на борсовите игри и същевременно като години на ужасни бедствия и страдания на масите. Парите продължавали да падат. Цените на предметите от първа необходимост се увеличили 230 пъти, а работническата заплата — само 63 пъти.

Маркс и Енгелс дават оценка на икономическото развитие на Франция при Директорията със следните думи: „Революцията освободи буржоазното общество от феодалните окови... Но едва при правителството на *Директорията* стремително се проявява и закипява истинският живот на буржоазното общество. Треската за търговски предприятия, страстта към забогатяване, опиянението от новия буржоазен живот... първите движения на освободилата се промишленост — всичко това са били отделни жизнени симптоми на току-що родилото се буржоазно общество.“¹ По този начин буржоазията тръгва по пътя на своето господство. Маркс и Енгелс отбелязват също началото на подема в земеделието, освободено от феодалните вериги.

Въстанието през пролетта на 1795 г. в Париж
(1-ви прериал от III година на републиката)

Около триста депутати от законодателните камари били явни роялисти и само чакали удобен момент да възстановят монархията. Възползвайки се от обстановката на насочения срещу революцията терор, монархистите започнали да действуват. Във Вандея избухнал отново метеж.

¹ Маркс и Енгелс, Соч., т. III, стр. 151.

Бабьоф

Бабьоф и
„Заговорът
на равните“

В обстановката
на крайно недо-
волство от поли-
тиката на пра-

вителството на Директорията, против нея възникнал голям заговор в средата на дребната буржоазия и на работниците. Начело на този заговор стоял Бабьоф.

Бабьоф е роден в 1760 г. в северна Франция от бедно семейство. От 16-годишната си възраст той започнал да работи. Нуждата го заставила да отиде на служба при един земевладелец. По нареждане на своя сеньор Бабьоф се ровел в архивите да търси документи за вече забравени привилегии на

земевладелците, за да може сеньорът въз основа на тези документи да иска от селяните носенето на добавъчни повинности. Тази работа усилила ненавистта на Бабьоф към феодалния строй. В 1789 г., тъкмо в годината, когато почнала революцията, Бабьоф излиза с брошура, в която предлага да се унищожи феодалната собственост върху земята и последната да се раздели между нуждаещите се.

По време на Директорията, в периода на изострянето на класовата борба, Бабьоф се отказва от своя предишен план.

„Плодовете на земята принадлежат на всички — заявява той, — а земята — на никого; комунистическият строй е единствено справедливият, единствено нормалният.“

Сега Бабьоф счита за нужно да се образува комуна. Онези собственици, които не пожелаят да дадат своето имущество в комуната, той предлага да бъдат лишени от граждански права и да бъдат обявени за „подозрителни“.

В комуната според идеите на Бабьоф трябва да се установи равенство. „За нас е нужно равенство, което не само да е записано в „Декларацията за правата на човека и гражданина“. Ние искаме то да бъде сред нас, под покривите на нашите жилища.“¹

¹ Бабьоф. Манифест на равните.

Бабыоф държал за грубото изравняване на всички граждани. Според идеите на Бабыоф всеки член от обществото ще трябва да дава произведенията на своя занаятчийски или земеделски труд в обществени магазини. Специална „продоволствена администрация“ ще води сметка за всички работници и постъпления в натура. Същата тя „разпределя между гражданите всички предмети въз основа на най-строга равномерност“. По такъв начин Бабыоф предлагал произвежданите блага да се разпределят на началата на пълното изравняване, независимо от това колко изработва всеки член на обществото. На първия стадий на комунизма, при социализма, това би подронило общественото производство, като поощри мързеливците и ония, които отбягват с хитрини от работа.

Като издигал лозунга за революционна диктатура, Бабыоф предлагал да се установи диктатура на бедняците, за да се сломи съпротивата на богатите. Бабыоф се опитал да приложи на практика своя план. Той още не отделял работниците от общата маса на трудещите се, понеже не разбирал значението на формиращия се вече в това време пролетариат, именно неговата ръководна роля. В 1796 г. той организира заговор, но бил издаден от провокатор. Бабыоф бил арестуван и след една година екзекутиран. Скоро след арестуването на Бабыоф неговите привърженици направили опит да вдигнат на въстание войниците от Гренелския лагер (в едно парижко предградие), но претърпели несполука.

Заговорът на Бабыоф бил първият опит да се стигне до комунизъм чрез въоръженото въстание и установяване на революционна диктатура. Той не сполучил, защото пролетариатът в Франция едва-що започвал да се формира и не могъл да поддържа Бабыоф.

Войни на тер-
мидорианския
Конвент и на Ди-
ректорията

През 1795 г. в лагера на феодалната коалиция възникнали силни търкания. Тези търкания били свързани с подялбата на Полша между Русия, Прусия и Австрия.

Франция използвала взаимното недоволство, избухнало в лагера на нейните врагове във връзка с подялбата на плячката, и сключила с Прусия, която изменила на своите съюзници, отделен мир. Според този мир, подписан през 1795 г. в Базел, Франция успяла да получи плодовете от победите, одържани от нейните армии още в периода на революцията. Към Франция били присъединени земите по левия бряг на Рейн.

В същото време войната с Австрия и Англия продължавала. В тази война се отличил особено младият генерал Бонапарт.

Наполеон Бонапарт е роден в 1769 г. на остров Корсика, който само три месеца преди раждането на Наполеон станал френски. Бащата на Наполеон, който бил адвокат и изпаднал аристократ, се присъединил към френската партия и решил да даде образование на сина си в Франция. Наполеон се учил във военното училище в малкия град Брие. Мрачен, неловък, с лош френски говор, малкият Наполеон привличал вниманието на другарите си. Те го дразнели и подигравали за корсиканското му произношение. Но Наполеон се учил блестящо. Когато станал на 15 години, той се прехвърлил в Парижкото военно училище, което завършил с отлични познания, особено по математика и история. Младият Наполеон написал специален труд за балистиката, т. е. за хвърлянето на снаряди.

По време на обсадата на Тулон в 1793 г. Бонапарт разположил артилерията по изработена от него схема. Стрелбата била сполучлива и интервентите-англичани били разбити. Тулон бил превзет. За тази победа Конвентът произвел 24-годишния Бонапарт в генералски чин.

В 1795 г. Бонапарт разгромил с убийствен артилерийски огън роялистите, които се опитали да вземат властта в Париж.

След това Наполеон бил назначен за командващ парижките войски, но останал малко на тази длъжност. Скоро той се отправил на поход като командващ армията против австрийците в северна Италия.

Италианският
поход на
Бонапарт

Никой не завидял на това назначение — най-добрите сили на френската армия, добре снабдени и добре въоръжени, били на Рейн. Италианският военен театър се считал за второстепенен: армията, която се намирала на италианската граница, била зле облечена, войниците били обути в дървени обувки (сабо); не само на войниците, но даже и на генералите там не се изплащали заплатите. Смятало се, че тази армия не може да настъпва и че в най-добрия случай тя ще отвлече част от австрийските войски от Рейн.

Армията се разлагала, дисциплината била в упадък, грабежите и мародерството били станали обикновено явление. Но Бонапарт не се смутил, като видял в какво състояние се намира армията, която той приел да командува. Той замислил грандиозен план: — решил да направи от Италия плацдарм за завоюването на Европа и Изтока и се заел да осъществи този план.

Първата работа на Наполеон била да се заеме с възстановяването на дисциплината и внасяне ред в снабдяването на армията. Той постигнал пълно подчиняване от страна на командирите.

Бонапарт заплашил своя помощник генерал Ожеро, който бил с една глава по-висок от малкия Наполеон: „Генерале, вие сте с една глава по-висок от мене, но ако не изпълнявате моите заповеди, ще се лишите от това преимущество.“ Ожеро казвал после, че Наполеон „вселя в него страх“.

Като тръгнал на поход, Наполеон в обращението си към войниците обещавал да им даде Италия да я разграбят. „Войници! Вие не сте облекчени, вие сте лошо хранени — писал Бонапарт в една заповед. — Аз ще ви заведа в най-плодородните страни в света.“ Съпоставено в друга заповед Наполеон заявявал лъжливо, че той отива в Италия, за да освободи италианския народ от австрийците и от игото на феодалните правителства.

Войските на Бонапарт нахлули стремително в Италия. Австрийците търпели поражение след поражение. Но едва Наполеон нахлул в Италия и за всички станала очевидна лъжата му, че той води война уж да освободи италианския народ. Наполеон винаги се отнасял към народа с презрение.

Това той доказал още в Франция. Още на 10 август 1792 г., в деня на събарянето на монархията, Наполеон нарекъл Людовик XVI страхливец затова, че последният не се решил да пусне в действие оръдията против въстаналия народ.

За народните въстания в Париж през 1795 г. Бонапарт пише: „Най-лошото съсловие е престолюдието“ и считал за нужно да не щади участниците в тези революционни въстания.

Наполеон ограбил италианците и потъпкал жестоко народното движение в Италия. Например заради неподчинение Наполеон заповядал да се избие цялото население на едно градче, а след това, когато неговите войници избили с щикове жителите, изгорил градчето.

Друг италиански град Наполеон предал за разграбване на своите войници за 24 часа. Наполеон заповядал да бъдат изгаряни ония села, около които бивали намирани френски войници, убити от местните жители.

Армията на Наполеон заграбила от Италия оръдия, огромни количества продоволствия и фураж. На завоюваните местности се налагали милионни парични контрибуции. Наполеон задигал ценните скулптури и картини от музеите, богослужбените принадлежности от църквите, брилянти и злато и изпращал всичко в Париж.

Като завладял почти цяла Италия, Бонапарт лишил римския папа Пий VI от редица владения. Малко по-късно Пий VI бил изпратен в затвор и откаран като пленник в Франция. Наполеон задигнал много ценни ръкописи от Ватиканската библиотека и също ги изпратил в Париж.

Като подкупил австрийските генерали, Наполеон узнал плановете на австрийския щаб. Това улеснило победата му. Бонапарт преминал границата на Австрия, разбил изпра-

тените срещу него първокласни австрийски войски и достигнал почти до самата Виена.

За всеобщо учудване, в същото време, когато най-добрата френска армия на Рейн търпяла поражение, дрипавата, зле облечена и недисциплинирана в началото на похода армия на Бонапарт разбила прекрасно снабдената и обучена австрийска войска.

Разбитата Австрия се съгласила на мир. Според мира (склучен в Кампо-Формио в 1797 г.) на Франция било признато владееенето на завоюваните от нея области по левия бряг на Рейн. Франция получила също така австрийска Нидерландия.

Наполеон дал Венеция на Австрия. Тази италианска област си останала под австрийско иго.

Италия била превърната в няколко така наречени „републики-дъщери“, които в същност били зависими от Франция. Савоя още по-рано била пряко присъединена към Франция; Швейцария и Холандия се превърнали в зависими от Франция републики.

Победите на Наполеон над Австрия направили огромно впечатление както на френската буржоазия, тъй и на цяла Европа. Влиянието на Франция в Европа се увеличило извънредно много.

Войната обаче продължавала и краят ѝ не се виждал. Главният враг на Франция — Англия, защитена от силна флота и получаваща сурови материали за индустрията си от своите колонии, оставала неуязвима.

Организатор и вдъхновител на войните против Франция бил английският министър-председател Пит (Младия). Той снабдявал с пари феодалните европейски държави за водене войната против Франция, като създавал „коалиции“ (съюзи) на тези държави.

Походът в Египет и Сирия

Френската република решила да се бори с Англия, като ѝ нанася удари в най-чувствителните места. В 1796 г. французите, възползвайки се от това, че в Ирландия се подготвя въстание, изпратили там свои войски под командата на генерал Хош. Този опит обаче бил несполучлив. Тогава Бонапарт предложил да се почне поход към Индия (част от която до 1763 г. принадлежала на Франция), за да се отнеме от Англия най-ценният „бисер на английската корона“. Било решено походът да започне с завладяването на Египет. Бонапарт казал: „Владетелят на Египет ще стане владетел на Индия.“ Директорията се съгласила и през май 1798 г. Бонапарт отплувал с 30-хилядна армия, натоварена на 350 кораба и с артилерия към Египет.

За да избегне срещата с по-силната английска флота, Бонапарт разпръсна слуха, че той възнамерява да мине през Гибралтар и да направи десант в Ирландия. Английският адмирал Нелсон, като опънал всички корабни платна, побързал да стигне Гибралтар, където започнал да дебне Наполеон. Но френската флота от Тулон взела курс към Египет — Александрия.

Като разбрал, че Наполеон го измамил, Нелсон отново полетял с най-голяма бързина — този път към Александрия. Той бързал толкова много, че изпреварил Наполеон с 48 часа. Но като не намерил Наполеон на египетските брегове, Нелсон, уверен, че Бонапарт се е насочил към Цариград, тръгнал нататък. Той бил уверен, че този път няма да се излъже. А в това време Наполеон спокойно слязъл в Александрия и започнал настъпление навътре в страната.

Походът в Египет и в Сирия бил несполучлив. Населението на Египет и Сирия се намирало под зависимостта на турския султан, но в същност се управлявало от феодалите-мамелюци, които имали силна конница. Като победил мамелюците при пирамидите, Бонапарт навлязъл във вътрешността на страната. Арабите, коптите (потомци на древното египетско население) и сирийците се съпротивлявали отчаяно и пускали отрова в кладенците. В Сирия, като наказание за съпротивата, цялото население на Яфа по заповед на Наполеон било избито. Четири хиляди турски войници, които се предали в плен при Яфа, били откарани на брега на морето и разстреляни до един.

Като стигнал до Акра, която турците и арабите защитавали с помощта на англичаните, и не могъл да я превземе, Наполеон заповядал отстъпление. Армията била отслабнала от непрестанните боеве, от палещия зной и от чумата. Освен това връзката с Франция била вече прекъсната. Нелсон най-после узнал къде е слязъл Бонапарт и унищожил корабите, с които френската армия преминала в Египет.

Походът на Суворов

В това време Наполеон получил съобщение, че Русия, която в 1798 г. влязла във войната против Франция, изпраща войски в Италия.

Руските войски под командата на Суворов извършили чудеса от храброст. Френските войски били разбити. Италия била завзета от войските на Суворов. През 1799 г. в снежна буря Суворов преминал Сен-Готардския проход и неговите войски навлезли в Швейцария. Бонапарт узнал, че резултатите от неговите победи в Италия са пропаднали. Освен това пристигнали съобщения, че в самата Франция положението на Директорията е несигурно. Тогава Наполеон изоставил армията в Египет, промъкнал се с мъка през веригата на обкръжаващите го английски кораби и през октомври 1799 г. се явил в Париж.

Държавният
преврат
на 18 брюмер

Буржоазията посрещнала Бонапарт с възторг. По това време Директорията, обкръжена от тъмни мошеници-спекуланти и обирачи на държавното съкровище, загубила окончателно авторитета си не само сред масите, но и сред буржоазията. Буржоазията искала силна власт, която да смаже с желязна ръка и монархистите, и якобинците и да може да води успешно войната против феодалната коалиция и Англия. Буржоазията се нуждаела от надежден меч. Нейните погледи се обърнали към Бонапарт. И Бонапарт се решил да извърши преврат. Парижките банкери го снабдили с пари. На 9 ноември 1799 г. (18 брюмер от VIII год.* на републиката) Бонапарт извикал при себе си още сутринта преданите му войски.

Съветът на старейшините и Съветът на петстотинте, поради опасността от уж открит от Наполеон заговор, пренесли по негово искане заседанията си в Сен-Клу, малко градче около Париж. Охраната на двата Съвета била възложена на истинския организатор на заговора, на самия Бонапарт.

На следния ден Наполеон се явил в Сен-Клу с войските си и разгонил двата Съвета. Директорите били лишени от власт, а двама от тях били арестувани.

При това Наполеон заповядал да се задържат няколко десетки от разбягалиите се депутати и ги принудил да приемат закон за предаване властта на трима консули начело с него, Бонапарт. По такъв начин властта минала в ръцете на тримата консули: Бонапарт и двама бивши директори, които участвували в заговора — известния Сийес (бившия абат) и Роже Дюко.

Месец след това, през декември, била приложена продиктуваната от Бонапарт конституция от VIII година на републиката (1799).

Според конституцията от VIII год. цялата власт се поверявала на първия консул. Другите двама консули получавали само съвещателен глас. Консулите назначавали сената, който от своя страна набелязвал членовете за другите законодателни учреждения измежду няколкото хиляди кандидати, които се избирали от населението.

Като за подигравка над здравия смисъл, конституцията установявала такъв ред, че законите се съставяли от едно законодателно учреждение (Държавния съвет), обсъждали се в друго (Трибуната), приемали се в трето (Законодателния корпус), а се утвърждавали в четвърто (Сената). Естествено, че при такъв ред всички тези представителни или назначаващи учреждения се лишавали от всякакво значение.

Сега властта минала към протежето на едрата буржоазия, генерал Бонапарт, който управлявал, опирайки се на армията.

Скоро след преврата от 18 брюмер, Бонапарт свикал парижките банкери и им предложил да подкрепят един допълнителен заем.

„Ние всички ще запишем дялове — заявил от името на присъстващите bankerът Малле. — Има ли парижки banker или търговец, който пред изгледа на толкова прекрасни надежди не би побързал да засвидетелствува своето изключително доверие към правителството?“ — Борсата отговорила на преврата с повишаване курса на държавните ценни книжа. Собственическите слоеве от френското селячество се надявали, че Бонапарт, с името на когото били свързани блестящите победи във войните срещу феодалната коалиция, ще защити Франция от външните врагове и емигрантите и ще им гарантира владението на придобитите през време на революцията земи.

Консулство и империя в Франция

Войни на консулството

Първата задача, пред която се изправил Бонапарт след преврата от 18 брюмер, била отблъсването на външната опасност.

Като преминал Алпите през извънредно трудния, засипан със сняг Сен-Бернардски проход, там, където не го очаквали, Наполеон нахлул стремително в северна Италия. Той се срещнал с австрийците в голямо и упорито сражение при Маренго (14 юни 1800 г.). Изглеждало, че победата клони на австрийска страна. Но Наполеон вкарал в действие запазените резерви и спечелил сражението. Той спечелил и цялата кампания. Австрийците помолили за мир. Той бил подписан в френското градче Люневил в 1801 г. Отново Италия била в ръцете на Бонапарт. Правото на Франция над Белгия и левия бряг на Рейн било потвърдено.

Голямо значение имало за Бонапарт излизането на Русия от коалицията. Наполеон постигнал мир с Русия и нещо повече — присъединяването ѝ във войната срещу Англия. В 1801 г. Павел I, като станал съюзник на Наполеон, изпратил казашкия атаман Платов в Индия, за да я завладее. Но през март 1801 г. Наполеон получил съобщение, че Павел I е убит. В Русия победила враждебната на Наполеон партия, привърженица на сближението с Англия. Наполеон нито за минута не се съмнявал, че убийството на Павел I е дело на английски ръце, и веднага предложил мир на Англия.

Англия побързала да приеме мира, тъй като излизането на Австрия от коалицията затруднявало за нея извънредно много воденето на военните действия на Европейския материк.

Този мир (подписан в Амиен в 1802 г.) се оказал кратко-трайно примирие, само за една година.

Вътрешната
политика на
Наполеоновото
правителство.
Установяване на
империята

Временното затишие по военните фронтове дало възможност на Наполеон да обърне особено внимание на вътрешните работи. Неговите мероприятия във вътрешната политика очертават Наполеоновото правителство в пълния смисъл на думата като „буржоазно правителство, което удушило Френската революция и запазило само онези резултати от революцията, които били изгодни за едрата буржоазия“.¹

Всевластният пръв консул от 1802 г. се произвел за доживотен консул, а в 1804 г. — за император. В Франция отново била възстановена монархията, но сега не вече феодална, а буржоазна.

Наполеон още по-рано се помирил с новия римски папа Пий VII, като сключил с него (в 1801 г.) конкордат (съглашение). Според този конкордат католическите свещеници се задължавали да поддържат правителството на Наполеон и да четат в църквите нарочни молитви: „Господи! Изпрати благополучие на консула!“ (от 1804 г. — на императора).

На духовенството не върнали отнетите през време на революцията земи, закупени от буржоазията, но затова пък то сега започнало да получава заплата от държавата. „С моите жандарми и с моето духовенство аз мога всичко“ — заявява Бонапарт. На аристократите-емигранти била дадена амнистия и им разрешили да се върнат в Франция, като им възвърнали непродадените имения, но над тях бил установен надзор. Останалите якобинци били жестоко преследвани — те бивали арестувани и изгонвани от Франция.

Още от първите стъпки на своето управление Наполеон всячески поддържал промишлеността. Било създадено „Дружество за насърчение на националната промишленост“. Най-едрият акционер в това дружество били самият Бонапарт и неговите чиновници и генерали. Устройвали се промишлени изложби.

Като поддържал промишлеността, Наполеон изпълнявал волята на буржоазията. Развитието на френската промишленост имало голямо значение за борбата с Англия.

В 1804 г. бил завършен „Гражданският кодекс“. По-късно Наполеон писал: „Истинската ми слава не се състои в това,

¹ Сталин. Доклад на пленуме ЦК ВКП (б), 3—5 март 1937 год., Партиздат, 1937, стр. 10.

че спечелих 40 сражения... онова, което не може да бъде забравено, което ще живее вечно — то е моят „Граждански кодекс“. „Гражданският кодекс“ бил систематически сборник от закони, главната задача на които била да се обезпечи на буржоазията ползуването от собствеността ѝ.

Знаменитият член 544 от Наполеоновия кодекс гласи: „Собствеността е най-неограниченото право за ползуване и разпореждане с вещите...“ В друг член се утвърждават основите на буржоазното семейство: „Мъжът е длъжен да закриля жена си. Жената е длъжна да се подчинява на мъжа си. Жената е длъжна да живее съвместно с мъжа си и да го следва навсякъде“ — се казвало там. Тези закони действуват в Франция и в някои други буржоазни страни и в настояще време. Кодексът затвърдил собствеността, получена през време на революцията, за нейните нови собственици и провъзгласил равенството на всички пред закона.

Със създадения при Наполеон „Углавен кодекс“ бил утвърден законът на Льо Шапелие. Работническите съюзи били забранени, стачките се наказвали строго. Според думите на обкръжаващите го, Наполеон „се боял от най-малкото работническо въстание повече отколкото от едно загубено сражение“. Затова той устройвал обществени работи за безработните. Но едновременно работниците били подчинени на полицейски надзор. Били въведени работнически книжки. При напускане или уволняване на работника от мястото на неговата работа книжката трябвало да бъде подписана от собственика. Всеки работник, който не могъл да представи книжка или на когото книжката не била подписана от собственика, се считал за скитник и подлежал на затвор.

Наполеон се отнесъл сурово и към печата. В 1800-та година от 73 вестници 60 били забранени, а останалите поставени под полицейски надзор.

Най-близки помощници на Наполеон били министърът на външните работи Талейран и министърът на полицията Фуше.

Ловък и безпринципен политик, Талейран преди революцията бил епископ, след това станал член на Учредителното събрание и внесъл предложения за конфискуване земите на духовенството. По-късно той станал министър на външните работи на Директорията. Наполеон ценял ловкостта и досетливостта на Талейран. Но Талейран лъжел, той мамел и самия Наполеон. Така например Талейран като министър на външните работи на Наполеон си създал огромно състояние и получавал подкупи и от чуждестранните дворове. В 1808 г. Талейран предал Наполеон, като влязъл в тайни преговори с Александър I и го вдъхновявал за борба с Наполеон.

За другия помощник на Наполеон, Фуше, още Робеспьер казвал, че е безчестен политик. В контрареволуционния термидориански преврат Фуше взел видно участие. По-късно Фуше, както и Талейран, предал Наполеон, като минал на страната на враговете му.

Бонапарт

Шпионаж и диверсионна дейност

В 1803 г. войната на Франция с Англия се подновила.

От това време шпионажът и диверсионната дейност на феодалната коалиция и на Англия в Франция, и подобната дейност на Наполеон във враждебните му страни, взели огромни размери.

Ето откъслек от една тайна инструкция на английския посланик при баварския крал, Дрек, до неговите тайни агенти в Франция. Инструкцията е от 1804 г.

„Основната цел на пътуването е смъкването на сегашното правителство (френското). Едно от

средствата да се постигне това е получаването на сведения за плановете на врага.

... Нужно е съгласно съглашението със съюзниците да се подкупват служащите в барутните фабрики, за да ги вдигнат във въздуха, когато им се удаде случай.

... Разбира се, следва да се употребяват всички възможни средства, за да се дезорганизира армията както вътре, така и вън от страната.“

Наполеон I от своя страна организираше шпионаж в страните, с които воювал. Той лично се занимавал с организирането на шпионажа чрез дипломатическите органи. В 1806 г. той писал на маршал Бертие: „В това писмо вие ще намерите декрет за назначаването на капитана от 9 драгунски полк господин Лагранж за втори секретар на мисията във Виена. Повикайте го при себе си и му предайте моето искане да води точна сметка за австрийските полкове и за месторазположението им. Затова той трябва да има в кабинета си касета с отделения: във всяко от тях той ще пази картончета, на които ще се нанасят имената на генералите и названието на полковете и гарнизоните. Тези картончета трябва да се сменяват в зависимост от преместванията и измененията в формиранията на войсковите части. Той е длъжен ежемесечно да ви изпраща списък с тези изменения. Тази мисия¹ е много важна. Необходимо е господин Лагранж да се отдале на нея всецяло, за да бъде осведомяван за преместването на всеки австрийски батальон.“

В 1810 г. Наполеон I дал нареждане: „Консулите трябва да бъдат разместени по такъв начин, че да образуват верига от постове, които да донасят всичко, което е важно да се знае.“ Скоро императорът уточнил задълженията на консулите така: „Да се назначат консули, които ще бъдат агенти на разузнаването и ще пишат шифровано.“

За шпионите и диверсантите на контрареволуционното Наполеоново правителство и воюващите с него държави др. Сталин казва следното:

„Доказано е като две и две четири, че буржоазните държави изпращат една на друга в тила си свои шпиони, вредители, диверсанти, а понякога и убийци, дават им задача да се внедряват в учрежденията и предприятията

¹ Мисия е употребено тук в смисъл на поръчение.

а тези държави, да създават там своя мрежа, за да могат „в случай на необходимост“ да правят атентати в техния тил, за да ослабват и поддържат тяхната мощ. Така е и сега. Така е било и в миналото. Да вземем например държавите в Европа по времето на Наполеон. Франция тогава бързела от шпиони и диверсанти от лагера на русите, германците, австрийците и англичаните. И наопаки, Англия, германските държави, Австрия и Русия имали тогава в своя тил не по-малко шпиони и диверсанти от френския лагер. Английските агенти два пъти устройвали покушение върху живота на Наполеон и няколко пъти вдигали вандейските селяни в Франция против правителството на Наполеон. А какво е представлявало от себе си наполеоновото правителство? Буржоазно правителство, което задушило френската революция и запазило само тези резултати от революцията, които били изгодни за едрата буржоазия. Няма защо и да се казва, че Наполеоновото правителство не останало длъжно на своите съседи и също предприемало свои диверсионни мероприятия. Така е било в миналото, преди 130 години. Така е и сега, 130 години след Наполеон I.¹

Трафалгар.
Аустерлиц

Войната, която била подновена в 1803 г., се разгърнала с пълната си сила към есента 1805 г. В това време главни врагове на Франция били Англия, Австрия и Русия. Правителството на Пит Млади изразходвало огромни парични суми за субсидиране на съюзниците си и за шпионаж в Франция. Наполеон подготвял десант против Англия, като струпал големи сили в северното френско пристанище Булон („Булонският лагер“). В Булон и другите пристанища по Ламанш били съсредоточени повече от 2300 френски кораба, но в южна Англия били приготвени много войски, за да посрещнат нахлуването, а английските кръстосвачи блокирали крайбрежието. В подкрепа на френските сили била изпратена една огромна френска ескадра от Средиземно море. Тази ескадра преминала Гибралтар и след плаване по Атлантическия океан се срещнала недалеч от испанските брегове при Трафалгарския нос с английската флота под командването на адмирал Нелсон (21 октомври 1805 г.). Прочутият адмирал Нелсон бил 40 пъти раняван — той нямал лява ръка и му било извадено едното око. Битката при Трафалгар била за него 140-та и последна. Нелсон бил убит в този бой, но френската флота претърпяла страшно поражение.

На сухопътния фронт още преди Трафалгарската битка Наполеон насочил срещу Австрия всичките си сили, като лично той застанал начело.

На 2 декември 1805 год. станало решителното сблъскване с австрийците и русите при Аустерлиц, на сто километра от Виена. Наполеон разбил австрийците, вкарал в чувал от свои

¹ Сталин. Доклад на пленуме ЦК ВКП(б), 3—5 март 1937 г. Партиздат, М. 1937, стр. 9—10.

войски колони руски войски, изблъскал ги върху замръзналите блата и заповядал да стрелят по леда със снаряди. Ледът се пробил. Огромен брой руски войници се издавили в ледената вода.

Като разгромил Австрия, която стояла начело на „Свещената римска империя“, Наполеон се разправил и с тази империя, която просъществувала около хиляда години. Към средата на 1806 год. той образувал под свой протекторат от 16-те държави, които се намирали по течението на Рейн, Рейнския съюз. Сега на Рейн господствувала Франция. Императорът на „Свещената римска империя“ бил принуден да се откаже от титлата си и да стане император на образувалата се австрийска империя. Образоването на Рейнския съюз тласнало Прусия да влезе във война с Франция.

Разгромът на
Прусия

1806 год. донесла решителен разгром на Прусия. Трудно може да се намери във военната история друг пример на такъв светкавичен разгром. В течение на шест дни след започването на кампанията френските войски печелели сражение след сражение.

На 14 октомври 1806 год. станало решителното сражение при Йена, където армията на Наполеон се сблъскала с пруските войски. Едновременно битката се разгрънала и около намиращия се на 40 км. от Йена Ауерщад. Армията при Ауерщад била командувана от брауншвайгския херцог, същия, който заплашвал да унищожи Париж. През време на това сражение пруските войски претърпели нечуван разгром: самият брауншвайгски херцог бил смъртно ранен. Този разгром при Йена решил съдбата на кампанията от 1806 год. против Прусия. Деветнадесет дни след започването на войната и няколко дни след разгрома при Йена френските войски влезли в Берлин.

Пруските войски били деморализирани и пруските крепости се предавали без бой. Така се предала една от най-силните крепости, Магдебург, с гарнизон от 26 хиляди души, с мощна тежка артилерия и огромни запаси оръжие и продоволствия. Едва само приближилит се до крепостта маршал Ней, който имал всичко три леки мортири, заповядал да се стреля от тези мортири (които не причинили на града ни най-малки вреди) и комендантът заповядал да се отвори незабавно вратата на крепостта. Впоследствие той се оправдавал с това, че когато оръдията почнали да стрелят, жителите на града се изплашили много и почнали да го молят да се предаде.

Само армията на пруския генерал Блюхер, притисната от французите към датската граница, оказала съпротива и се предала в плен едва след като загубила няколко хиляди души в боя.

В какво се крие причината за нечуваните, замаяващи победи на французите над пруската армия?

Прусия, на която Френската революция оказала слабо влияние, била изостанала феодална страна, която във военното дело запазила устройството

си от времето на Фридрих II. Там се прилагала линейната тактика, основа на която била втаката с шикове срещу неприятеля в състен строй. Крепостните войници бивали гонени с тояга в боя. При крепостническия строй войниците не могли да разчитат на никакво повишение. В същото време представителят на буржоазна Франция Наполеон I наследил в областта на военното дело цяла редица достижения и завоевания на революционна Франция.

Военните специалисти отбелязват като една от особеностите на тактиката на Наполеон, че той много рядко атакувал направо, фронтално. Той предпочитал обходните движения, нападал неприятеля от фланговете и от тила, докарвал го в забъркване, като го атакувал със стрелкови вериги и го обсипвал с град от снаряди от умело разположената артилерия, и го унищожавал, като в този момент пускал в действие резервите. Неговите войници могли да разчитат на повишаване, даже да станат маршали — редица маршали са излезли от низините на народа. Мюрат бил син на селянин, Ney — син на бъчвар.

След разгрома на Прусия даже нейните управляващи кръгове разбрали, че без реформи Прусия няма да излезе от унижителното подчинение на Франция. В 1807 год. бил издаден указ, съставен от министър Щайн, в който се прокламирало унищожаването на крепостното право в Прусия.

Към 1806 год. Наполеон бил одържал много победи на Европейския материк — той разбил италианците, австрийците и прусците. Но главен съперник и враг на Франция била Англия. Опитите обаче да се нападне Англия по море („Булонския лагер“) или да се съкруши морското ѝ могъщество (Графалгар) претърпели поражение. Тогава Наполеон решил да задуши Англия, като я лиши от европейския пазар. Той искал да направи така, че англичаните да не могат да продадат в Европа нито един килограм стока, и по този начин да разори Англия.

На 21 ноември 1806 год. Наполеон оповестил в Берлин декрета за „континентална блокада“, за да затвори достъпа на английските стоки в Европейския континент.

Този декрет гласял: „Британските острови се обявяват в състояние на блокада.“ „Външната търговия и всякакви връзки с британските острови са забранени.“

По-нататък се нареждало да се арестуват всички англичани и да се конфискуват всички английски стоки, които се окажат на територията на Франция или на териториите на съюзните ѝ държави. (Това се отнасяло и за Русия, която по това време била в съюз с Франция).

Като разгромил Прусия, Наполеон продължил настъплението си на изток. Към края на 1806 год. неговите войски превзели Варшава. През февруари 1807 год. при Пройсиш-Ейлау (в източна Прусия) френските войски се сблъскали с руските сили.

Русите оказали твърда съпротива. Почти целият корпус на маршал Ожеро бил изстребен от руската артилерия и само сполучливата атака на цялата френска кавалерия спасила положението на французите. В следващото сражение, при Фридланд, руските войски претърпели поражение.

(Вж. картата на 88 и 89 стр.).

В 1807 г. Наполеон сключил мир с Русия и Прусия (в Тилзит). Наполеон предложил на Александър I да поделят Европа на две части — Западът да се даде на него, на Наполеон, а Изтокът — на Александър. Александър I признал всички завоевания на Наполеон и бил принуден да сключи с Франция военен съюз, като се задължил да участва в континенталната блокада. На Прусия Наполеон наложил контрибуция и намалил силно нейните граници. Прусия се запазила като самостоятелна държава само по желанието на руското правителство, което било недоволно от много голямото засилване на Франция. От западните пруски провинции и от три съседни държави било образувано Вестфалското кралство, което било дадено на брата на Наполеон, Жером. От по-голямата част провинции, които били дадени на Прусия при подялбата на Полша, било образувано „Великото варшавско херцогство“, което било дадено на съюзника на Наполеон — саксонския крал. На Прусия било разрешено да има армия не по-голяма от 40 хиляди войници.

Нов разгром на Австрия

В 1809 г. Австрия във връзка с несполуките на Наполеон в Испания, която той напразно искал да покори, се опитала наново да почне война срещу Френската империя, но френската армия в течение на пет дни (19—23 април) разбила австрийците в пет големи сражения. Решителната битка станала през юли 1809 г. при Ваграм. Тази битка била една от най-кръвопролитните и се свършила с победа на французите, но императорът се оплаквал: „Това вече не са войниците от Аустерлиц.“ Най-добрите кадри от френската армия били вече избити. В армията имало много новобранци, при което една част от тях били от покорените държави и се сражавали неохотно. След победата при Ваграм Наполеон могъл да разгроми окончателно Австрия, но понеже се готвел за по-нататъшна борба с Англия и Русия, решил да превърне Австрия в свой съюзник.

С такава цел той встъпил в брак с австрийската принцеса Мария-Луиза. През време на коронацията на Мария-Луиза нейният шлейф бил носен от пет кралици.

Наполеон и неговият двор

Наполеон обзавел пищен, струващ скъпо двор. Той създавал нова аристокрация, която се погълвала от средите на буржоазията. На своите маршали той подарявал огромни имения и стотици хиляди франкове в пари. Понеже управлявал огромна част от Европа, Наполеон обикновено работел по 14—16 часа на денонощието; той се сърдел много, когато го задържали за обед повече от 15—20 минути. Императорът се намесвал даже и в дребните работи на управлението, като проверявал сам прошнурованите книги на ков-

чежниците. Като изслушвал мненията на всеки, от когото могъл да получи полезен съвет, Наполеон решавал всичко винаги сам.

Като даровит пълководец, администратор и дипломат, Наполеон се ползвал с огромен авторитет в армията и умело създавал и поддържал този авторитет.

Наполеон се отнасял с презрение към народа и не изпитвал никаква любов към войнишките маси. Но той умело и изкусно подчертавал своята грижа за войника. Така през време на извънредно тежкия обратен поход от Сирия в Египет, за да ободри войниците, Бонапарт заповядал да се дават на болните и ранените всички коли и коне и сам тръгнал пеш, като заставил и цялата си свита да върви заедно с войниците.

Наполеон обичал да повтаря, че „пътят към войнишкото сърце минава през стомаха“, и винаги се грижел за снабдяването и храненето на войниците, които после с хиляди изпращал на заклание за достигане целите на френската буржоазия.

Разширяване
на френската
територия.
Система на зависи-
ми от Франция
държави

С покорените страни Наполеон постъпвал различно. Едни той просто присъединявал към Франция и ги разделял, както и коренните френски области, на департаменти. Към 1811 г. Франция се състояла вече не от 83, а от 130 департамента. В състава на Френската империя били включени Савоя, Холандия и земите по течението на Рейн. Швейцария и Рейнският съюз се намирали в зависимост от Франция (под нейния „протекторат“). Наполеон бил фактически господар на Италия. Неаполитанското кралство се смятало за самостоятелно, но било управлявано от брата на Наполеон, Жозеф Бонапарт. По-късно неаполитанската корона била предадена на Наполеоновия маршал Мюрат, а Жозеф Бонапарт бил изпратен за крал на Испания.

В покорените страни Наполеон въвеждал буржоазен ред — например в Рейнската област бил въведен Наполеоновият кодекс, с който се унищожавало съсловното неравенство. За изостаналите крепостнически държави това било крачка напред. Но народните маси в покорените държави попадали под двойното иго на своята буржоазия и земевладелците и на чужденците завоеватели (французите).

Несполука на
континенталната
блокада

Континенталната блокада не оправдала надеждите, които възлагала на нея френската буржоазия. Най-напред, в отговор на блокадата, английските военни кораби почнали да залавят по морските пътища търговските съдове на Франция и на съюзните ѝ държави. Второ, когато Франция затворила за английските стоки цяла континентална Европа, в редица страни започнала да възниква едра местна промишленост. А френските стоки били малко и при това скъпи и по-долнокачествени от английските. Започнал контрабанден внос на

английски стоки, особено през Испания и Русия. Даже самото френско правителство не могло да мине без английски стоки. Френската армия била облечена в английско сукно и носела английски обувки. Френското правителство официално давало разрешения за закупуване на някои стоки от Англия. В същото време френски агенти по цяла Европа преследвали английската контрабанда, режели английското сукно на парцали и палели клади от евтини и доброкачествени английски стоки.

Това дразнело твърде много търговците и населението в европейските страни. Въпреки блокадата, английската външна търговия растяла, а френската упадала.

През 1810—1811 г. френската промишленост навлязла в остра криза. Имало много безработни, работниците се вълнували. Огромните данъци, нарастването на които се предизвикало от непрестанните войни, тежели на буржоазията. Постоянните набори за армията предизвиквали силното роптание на селяните и работниците. Огромни набори се събирали и в зависимите от Наполеон европейски държави. Значителна част от армията се състояла от войници от различни народности, които се сражавали по принуда и без дори да разбират френски език.

Народно движение
в завоюваните
страни

Най-силен удар върху Наполеоновата империя била съпротивата срещу френските войски от страна на народите, които Наполеон искал да подчини на своето иго. За Наполеоновата империя се оказало гибелно онова съпротивление, което тя срещнала в Испания и в Русия.

В 1808 г. Наполеон наложил за крал на Испания своя брат Жозеф, който заемал испанския престол от 1808 до 1813 г. Но през времето на пребиваването си в Испания Жозеф нито една година не е бил пълновластен крал. Още от самото начало, при появяването на френските войски в Испания, започнала герила, народна война. На 2 май 1808 г. в Мадрид избухнало въстание. В Байлен френският генерал Дюпон бил обкръжен от испанците и се предал с 20-хилядна армия. Португалия била завзета от англичаните, които изтласкали от там френските войски.

През ноември 1808 г. сам Наполеон начело на 180-хилядна армия се явил в Испания, преминал я с огън и меч и нахлул в Мадрид. Обаче по цялата страна продължавал да гори огънят на партизанската война. Испанските народни маси продължавали да организират партизански отреди и да се борят срещу чуждоземното нашествие.

Въстаналата Сарагоса в 1809 г. била обкръжена от френски войски. В течение на осем месеца те не могли да я превземат. Гражданското население се криело в избите, почти целият град бил опожарен, но когато артилерийските снаряди пробивали дупки в зданията, от там се показвали пушките на бойците, които отговаряли с огън. Жените и децата се сра-

Народната война в Испания

жавали заедно със своите бащи, братя и мъже. Съпротивата на испанците против чуждоземните завоеватели довела до революция.

Събрали се по революционен път кортеси (парламент) в 1812 г. въвели конституция в Испания. Ето основните положения на тази конституция:

„Испанският народ е свободен и независим и не може да преминава като наследство в ръцете на династии или на каквито и да било лица.“ „Суверенната власт по начало принадлежи на народа и именно заради това на народа принадлежи изключителното право да създава своите основни закони.“

Монархията в Испания била запазена, но ограничена от кортесите.

Когато говорим за народното движение в Испания, трябва да отчетем неговите особености. Испания била изостанала феодална страна. Селското население там се намирало под силното влияние на католическото духовен-

ство. Селяните нямали ръководители, които да им помогнат да отбраняват своите интереси. Селското население под ръководството на свещениците и земевладелците вървяло под лозунгите на религията, под лозунга за защита на испанската монархия.

Главното обаче било това, че народните маси се вдигнали против френското нашествие, против опита на френската буржоазия да установи свое господство в завоюваната страна, против опита да се ограби тази страна, да се разори и да бъде превърната в робиня на Френската империя.

Пълна катастрофа обаче постигнала Наполеон, когато той предприел своя поход в Русия.

Походът през
1812 г. в Русия

В Русия били недоволни от континенталната блокада, вследствие на която бил спрян износът на зърнени храни за Англия и вносът на индустриални изделия от там.

Разгромът на Пруссия и Австрия ослабил съюзниците на царска Русия в Европа.

В 1812 г. Наполеон се боял от мощната Русия и се стремил да я победи, за да използва нейните сили в борбата срещу Англия. Той екипирал една армия от около 600 хиляди души, която се състояла от войници, говорещи на 12 различни езика, и нахлул в Русия. Между войските, които нахлули в Русия, имало германски, италиански и полски части.

Отстъплението на руските войски изглеждало, че предвещава победа на Наполеоновата армия. Но когато се сблъскал с русите при Смоленск, Наполеон бил поразен от твърдостта и съпротивителната сила на своя противник. Бородинското сражение (7 септември 1812 г.), което било дълго, упорито и едно от най-кръвопролитните, които познавала историята на онази епоха, не донесло победа на Наполеон. Даровитият руски пълководец Кутузов, за да запази армията, отстъпил и заповядал да се изостави Москва. Кутузов разбирал, че основната задача е не да задържи Москва в ръцете си, а да унищожи неприятелската армия. Населението на Москва не пожелало да остане в града по време на нашествието на чужденците. От 300 хиляди души в града останали не повече от 30 хиляди, които нямали възможност да излязат. На следния ден след превземането на Москва от Наполеон започнали пожари. Москва горяла от всички краища.

В цяла Русия селяните се записвали с голямо желание в армията, а тези, които се намирили близо до врага, постъпвали в партизанските отреди.

„Московски ведомости“ от 21 август 1812 г. съобщава такъв случай: „В селището Сичовка, на границата между Тверска и Смоленска губерния, докарали 90 пленени французи. Пленниците нападнали конвоиращите ги, отнели им оръжието

и почнали да ги избиват. Тогава селяните от Сичовка ударили камбаните за тревога, събрали се бързо сами и обезоръжили пленниците. По това време — съобщава вестникът — се по-несъл слух, че французите са дошли. Още същата вечер (с най-голяма бързина) в Сичовка пристигнали около 900 селяни, за да се сражават с французите ... Някои селяни от ненавист към французите подпалвали най-напред собствените си снопи в нивите с думите: „Няма да ги оставим на тях.“ Патриотическият порив на руския народ бил повсеместен.

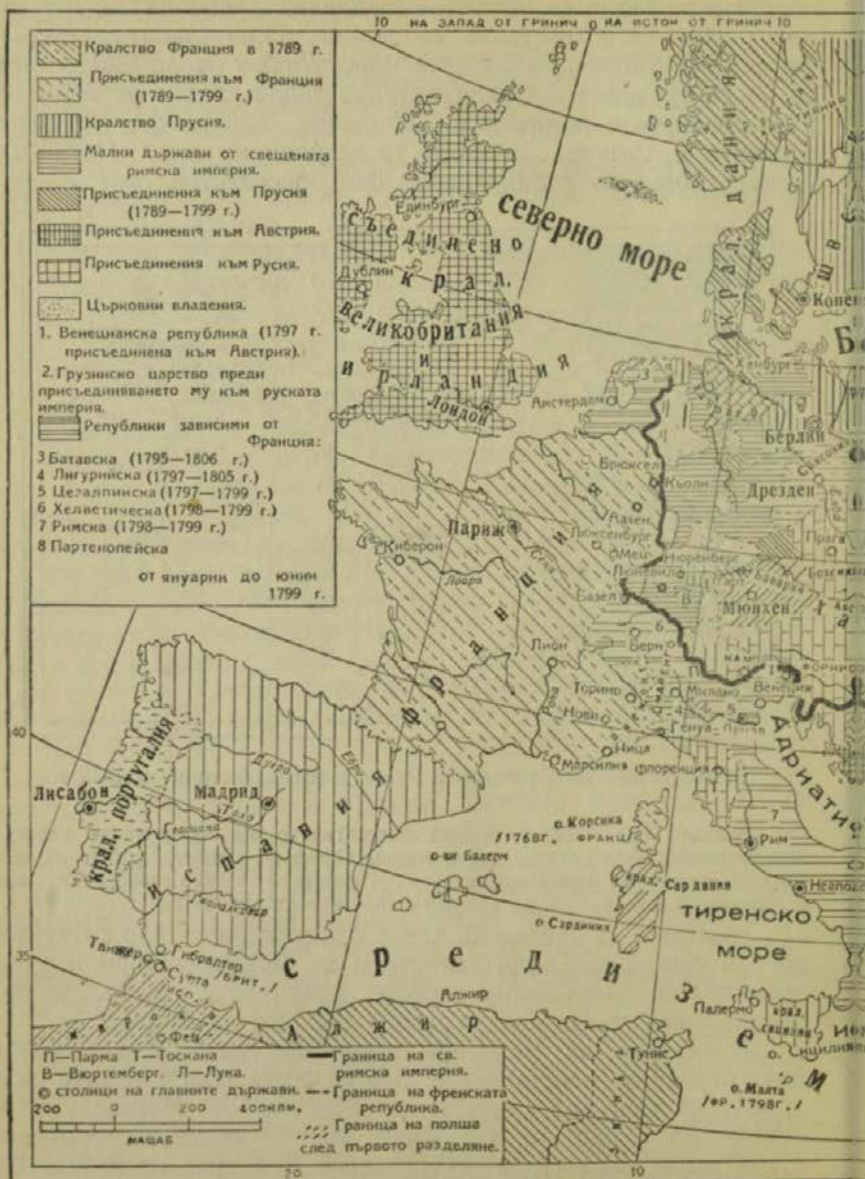

Нашествието на Наполеон в Русия и изгонването му в 1812 г.

Войната през 1812 г. против нашествието на чужденците влязла в историята под името Отечественна война. Обаче по времето, когато народът понасял жертви за освобождението на родината от чуждо завоевание, царят и земевладелците искали да запазят и да засилят своята власт.

Наполеон се опитал да влезе в преговори за мир с Кутузов, но той отказал да води каквито и да било преговори. Кутузов преминал в настъпление срещу французите, разположени в околностите на Москва, и разбил корпуса на Мюрат.

В армията на Наполеон започнало разложение; войниците ограбвали изоставените домове, разбивали винените складове. Наполеон бил принуден да отстъпи от Москва. Той се опитал да отиде по калужкия път в богатите с продоволствия южни области, но казаците на Дохтуров го отбили при Малоярославец. Осем пъти Малоярославец преминавал от едни

ръде в други, но в последния момент Наполеон узнал, че зад Малоярославец пътят за Калуга е затворен от 80-хилядна руска армия начело със самия Кутузов. Наполеон трябвало да тръгне по свършено разорения път за Смоленск. Партизаните Давидов, Сеславин, Фигнер и други събирали селяните и нападали отстъпващите французи. Като използвал знанието си на чужди езици, Фигнер се промъквал в разположението на френските войски и

Бягството на Наполеон от Русия

събирал нужните сведения. С геройските си подвизи се прочули партизаните-селяни Четвертаков, Курин и селянката Василиса Кожина.

Настъпилите силни студове ускорили още повече окончателния разгром на Наполеоновата армия. След всяка почивка неприятелят оставял по няколко стотин трупа всекидневно.

Като видял, че походът се е провалил, Наполеон изоставил остатъците от загиващата армия, отпътувал заедно с адютантите и ординареца си и за 12 дни преминал през Германия и стигнал в Париж.

Когато минавал през Варшава, Наполеон казал: „Може би направих грешка, че отидох чак до Москва, може би направих зле, че стоях там доста дълго, но от великото до смешното има само една крачка. Нека потомството съди за това.“

Огромната 600-хилядна армия на Наполеон била напълно унищожена през време на Отечествената война на руския народ.

След поражението в Русия могъществото на Френската империя почнало да упада бързо. Опитвайки се да спаси властта си, Наполеон с мъка събрал нова 300-хилядна армия от необучени новобранци. В това време руските войски влезли в Берлин, посрещнати възторжено от населението. Във връзка с поражението на Наполеон в Русия и Германия започнал мощен подем на националното движение против завоевателите-французи. Остатъците от френската армия се срещнали с противника при Лайпциг в „битката на народите“ (1813 г.), където в продължение на четири дни се сражавали 500 хиляди войници. Войските на Русия, Прусия, Австрия и Швеция разбили събраната набързо Наполеонова армия. Отстъплението на французите скоро се превърнало в бягство. Башкирските полкове, които влизали в състава на руската армия, преследвали неприятеля, като стреляли с лъкове. При Лайпциг били убити 125 хиляди души, от които не по-малко от 65 хиляди французи.

От 1813 г. войната с Наполеон взела за Русия характер на завоевателна война. През нощта на 1 януари 1814 г. пруската армия под началството на генерал Блюхер преминала Рейн и нахлула в Франция. Австрийската армия начело с Шварценберг нахълтала в Франция през Швейцария. Руската армия вървяла по петите на французите.

На 31 март 1814 г. в 10 ч. сутринта армията на съюзниците, които се борели срещу Наполеон, влязла начело с Александър I в Париж.

След няколко неуспешни сражения Наполеон бил принуден да се откаже от престола.

Наполеон бил заточен на малкия остров Елба, с площ от 223 кв. клм., между Корсика и Апенинския полуостров. Наполеон бил направен управител на Елба и даже му оставили хиляда души войници.

Реставрация
на Бурбоните
в Франция

Бурбоните се върнали в Франция с помощта на щиковеите на съюзниците. Крал станал Людовик XVIII, бивш граф Провански, брат на екзекутирания крал Людовик XVI¹. Франция, по искането на съюзниците, била върната приблизително на предреволюционните ѝ граници; земевладелците и духовенството отпочнали бял терор. Като се върнали в Франция с Бурбоните, аристократите и църковниците заговорили за възвръщането на конфискуваните им през време на революцията

¹ За Людовик XVII Бурбоните считали умрелия като дете син на Людовик XVI.

земи. Това предизвикало недоволството на новите собственици — селяните и буржоазията.

Ненавистта към Бурбоните била толкова голяма, че на Наполеон се удало временно (за сто дни) да еземе отново властта. Той слязъл в южна Франция и се придвижил бързо към Париж. Войските, изпратени срещу Наполеон, почнали да преминават на негова страна.

Парижките вестници в тези дни отначало пишели така: „Корсиканското чудовище слезе в залива Жуан“, „Людоедът напредва към Грас.“ С успешното придвижване на Наполеон към Париж семенял постепенно и тонът на вестниците: „Бонапарт превзе Лион“ — съобщавали вестниците, — „Наполеон приближава до Фонтенебло“ (градче около Париж). Най-послед вестниците съобщили: „Негово императорско величество се очаква утре в неговия верен Париж.“

На 19 март Людовик XVIII със семейството си избягал по посока на белгийската граница. На другия ден, на 20 март 1815 г., Наполеон влязъл в Париж.

Като дошъл втори път на власт, Наполеон не удържал властта дълго в ръцете си. Разтревожени от възстановяването на завоевателната империя на Наполеон, съюзниците отново придвижили срещу него своите армии. В последната голяма битка при Ватерло, недалеч от Брюксел (на 18 юни 1815 г.), Наполеон бил окончателно разбит от англо-пруските войски.

Наполеон имал още една възможност да победи. Заобикалящите го му предлагали да се обърне към народните маси, да вдигне селското население под революционни лозунги, под якобинските лозунги от 1793 г., но Наполеон отказал. Пред народната война той предпочел поражението и пленяването. Англичаните го изпратили като пленник на далечния южен остров Св. Елена, където Наполеон и умрял в 1821 г.

В Франция отново се върнали Бурбоните.

В Европа настъпил период на реакция.

ГЛАВА V

АНГЛИЯ ПРЕЗ 1789—1815 г. РАЗПАДАНЕ НА „СВЕЩЕНАТА РИМСКА ИМПЕРИЯ“. БУРЖОАЗНИ РЕФОРМИ В ПРУСИЯ

Англия през 1789—1815 год.

В Англия от 1783 г. в течение на повече от 20 години (до смъртта му в 1806 г.) почти без сменяване бил на власт торийският министър Пит (Млади). Пит покровителствувал търговията и промишлеността и с гордост отбелязвал „постоянното натрупване на капитали в страната“. В Англия се развивала бързо машинната индустрия. Въпреки войната, англий-

ската търговия растяла. Нейната военна флота оставала господар на моретата и океаните. Когато в Франция почнала революцията, Пит станал организатор и вдъхновител на военните коалиции (съюзи) на държавите против Франция.

Но демократическите кръгове на Англия съчувствували на френската революция.

Напредничавите кръгове на английската буржоазия искали реформирането на остарялото изборително право, при което пълни господари в Камарата на общините били едрите земевладелци. Възникналото в Англия „Демократическо дружество“ в 1792 г. отправило до Конвента при-

Пит Млади

ветствие, в което се казвало: „Цялата угнетена част от човечеството споделя вашите страдания и живее само с тях, като забравя своите собствени.“ През същата 1792 г. в Лондон се образувало „Кореспондентско дружество“ начело с бившия общар Томас Харди. Скоро това дружество, в което имало много работници, достигнало няколко десетки хиляди члена. То имало поделения в Манчестер, Бирмингам и други големи индустриални центрове.

„Кореспондентското дружество“ приело лозунгите на „Декларацията за правата на човека и гражданина“ от 1789 г. и искало въвеждането на всеобщо изборително право в Англия. То развило широка агитация всред дребната буржоазия, работниците, войниците, милицията и моряците от военната флота. Харди в речите си протестираше против войната с революционна Франция. Конгресът на „Кореспондентското дружество“ в 1793 г. приветствувал якобинския Конвент. Тогава правителството на Пит Млади се нахвърлило върху дружеството с редица репресии. Харди бил арестуван и предаден на съд, дейността на дружеството почти замряла, а към края на 90-те години се прекратила напълно.

През 1795 г., вследствие войната против Франция и затрудненията в докарването на продукти, в Англия почнал глад.

На редица места избухнали гладни вълнения. Пит разделил Англия на няколко военни окръга и възложил на генерал-губернаторите началствването над военните и граждански власти с заповед да потъпкват безпощадно народните движения.

В 1797 г. въстанали две ескадри — в Портсмут и в Северната флота. В Портсмут моряците предявили икономически искания и протестирали против безчовечното отнасяне с тях. На всички кораби били издигнати червени знамена, а за сплашване на офицерите били окачени на реите¹ въжени примки. Исканията на моряците били разглеждани в присъствието на краля. Кралят обещал да ги удовлетвори, и моряците прекратили въстанието. Тогава участниците в него били арестувани.

В Северната флота, в Ярмут, и на запад, в Плимут, въстанието почнало след пристигането на делегатите от революционната флота в Портсмут. Ескадрите излезли в морето и се съединили при устието на Темза. Начело на въстанието бил „червеният адмирал“ — морякът Ричард Паркер.

Правителството заело двата бряга на Темза с войски и угасило фаровете. Под влиянието на уговарянията от агентите на торийското правителство всред въстаниците, които нямали политическо ръководство, започнало разложение. Част от корабите се предали на правителството. Останалите били разоръжени; Ричард Паркер и другите главатари на въстанието били екзекутирани, а повече от триста моряци били изпратени в затвора.

На следната 1798 г. избухнало общо въстание в Ирландия, което било потушено с извънредно голяма жестокост. Ирландските селяни бивали бесени по дърветата, а жилищата им подпалвани. След това ирландският парламент бил унищожен и ирландците сега били длъжни да изпращат депутатите си в Лондон, в английския парламент.

Към тези масови движения трябва да се прибавят въстанията на работниците — разрушители на машини. В периода на появяването на първите фабрики занаятчиите и работниците, които се разорявали и бивали подлагани в фабриките на тежка експлоатация, смятали, че виновници за техните бедствия са не собствениците-капиталисти, а самите машини. Работниците чупели и разбивали станове. Движението на разрушителите на машини почнало в 60-те години на XVIII в. Особено силни избухвания станали по-късно, в 1811—1812 г.,

¹ Рея — напречно дърво на мачтата, на което се привързват платната. — Б. пр.

Нотингам, където работниците се нарекли лудити по името на своя водач, който имал прозвището генерал Нед Луд досега не е установено дали Луд е съществувал в действителност).

Правителството наказвало лудите със смърт. В 1799 г. в Англия били забранени работническите съюзи.

В Англия към края на XVIII и началото на XIX век имало масови движения на потиснатите класи. Обаче революция в Англия не станала. С какво да се обясни това? Преди всичко в Англия още през XVII век станала буржоазната революция, която унищожила основните препятствия, които пречели на развитието на капитализма; тя затвърдила властта на парламента и осигурила покровителството на търговията и промишлеността. Второ, в Англия господстващите класи държали здраво в своите ръце властта. Там се установил траен съюз между буржоазията и земевладелците. Повечето земевладелци в Англия използвали наемен труд и били също така капиталисти. Трето, английското самостоятелно селско население в резултат на „огражданията“ било почти напълно унищожено и не могло да бъде боева сила на революцията. Работническата класа пък едва почвала да се формира и била още слаба, политически незряла и не могла да намери правилния път за борба. Затова потиснатите класи не били способни още да смъкнат земевладелците и буржоазията.

Разпадане на „Свещената римска империя“. Буржоазни реформи в Прусия

Когато германската напредничава интелигенция узнала за започналата в Франция революция, тя я поздравила горещо. „Съвременните събития в Франция представляват от себе си добър урок за потисниците на човечеството от всички страни и съсловия“ — писал немският историк Шльоцер. Започнали селски движения. В Пфалц селяните отказали да плащат данък на господаря, в Саксония те изгонили с тояги правителствените чиновници, които събирали данъците.

В 1792 г., когато армиите на революционна Франция обърнали в бягство пруската войска и завзели левия бряг на Рейн, център на демократическото движение в Рейнската област станал Майнц. Там под председателството на привърженика на якобинците Георг Форстер било свикано рейнско-германско национално събрание. Десетки светски и духовни князе в Майнц и други места по Рейн били изгонени. Земевладелците, а заедно с тях и свещениците, бягали. През лятото на 1793 г.,

когато французите отстъпили, Майнц бил завзет от пруските войски; те възстановили властта на земевладелците.

От 1803 г. нататък Наполеон, като се затвърдил на Рейн, унищожил 112 дребни германски държави и ги присъединил към по-големите.

След разгрома на Австрия от Наполеон в 1805 г. и образуването на Рейнския съюз под неговия протекторат (1806 г.), „Свещената римска империя“ се разпаднала и от нея тогава се отделила Австрийската империя. Образуването на Рейнския съюз било голям удар за Прусия и станало една от главните причини за влизането ѝ във войната, в която тя не участвала от 1795 г. (от времето на Базелския мир) до 1806 г.

Прусия била разгромена от Наполеон I, който решил да я накаже за войната, като я раздробил на части. Тогава съдбата на Прусия била решена от Русия. Александър I, като не желал още по-голямо засилване на Франция, настоял за по-мек условия за Прусия, границите на която все пак били силно орязани в 1807 г.

Разгромът на Прусия в 1806 г. способствувал за подема в нея на национално-буржоазното движение и положил началото на буржоазните реформи, които се провеждали от помещиците плахо и нерешително.

В 1807 г. от министър Щайн било прокламирано унищожаването на личната крепостническа зависимост на селяните, но предишните си повинности селяните били длъжни да носят дотогава, докато не бъде разрешен въпросът за откупа.

Щайн съставил проект за конституция. Според тази конституция при краля се създавало съвещателно събрание. Щайн посочвал необходимостта от реформи, за да се започне успешна борба против Наполеон. Едно от писмата, в които Щайн изказвал възторга си от борбата на испанците против Наполеон, било заловено от шпионите на Наполеон. По искането на Наполеон Щайн бил уволнен. Проектът за конституция бил отхвърлен.

През 1811 г. в Прусия бил издаден указ, който установявал условията за откупването на земята от селяните. Според този указ селянинът могъл да откупува земя само със съгласието на земевладелеца, като му даде една трета до половината от своята земя.

Селската реформа не се задържала дълго в Прусия; от набелязаните реформи била осъществена само реорганизацията на армията.

Предвид на това, че след разгрома при Йена Прусия била лишена от правото да има армия по-голяма от 40 хиляди души,

военният министър Шарнхорст предложил да се извиква на служба младежта за кратки срокове, бързо да се обучава във военното дело и да се пуска по домовете. Така наред с кадровата армия бил създаден ландвер — народно опълчение, което в случай на война могло да бъде повикано на действителна служба.

Тази реформа облекчила Прусия в борбата ѝ против Наполеон, която почнала в 1813 г. след поражението му в Русия.

Но пруските земевладелци след победите над Наполеон издали в 1816 г. закон, който още повече влошавал за селяните условията за откупуването на земи и повинности. Селската реформа в Прусия и другите германски държави се проточила десетки години, била проведена в полза на земевладелците и се съпровождала от мъчително и продължително разоряване на забравените и безправни селски маси. В изостанала Прусия се вкоренила властта на реакционните земевладелци и на военщината.

(Виж картата на стр. 104—105).

ВТОРА ЧАСТ

ОТ ВИЕНСКИЯ КОНГРЕС ДО РЕВОЛЮЦИЯТА 1848 г. (ВКЛ.)

ГЛАВА VI

ВИЕНСКИЯТ КОНГРЕС. „СВЕЩЕНИЯТ СЪЮЗ“

Виенският
конгрес

След свалянето на Наполеон европейските владетели и министри се събрали през 1814 г. във Виена, за да прекроят картата на Европа в полза на победителите.

На конгреса били поканени представители на всички европейски държави. За пристигналите във Виена владетели и посланици всекидневно се устройвали балове, зрелища, ловни изleti и разходки. Но конгресът не се събрал нито веднаж на делово заседание. Всички работи се решавали от „Комитета на четиримата“, който се състоял от представителите на страните-победителки — Англия, Русия, Австрия и Пруссия.

Заседанията на „Комитета на четиримата“ били временно прекъснати вследствие възвръщането на Наполеон, но малко преди битката при Ватерло (през юни 1815 г.) бил публикуван „Заклучителният акт“. В резултат на Виенския конгрес Франция била върната към границите от 1792 г., т. е. към онези граници, които съществували преди започването на революционните и завоевателните войни. Освен това била ѝ наложена контрибуция в размер 700 милиона франка.

53 сухопътни и морски крепости на Франция в течение на три години били окупирани от 150-хилядна съюзническа армия. Освен това Франция била принудена да предаде на съюзниците военната си флота. За френски крал бил признат Людовик XVIII.

Страните-победителки получили следните териториални увеличения: Русия получила по-голямата част от „Великото варшавско херцогство“ (така нареченото „Полско царство“); на Русия било признато и правото върху Финландия и Бесарабия.

Англия получила важния стратегически пункт в Средиземно море — остров Малта и бившите холандски колонии — остров Цейлон до Индия и Капската земя в Южна Африка.

Главният успех на Англия бил обаче ослабването на нейния стар враг Франция.

Прусия получила две пети от Саксония, а също Вестфалия и Рейнската провинция. По такъв начин територията на Прусия се увеличила значително.

Австрия също се засилила, като получила Ломбардия и Венеция.

Виенският конгрес

Макар че двете най-големи германски държави — Австрия и Прусия — се засилили, цяла Германия останала раздробена, лаба, изостанала страна, в която господствували реакционни порядки. Вместо бившата „Свещена римска империя“, униожена от Наполеон, бил организиран Германският съюз от 4 монархии и 4 свободни (самостоятелни) градове (Франкфурт на Майн, Любек, Хамбург и Бремен). За решаване на общите въпроси бил учреден „Съюзен сейм“, който се събирал в Франкфурт на Майн под председателството на представител на Австрия. Безсилният Съюзен сейм, който нямал нито армия, нито армия, скоро станал посмешище в очите на цяла Европа.

Италия, която при Наполеон фактически била обединена под френско господство, сега се оказала пак раздробена. В Северна Италия, с изключение на Пиемонт, се разпореждали

Метерних

австрийците; римският папа и неаполитанският крал се държали на власт с помощта на наемни швейцарски войски.

Промислена Белгия била присъединена насилствено към Холандия. От тях било образувано Нидерландското кралство. Това кралство трябвало да стане щит за северната част на европейския континент в случай на нова революция в Франция.

Раздробена Швейцария, която била освободена от френските войски, отново станала самостоятелна.

Промените засегнали и Скандинавските страни. Дания, която се борела на страната на Наполеон, била наказана с това, че ѝ отнели Норвегия, която била присъединена към Швеция за награда на това, че Швеция от

1812 год. се присъединила към враговете на Франция.

Периодът след Виенския конгрес бил наречен период на реставрацията, т. е. на възстановяването. Действително Виенският конгрес се стараел навсякъде, където било възможно, да възстанови дореволюционните династии и правителства. Така конгресът възстановил (реставрирал) династията на Бурбоните не само в Франция, но и в Испания, и в Неаполитанското кралство. В Римската област била възстановена властта на папата.

„Свещеният
съюз“

За борба с революцията, по предложение на Александър I, в 1815 г. монарсите сключили „Свещен съюз“, съюз на владетелите против народите. Монарсите се задължавали да си помагат един на друг и „в името на религията“ с общи сили да потушават всяка революция, гдето и да избухнала тя. Актът за образването на „Свещения съюз“ бил подписан от владетелите на Русия, Австрия и Прусия. По-нататък към Съюза се присъединили монарсите от всички европейски държави. Изключение правела Англия, която не искала да свързва ръцете си с каквито и да било задължения, турският султан като нехристиянин и римският папа, който заявил, че няма защо да се присъединява формално към Съюза, тъй като винаги е следвал неговите принципи.

Решителна роля в „Свещения съюз“ играело руското царско правителство. „Свещеният съюз“ бил само „маска за хегемонията а царя над всички правителства в Европа“¹.

Практически ръководител на политиката на „Свещения съюз“ бил австрийският министър на външните работи княз Метерних.

В интригите, лукавството и лъжите Метерних могъл да намери съперник само в лицето на Талейран. Публикуваните писма на Метерних свидетелствуват за неговото невероятно самомнение: „Светът с цялата си ежест лежи на моите рамене“ — писал той.

Метерних бил не само душата на реакцията и потисничеството над отделните народности в Австрийската империя, ключително и нейните италиански области, но имал и мрежа от шпиони във всички европейски държави и бил инициатор на редица акции на „Свещения съюз“ против революционните движения.

Най-големите акции на „Свещения съюз“ били потушаването на революциите в Испания и Италия.

Още в 1814 г., с разрешението на Наполеон I, Фердинанд VII (от Бурбонската династия) се върнал в Испания. Фердинанд VII възстановил привилегиите на аристократите, духовенството на затворените през време на революцията манастири и църковния съд — инквизицията.

Революционното движение в самата Испания било задушено, но борбата за независимост на испанските колонии в Централна и Южна Америка, която почнала още в 1810 год., продължавала.

Испанското правителство неведнаж изпращало войски в Аржентина, Колумбия и други отделили се колонии, но тези войски не могли да принудят колониите да се подчинят.

В 1820 год. близо до Кадикс били събрани няколко испански полка, за да бъдат изпратени в Америка. Те въстали. Начело на един от тях бил полковник Риго.

Въстаниците искали унищожаването на потискащата испанския народ инквизиция, облагането на аристократите и духовенството с данъци, затваряне на манастирите, конфискуване на големите земята на аристократите и възстановяването на конституцията от 1812 год.

Отначало изглеждало, че въстанието, започнато от Риго, ще претърпи поражение. То не било посрещнато с поддръжка в най-близките области. Но след това движението се пренесло

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XV, стр. 548.

в много провинции и в самия Мадрид. Тогава Фердинанд VII бил принуден да отстъпи. Той свикал кортесите, заклеял се в конституцията от 1812 г. и премахнал инквизицията.

Текстът на конституцията бил тържествено разнасян и целуван из испанските градове. Либералите били извикани да поемат управлението.

По предложение на Александър I за смазването на буржоазната революция в Испания в 1823 год. била изпратена стохилядна френска армия. Тази армия, при съдействието на организираната от испанското духовенство контрареволуционна „армия на вярата“, се разправила с революционерите и възстановила самовластието на Фердинанд VII.

Но все пак испанските колонии успели да отстоят независимостта си във войната с Испания. За това спомогнала поддръжката на Англия, която гледала на тях като на важен пазар за английската търговия. В 1822 г. английският министър Канинг дори заплашил Франция с война, в случай че Франция окаже военна помощ на Испания в борбата ѝ против нейните въстнали колонии. От тези бивши колонии в Южна и Централна Америка се образували нови държави: Съединените провинции Ла-Плата (впоследствие Аржентина, Буенос Айрес и др.), Перу, Чили, Колумбия и др. Англия признала отцепилите се колонии за самостоятелни държави. Примерът на испанските колонии бил последван от португалската колония Бразилия, която също се обявила за самостоятелна държава.

Революцията от
1820—1821 г. в
Неапол и Пиемонт

Другата революция, потъпкана от „Свещения съюз“, станала през 1820—1821 г. в Италия. След Виенския конгрес в Кралството на двете Сицилии, както и в Испания, управлявали Бурбоните. При тъпия и реакционен крал Фердинанд I в Неапол (както и в другите италиански държави) вилнеела дива реакция. В Римската област отменили ваксинирането против шарка и уличното осветление с фенери (дотогава всеки сам си носел фенер) само защото това било въведено от французите. Започнатите от французите разкопки на Помпей били преустановени.

В почти всички италиански държави били възстановени привилегиите на аристократите. Северна Италия била под гнета на австрийците. На север единствен само Пиемонт запазил независимостта си.

Събитията от 1820 г. в Испания дали тласък за революцията в Италия. Тя започнала, както и в Испания, с военно

въстание, организирано с участието на тайното дружество на „карбонарите“¹.

По искането на въстаналите войски в Неапол и в Пиемонт били обещани конституции. Но 60-хилядната австрийска армия, изпратена от „Свещения съюз“, смазала революционното движение и в Италия.

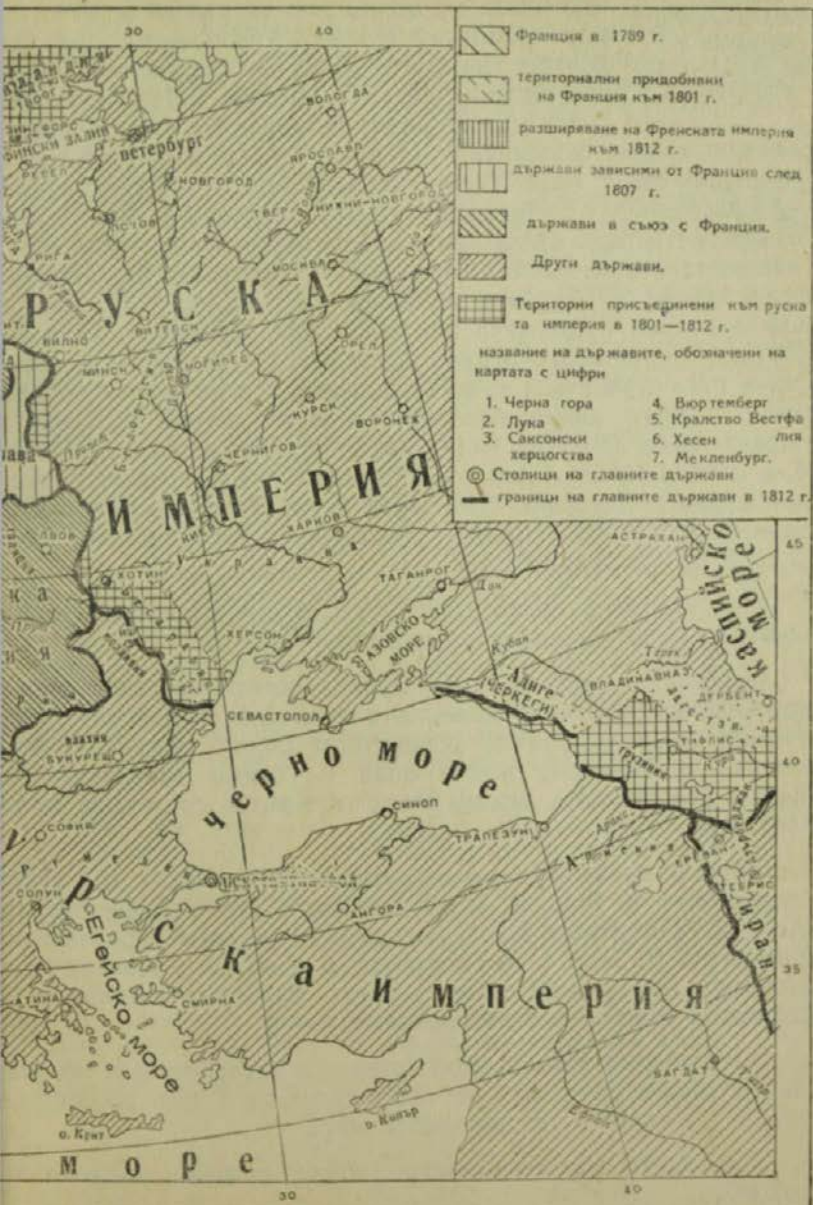
Революциите в Испания и в Италия претърпели поражение не само вследствие интервенцията на армиите на „Свещения съюз“, но също така и поради своята вътрешна слабост. Начело на тези революции стояли буржоазни революционери от рода на Риего, които били откъснати от народните маси, възлагали всичките си надежди на военното въстание и се опирали на тайни заговорнически организации — масоните в Испания, карбонарите в Неапол и Пиемонт. Народните маси — селяните и градските нисши съсловия — не били въввлечени в тези революции.

Борба на гръцкия народ за независимост

Велика през време на античността страна, Гърция към XIX век била второстепенна турска провинция. В гръцките долини живеели селяни — рая, които запазили християнската си вяра. Те били обложени с тежки данъци в полза на завоевателите-турци. В планините живеели войнствените клефти — селяни-планинари, които безпокоели турците със своите набези. На островите имало силно развита търговия; почти цялата търговия с зърнени храни на Русия с Западна Европа ставала чрез посредничеството на гръцките търговци.

В 1821 г. в Гърция почнала борба за независимост. Тази борба на гръцкия народ продължила осем години — до 1829 г. Като се възползували от разногласията между Турция и големите европейски държави (в 1827 г. съединената англо-френско-руска ескадра започнала военни действия против Турция в Наваринския залив и разбила турско-египетската флота), гърците успели да получат признаването на тяхната страна за независима държава. За това спомогнала и войната на Русия с Турция в 1827—1829 г. В борбата на гръцкия народ за независимост взел участие и великият английски поет Байрон, който си дал живота за свободата на Гърция (той умрял на фронта от малария).

¹ Думата „карбонар“ значи въглищар. Така се нарекли италианските буржоазни революционери, които си поставили за задача освобождаването на Италия от чуждо иго и провеждането на либерални реформи. Те се укривали от преследванията в планините на Калабрия при въглищарите. От тук и прозвището им „карбонари“.

Международни
конгреси.
Революционното
движение в
Европа и руската
общественост

В периода от 1815 до 1823 г. „Свещеният съюз“ бил голяма сила. Няколко пъти по инициативата на този съюз се свиквали международни конгреси. В 1821 г. в Лайбах се събрал един конгрес, на който било решено да се изпратят австрийски войски в Италия. В 1822 г. на конгреса във Верона било решено да се изпрати френска армия в Испания. Царска Русия във времето на „Свещения съюз“ била „международен жандарм“. Тази огромна държава била още слабо засегната от развитието на капитализма. Селячеството било сковано от крепостното право, работниците в значителната си част също били крепостни и не били още организирани. В първата половина на XIX век в Русия още нямало големи буржоазни революционни движения. Това позволявало на царското правителство да се разпорежда произволно със страната и с нейните сили. Русия имала огромна армия; нейните ловки дипломати в много случаи успявали да направят така, че Русия да решава съдбините на Европа. Голямата роля царска Русия играла в потушаването на революциите в европейските държави. Но наред с царското правителство в смазването на революциите участвували австрийското, френското и други правителства.

Австрийското правителство начело с Метерних заставало в много случаи начело на реакцията.

Огромното засилване на Русия, честите ѝ намесвания в европейските работи предизвикали тревога в английските управляващи кръгове. Когато „Свещеният съюз“ потъпкал революцията в Испания, която била в голяма зависимост от Англия, отношенията между Русия и Англия се твърде много изострили.

Докато царят и земевладелците се стремели дадушат революциите в Европа, напредничавите кръгове на руското общество се опитвали да следват примера на европейските революционери. В 1825 г. в Петербург и в южна Русия почнало въстанието на „декабристите“, които били под влиянието на испанските и италианските революционери.

В Русия дворянските революционери се стремели да получат конституция, а една част от тях — република чрез военен преврат без участието на народните маси.

Въстанието на декабристите било смазано жестоко от Николай I.

Революционни
политически
теории и
реакционно
течение в
романтизма

След Виенския конгрес в 1815 г. много писатели повели борба против революционните идеи.

Савойският граф Жозеф дьо Местр в 1792 г. след присъединяването на Савоя към революционна Франция напуснал родината си и постъпил на служба отначало при сардинския крал, а след това заживял в Петербург при царския двор. За борба с революцията дьо Местр предлагал да се възстанови неограничената политическа власт на римския папа в Европа. Той се възхищавал от средно-

вековния съсловен строй и искал той да бъде възстановен. Като бил в Русия, дьо Местр съставил „Бележки за народното образование в Русия“, в които предлагал „по никакъв начин да не се покровителствува разпространяването на знания сред нисшите слоеве на народа“. Този мракобесник твърдял, че „естествените науки оказват пряко вредно въздействие“. Литературата той считал опасна, а преподаването по история предлагал въобще да се забрани. „Всяко ново изобретение — заявявал дьо Местр — е просто истинско нещастие.“

Реакционните настроения се отразили и в литературата, в произведенията на някои писатели. Така френският писател Шатобриан писал поеми, в които възхвалявал първите времена на християнството и средновековния монашески живот. Шатобриан отвлечал читателя от съвременните въпроси в далечното минало, което той изобразявал преувеличено хубаво.

„Фауст“
от Гьоте

Докато реакционният романтизъм бил опит да се води в литературата борба против идеите на Френската революция, то от друга страна и революционните идеи намерили своето отражение в литературата. Така освободителните идеи на Френската революция били отразени в genialното произведение на един от най-големите световни поети — в „Фауст“ от Гьоте, което било публикувано в началото на XIX век. В това произведение е изобразен копнежът за щастие, смелостта на мисълта, която се опитва да овладее тайнствените закони на природата, вярата, че разумът ще разкрие нейните тайни, и величието на човешкия труд, в който Гьоте вижда основата на човешкия прогрес. В същото време в „Фауст“ са намерили отражение колебанията и опасенията на имотните класи, предизвикани от участието на масите във великия преврат.

Лудвиг ван
Бетовен

В унисон с революционната епоха било и творчеството на великия музикален гений Лудвиг ван Бетовен (1770—1827), който е един от най-големите композитори и импровизатори от всички времена. Потомък на белгийски емигрант, Бетовен отначало живее в Бон (град, който принадлежал на кьолнския курфюрст), а от 1792 г. — във Виена. Когато в Франция почнала революцията, Бетовен я поздравил и се откликнал на нея с композицията си за хор „Който е свободен човек“.

В музиката Бетовен е приемник на Бах и Моцарт. Той създал изумителни по дълбочина, сила и проникновение произведения за пиано, много струнни квартети и обработил десетки народни песни и романси. През последните 15 години от своя живот Бетовен бил съвършено глух и е създал безсмъртни музикални произведения, без да има възможност даже да чуе как звучат те при изпълнението им.

РЕСТАВРАЦИЯТА В ФРАНЦИЯ И ЮЛСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ
от 1830 г.Втора
реставрация

Като се върнали в Франция със съдействието на щиковеите на съюзниците, Людовик XVIII, аристократите и духовниците горели от желание да си върнат отнетите през време на революцията земи и да принудят селяните отново да носят феодалните си повинности. За тези завърнали се в Франция емигранти Талейран казал: „Те нищо старо не са забравили и нищо ново не са научили.“ В едно село били арестувани 23 селяни и 7 от тях били екзекутирани само за това, че през време на революцията разоръжили един вандеец.

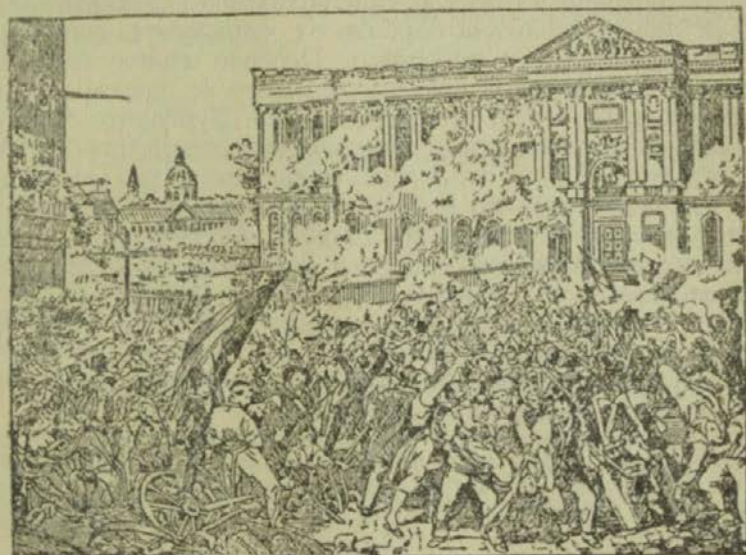
Въпреки белия терор и разправата с републиканците и бонапартистите, Людовик XVIII не бил в състояние да върне предреволюционния ред. Конфискуваните земи попаднали в ръцете на три милиона нови собственици — буржоа и селяни. Отнемането на земите им би ги настроило против Бурбоните, а в паметта на Людовик XVIII бил още пресен споменът за възвръщането на Бонапарт и как той, кралят, съвсем неотдавна е бил принуден да бяга със семейството си в Белгия.

Затова, макар че обкръжаващите Людовик XVIII, начело с брат му Шарл, граф Д'Артуа, искали възстановяването на феодалните привилегии на аристокрацията и самовластието на краля (за тях казвали, че са „по-големи монархисти от самия крал“), Людовик се придържал към сравнително умерена политика. Той дори запазил конституцията, която въвел още през 1814 г. Според тази конституция кралят попълвал горната камара с лица от приближените му благородници. Избирателни права за долната камара от цялото 33-милионно население на Франция имали само 94,000 най-богати земевладелци и капиталисти, тъй като избиратели могли да бъдат само онези, които плащали 300 франка пряк данък. Избираници могли да бъдат тези, които плащали не по-малко от хиляда франка пряк данък. А такива в страната имало всичко 14,000 души.

Избраната въз основа на тази конституция камара на депутатите се състояла от крайни реакционери-монархисти. Людовик XVIII даже я нарекъл „безподобна камара“. Тази „безподобна камара“ започнала настоятелно да иска да се възвърнат на аристократите конфискуваните им земи. В камарата се надавали гласове, че трябва да се възстановят мъченията.

При поддръжката на депутатите от тази Камара в южна Франция се засилили избиванията на републиканците. Всичко това създавало опасност от нова революция. Людовик XVIII, за голямо свое съжаление, бил принуден да разпусне „безподобната камара“ (5 септември 1816). Новата камара била по-умерена.

След смъртта на Людовик XVIII крал станал неговият брат, яростният реакционер, „кралят на емигрантите“, Карл X. Той

Юлските дни на 1830 г. — атакуването на Лувъра

прокарал закона за даването на милиардно възнаграждение на земевладелците — собственици на конфискувани по време на революцията земи.

След потушаването на революциите в Испания и Италия, в периода на засилващата се реакция, Карл X поддържал езуитите. В неговото правителство влезли крайни роялисти (привърженици на възстановяването на абсолютната кралска власт).

Няколко батальона от националната гвардия устроили демонстрация с викове: „Долу правителството! Долу езуитите!“ Кралят заповядал да се разпусне националната гвардия. По такъв начин 20 хиляди гвардейци от средната и едрата буржоазия се оказали в числото на недоволните.

В 1830 г. Карл X разпуснал Камарата и ограничил още повече изборителните права на буржоазията. При това той издал суров закон против печата. Карл X искал да възстанови неограничената кралска власт. Докато буржоазията се колебаела, в работата се намесили народните маси. В Париж започнали улични демонстрации. На 27 юли 1830 г. столицата се покрила с барикади. Работниците от предградията, съвместно със студентите и дребната буржоазия, излезли на борба срещу кралските войски.

Три дни продължила борбата на парижките пролетарии, дребната буржоазия и студентите. Особено силни били боевете в Сен-Антуанското предградие, което се превърнало във военен лагер. От всеки дом войската на Бурбоните била обстрелвана от работниците и националните гвардейци. Жените разкъртвали паважа и хвърляли от покривите камъни по войската. От прозорците по войниците се хвърляли мебели, керемиди, натрошени стъкла. На 29 юли победата била на страната на народа. Няколко дни след това Карл X се отказал от престола и избягал в Англия.

Но едрата буржоазия, която през време на въстанието се била изпокрила от страх, използвала победата на народа, за да възкачи на френския престол своя поставеник Луи-Филип от Орлеанския клон на Бурбоните.

Луи-Филип бил много богат. Той бил голям скъперник и много алчен и хитър човек. За да си създаде популярност, той още в периода на реставрацията се разхождал скромно по парижките улици в износен костюм, с чадър (за да си пази костюма в случай на дъжд) като обикновен пестелив буржоа.

Бидейки извънредно богат, Луи-Филип станал крал на горния слой от буржоазията — на „дълбоките кесии“. В деня, когато Луи-Филип бил провъзгласен за крал, банкерът Лафит казал: „Отсега нататък в Франция ще господствуват банкерите.“

Веднага след Франция на 25 август 1830 г. започнало революционно движение в Белгия, която въстана и си извоювала независимостта от Холандия. Революции избухнали също в Италия и в германските държави. Като узнал това, руският цар Николай I решил, че опасността от революции застрашава цяла Европа. Царят започнал бързо да екипира армия за борба с революцията. Но в руска Полша избухнало голямо въстание и Николай I не успял да изпрати войски в Западна Европа.

По времето, когато царят се готвел да смаже революцията, прогресивните кръгове от руското общество поздравили свалянето на Бурбоните в Франция. Херцен и Пушкин с възторг посрещнали започналата революция. Лермонтов, който по

а време бил само на 16 години, посветил на Юлската революция стихотворение, което почва с думите:

Опять вы, гордые, восстали
За независимость страны,
И снова перед вами пали
Самодержавия сыны.¹

Една от най-важните последици на Юлската революция 1830 г. било значителното отслабване на „Свещения съюз“, състава на който излязла Франция и в който не се постигнали единодушие по въпроса за потушаването на революциите през 30-те години в Европа.

ГЛАВА VIII

УТОПИЧЕСКИ СОЦИАЛИЗЪМ (СЕН-СИМОН, ФУРИЕ, ОУЕН)

В началото на XIX век в Англия, а веднага след нея в Франция и в някои други страни, започнало бързо да се развие едро машинно производство. Едрата капиталистическа индустриалност разорявала занаятчиите. Работниците пък, които били наети в фабриките, били подложени на най-жестока експлоатация. Работническите заплати били нищожни. Работният ден на мъжете и жените продължавал 16—18 часа. Почти никой не им давал време за деца. 4—5-годишни деца работели и жили в фабриките, като не излизали от тях и се хранели и спали при станове.

В политическо отношение работниците във всички страни били безправни.

Мизерията вследствие капиталистическата експлоатация ставала най-напредничавите хора да се замислят как да се промени обществото по нов начин, без собственици, без експлоатация. В Франция тези идеи изложили в своите произведения Сен-Симон и Фурие.

Сен-Симон Граф Анри де Сен-Симон (1760—1825) е роден в благородно семейство и получил блестящо образование. В числото на неговите учители бил и Д'Аламбер, известен философ и създател на „Енциклопедията“. Още на младини Сен-Симон мечтаел за велики подвизи и наредил слугите му да му напомнят с думите: „Ставайте, графе, очакват ви велики дела!“

Когато Анри бил на 15 години, той казал на баща си, че е разочарован от религията и не желае да извършва рели-

¹ Отново вие, горди, встанахте за независимостта на страната и отново пред вас паднаха синовете на самодържавието. — Пр.

гиозни обреди. Разгневеният баща изпраща сина си в затвор. Тогава Сен-Симон с удар от нож ранява затворническия надзирател, избягва от затвора, но избягва и от баща си. Съвсем млад, той попада в Америка като офицер от френския корпус, който бил изпратен за помощ на борещите се за независимостта си американски колонисти. В Америка той се сражава храбро. След свършването на войната 23-годишният Сен-Симон се връща в Франция с чин полковник от кралските войски, награден с френски и американски ордени. В Франция младият Сен-Симон, пред когото се откривала блестяща кариера, бива назначен за комендант на важната източна крепост Мец.

Сен-Симон

Но Сен-Симон напуска военната служба, пътешествува много из Европа и най-после, когато в Франция почва революцията, се връща в родовото си имение. Сен-Симон сам се отказва от графската си титла, но не взема участие в революцията. Около това време той си поставя за цел да обедини в стройна система всички знания на човечеството и да преобразува науката. Като чувствувал недостатъчността на своите знания за това велико дело, Сен-Симон на 40-годишна възраст постъпва като слушател във Висшата политехническа школа. Погълнат от научни занятия, той похарчва последните си пари. Жена му го напуска. Сен-Симон постъпва в една заложенническа къща като писар с нищожна заплата. По това време Сен-Симон се среща с предишния си слуга Диар, който му предложил да се пресели при него. Сен-Симон напуска службата си в заложенната къща и почва да живее от милостинята на своя бивш слуга. Ден и нощ работи той над плана си за преустройство на човешкото общество. Тука го постига нов удар. Диар умира. Сен-Симон преписва на ръка своите произведения (никой не искал да ги печати) и ги разпраща на разни лица, като ги съпровожда с такива писма: „Милостиви господине

ет единствено с обществени интереси, аз пренебрегнах своите
обществени работи и поради това стигнах до следното положение:
в нямам какво да ям и работя без топливо. Продадох дори и
орехите си, за да имам възможност да препиша своето съчи-
нение. Стремехът ми към наука, към обществено благо и
желанието ми да намеря средство за мирно завършване на кри-
зата, в която се намира европейското общество, ме докараха
до много нещастно положение...”

Но богатите хора даже не прочитали ръкописите на Сен-
Симон. Отчаян, Сен-Симон се опитал да се застреля, но само
и извадил едното око, след което живял още две години.
Скоро той умрял в ръцете на учениците си, които се появили
към края на живота му. Последните му думи били: „Помнете,
е за да се извършат велики дела, трябва да бъдем вдъх-
новени... Целият ми живот беше стремеж да обезпеча на
човечеството най-свободно развитие на неговите способности.“
После, след кратко мълчание, умиращият прибавил: „Две де-
ценощия след нашата втора публикация партията на работ-
ниците ще се образува. Бъдещето принадлежи на нас.“

В своите съчинения Сен-Симон бичува „паразитните
класи“ — аристократите и благородниците. Той приема за „произ-
водителни класи“ тези, които са заети в промишлеността —
работниците и фабрикантите; и едните, и другите той на-
рича „индустриали“, без да разкрива още противоположностите
между работниците и собствениците. Тружениците на селското
стопанство Сен-Симон също счита за производително насе-
ление. Сен-Симон издига идеята за преустрояване на обще-
ството и на обществения труд по единен план, който трябва
да бъде разработван от учените.

Като изобличава капитализма и рисува картината на бъде-
щото общество, Сен-Симон не разбира, че нов обществен строй,
в който няма да има експлоататори, може да създаде само проле-
тариатът, като установи своя диктатура. Сен-Симон не разбирал,
че пътят към новия строй е класовата борба. Той смятал да
построи новото общество единствено по пътя на убеждава-
нето и пропагандирането на своите идеи. Неговият социализъм
бил утопически, неосъществим.

Животът на другия социалист-утопист, Шарл
Фурие (1772—1837), бил по-малко богат със
събития. Той, както и Сен-Симон, е роден преди революцията,
но неговият баща не бил благородник-аристократ, а търговец.
Още на млади години Фурие бил поставен зад тезгяха и
бил принуждаван да мами купувачите при меренето и тег-

Фурие

ленето. Фурие намразил търговията. Когато след смъртта на баща си получил наследство и започнал самостоятелна работа, той бързо се разорил и отново станал търговски служащ.

В своите произведения Фурие разобличава с особена ненавист търговците, техните нечестни методи и спекулата. Той клейми конкуренцията и анархията в производството при капитализма. Туй установява, че при капиталистическия строй всички работници страдат от безработица и глад, въпреки че от техните ръце са произведени много продукти (криза от свръхпроизводство и изобилие). Фурие обръща внимание на това, че при капитализма интересите

на отделните членове на обществото са враждебни както един към друг, така и към интересите на цялото общество в неговата съвкупност.

При капитализма, отбелязва Фурие, „лекарят желае да има колкото се може повече болести, а прокурорът — съдебни процеси във всяко семейство; архитектът мечтае за пожари, които да унищожат четвърт от града, а стъкларят — за градушка, която би изпотрошила всички стъкла...“

„Главната причина на всички социални злини — заключава Фурие — е раздробеността на производството или несъгласуваният труд.“

Фурие предлага да се устроят фаланги (общини), които да заемат помещенията на напуснатите манастири и дворци, или, още по-добре, да се построят нови сгради по изработен от него план. Жилищата, полетата, плантациите и конюшните на фалангата, която работи групово (общо), се отличават значително от онези големи и малки села, в които хората живеят разпръснато.

Фурие предлага да се живее в общ дом. Работата трябва да се провежда по план. В работата ще участвуват всички. За да бъде трудът привлекателен и да не изморява работника, последният 7—8 пъти през деня минава от една работа

а друга, като се съревновава с други работници за постигането на по-добри резултати.

Но в фалангата може да се срещнат елементи на капиталистически отношения. Печалбите от предприятието там се азпределят между участниците в фалангата и капиталистите. рудът и талантът трябва да получават две трети от дохода, една трета се дава на капиталистите, които са вложили ари в постройката на фаланстера.

Фурие, както Сен-Симон, отрича класовата борба. Той мятал, че в Европа има 4 хиляди души богати хора, които огат да дадат пари за устройването на фалангите.

Той писал на Наполеон, на банкера Ротшилд, определял м приеман час. Фурие всеки ден в определените часове седял къщи, чакайки напразно, че някой ще се откликне на не- овия призив. Опити обаче да се приложи учението на Фурие а практика били направени главно след неговата смърт, в 0-те години на XIX век.

Оуен Третият велик утопически социалист, Роберт Оуен, живял в Англия, където той отблизО
огът да наблюдава мизерията на английските работници.

Той е роден в 1771 г., а умрял в 1858 г. на 87 години.

Оуен бил син на занаятчия. На 7 години самият той очнал да работи, като помагал в наглеждането на четири и петгодишните деца в едно училище. На 10 години той бил изпратен в Лондон да служи в един магазин. На 20 години танал управител на една голяма фабрика в Манчестер, голям център на текстилната и металургичната индустрия. Като се оженил за дъщерята на един богат фабрикант от Ню-Ленарк, Шотландия, Оуен станал управител, а след това съвладелец на фабриката, в която работели 2 хиляди работници. В своята фабрика Оуен намалил работния ден на 10 и половина часа, югрижил се за подобряване жилищата на работниците и открил магазин, в който работниците получавали евтини и доброкачествени продукти.

Като се стремял да създаде чрез добро възпитание хора с най-съвършени характери, той открил в селището образцово училище, в което били отменени телесните наказания. За малките деца били устроени ясли и детски игрища.

Но Оуен не се ограничил само с благотворителна дейност. В 1817 г. той излиза с проект за преобразуване на обществото на комунистически начала. Оуен счита, че главни извори на злото са частната собственост, религията и основаното на парични сметки буржоазно семейство. Той смята обаче, че към социализма може да се премине без борба

Оуен

против капитализма. Оуен бил против класовата борба. Той провъзгласявал, че никой няма да бъде лишен от своето имущество, и предлагал да се премине към комунизма по пътя на организирането на комунистически селскостопански селища.

Оуен направил опит да организира комунистическа община, купил в Америка, в щата Индиана, едно благоустроено имение и отишъл там с група свои привърженици. Какво се получило обаче? В условията на капитализма всички селища, основани по плана на Оуен, или се разпаднали скоро, или се превърнали в експлоатиращи чуждия труд предприятия на

богати селяни. Като средство за постигане на комунизма Оуен смятал също така работническата кооперация и създаването на пазари за размяна. В 1832 г. Оуен организирал в Лондон един пазар за размяна, който приемал стоки от отделни лица и кооперативи с право да бъдат заменени с други стоки. Но и това предприятие също така се провалило.

По пътя, който предлагали утопистите Сен-Симон, Оуен и Фурие, т. е. без диктатура на пролетариата, по пътя на „постепенното“ внедряване на социализма в капитализма, без класова борба, е невъзможно да се достигне до социализъм и комунизъм.

Утопистите съчувствували на пролетариата, но те не виждали в него онази сила, която може да преобрази обществото.

Утопическият социализъм възникна в онзи период, когато капиталистическото производство и противоположността между буржоазията и пролетариата още не са успели да се развият. Незрелите теории на утопическия социализъм съответствуват на незрялото капиталистическо производство и на същото такова състояние на класовите отношения.

Едва Маркс и Енгелс, основоположниците на научния социализъм, посочиха на пролетариата пътя за освобождение.

Значението на утопическите социалисти за работническото движение се състои в това, че те остро критикували и рязко

разобличавали капиталистическия строй, като показвали неговите противоречия.

Но колкото повече нараствал и укрепвал пролетариатът, толкова повече утопическите идеи, които отвличали работниците от класовата борба, придобивали реакционен характер и все повече ставали пречка в борбата на работническата класа за нейното освобождение.

Влиянието на утопическите социалисти в Русия

През 40-те години в Русия се появили последователи на утопическите социалисти, особено на Фурие. В Петербург се образувал кръжок начело с литератора Петрашевски. Към този кръжок се присъединил Достоевски. Участници в този кръжок имало и от други градове. Сам Петрашевски, по примера на утопистите, отхвърлял класовата борба, като признавал само пропагандирането на социализма. Но в неговия кръжок имало членове, които призовавали към насилствени действия, към революция. Петрашевци следели с горещо съчувствие революционните събития в Европа. В 1849 г. кръжокът бил разгромен от царското правителство и повечето от неговите членове били заточени на каторга в Сибир.

Близък до петрашевците бил и великият революционен поет и художник на украинския народ, Тарас Шевченко, който сам не бил социалист. Царското правителство преследвало Шевченко. Той бил взет войник и му забранили да пише и да рисува.

ГЛАВА IX

ЮЛСКАТА МОНАРХИЯ В ФРАНЦИЯ

През първата седмица след Юлската революция на мястото на предишната „Учредителна харта“ на Людовик XVIII била изработена нова конституция. Главното отличие на тази конституция се състояло в това, че Людовик XVIII „подарил“ своята конституция на френския народ, а Луи-Филип я приел от камарата на депутатите.

Избирателният ценз бил намален от 300 на 200 франка заплащан данък. Числото на избирателите благодарение на това пораснало от 94 хиляди на 240 хиляди души. Високият ценз бил запазен, за да се осигури преобладаването на тази горна част от буржоазията, която завзела властта по време на Юлската революция.

„Нито грош за
слава“

Във външната си политика Луи-Филип провеждал политиката на постоянни отстъпки на Англия и Русия. По-специално Луи-Филип се съгласил на ниските тарифи, които улеснявали достъпа на английските стоки в Франция. Той се страхувал от войната. — „Не давам нито грош за слава“ — бил неговият лозунг. Единственото място, където той се съгласил да воюва, било Африка, тъй като по неговите думи „оръдейните изстрели, които се дават там, не се чуват в Европа“. При Луи-Филип (към 1847 г.) било завършено завладяването на Алжир, започнато от Карл X в навечерието на Юлската революция през 1830 година.

Заговори на
легитимистите

Френските земевладелци, които загубили властта през време на Юлската революция от 1830 г., не смятали да се предадат окончателно без бой. Те организирали партията на легитимистите с цел да възстановят на престола „законната“ династия на Бурбоните [френската дума *legitime* („лежитим“) значи „законен“]. Те организирали монархически заговори във Вандея и на други места, но безуспешно.

Икономическото
развитие на
Франция

През периода на буржоазната монархия, в годините 1830—1848, Франция отишла вече далеч напред в своето икономическо развитие. Докато през 1820 г. в изостанала Франция имало всичко само 65 парни машини, към 1847 г. те били около 5 хиляди. Докато в 1830 г. целият капитал, вложен в търговски и промишлени предприятия, бил 30 милиарда франка, към 1848 г. той пораснал на 45 милиарда франка. Оборътът на френската банка за 20 години пораснал от 6 милиарда на 44 милиарда франка. Само една железопътна компания, председател на която бил банкерът Лафит, имала 36 милиона франка¹ собствен капитал и 14 милиона франка държавни заеми.

През периода на Юлската монархия на власт били горните слоеве на буржоазията, банкерите, железопътните „крале“, собствениците на каменовъглените и железните рудници и част от присъединилите се към тях богати земевладелци, главно измежду собствениците на бившите национални имуществва.

Съответно на своето икономическо засилване индустриалната буржоазия предявявала все по-големи претенции. Тя искала намаляване на високия избирателен ценз и разширяване кръга на избирателите. На тези искания министърът на Луи-Филип — Гизо — отговарял цинично: „Реформи няма да има. Забогатявайте и вие ще станете избиратели!“

¹ По това време 1 франк бил равен на 1 златен лев от 1914 г. — Пр.

Реализъм и лите-
ратурата. Балзак

в литературата. В смяна на романтизма, който отвежда читателя от живота в света на необикновените събития и необикновените хора или в далечното минало, дошъл реализмът, който описва истинския живот на живите хора от тогавашното буржоазно общество.

Най-виден представител на реалистическото направление в литературата бил Балзак.

Великият френски писател Оноре Балзак е роден в 1799 г. Балзак се отличавал с неизтощима енергия и изумителна работоспособност. Той работел по 14—16 часа в денонощието, преработвал много пъти написаното и стигнал до огромна изразителност в правдивото изобразяване на хората и страстите в буржоазния свят. Балзак виждал своята задача в това да изобрази действителността, да покаже онова, което „става навсякъде“.

Главното произведение на Балзак е серията романи под общото название „Човешка комедия“, в която е изобразено ярко френското общество.

„Да влязат в обществото — ето задачата, която се стремят да разрешат 50 хиляди млади хора — казва един от героите на Балзак на младия студент Растиняк. — Вие ще се изпоядете един друг като паяци. Принципи няма, има само обстоятелства и умният човек се приспособява към тях, за да търгува след това с тях по нов начин.“

Тежкото поло-
жение на ра-
ботниците и
селяните

Заедно с развитието на капитализма се влошавало положението на работниците и на широките маси селско население. Участъците земя на селяните, на която те станали собственици през време на революцията от XVIII в., се раздробявали, тъй като индустрията не успявала да погълне излишното селско население. Хиляди селски стопанства се продавали ежегодно за дългове.

Ужасяващо тежко било положението на работниците. Когато бил изследван един работнически квартал в гр. Лил, една бабичка казала: „Не съм богата, но, слава богу, аз си имам една връзка слама.“ Тази връзка слама й служела за постелка.

Оноре Балзак

Лионските
въстания

В най-големите промишлени центрове на Франция — Париж и Лион — преобладавала още ръчната техника. В прочутия със своите коприни и кадифета Лион работели в ужасяваща мизерия 30 хиляди тъкачи. В лионската копринено-тъкачна промишленост се работело през лятото от 3¹/₂ ч. сутринта до 12 ч. през нощта, а през зимата от 5 ч. сутринта до 11 ч. вечерта.

В 1831 г. гладните работници, докарани до крайност, поискали повишаване на заплатите. Собствениците отказали. Тогава избухнало въстание.

Лионските работници се сражавали с знамена, на които било написано: „Да живеем, работейки, или да умрем, сражайки се!“ След тридневна борба въстаналите работници завладели града и изгонили от него правителствените войски. Но работниците, като нямали още своя партия, не съумели да използват победата. Дребните собственици попречили на организирането на работническа власт. Големи военни сили, изпратени от Париж, превзели Лион. Все пак десет дни Лион бил в ръцете на работниците. Лионското въстание направило грамадно впечатление в Франция и в другите страни. То показало, че на сцената излиза нова политическа сила — работническата класа. Именно в това се състои историческото значение на Лионското въстание.

Пак в Лион през 1834 г. избухнало ново работническо въстание. Въстаниците пуснали прокламация, в която писали: „Делото, за което се борим, е дело на цялото човечество, дело за щастието на нашата родина, за обезпечаване на бъдещето!“ Това въстание преминало под по-ясни политически лозунги. Работниците искали република. Но сега правителството се било подготвило. В кръвопролитен бой, който продължил четири дни, лионските работници били разбити от редовна армия.

Социалистически
дружества.
Бланки

Въстанието на работниците дало тласък за засилване на социалистическото движение. В Франция последователите на Бабоф начело с Буонароти образували тайно дружество. Друго тайно дружество организирал Огюст Бланки.

Бланки (1805—1881) бил смел и упорит революционер, когото френската буржоазия държала през половината от живота му по затворите. Когато на един от процесите задали на 56-годишния Бланки въпроса дали той, въпреки 25-годишния затвор, е запазил предишните си идеи, Бланки отговорил твърдо: „Напълно“. — „Не само тези идеи, но и желанието да постиг-

нете победа?“ — го запитали.
„Да, дори до смърт“ — отговорил
Бланки. Но мъжественият ре-
волюционер Бланки бил слаб в
теорията. Той стоял на непра-
вилен път. Той смятал, че към
комунизма може да се стигне
чрез заговор, организиран от
малка група революционери.

Бланки пренебрегвал поли-
тическата работа сред масите и
нямал връзка с работниците.
Той смятал, че е достатъчно да
се завземе властта и да се на-
прави просветата достъпна за
всички и комунизмът ще на-
стъпи от само себе си.

В 1839 г. Бланки орга-
низирайл един заговор в Париж
и се опитал да завземе властта,
но като нямал поддръжката на масите, претърпял несполука и
бил арестуван.

Бланки

Луи Блан
В Франция, наред с утопическите революционни
социалисти като Бланки, към работниците
се обръщали и дребнобуржоазни деятели. Журналистът
Луи Блан приканвал работниците да искат от буржоаз-
ната държава да поддържа производителните дружества и
искал държавата да откупи предприятията от собствениците
им и да ги предаде на работниците. Луи Блан считал, че е
достатъчно да се получи всеобщо изборително право, и тогава,
даже при буржоазния строй, държавата ще създаде обще-
ствени работилници и социализмът от мечта ще се превърне
в действителност.

Прудон
Против революцията било насочено учението
и на друг буржоазен социалист — това на
Прудон (1809—1865 г.).

Прудон, син на работник и селянка, отначало бил печат-
тарски работник, след това станал собственик на малка печат-
ница. В 1839 год. той написал книгата „Що е собствеността“.
„Собствеността е кражба“ — заявявал той. Обаче „кражба“
Прудон считал само едрата собственост (собствеността на
търговеца, земевладелеца, фабриканта). Той защищавал горешо
дребната собственост, като смятал, че ако собствениците-селяни
и занаятчиите разменят своите продукти без посредници, сами,

чрез свои разменни банки, експлоатацията ще бъде унищожена. Излизайки от тази теория, Прудон смятал, че е възможно да се създаде общество, което да се състои от една класа — класата на дребните собственици, и отричал необходимостта от класовата борба и частно политическата борба. Ограничен и невежа, Прудон държал за унищожаването на държавата, той бил анархист. Реакционната и объркана теория на Прудон се държала дълго време в Франция, където редом с едрата промишленост в продължение на десетилетия занаятчийството и дребната промишленост едва се крепели, а работниците били обкръжени от многочислено дребнособственическо селячество.

ГЛАВА X

АНГЛИЯ ПРЕЗ 1815—1848 г.

Икономическата
криза от
1816—1819 г.
„Питерлоо“

След 1815 г. със свършването на периода на войните в английската индустрия настъпила криза. Военните доставки били рязко намалени, а покупателната способност на масите била подкопана от тежките данъци за войната. Положението на масите се влошило още и вследствие хлебните закони. В 1815 г. английските лордове прокарали през Парламента закон, който забранявал вноса на зърнени храни в Англия от Европейския материк. Вносът на зърнени храни се разрешавал само в случай на неурожай, когато в Англия пшеницата се покачвала над 80 шилинга за квартал¹. Те направили това, за да задържат високите цени на хляба от военното време.

В периода на острата криза от 1816 г. в Англия започнали стачки, повсеместно ставали митинги, на които се издигали искания за всеобщо избиращо право. Правителството забранило събранията, преустановило действията на закона за неприкосновеността на личността и спряло редица вестници. Но скоро, следствие новото изостряне на кризата, движението избухнало с още по-голяма сила.

В 1819 г. на Петрово поле, около Манчестер, се събрал митинг от 60 хиляди души, главно работници. Работниците носели знамена с надписи: „Да умрем като свободни хора, но да не ни се плаща като на роби“, „Свободно и равно пред-

¹ Квартал — мярка за вместимост, която се равнява на 291 литра. Един шилинг по това време се равнявал приблизително на 1.5 зл. лева от 1914 г. — Пр.

ставителство или смърт!“ В тълпата с извадени саби се вря-
зали същите хусари, които били победителите при Ватерлоо
(оттук клането на Петрово поле за подигравка било наречено
„Питерлоо“). Хусарите посекали смъртно няколко души. Имало
много ранени. Английското правителство обявило благодар-
ност на хусарите.

„Питерлоо“

За да смаже движението, правителството прокарало чрез
Камарата на общините закони, които били наречени „актове
за запушване на устата“. С тези актове била унищожена на-
пълно свободата на словото, събранията и печата.

Икономическото
развитие на Ан-
глия през цър-
вата половина
на XIX век

Докато към края на XVIII в. в Англия се поя-
вили първите машини и първите фабрики, то
към средата на XIX в. решително победило ед-
рото машинно производство. Ръчният труд
бивал изместван безвъзвратно от машинния.

Числото на ръчните тъкачи намаляло за времето от 1820 г.
до 1844 г. от 240 хиляди на 60 хиляди души (в 1860 г. те
останали само 8 хиляди души), а числото на тъкачите, които
работели на механически станове, за същите години се увели-
чило от 10 хиляди на 150 хиляди.

С механизирването на производството се увеличила рязко и промишле-
ната производителност.

През годините 1771—1775 в Англия били обработени само 5 милиона фунта памук, а в 1841 г. — 528 милиона. Производството на желязо от 193 хиляди тона през 1800 година в 1840 г. се увеличило на 1.4 милиона тона.

През 1844 г. Енгелс описва индустриалните успехи на Англия по следния начин: „Преди 60 или 80 години Англия е била страна като другите страни, с малки градове, с незначителна и слабо развита промишленост и с рядко, предимно земеделско население. Сега тя е страна, която не познава равна на себе си, със столица, която наброява два и половина милиона жители, с колосални фабрични градове, с индустрия, която снабдява със своите изделия целия свят...“¹

От 30-те години на XIX век започва бърз строеж на железопътни линии. Стотици английски параходи започнали да браздят световните морета.

С развитието на промишлеността в Англия се изменило и разпределението на населението. Големи потоци от хора се устремили на север и на запад към новите индустриални райони. Бързо почнало да расте населението на Манчестер, Бирмингам и други промишлени центрове. Основни обществени класи в Англия станали пролетариатът и буржоазията. Във връзка с нарастването на промишлеността се увеличил износът на стоки от Англия в колониите и в другите държави. В Индия англичаните продължавали да се придвижват към вътрешността на този огромен полуостров. През 1839—1841 г. те воювали с Китай и му наложили да отвори границите си за външна търговия. Английската буржоазия продължавала да граби и да разорява ирландците.

В самата Англия вследствие развитието на едрата индустрия положението на разоряващите се занаятчийски било ужасно. „Във всемирната история — пише Маркс за него — няма поужасяващо зрелище от бавната, продължила десетилетия и завършила най-после в 1838 г. гибел на английските памучни тъкачи.“²

Тежко вървяло и на тези, които попадали в фабриките. 16—18-часова работа и мизерно възнаграждение за труда била тяхната съдба. „Почти всички — пише Енгелс за работниците — са слаби, костеливи, с нездрав скелет, мършави и бледни...“³ Тифът, „фабричната треска“, туберкулозата вземали много жертви.

¹ Енгелс. Положение рабочего класса в Англии. Маркс и Енгелс. Соч., т. III, стр. 314.

² Маркс и Енгелс. Соч., т. XVII, стр. 473.

³ Енгелс. Положение рабочего класса в Англии. Маркс и Енгелс. Соч., т. III, стр. 397.

Женският и детският труд в фабриките измествал труда на работниците-мъже. Обикновено около три четвърти от работниците на фабриките били жени и деца. Жилищните условия били ужасни. Правителствен комисар, който посетил един работнически квартал в Глазгов, където в ужасно мръсни, извехтели къщи живеели по 30—40 работници, пише:

„В някои от тези домове, които ние... посетихме нощем, намерихме във всяка стая по 15—20 човека да лежат на пода... За постеля им служи купчина полуизгнила слама, примесена с парцали. Мебели тук съвсем няма или има извънредно малко...“ „Тези къщи обикновено са така мръсни, влажни и извехтели — пише същият комисар, — че нито един човек не би оставил тука и коня си.“¹

Капиталистическа
индустриализация
и социалистическа
индустриализация

Появяването на фабриките в Англия, а след това и в другите европейски страни, засилило експлоатацията на работниците и увеличило мизерията на народните маси. Съвършено друг характер има индустриализацията в нашата социалистическа страна. Другарят Сталин подчерта основната, принципиалната противоположност между капиталистическата и социалистическата индустриализация, отбелязвайки ролята на завладяването и ограбването на колонии за развитието на английския капитализъм. Др. Сталин пише: „Така се е развивала например Англия, която, като завладяла колонии във всички части на света, изсмуквала оттам в продължение на два века „добавъчен капитал“ за засилване на своята промишленост и в края на краищата се превърнала в „фабрика на света“. Вие знаете, че този път на развитие ние не можем да приемем, тъй като колониалните завоевания и грабежи са несъвместими с природата на съветския строй.“²

Социалистическата индустриализация в СССР се разви за сметка на вътрешните средства, за сметка на печалбите от държавните фабрики и заводи (транспорт, търговия) и банки.

Ако при капитализма появяването на машините води към засилване бедствията на трудещите се, у нас въвеждането на машините служи за повишаване благосъстоянието на целия народ. Когато капиталистическото производство се развило, започнали кризите. Съвсем другояче е у нас. У нас властта е в ръцете на работническата класа, у нас стопанството се води планово, у нас няма и не може да има кризи и безработица.

Успехите на капитализма водят към грабителски войни. Образуването на Съюза на ССР създаде могъща опора на мира. Ние никога не искаме да нападаме. Укрепвайки отбраната на нашата социалистическа страна, ние укрепваме делото на мира.

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. III, стр. 334.

² Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 9-е, стр. 169.

Парламентарната
реформа от 1832 г.

Бързите успехи на промишлеността в Англия създали богата влиятелна буржоазия. Остарялата избирателна система обаче я държала настрана от политическата власт. При тази система буржоазията не могла да изпраща свои депутати в Камарата на общините, която била в ръцете на земевладелците. Новите едри промишлени центрове, които възникнали в последно време, нямали свои депутати в Парламента. В същото време незначителни градчета, които понякога били съвсем обезлюдени през последните десетилетия, продължавали да изпращат депутати.

Тези места били наречени „гнили паланки“. В едно от тези селища — Олд-Сарум — имало всичко пет къщи с 12 жители, но собствениците на това място изпращали в Парламента двама депутати. Друга „гнила паланка“ била потънала във водата, но въпреки това тя изпращала депутати в Парламента: в деня на изборите лордът, който владеел бреговата ивица, отивал с трима избиратели с лодка там, където някога се намирало потъналото селище, и произвеждал избори. По време на изборите кандидатите хранели и поели своите избиратели и ги подкупвали с пари. Пиянство, побоища и рев на избирателите по кръчмите — такава е била обикновената картина на изборите за английския парламент.

Движението на английската буржоазия за реформиране на избирателната система било поддържано от английските работници, намесата на които изиграла решителна роля. Силен гласък на това движение дала Юлската революция в Франция. В 1832 г. Парламентът под натиска на работниците осъществил реформата. Повечето от „гнилите места“ били унищожени и едрите промишлени центрове получили правото да изпращат депутати. Избирателният ценз бил намален, но броят на избирателите се увеличил всичко на 220 хиляди души.

Буржоазията спечелила от тази реформа, но работниците не получили избирателни права. При това буржоазията „се отплатила“ на работниците за съдействието им, като прокарала един закон за трудови домове за желаещите да получат работа. В тези домове работниците били държани като в затвори — в арестантски халати, мъжете отделно от жените. Там работниците били заставяни да вършат тежка работа — да чукат камъни, да разсукват стари, насмолени корабни въжета, от което от ноктите им потичала кръв. Тези домове били наречени „бастилии за работниците“. Помощите, които по-рано нуждаещите се могли да получават по местожителство, сега били отменени.

С реформата от 1832 г. буржоазията била задоволена, но работниците продължили борбата.

В своите искания те отишли по-далеч от буржоазията, сега те се обявили против нея. В 1835 г. в Англия почнало отново масово работническо движение под лозунгите за избирателна реформа.

В 1836 г. се разразила търговско-промишлена криза, която изхвърлила на улицата хиляди работници. Тогава в Лондон се организираща „Асоциация на работниците“ за борба за всеобщо избирателно право. Тази „Асоциация“ следната година изработила народна харта, за да бъде подадена в Парламента. На английски харта се изговаря „чартер“ и затова цялото движение било наречено чартистско движение.

Тази харта имала шест точки: 1) равно представителство — като се раздели Англия на 200 окръзи с еднакъв брой жители; 2) преизбиране на парламента всяка година; 3) всеобщо избирателно право (за мъжете навършили 21 години и живеещи постоянно в дадено място не по-малко от шест месеца); 4) отменяване на имотния ценз; 5) тайно гласоподаване и 6) възнаграждаване на депутатите и редовни сесии на парламента.

В основата си тези искания се свеждали към всеобщо избирателно право. Английските работници смятали, че ако парламентът приеме хартата и въведе избирателно право за всички, то всички останали въпроси ще бъдат разрешени от парламента, в който, както те смятали, мнозинството ще бъде работническо.

Течения на моралната и на физическата сила

Още при изработването на хартата се появили разногласия в средата на чартистите. Едни от тях, начело с ръководителя на лондонската „Асоциация на работниците“, дърводелеца Ловет, смятали, че хартата трябва да бъде получена в съюз с буржоазията и само с мирни средства — агитация, пропаганда и петиции до парламента. „Ние преди всичко сме противници на всичко, което може да напомни революционна борба, призоваване към физическата сила, към насилие — казвал Ловет. — Нужно е всички класи на населението да бъдат убедени и хартата да бъде завоювана по мирен път.“

Това била партията на моралната сила. Противниците за подигравка я наричали „партия на розовата водича“. Сред привържениците на моралната сила имало не малко последователи на Оуен.

О'Конор

Начело на привържениците на физическата сила бил ирландският адвокат О'Конор. Като последно средство за борба, когато всички други средства се окажат изчерпани, той признавал въоръженото въстание. О'Конор бил много популярен сред масите. С огромен ръст, с могъщи рамене, първокласен боксьор, който по време на едно сбиване на пазара издържал напора на огромна тълпа, с мощен глас, О'Конор бил неуморим организатор. Но той не бил социалист. „Аз държа за принципа „мое“ и „твое“ — казвал той. В един от вестниците, който бил издаван от неговите

привърженици, може да се прочете такова стихотворение

Искам аз дом и доход
не повече от сто фунта на година.
Овца, крава и телета,
малка зелена ливада,
където овчарят да ги пасе.

По-късно, в 1845 г., О'Конор основал поземлено дружество, което си поставило неосъществимата и реакционна цел: да откупи землени участъци, за да върне постепенно всички работници към земята, да ги превърне в дребни собственици. Тук-таме към движението се присъединили и буржоазни дейци, напр. в Бирмингам, където за известно време към чартистите се присъединил „Политическият съюз“, който бил ръководен от банкера Атвуд.

Но в хода на борбата сред чартистите започнало да се оформя революционно-социалистическо крило. Най-виден негов представител бил Харней, който първоначално бил привърженик на революционната тактика на якобинците и поклонник на Марат, а по-късно, от 1843 г., се намирал под голямото влияние на Енгелс, а след това и на Маркс. Харней държал не за поделянето на земята на дребни участъци, а за конфискуването на всички земи и превръщането им в държавна собственост. Харней искал 8-часов работен ден, забраняване труда

на малолетните и други мерки в интереса на работниците. В 1838 г. от групата, която се отцепила от Ловетовата реформистка „Асоциация на работниците“, Харней организира „Демократическа асоциация“.

Първата петиция
(1838—1839)

През 1838 г. в Лондон се събрал чартистки конвент (конгрес). Тъй като полицията се готвела да го разгони, конвентът се пренесъл в Бирмингам. Конвентът изработил и подал в Парламента петиция, в която се оплаквал от тежкото положение на работниците. „Ние изнемогваме от данъчното бреме... Работниците умират от глад... Трудовите домове са препълнени, а фабриките са обезлюдени“ — се казвало в петицията. Петицията била покрита с повече от един милион подписи. При обсъждането на методите за борба на конгреса станало разцепление. Мнозинството привърженици на „моралната сила“ били против стачка в случай че парламентът отклони петицията. Полицията, на която не се удало да разгроми чартисткия конгрес в Лондон, провокирала кървави стълкновения с работниците-чартисти в Бирмингам. Парламентът, ободрен от разкола в редиците на чартистите и от кървавата разправа с бирмингамските работници, отхвърлил петицията за приемане на хартата. Около 450 най-видни дейци на чартисткото движение били арестувани. От 1838 г. нататък привърженикът на „моралната сила“ Ловет и неговата „Асоциация на работниците“ фактически се оттеглили от движението.

Чартистите носят петиция в парламента

Образуване
на чартистката
партийна
организация.
Най-голям подем
на движението

През лятото 1840 г. в Манчестер се състояла конференция на чартистите, на която било решено местните разединени кръжоци да бъдат обединени в една партийна организация. За постъпване в тази работническа организация се искало само писмено заявление за съгласие с принципите на чартизма: всеки, който постъпвал в чартистката организация, получавал членска карта, плащал членски вноски и влизал в една низова организация по местожителство.

През 1842 г. чартизмът преживял периода на своя най-голям подем. Била съставена втора петиция, в която вече се издигали икономически искания, били поставени, както казвали чартистите, „въпросите за ножа и за вилицата“, т. е. въпросите за материалното положение на работниците. В петицията се говорело за „острата нужда, от която умират хиляди хора“. Дневният доход на кралицата — 197 фунта стерлинги — се сравнявал с работническата надница от $3\frac{1}{4}$ пенса. В петицията се повдигал въпросът и за ниското заплащане труда на селските работници — ратаите. Петицията искала отменяване закона за бедните.

В новата петиция били издигнати чисто работнически искания: ограничаване на работния ден, отменяване закона за бедните и унищожаване на трудовите домове. Особено важно е, че петицията искала унищожаването на монопола върху земята и върху индустриалните средства за производство.

На 2 май 1842 г., в периода на изострилата се криза и безработица, новата петиция била представена в Парламента. Под нея имало повече от три милиона подписа. Тя била носена в огромен сандък от 20 души. Много хиляди демонстранти придружавали петицията.

Но парламентът и този път отхвърлил петицията. В нейна поддръжка манчестерските работници, а след тях и изпълнителният комитет на чартистката партия, обявили всеобща стачка („свещеният месец“), но тази стачка не могла да стане действително всеобща. Започнали нови арести и съдебни процеси срещу организаторите на несполучилата стачка.

В 1842 г. буржоазните спътници, изплашени от размах на движението, скъсали окончателно с чартистите и чартизмът станал чисто работническо движение.

Периодът 1837—1842 г. бил времето на най-големия подем на масовото чартистко движение.

Чартистното
движение
през 1848 г.

Последното голямо движение на чартистите било през 1848 г. Острата икономическа криза от 1847 г. и започващата в Франция революция били нов тласък за подема на чартизма. В Лондон се събрал отново чартистки конгрес. В този период О'Конор съставил план за провъзгласяването на Англия за буржоазно-демократическа селска република, председател на която се надявал да стане той. На 10 април 1848 г. била насрочена грандиозна демонстрация в поддръжка на петицията. Буржоазията обаче свикала в столицата огромно количество войски. Войските стояли в боева готовност в казармите и при оръдията. Освен това правителството раздало оръжие на 150 хиляди души доброволци от буржоазните класи. О'Конор, главният организатор на демонстрацията, не се решил да даде сигнал за въстание и сам уговарял работниците да се разотидат по домовете си. Демонстрацията била прекъсната. Петицията била отнесена на пишно украсена каляска в парламента, който трети път я отхвърлил.

В този последен период на движението чартистите-социалисти, начело с Харней, който се намирал под силното влияние на Маркс и Енгелс, образували в 1844 г. „Дружество на братските демократи“, с което били свързани Маркс и Енгелс.

В 1847 г. лондонските „Братски демократи“ устроили митинг в подкрепа на революционното движение в Полша. Когато на този митинг като делегат на брюкселските работници излязъл Маркс, той бил посрещнат с горещи приветствия. В речта си Маркс предложил да се свика през 1848 г. в Брюксел конгрес на представителите на работниците от всички народи и призовал чартистите към решителна борба за хартата.

Въпреки своите слаби страни чартизмът има огромно значение. Ленин пише следното за чартизма: „... Англия даде на света първото широко, действително масово, политически оформено, пролетарски-революционно движение, чартизма ...“¹

Др. Сталин отбелязва, че „чартизмът е изиграл своята значителна историческа роля, като подбудил една част от господстващите класи да направят някои отстъпки и реформи, за да се избегнат по-големи сътресения“.²

¹ Ленин. Соч., т. XXIV, стр. 249.

² Сталин. Беседа с Г. Д. Уэльсом, „Вопросы ленинизма“, изд. 10-е, 1936, стр. 611.

И действително в 1847 г. чартистите извоювали 10-часов работен ден за жените и юношите. Фактически 10-часовият работен ден се разпространил и за някои категории мъже. Буржоазията пък използвала движението на чартистите и сполучила да отмени хлебните закони, които били изгодни за земевладелците.

Причини за
поражението на
чартисткото
движение

Основната причина за поражението на чартистите била липсата на единодушие и вредното влияние на привържениците на изключително мирните действия и на съгласение с буржоазията. Ленин отбелязва основата, на която се развило това буржоазно влияние в работническото движение, — а именно: необятните колонии на Англия и нейното монополистическо положение на пазара вследствие промишленото превъзходство над другите страни.

Като получавала огромни печалби, английската буржоазия могла да подхранва горните слоеве на работническата класа и чрез тях да влияе на работническото движение. Освен това в Англия от 1852 г. с малки прекъсвания имало значителен икономически подъем.

С това се обяснява временният упадък на революционния дух в английското работническо движение.

ГЛАВА XI

ГЕРМАНСКИЯТ СЪЮЗ ПРЕЗ 1815 — 1848 г.

Политическият
строй на държа-
вите от Герман-
ския съюз

След Виенския конгрес в държавното устройство на германските държави се наблюдавала голяма пъстрота. В някои южногермански държави, които по-рано влизали в състава на Рейнския съюз, — Бавария, Баден и др., били въведени конституции по образа на френската конституция, „подарена“ от Людовик XVIII.

В 20 държави от Германския съюз не било въведено никакво представителство. Между тях са били такива големи държави като Прусия, Австрия и Саксония. В останалите държави било възстановено средновековното съсловно представителство.

Фактически в Германския съюз се разпореждали двете най-големи държави — Прусия и Австрийската империя, които си оспорвали надмощието.

В Германия се разпореждали самостоятелно земевладелците. Привържениците на буржоазните реформи бивали хвър-

ляни в затворите. Германските националисти предлагали, за да се обградят от влиянието на по-напредналата Франция, границата с нея да бъде превърната в пустиня и да бъде заселена с диви зверове. За да бъдат по-здрави и да бият по-силно французите, немските националисти канели всички да се занимават с гимнастика, заради което основали гимнастически дружества. Те възхвалявали варварския бит на гевтонците.

Политическата раздробеност и изостаналост на германските държави пречели силно на развитието на капитализма.

Извънредно бавно и при тежки за селяните условия вървяло ликвидирането на техните феодални повинности. За откупуване на феодалните повинности селяните изплатили на земевладелците не по-малко от 1 милиард марки. При това те отстъпили на земевладелците от една трета до половината от цялата обработваема земя. До 1848 г. в Прусия откупили повинностите си около $\frac{6}{7}$ от заможните селяни. Колкото се отнася до бедните и средните селяни, то само $\frac{1}{3}$ част от тях могла да изкупи повинностите си и част — земята си.

Вследствие тежките условия за откупуване на земята разслоението на селското население се увеличило значително. От неговите среди се отделил слой на grosbauерите (богатите селяни). Голямата част от селяните обаче, които се лишили от значителна част от земята си, била принудена да съедини стопанската работа на своя участък с ратайска работа при земевладелеца или богатия селянин.

В селата земевладелците запазили своите съдебни права и имали своя полиция в чифлиците.

Производът на земевладелците и осиромашаването на основните маси от селското население спъвали развоя на индустрията. В градовете живеела само $\frac{1}{4}$ част от населението, а освен това извънредно много граждани се занимавали също с земеделие. В промишлеността преобладавало занаятчийството. Още в 40-те години на XIX век в Прусия на 154 хиляди обущари се падали 95 хиляди майстори-собственици. Само половината от пекарите се ползували от наемен труд, като имали по един работник или калфа. Останалите работели поединично.

В същото време се развивала и едрата индустрия. Докато в 1824 г. в цяла Германия имало само две парни машини, през 1847 г. само в Прусия те били повече от хиляда.

Хамбахският
празник

В началото на 30-те години на XIX век под влияние на Юлската революция вълната на революционните движения заляла и държавите от Германския съюз. Само силният полицейски терор в Прусия и Австрия не позволил недоволството в тези страни да се излее в масови движения. Все пак в повечето северни държави населението успяло да получи заменяването на средновековните съсловни събрания с конституционни учреждения, макар че навсякъде бил установен висок ценз, били въведени две камари и нямало отговорно правителство.

Голямо политическо събитие в живота на цяла Германия бил устроеният в 1832 год. празник в замъка Хамбах (на Рейн, в съседство с Франция) по случай годишнината на местната конституция.

На празника дошли повече от 20 хиляди души. Либералите и радикалите произнесли речи за освобождаването на Германия и обединението ѝ, като искали република. В отговор на тези речи се раздали викове: „На оръжие, на оръжие!“ Метерних поискал сурови наказания за организаторите на хамбахския празник. По цяла Германия почнали репресалии. Общественото движение, главният лозунг на което бил обединението на Германия, заглъхнало отново за известно време.

Митническият
съюз

Ала движенията от началото на 30-те години все пак дали един голям резултат. Под напора на исканията на германската общественост в 1834 год. повечето германски държави сключили Митнически съюз (без Австрия). Митническите прегради между държавите, които влезли в съюза, били унищожени. Била установена една обща тарифа.

Сега митническите такси се вземали само един път — при прекарването на стоките през границата на целия Митнически съюз. Събраните пари постъпвали в една обща каса и след това се разпределяли между отделните държави.

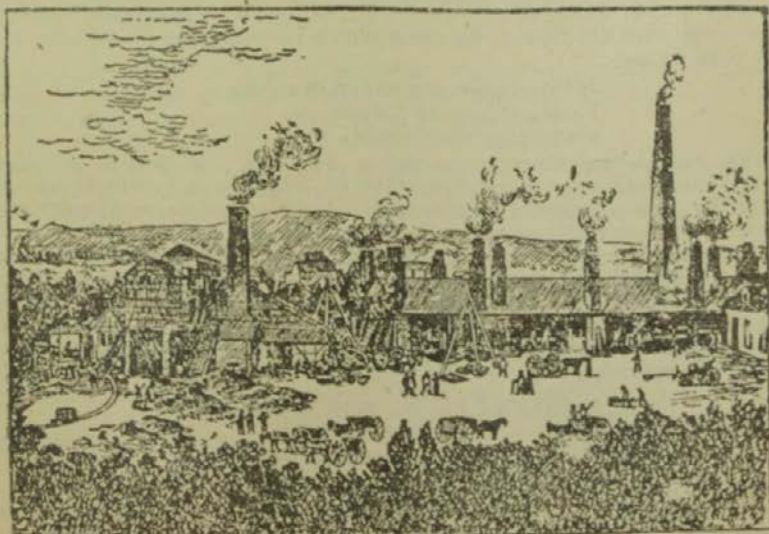
След учредяването на Митническия съюз започва строежът на железопътни линии в Германия. В 1835 г. била построена първата железопътна линия в Прусия, а през 1845 г. дължината на железопътните линии надвишавала 2 хиляди километра. Образоването на Митническия съюз способствувало и за разрастването на едрата индустрия. В 1846 г. на територията на Митническия съюз вече имало повече от 300 едри тъкачни предприятия, в които работели 45 хиляди работници. Но в тези фабрики и манифактури на 800 механически тъкачни стана се падали 34 хиляди ръчни. Дори в края на 40-те години в Германия още преобладавало ръчното производство.

Положението на
работниците.
Въстанието на
силезийските
тъкачи (1844 г.)

В Германия разорението на занаятчиите се предизвикало не само от развитието на местната едра промишленост, но и от вноса на фабрични изделия от Англия, с нейната напреднала и мощна машинна техника. Особено тежко било положението на работниците в Силезия. Те се намирали под игото на двойна експлоатация. Силезийските тъкачи по склоновете на Ризенгебирге, които работели по домовете си в селата за търговци-закупувачи, страдали и от гнета на земе-владельците, на които те плащали специален „тъкачен данък“. В някои райони на Силезия около половината от населението измряло от глад.

В две големи села — Петерсвалдау и Лангенбилау — почти цялото население било заето с производство на памучни тъкани. Там се работело за фабриканти-закупувачи. За един от тях, Цванцигер, измислили такава песен в тези села:

Тук са Цванцигерите — палачи;
Техните слуги им оказват помощ.
Притискат ли те — търпи, бият ли те — мълчи!
Умри — това е спасението.
Нима има сърце у вас?
вие сте зверове, людоеди,
Вие искате да грабите всеки час.
Вашата радост са нашите нещастия.

Металургически завод в Рейнската област

Когато полицията арестувала и убила един от работниците, който запял тази песен под прозореца на фабриканта, почнало стихийно общо въстание на тъкачите, които не издържали мизерията и безправиято. Във въстанието от 1844 г. участвували няколко хиляди работници. Били разгромени няколко фабрики и раздавателни кантори. Тълпата унищожила търговските книги, а в една фабрика разбила новите механически станове.

Против войската, изпратена да потуши въстанието, работниците излезли с брадви и камъни. Войската разпръснала работниците, като убила 11 и ранила 24 души.

Въпреки незначителните размери на въстанието, то произвело голямо впечатление в Германия. То показало, че и в Германия работниците вече излизат като самостоятелна сила.

Напредничавите германски писатели през 30—40-те години съчувствували горещо на борбата на парижките работници, възпявали Френската революция и зовели на борба с феодално-еснафска Германия. Сред тях изпъквал Хайнрих Хайне. Той е роден в обедняло еврейско търговско семейство в Дюселдорф на Рейн.

С помощта на един богат роднина, комуто задължнял извънредно много, Хайне получил висше образование.

Вестниците с новини за Юлската революция в Франция поетът възприемал като „слънчеви лъчи, загърнати в хартия“. Когато бил в Париж, той преживял тежко поражението на революцията; възстановяването на монархията в Франция предизвикало у него горчиво разочарование. Хайне съчувствувал дълбоко също и на борбата на английските работници за политически права.

Към 1843 г. Хайне се сближава с Маркс, под непосредственото влияние на когото започва най-плодотворният период в творчеството му. Ето как пише той в този период:

Тръби, гърми кат вихър бунтовен!
Тръби, гърми, не спирай,
последния тиран срази!

Той написва знаменитата си поема „Тъкачите“, посветена на въстанието на силезийските тъкачи през 1844 г., цяла редица сатирически стихотворения, насочени срещу правителствата на Пруссия и Бавария, и най-последно прочутата си поема „Германия“ („Зимна приказка“).

Удличащ се и не винаги последователен, Хайне не бил политически борец за целото на пролетарската революция. Той бил революционен демократ, който с искрено съчувствие следял растежа на младата германска работническа класа.

Този революционен поет в едно от последните си стихотворения пише за себе си така:

А где е смяната? Кръвта тече, слабее тялото.
Един загина — други нека дойдат!
Но аз не съм победен: оръжието ми е здраво.
Само сърцето ми в гърдите се разби.

Последните десет години от живота си той прекарал в ужасно положение, прикован към леглото от тежка болест, — в „душечен гроб“, както казвал сам той.

Болният и умираш Хайне не се признавал за победен и бил уверен, че на негово място ще дойде нова смяна бойци за делото на напредъка.

Като борец за прогреса Хайне предизвика срещу себе си омразата на хитлеристките варвари. Когато хитлеристите дойдоха на власт в Германия, те унищожиха паметниците на Хайне и изгориха неговите книги.

В. Вайтлинг Работническата класа в Германия била по-малко зряла отколкото в Англия и Франция. В германските държави работническите организации обединявали не индустриалните, а занаятчийските работници.

Силезки тъкачи

Калфите, преди да станат майстори, според един обичай, запазен от времето на цеховете, правели пътешествия из страната и в чужбина. Много германски калфи посещавали Швейцария и Франция.

Под тяхното влияние в 1836 г. в Париж възникнал „Съюзът на справедливите“. Между членовете на този съюз имало и германски работници — обучаващ Бауер, часовникарят Мол, Карл Шапер и др. В Париж, а след това в Швейцария, работата сред германските калфи ръководел Вилхелм Вайтлинг (1808—1871), който бил шивашки калфа.

Вайтлинг бил революционер. Осмивайки надеждите на Фурие за помощ от богатите, Вайтлинг казал: „Най-добрия план ние ще напишем с кръв.“ Но Вайтлинг не разбирал историческата роля на пролетариата като борец за социализма. Той проповядвал християнски комунизъм, като възлагал надеждите си на лишените от средства за съществуване босяци, просяци, даже крадци и разбойници, на тези, които се намирали в крайна мизерия и отчаяние. Вайтлинг смятал да прескочи изведнаж чрез заговор и обща революция от крепостничеството към християнския комунизъм, който той си представлявал като всеобщо изравняване.

Маркс, като отбелязва слабите страни на Вайтлинг, подчертава неговата революционност, в противоположност на плашливостта на германската буржоазия. Маркс сравнявал теорията на Вайтлинг с гигантски детски обувки на пролетариата, по които може да се предвиди бъдещата мощ на младата германска работническа класа.

КАРЛ МАРКС И ФРИДРИХ ЕНГЕЛС

Проявленията на пролетариата до средата на XIX век в по-голямата си част имали стихнен, неорганизиран характер. Движението на лудитите, лионските въстания от 30-те години, въстанието на силезийските тъкачи свидетелствуват ярко за това. Утопическите социалисти отвлечали пролетариата от класовата борба и не могли да го поведат по правилен път. Дори в сравнително по-зрялото чартистско движение влиянието на дребнобуржоазни утопически теории било още много силно.

Огромно събитие в работническото движение и в цялата световна история било появяването на научния социализъм.

Великите учители и водачи на пролетариата са Карл Маркс (1818—1883) и Фридрих Енгелс (1820—1895). Те издигнали високо знамето на създаденото от тях учение — научния комунизъм, основен елемент в което е учението за диктатурата на пролетариата.

Маркс е доказал, че само работническата класа — водач и ръководител на всички трудещи се — може да осъществи социализма. Той доказал, че единственият път към тази велика цел е диктатурата на работническата класа. Това е главното и основното в марксизма, което Ленин подчертава неведнаж.

Създателите на теорията за научния комунизъм, Маркс и неговият неизменен другар и помощник в работата Енгелс, едновременно с това са били велики революционни борци, организатори на пролетарската партия, въоръжена с научна революционна теория.

Карл Маркс е роден през 1818 г. в гр. Трир, в граничещата с Франция напреднала индустриална Рейнска област. Само три години преди раждането на Маркс Рейнската област от владение на Франция се превърнала отново в провинция на феодална Прусия.

Бащата на Маркс бил адвокат и всестранно образован човек; той се увличал от произведенията на френските материалисти от XVIII век.

В училището младият Маркс се отличавал с блестящите си способности. След свършване на гимназията той следва отначало в университета в Бон, а след това в Берлин.

Още в Бонския университет Маркс взема активно участие в обществения живот и бива избран за член на управата на Трирската студентска корпорация. В Берлин Маркс отделя

много време за изучаване философията на Хегел (1770—1831).

„Макар че сам Хегел бил поклонник на абсолютистката пруска държава, на която той служил като професор в Берлинския университет, неговото учение било революционно.“¹ То било създадено под свежото впечатление от Френската революция. Хегел правилно смятал, че всичко в света се изменя постоянно и се развива. Но Хегел неправилно обяснявал всичко с развитието на духа, на идеите. Неговите възгледи били идеалистически. Обаче самата мисъл, че всяко явление поражда своето вътрешно противоречие, което се развива и го

Карл Маркс

довежда до гибел, е била революционна. Оттук следва изводът, който направил Маркс, а именно, че капиталистическото общество, в което се развиват класови противоречия, неизбежно върви към гибел.²

През 1841 г. Маркс завършил университет, като написал докторска дисертация върху гръцката философия, и получил титлата доктор по философия.

През 1842 г. рейнските радикални буржоа основали в Кьолн демократическия „Рейнски вестник“. 24-годишният Маркс станал негов редактор. Под ръководството на Маркс вестникът придобивал все повече революционно-демократически характер; в статиите си той осветлявал тежкото положение на мозелските селяни и се борил против цензурните ограничения. Влиянието на вестника растяло бързо. Тогава прuskото правителство съобщило, че спира вестника от 1 април 1843 г. Излизането на Маркс от редакцията не спасило вестника от спиране.

След спирането на вестника Маркс отишъл в Париж, придружен от младата си жена Жени (родена Вестфален), която му била верен приятел и помощник през целия живот. Пребиваването в Париж оказало върху Маркс голямо влияние. Тук

¹ Ленин, Фридрих Энгельс, Соч., т. I, стр. 410.

² В комунистическото общество няма класи и класови противоречия и неговото развитие не води към политическа революция. — Авт.

Фридрих Енгелс

Маркс, като изучавал революционното минало на Франция, същевременно се сближил с френските революционни кръгове. Той отделял много време за изучаване и критическо преработване на утопическия социализъм и на политическата икономия

В този парижки период от живота си, когато в Франция назрявала нова революционна вълна, Маркс станал окончателно социалист. През 1843 година той започнал да издава списанието „Немско-френски ежегодници“. В статиите си, които помествал в това списание, Маркс издига идеята, че пролетариатът, въоръжен с революционна теория, е тази класа, която ще освободи цялото човечество от експлоататорите.

В тези статии Маркс издига идеята за въоръжена борба против капиталистите.

В същото списание „Немско-френски ежегодници“ сътрудничел и Фридрих Енгелс, който през тези години живеел в Англия и стигнал самостоятелно до научния социализъм.

През 1844 г. Енгелс дошъл за няколко дни в Париж. Тук той се запознал отблизо с Маркс (първата кратка среща на Маркс с Енгелс станала в 1842 г. в Кьолн, в помещението на редакцията на „Рейнски вестник“). Това познатство положило началото на тяхното забележително приятелство за много години, за цял живот, приятелство, основано върху предаността им към делото на пролетариата.

Фридрих Енгелс е роден през 1820 г. в промишления гр. Бармен в Рейнската провинция.

Баща му бил фабрикант и заставял младия Енгелс да работи в търговската му кантора. Но Енгелс през цялото време имал разпавии със семейството си и вместо да върви по стъпките на баща си, отдал всичките си сили на революционното движение на работническата класа.

Пребивайки в Англия в началото на 40-те години, Енгелс могъл отблизо да наблюдава ужасното положение на работ-

ническата класа и разрушителното действие на капиталистическите кризи. Като се сближил с участниците в чартисткото движение, Енгелс започнал да сътрудничи на чартисткия в. „Северна звезда“. В Англия Енгелс написал своя изобличителен труд „Положението на работническата класа в Англия“, в който показва извънредно жестоката, безсрамна експлоатация на работниците от страна на буржоазията. За разлика от другите писатели от онова време, които изобразявали само ужасите на работническите страдания, Енгелс посочва работническата класа като сила, която е способна да води борба за своето освобождение. Много време отделял Енгелс за изучаване на политическата икономика.

Разработване
теорията на науч-
ния комунизъм от
Маркс и Енгелс

От 1844 г. нататък и Маркс, и Енгелс, който нееднократно ходил в Париж, „... взели най-горещо участие в тогавашния кипящ живот на революционните групи в Париж...“¹

В периода от 1843 г. до 1846 г. Маркс подхвърля на решителна критика идеалистическата философия на Хегел и неговите ученици: той дал на Хегеловото учение за развитието друго съдържание. Маркс преминал, следвайки философа Фойербах, на почвата на материализма.

Маркс не само обяснил последователно цялото обществено развитие, но издигнал лозунга за революционното преобразуване на света. „Философите само обясняваха света по различни начини — пише Маркс в тезисите си за Фойербах, — работата обаче се състои в това, щото той да бъде изменен.“²

През 1845—1846 г. Маркс и Енгелс написват дълбокия си и блестящ труд „Германската идеология“, в който дават решително сражение на радикалните буржоа за техния страх от масите и масовото движение. В този труд вече са изложени основите на марксистическия мироглед, на марксистическото учение за общественото развитие и за унищожаването на частната собственост от революционния пролетариат. Маркс и Енгелс насочват своите удари и срещу дребнобуржоазните социалисти, които отвличали работниците от революционната борба и пречели на революционното движение на работническата класа.

На Маркс и Енгелс се наложило да водят голяма борба срещу германските „истински социалисти“ — Грюн, Хес и др. „Истинските социалисти“ отвличали работниците от политическата борба. Те зовели към „вечна справедливост“, „братство“ и „любов“ и пречели на работническата класа да осъзнае не-

¹ Ленин. К. Маркс. Соч., т. XVIII, стр. 6.

² Маркс. Избранные произведения, т. I, 1940, стр. 382.

примиримостта на класовите интереси. „Истинските социалисти“ били изразители на интересите на реакционното германско еснафство.

Маркс и Енгелс критикували и утопическия комунизъм на Вайтлинг, който фантастически си представял, че освобождението на пролетариата ще стане чрез организирането на заговори.

Особено жестоко Маркс разобличава Прудон, реакционен объркан човек с големи претенции, но невеж и празен, типичен представител на лъженауката.

Като се нахвърля с цялата сила и ярост на своя голям полемически талант върху Прудон, Маркс в своя забележителен труд „Мизерия на философията“ (1847 г.) формулира идеята за революционно завземане на властта от пролетариата. В същия този труд Маркс излага основите на своята гениална икономическа теория.

И преди Маркс са били правени опити да се изучи и разкрие механизмът на капиталистическата експлоатация от икономистите на най-напредналата тогава промишлена страна, Англия. В зарята на развитието на буржоазията нейните теоретици Адам Смит (1723—1790) и Давид Рикардо (1772—1823), представители на тъй наречената класическа школа в политическата икономия, се опитвали да посочат извора, от който буржоазията получава своите печалби, и показали, че тези печалби се получават за сметка на недоплатения работнически труд. Но те смятали капитализма за вечен и не открили законите за неговото развитие. По-нататък те се отказали да разобличават експлоататорския характер на буржоазното производство.

Разкриването как буржоазията присвоява недоплатения труд на работниците, установяването на истинските закони за развитието и за неизбежната гибел на капиталистическото общество било направено от Маркс. В пълния си размер икономическата теория била развита от Маркс по-късно в безсмъртното произведение „Капиталът“ (първият том на който излязъл през 1867 г.).

Като изучавал икономиката, Маркс посочил, че общественото развитие при последна сметка се определя от икономическото развитие и води към пролетарска революция.

Като направил извънредно важни открития в областта на философията и политическата икономия, Маркс заимствувал от утопическите социалисти тяхното критическо отношение към капитализма, като отхвърлил обаче слабите и неверни страни от техните учения. Утопическите социалисти се отказ-

вали от класовата борба. А Маркс посочил нейната неизбежност и доказал, че тази борба води към диктатура на пролетариата, че работническата класа е именно тази класа, която, като застава начело на всички потиснати маси, ще освободи човечеството от експлоатацията, ще унищожи класите и ще установи отначало социалистически, а след това комунистически строй.

„Колкото се отнася до мене — пише Маркс в 1852 г. — то на мене не принадлежи нито заслугата да съм открил съществуването на класи в съвременното общество, нито пък да съм открил борбата между тях. Новото, което направих, се състои в доказване на следното: 1) *че съществуването на класите е свързано само с определени исторически фази от развитието на производството*; 2) *че класовата борба води по необходимост към диктатура на пролетариата*; 3) *че тази диктатура представлява от себе си само преход към унищожаването на всякакви класи и към достигането на безкласово общество*.“¹

„Учението на Маркс е всесилно — пише Ленин, — защото то е вярно. То е пълно и стройно, понеже дава на хората цялостен светоглед, непримирим нито с някакво суеверие, нито с някаква реакция, нито с каквато и да било защита на буржоазното иго. То е законен приемник на най-доброто, което е създало човечеството през XIX век в лицето на германската философия, английската политическа икономия и френския социализъм.“²

Другарят Сталин характеризира марксизма така: „Марксизмът е научен израз на коренните интереси на работническата класа.“³

Теоретическата работа на Маркс и Енгелс била неразривно свързана с тяхната революционна дейност, с борбата им за пролетарска партия.

Великият революционер и гениален учен Маркс свързал своята съдба със съдбата на пролетариата и станал негов пръв водач и организатор на неговия най-преден отред — Комунистическата партия.

През декември 1844 г. по искането на пруското правителство Маркс бил изгонен от Франция. Като се прехвърлил в Белгия, той развил голяма дейност сред белгийските работници. През юли—август 1845 г. той заедно с Енгелс посетил Лондон и Манчестер, за да се запознае лично с живота на най-напредналата индустриална страна в света.

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XXV, стр. 145—146.

² Ленин. Соч., т. XVI, стр. 349.

³ Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 10-е, стр. 597.

„Комунистически
съюз“

Първата партийна организация, създадена от Маркс със съдействието на Енгелс, била „Комунистическият съюз“, който възникнал от предишния „Съюз на справедливите“. Маркс и Енгелс още отдавна поддържали връзки с тайното революционно работническо дружество „Съюз на справедливите“, което се организирило в Париж през 1836 г.

„Съюзът на справедливите“ се състоял главно от занаятчи и от привърженици на утопическия комунизъм.

От 1840 г. ръководният център на „Съюза на справедливите“ бил преместен в Англия. В Лондон този „Съюз“ добил интернационален характер и започнал да води пропаганда.

През 1846 — 1847 г. Маркс и Енгелс взели най-живо участие в работата на „Съюза“. През същия този период, когато бил в Брюксел, Маркс организирал заедно с Енгелс „Комунистически съюз за свръзка“, който установил и поддържал връзки с германските социалисти и комунисти и си поставил за задача да установи връзки и с английските и френски социалисти. В Брюксел Маркс развил голяма дейност сред работниците, основал „Германско работническо дружество“, четял лекции и доклади и бил подпредседател на брюкселската работническа „Демократическа асоциация“.

На конгреса на „Съюза на справедливите“, който се състоял при участието на Енгелс през лятото 1847 г., „Съюзът“ бил реорганизиран. На този конгрес била създадена в същност една нова организация. В изработения проектоустав целта на новия „Съюз“ се определяла по следния начин: „...смъкване на буржоазията, господство на пролетариата, унищожаване на старото буржоазно общество, основано на класови антагонизми, и създаване на ново общество без класи и без частна собственост.“¹ Мястото на „Съюза на справедливите“, който споделял възгледите на утопическите социалисти, взела една организация, която изхождала от основните положения на научния комунизъм. След реорганизирането си „Съюзът на справедливите“ започнал да се нарича „Комунистически съюз“. По такъв начин този конгрес се смята за първия конгрес на „Комунистическия съюз“. „Съюзът“ бил нелегална организация, която пропагандирала идеите на научния комунизъм. Той отричал всякаква заговорническа тактика.

¹ Маркс и Енгелс. Манифест Коммунистической партии, ОГИЗ, 1939, стр. 98.

На втория конгрес на „Комунистическия съюз“, който се състоял в Лондон през есента 1847 г., уставът на „Комунистическия съюз“ бил утвърден окончателно и се пристъпило към разработване на програмата. Ръководна роля в изработване програмата на „Съюза“ играл Маркс. След десетдневно обсъждане на проект-програмата било постановено да се възложи на Маркс и Енгелс да съставят програмата на „Комунистическия съюз“ и да я публикуват като манифест на „Съюза“.

Един млад германски шивашки работник, Леснер, член на „Комунистическия съюз“, описва по следния начин впечатлението, което му направил Маркс в 1847 г.: „Тогава Маркс беше още млад човек, 28-годишен. Въпреки това той направи на всички ни силно впечатление. Маркс беше среден на ръст, широкоплещест и пълен с енергия. Той имаше високо, прекрасно чело, гъсти, черни като смола коси и проникателен поглед; в очертанията на устата му прозираше саркастична усмивка, която вселяваше страх у неговите опоненти. Речта му беше кратка и сбита; той не произнасяше излишни думи; всяка негова фраза беше пълна с мисъл, а всяка мисъл беше необходимо звено в неговата аргументация. Логиката на неговата реч беше извънредно убедителна.“

Ръкописът на съставения от Маркс и Енгелс „Манифест“ бил изпратен в края на януари 1848 г. от Брюксел в Лондон, гдето „Манифестът“ излязъл от печат през февруари 1848 г.

В 1890 г. Енгелс с пълно право писал, че „Манифестът“ станал „... най-разпространеното и най-интернационалното произведение от цялата социалистическа литература, обща програма на много милиони работници от всички страни, от Сибир до Калифорния“¹.

В 1895 г. Ленин писа за „Комунистическия манифест“ следното: „Тази малка книжка струва колкото цели томове: с нейния дух живее и се движи и досега целият организиран и борец се пролетариат на цивилизования свят“².

Всеки, който се стреми да овладее болшевизма, трябва да чете и да препрочита пламенните редове на „Манифеста“.

„Комунистическият манифест“ се състои от четири глави. В първата глава, която е озаглавена „Буржоа и пролетарии“, се посочва, че „историята на всички съществували до сегашно време общества е история на класовите борби“³. В тази глава е показано как в резултат на борбата на различните класи идва на власт буржоазията. „Свободният и робът, патрицията

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XVI, ч. II, стр. 51.

² Ленин. Соч., т. I, стр. 413.

³ Маркс и Енгелс. „Комунистически манифест“, стр. 14, бълг. изд., IV, 1944 г. Нариздат.

и плебеят, земевладелецът и крепостникът, майсторът и калфата, накратко — потисникът и потиснатият — са се намирали във вечен антагонизъм помежду си и са водели непрекъснатата ту скрита, ту явна борба, която завършвала винаги с революционното преустройство на цялата обществена сграда или с общата гибел на борещите се класи.¹

Маркс и Енгелс посочват, че буржоазията, като разрушила феодалните отношения, е изиграла на своето време революционна роля в историята. Но като идва на власт и установява капиталистическата експлоатация, буржоазията създава такива грандиозни производителни сили, с които тя вече не може да се справи. Настъпват кризи, капиталистическият строй става окови за по-нататъшното развитие на промишлеността и селското стопанство. Заедно с буржоазията се явява и онази класа, която впоследствие ще събори буржоазията по революционен път.

„В същата степен, в която се развива буржоазията, т. е. капиталът, се развива и пролетариатът, класата на съвременните работници...“²

Пролетариатът почва борба против експлоатиращата го буржоазия, сплотява се в тази борба и ще изиграе ролята на гробокопач на буржоазията и на капиталистическия строй.

В първата глава Маркс и Енгелс характеризират по следния начин буржоазната държавна машина: „Съвременната държавна власт е само един комитет, който управлява общите работи на цялата буржоазна класа.“³

Във втората глава — „Пролетарии и комунисти“ — Маркс и Енгелс казват за комунистите, че те са напредничавата и „...най-решителна, винаги подбуждаща към движение напред част от работническите партии във всички страни, а в теоретическо отношение те имат предимството пред останалата маса от пролетариата, че разбират условията, хода и общите резултати на пролетарското движение.

Най-близката цел на комунистите...“ е „...събарянето на господството на буржоазията и завоюването на политическата власт от пролетариата“⁴. По такъв начин в „Комунистическия манифест“ се съдържа идеята за диктатурата на пролетариата. При това Маркс и Енгелс обосновават необ-

¹ Маркс и Енгелс. „Комунистически манифест“, стр. 15, бълг. изд., IV, 1944 г.

² Пак там, стр. 23.

³ Пак там, стр. 17.

⁴ Пак там, стр. 31.

ходимостта от унищожаване частната собственост на средствата за производство.

Др. Сталин отбелязва, че още в „Комунистическия манифест“ „Маркс и Енгелс дават основните линии на партията като преден отред на пролетариата, без която той не може да получи своето освобождение нито в смисъл на вземане на властта, нито в смисъл на преустройство на капиталистическото общество“¹ и че Ленин „разви по-нататък тези линии с оглед към новите условия на борба на пролетариата в периода на империализма...“²

В „Комунистическия манифест“ се казва, че пролетариите нямат отечество. Разбира се, капиталистическите страни не представляват отечество за пролетариите. Но сега пролетариите от целия свят имат отечество — това е СССР. Работническата класа на СССР, като строи комунистическото общество и като засилва всемерно отбраната на своята социалистическа родина, се бори за делото на пролетариите и на потиснатите трудещи се маси от целия свят.

В третата глава на „Комунистическия манифест“ е дадена унищожителна критика на реакционните и опортюнистически теории, които спъват развитието на работническото движение. В последната, четвъртата глава се говори за тактиката на комунистите в разните страни в предстоящата революция с отчитане особеностите на всяка страна.

За задачите на пролетариата в заключителната част на „Комунистическия манифест“ се казва следното: „Комунистите считат за позорно да скриват своите възгледи и намерения. Те открито заявяват, че техните цели могат да бъдат постигнати само чрез насилственото събаряне на целия съществуващ обществен строй. Нека господстващите класи треперят пред комунистическата революция. Пролетариите няма какво да загубят от нея, освен своите вериги. А ще спечелят целия свят.

Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“

Идеите на „Комунистическия манифест“ намериха своето осъществяване в нашата социалистическа страна. Победата на тези идеи е запечатана в Сталинската конституция на победилния социализъм, който осъществи в СССР онези принципи, които Маркс и Енгелс издигнаха в „Комунистическия манифест“.

Като установи своя диктатура и се превърна в господстваща класа, работническата класа от нашата страна унищожи буржоазната частна собственост и провежда с огромен успех

¹ Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 10-е, 1936, стр. 172.

² Пак там, стр. 172—173.

строителството на комунистическото общество. Световноисторическите победи на Съветския съюз са триумф на марксизмо-ленинизма.

Другарят Сталин в доклада си на XVII конгрес на партията каза: „Повече от 80 години минаха, откато марксизмът излезе на арената. През това време десетки и стотици буржоазни правителства се опитваха да унищожат марксизма. И какво? Буржоазните правителства идваха и си отиваха, а марксизмът оставаше... Нещо повече — марксизмът постигна това, че одържа пълна победа в една шеста част от света... Не може да се счита случайност, че страната, в която марксизмът одържа пълна победа, сега е единствената страна в света, която не знае кризи и безработица... Не, другари, това не е случайност... ние дължим нашите успехи на това, че работихме и се борихме под знамето на Маркс, Енгелс, Ленин.“¹

Маркс на работа Всички, които позивали Маркс, били поразени от неговата изумителна работоспособност. Той бил извънредно широко образован човек и имал огромни знания във всички области. Маркс с най-голяма грижливост и добросъвестност подготвял своите теоретически трудове. Така, когато започнал да разработва своята икономическа теория, Маркс проучил огромно количество трудове на икономисти. Запазени са цитатите на Маркс от трудовете на 70 икономисти от XVII, XVIII и XIX век. Ако се напечатат само тези цитати, ще бъдат съставени пет дебели печатни тома.

Като работил над въпроса за аграрните отношения, Маркс сметнал за необходимо да изучи аграрните отношения в Русия, за която цел той в края на 1869 г. (когато бил вече на 51 години) почнал да учи руски език. За три месеца Маркс така овладял руския език, че прочел книгата на Флоревски „Положението на работническата класа в Русия“. В началото на 70-те години Маркс могъл свободно да чете руски; в неговата библиотека били събрани много руски книги. Той изучил аграрния въпрос в Русия, а освен това Русия го интересувала като страна, където назрявала революцията, победата на която, както предвиждал Маркс, трябвало да има най-голямо значение за социалистическата революция във всички страни на света.

Като отделил извънредно много време за партийно-революционна дейност и за научна работа, Маркс намирал време да следи най-добрите произведения на художествената литература. Той владее всички европейски езици, превъзходно познавал световната литература и я обичал.

Най-високо от всички романисти Маркс поставял Сервантес и Балзак. Той се готвел да напише специален труд за „Човешката комедия“ на Балзак.

От руските писатели Маркс чел в оригинал и високо ценял Пушкин, Гогол, Чернышевски и Щедрин. От драматическите автори най-високо той поставял Есхил. Произведенията на Шекспир се ползували с особена любов в цялото семейство на Маркс. От поетите Маркс обичал Омир, Данте, Гьоте и Хайне.

За Маркс с пълно основание може да се каже, че като създавал своето велико учение, „преработил критически всичко, което е било създадено от човешкото общество, като не оставил нито един пункт без внимание“.²

¹ Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 10-е, 1936, стр. 597.

² Ленин. Соч., т. XXV, стр. 387.

Фашистките варвари, като заграбиха властта в Германия, изгориха на клади гениалните произведения на забележителните факели на човешката култура — Маркс и Енгелс.

ГЛАВА XIII

РЕВОЛЮЦИЯТА ОТ 1848 г. В ФРАНЦИЯ

„Царството на банкерите“ предизвиквало все повече недоволството на широките слоеве от френското население. Колкото по-упорито Луи-Филип и неговите министри се противопоставяли на исканията за реформи, толкова повече се засилвали привържениците на реформите, като се групирали около два вестника.

Февруарската
революция

Париж (23 февруари 1848 г., вечерта). „На оръжие!“

Умерената буржоазия се приближавала до в. „Национал“, в който сътрудничел Ламартин — „поет и същевременно историк, който възхвалявал жирондистите“. Преди революцията Ламартин още не си давал сметка монархия ли иска или република.

Дребнобуржоазните радикал-демократи се приближавали до в. „Реформ“, в който видна роля играел убеденият републиканец-адвокат Ледрю-Ролен, който издавал този вестник със свои средства.

На думи Ледрю-Ролен бил привърженик на решителни мероприятия в интереса на масите. „За нас народът е всичко — казвал той, — не е достатъчно да му се дадат избирателни права, необходимо е от нашето общество да се изкорени

заплашващата го бедност и позорящото го неравенство...“ На дело той се стремиял към реформиране на изборителното право в полза на по-широки кръгове от буржоазията.

Привържениците на в. „Реформ“ изобличавали продажността на министрите на Луи-Филип, които били замесени в разни скандални афери. Не редки били случаите, когато минаващите по улиците министри на Луи-Филип били съпровождани с викове „Долу крадците!“ Особено ненавиждан бил реакционният министър Гизо.

Политическото положение в Франция се изострило рязко вследствие лошите реколти през 1845—1847 г. и картофената болест (скрофулозата), която обхванала цяла Европа, а главно Ирландия и Франция. През 1847 г. общото положение станало още по-натегнато вследствие икономическата криза. Операциите на френската банка за една година се намалили на 1 милиард франка. Работническата заплата спаднала с 50—60 %.

Буржоазията решила да използва кризисната обстановка, за да изиска от правителството реформиране на изборителното право и да получи намаляване на високия изборителен ценз (200 франка преки данъци).

При дейното участие на вестниците „Национал“ и „Реформ“ се устройвали банкети, на които държали речи някои депутати и други буржоазни дейци, които искали реформи.

Голям банкет бил насрочен за 22 февруари 1848 г. Бил обявен и план на шествието към мястото на банката, но в последния момент правителството забранило този банкет. Буржоазията, която най-малко мислела за революция, решила да се подчини. Буржоазните дейци си останали по домовете, но към сградата, където трябвало да се състои банкетът, се отпратили работниците, занаятчиите и студентите. Оцелелите редове на нелегалните революционни дружества, разгромени по-рано, излезли с призив за въстание. Тук-там почнали да се строят барикади. Правителството обявило сбор на националната гвардия, но повечето от гвардейците се побратимили с работниците. Понесли се викове: „Долу Гизо!“ „Да живее реформата!“ Кралят решил да уволни Гизо, но било вече късно. Масите излезли на улицата.

През нощта на 24 февруари, след като правителствените войски стреляли срещу демонстрацията на работниците, минаващи покрай зданието на министерството на външните работи, където живеел Гизо, въстанието добило всеобщ характер. Тази нощ парижани построили около две хиляди барикади. За построяването им по улиците били изсечени повече от

4 хиляди дървета и били изкъртени от паважите повече от 1 милион павета.

Сутринта на 24 февруари всички казарми и складове за оръжие в Париж били в ръцете на въстаниците. Луи-Филип, като се измъкнал от двореца си през един подземен изход, избягал с жена си от Париж с наеман файтон.

Камарата на депутатите направила опит да постави на освободения трон малолетния внук на Луи-Филип, а неговата майка, Орлеанската херцогиня — да направи регентка. Но нахлудите въоръжени работници и национални гвардейци попречили на този опит. По това време и самият трон вече не съществувал. Френският народ проявил своето отношение към монархията, като изгорил трона на един площад.

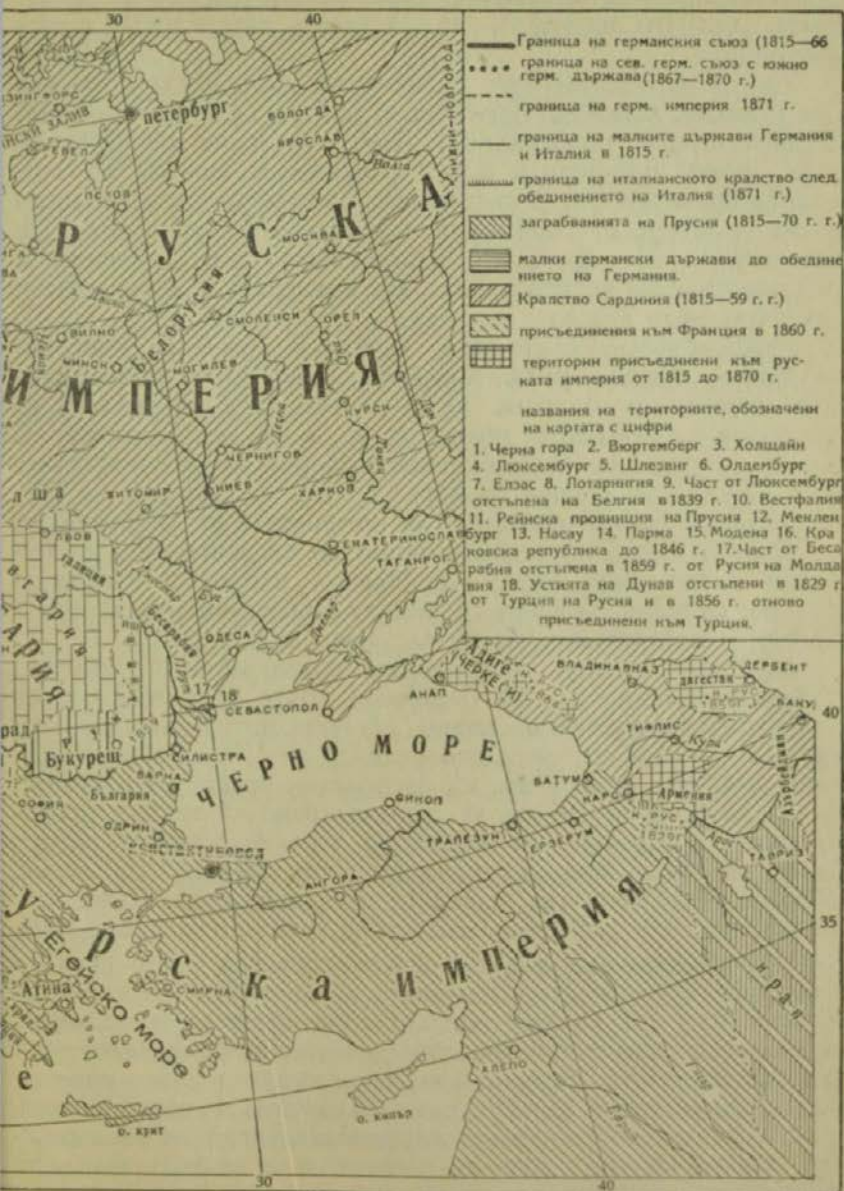
Влезлите в Бурбонския дворец привърженици на в. „Национал“ и на „Реформ“ прокламирали образуването (до свикването на Учредително събрание) на временно правителство от представители на тези две буржоазни партии.

По искането на масите обаче във временното правителство били включени и социалисти — работникът от манифактурата за копчета, Албер, и дребнобуржоазният журналист Луи-Блан. Но социалистите били включени в правителството не като негови членове, а само като секретари. Буржоазията била по-добре организирана от социалистите и станала господар на положението — тя се опирала на батальоните от националната гвардия.

Ръководна роля в правителството играл близкият до в. „Национал“ Ламартин. Представителят на „Реформ“ Ледрю-Ролен получил отговорния пост министър на вътрешните работи.

На 25 февруари, по искането на една грамадна работническа демонстрация, Франция била обявена за единна и неразделна република. Френските работници извоювали републиката с борбата си и с кръвта си.

Но временното правителство не направило нищо за тях и площадът пред сградата на временното правителство се изпълнил отново с въоръжен народ. Работникът-механик Марш с пушка в ръка поискал от името на народа временното правителство да признае „правото на работа“. Работниците искали „социална република“. Като не си давали ясна сметка каква трябва да бъде тази „социална република“, те свързвали с тези думи въпроса за подобряване положението на трудещите се маси. Като не разбирали ясно, че правото на труд работниците могат да завоюват само като смъкнат буржоазията, те искали буржоазията да признае това право на всеки работник.

Временното правителство се съгласило да признае „правото на труд“, но то направило това, само за да отстрани надвисналата над него заплаха. То решило, под предлог че осъществява „правото на труд“, да премине в настъпление срещу работниците.

Уж за осъществяване „правото на труд“ била организирана комисия, начело с Луи-Блан и Албер. Тази комисия била настанена в едно предградие, в Люксембургския дворец и по такъв начин Луи-Блан и Албер фактически излезли от временното правителство. В състава на Люксембургската комисия влезли делегати от парижките занаятчийски корпорации. По настояването на Луи-Блан в комисията били включени и представители на собствениците. На комисията не били дадени нито пари, нито апарат.

Люксембургската комисия, начело с Луи-Блан, изиграла извънредно вредна роля. Луи-Блан мамел работниците, като им съобщавал, че се прави нещо за тях, и ги призовавал не към борба с временното правителство, а да го поддържат. С това се подронвала революционната борба на работническата класа. Луи-Блан почнал да играе ролята на „опашка на буржоазията“ и станал предател на интересите на работниците.

Докато Люксембургската комисия се занимавала с безкрайни разисквания върху „социалния въпрос“ и изглаждането на отделни конфликти между собствениците на предприятия и работниците, правителството действувало.

За борба срещу работниците правителството създадо подвижна гвардия от 24 батальона, която била набрана от утайката на парижкото население. На войниците от подвижната гвардия плащали по франк и половина на ден. Тези войници, предимно младежи, били всячески насъсквани срещу работниците.

За да подрине идеята за „организиране на труда“, правителството възложило на министъра на обществените работи Мари да организира „национални работилници“. На всеки, който се записвал в тях, давали лопата и количка. Даже най-квалифицираните работници и майстори трябвало да копаят земя.

Издържането на работилниците струвало много пари — вследствие кризата и безработицата в работилниците скоро се записали над сто хиляди души. Тогава правителството, което давало привилегии на буржоазията (то например изпратило преди срока лихвите по държавните заеми), повишило рязко преките данъци на селяните (с 45⁰/₀, или с 45 сантима за всеки франк).

На селяните буржоазията внушавала лъжата, че уж парижките работници не искат да работят и че за издържане на националните работилници трябва да се вземат пари от селя-

ните. Тази агитация буржоазията развила особено по време на обявените избори за Учредително събрание. По такъв начин буржоазията разгаряла враждата на селяните срещу работниците. На изборите за Учредителното събрание селяните, които съставлявали основната маса от френското население, дали своите гласове за реакционерите-монархисти.

Учредително събрание В Учредителното събрание, което се открило на 4 май 1848 г., около една четвърт от депутатите били прикрити монархисти. Мнозинството принадлежало към умерените републиканци — представителите на промишлената буржоазия. Наистина и Ледрю-Ролен, и Луи-Блан били избрани, но с незначително число гласове.

Вместо временното правителство, което сложило своите пълномощия, била избрана Изпълнителна комисия от пет души. В нея влязъл Ламартин, но Луи-Блан и Албер не попаднали в нея. Господари на положението били буржоазните републиканци от „Национал“.

Люксембургската комисия била веднага разпусната. Председателят на Учредителното събрание получил правото да свиква войската в случай на нужда. С една дума, резултатът от изборите бил такъв, че Бланки, който бил освободен от затвора в началото на революцията и пристигнал в Париж, казал: „Сега гражданската война е неизбежна.“

Голямо недоволство предизвикала и външната политика на Учредителното събрание. В своите първи декларации буржоазното временно правителство изявило готовността на френския народ да окаже помощ на народите, които се борят за своето освобождение. Но в това време Ламартин сключил договор с царския посланик в Париж, Киселов, за ненамеса на Франция при потушаване на полското революционно движение от царска Русия. Когато след революцията в Франция почнали революции в германските и в италианските държави, Ламартин обявил, че Франция ще остане вярна на задълженията си от Виенския конгрес, и също така взел позиция на ненамеса.

Център на борбата против реакционното Учредително събрание станали демократическите клубове, каквито в столицата се образували около 250 на брой.

Няколко дни след откриването на Учредителното събрание парижките маси се опитали да го разгонят. На 15 май 1848 г. една тълпа нахлула в помещението на Учредителното събрание и го обявила за разпуснато. Било съставено ново правителство начело с Бланки и други революционери. Това правителство поискало: да се поддържат полските револю-

ционери, да се обложат богатите с милиардни данъци, войската да се изведе от Париж, „да се организира трудът“ и „да се унищожи мизерията“.

Обаче към зданието на Събранието се отправили бегом буржоазните батальони от националната и подвижната гвардия. Демонстрантите били разгонени. Бланки и другите ръководители на народните клубове били арестувани, а революционните клубове затворени.

Юнските дни Сега правителството решило да направи огромно кървопускане, да устрои грандиозно клане на работниците. На 22 юни 1848 г. Изпълнителната комисия на Учредителното събрание издала декрет за разпускане на националните работилници — 113 хиляди работници били изхвърлени на улицата. В отговор на това избухнало общо въстание.

Херцен описва по следния начин неговото начало: „На 23 число към 4 ч. аз отивах по брега на Сена към Градския съвет: дюкяните се затваряха, колони национални гвардейци с зловещи лица вървяха по различни посоки... Силна светкавица блесна през облаците. Гръмотевиците следваха една след друга и сред всичко това се раздаваше равномерният проточен камбанен звън от камбанарията на „Св. Сулпиция“, с който още един път измаменият пролетариат зовеше своите братя на оръжие... От другата страна на реката по всички улици и пътища се строеха барикади... Камбаният звън продължаваше да се разнася.“ Необикновено бързо били издигнати повече от 400 барикади — отначало в предградията на столицата, а след това и в по-голямата ѝ част.

Учредителното събрание разпуснало изпълнителната комисия и връчило властта на военния диктатор генерал Кавеняк, който се бил прославил с жестокостите си при смазването съпротивата на арабските племена в Алжир срещу френското завоевание.

На парижките барикади излезли не само работниците от националните работилници. Рамо до рамо с тях се сражавали и други отреди от парижкия пролетариат — работниците от механическите работилници и железопътните работници; в Сен-Антуанското предградие в боевете се отличили особено дърводелците. Жените и децата помагали да се леят куршуми, превързвали ранените и носели на бойците вода и храна.

В хода на въстанието работниците проявили безпримерно мъжество, изумително единодушие и военна опитност, която поразявала дори и врага. Работниците от националните рабо-

тилниции използвали организацията на военни начала, която имали в тези работилници.

В юнските дни работниците нямали общо ръководство, но в отделни квартали мъжествени и изкусни ръководители били работниците, които участвували в тайните дружества и имали опит в барикадната борба. На една от улиците командувал 60-годишният обушар Вуазамбер, въоръжен с голям ковашки чук. В друг район ръководител бил механикът

23 юни 1848 г. в Париж

Ракари, член на тайното комунистическо дружество от началото на 40-те години, който впоследствие загинал на каторга. В редица квартали начело на въстаниците стоели членове на бланкисткия клуб.

В хода на борбата работниците си поставили за основна задача да овладеят кметството. Към кметството те настъпвали от четири страни. До обед на 24 юни надмощието било на страната на работниците. Някои отреди се намирали вече само на 60 крачки от кметството, но към 25 юни вече станало очевидно, че надмощието е на страната на Кавеняк. Мощната му артилерия безпощадно разгромявала цели квартали от Париж.

Срещу работниците настъпвали 24 хиляди завербувани от измета на парижкото население „подвижни“ полкове от редовната армия и батальони от националната гвардия. Пролетариатът останал без съюзници. Селското население не го

поддържало. Даже мнозинството от дребната буржоазия в Юнските дни се приближавало до враговете на работниците. Въстаниците нямали единен център, нямали своя революционна партия. Опортюнистът Луи-Блан предал работниците, като ги уговорил да прекратят борбата.

„Смъкване на буржоазията“, „Диктатура на пролетариата“ — така характеризирал Маркс лозунгите на въстаниците.

Юнските дни били „...първата голяма битка между двете класи, на които се разпада съвременното общество. Това е било борба за запазване или унищожаване на *буржоазния* строй“¹. В тази борба победила буржоазията. Съпротивлявайки се упорито, работниците били принудени да отстъпят в предградията. На 26 юни се предало Сен-Антуанското предградие, последната опора на въстаниците. Почнало се разстрелването на хората, облечени с работнически блузи и с почернели от барут лица. В боевете били убити 800 работници, а след боевете били разстреляни не по-малко от 11 хиляди души. Били арестувани 25 хиляди, а 3,500 изпратени на заточение.

В дните на вилнеенето на буржоазния бял терор Херцен писал: „В ушите ми още звучат изстрелите, тропотът на препускащата кавалерия, тежкия плътен звук на лафетните коледа по мъртвите улици. В паметта ми са се запечатали отделни подробности. Ранен в носилка държи с ръка хълбока си. Капки кръв текат от него. Омнибуси, пълни с трупове, пленници с вързани ръце. Оръдия на площада пред Бастилията... и мрачният нощен вик: Часовой, пази се!“

„Да седиш в стаята си, скръстил ръце, без да имаш възможност да излезеш навън от вратата и да чуваш наоколо, наблизо и далеч — изстрели, команди, викове, биене на барабан, да знаеш, че наблизо се лее кръв, че режат, колят, че наблизо умират — от това можеш да умреш, може да си загубиш ума. Аз не умрях, но се състарих...“ — писал Херцен.

Кървавият усмиритель на въстанието генерал Кавеняк бил удостоен с поздравления от Николай I, които той му предал чрез посланика си в Париж: „Императорът Ви поздравява искрено с победата.“ Императорът високо изказва своето одобрение за великолепно поведение на генерал Кавеняк.

След поражението на работниците реакцията преминала в настъпление не само в Франция, но и в Германия, и в Италия, където революцията била в разгара си, а така също и в другите европейски държави.

Законодателно
събрание

Като преживяло остра опасност през юни, Учредителното събрание побързало да завърши изработването на конституцията, за да създаде възможност да се затвърди една силна централизирана власт. Според новата конституция законодателната власт се възлагала на „Законодателното събрание“ от 750 члена, което се избирало от всички французи-мъже, навършили 21-годишна възраст.

¹ Маркс. Избранные произведения, т. II, М., 1940, стр. 176.

Изпълнителната власт пък се възлагала на председателя на републиката, който се избирал чрез народно гласуване за четири години. Председателят получил огромни пълномощия: той обявявал война и сключвал мир, водел преговори от името на републиката с другите държави, бил началник на военните сили и назначавал висшите граждански чиновници и генерали.

Пленени юнски бойци

За председателското място били поставени двама главни кандидати: кандидатът на републиканците — усмирителят на Юнското въстание, кървавият генерал Кавеняк, и племенникът на Наполеон I — Луи-Наполеон.

Луи-Наполеон Бонапарт още при Юлската монархия се опитвал два пъти да завземе властта чрез заговор и за това лежал в затвор. След това той бил емигрант в Англия. „Малкият племенник на великия чичо“ бил нищожество. Победа в изборите той получил благодарение на името си и на лъжливите си обещания. Зашеметено от буржоазията и поповете, настроено от лъжливите буржоазни вестници против работниците, собственическото селско население поддържало представителя на династията на Бонапарт. Контрареволуционно

настроената буржоазия поддържала стремящия се да възстанови монархията Луи-Бонапарт.

Малко преди да се измине една година от изборите за Учредително събрание, през май 1849 г. се произвели избори за Законодателното събрание. Сега надмощието одържали откритите монархисти, привържениците на Орлеанците и на „легитимната“ Бурбонска династия, които се обединили в „партия на реда“.

Но в Законодателното събрание влязла и значителна група дребно-буржоазни демократи; новите „монтаняри“, както те са се нарекли сами (180 души).

Водач на тази група бил Ледрю-Ролан. „Монтанярите“ се опасявали от възстановяване на монархията и се опитвали да привлекат широки слоеве от дребната буржоазия и работниците за борба с монархическото мнозинство в Законодателното събрание.

В първите дни след откриването на Законодателното събрание „монтанярите“ излезли с протест срещу политиката на председателя Луи-Бонапарт, който изпратил флота и войска срещу Рим, който град отхвърлил властта на папата и се обявил за република. „Монтанярите“ обаче не се решили да дигнат въстание.

Те само насрочили мирна протестна демонстрация (на 13 юни 1849 г.). 30-хилядната мирна демонстрация била разгонена лесно от войските на Луи-Бонапарт.

По такъв начин в Франция се установило господството на монархическата „партия на реда“, редом с която съществувала силната председателска власт.

Държавният
преврат от
1851 г.

„Партията на реда“ започнала да провежда реакционни мероприятия. Тя унищожила всеобщото изборително право, като лишила от правото да избират депутати гражданите, които са преживели в някой район по-малко от половин година. По такъв начин броят на изборителите се намалил от 9 на 6 милиона души. С това много работници били отстранени от изборителните урни.

На духовенството било разрешено да открива училища.

Скоро отношенията между „партията на реда“ и председателя се изострили. В 1852 г. изтекъл срокът за пълномощието на председателя, а въз основа на конституцията председателят не могъл да бъде избран два пъти под ред.

Луи-Наполеон своевременно се опитал да прокара през Събранието изменение на конституцията, с което да се разрешава преизбирането на председателя, но Събранието отклонило това предложение. Тогава, за да подрине авторитета на Събранието в очите на масите, Луи-Наполеон внесъл в Събранието законопроект за възстановяване всеобщото изборително право. Събранието отхвърлило и този законопроект.

През нощта на 2 декември 1851 г. председателят Луи-Наполеон, в желанието си да остане на власт, арестувал водачите на „партията на реда“ и след това разпуснал Законодателното събрание, като обявил едновременно с това възстановяването на всеобщото избирателно право. Чрез изменяването на конституцията Луи-Наполеон продължил своите пълномощия с 10 години, като си обезпечил пълната власт.

Срещу държавния преврат, извършен от „Наполеон малки“, почнало въстание на републиканците. В Париж били построени няколко десетки барикади. В провинцията (особено на юг) на редица места срещу Наполеон излезли селяните. Те с пеене на „Марсилезата“ превземали центровете на департаментите и изгаряли данъчните книги.

Войските на Луи-Наполеон смазали жестоко съпротивлението: 26 хиляди души били предадени на съд. От тях 5 хиляди души били селяни-собственици и 2 хиляди души селскостопански работници.

Провъзгласяване
на империята

В условията на терор Луи-Наполеон произвел плебисцит (народно допитване), който потвърдил конституцията, чрез която властта се давала в ръцете на председателя за 10 години. Една година след това, на 2 декември 1852 г., опирайки се на военните, bankerите, спекулантите и на едрата буржоазия, Луи-Наполеон се провъзгласил за император на Франция под името Наполеон III¹.

Буржоазната революция от 1848 г. преминала при активното участие на народните маси — на работниците, които получили република и признаването правото на работа. Даже юнското поражение на работниците имало огромно значение за бъдещите им борби. Но тази революция завършила с поражение, в резултат на което в Франция се засилила значително буржоазната експлоататорска държавна машина. Като дошъл на власт по време, когато пролетариатът и буржоазията били отслабнали от взаимната борба, Наполеон III давал лъжливи обещания на работниците и на селяните, но на дело изпълнявал волята на буржоазията. При това Бонапарт се опирал на военните и бил обкръжен с тъмни борсови спекуланти и даже с углавни елементи.

„Бонапартизъм (по името на двамата френски императори с име Бонапарт) се нарича такова управление, което се старае да изглежда непартийно, като използва особено острата борба

¹ За Наполеон II бонапартистите считали Райхщадския херцог, който бил син на Наполеон I и Мария Луиза. Той живял в австрийския двор и умрял млад.

на партиите на капиталистите и на работниците една срещу друга. Служейки на дело на капиталистите, такова управление мами още повече работниците с обещания и дребни подаяния.¹

ГЛАВА XIV

РЕВОЛЮЦИЯТА ОТ 1848 г. В ГЕРМАНИЯ

Преместване центъра на революционното движение в Германия

През 1848 г. Германия била вече значително по-напреднала страна отколкото Франция в края на XVIII век. В Германия, особено в Рейнската област, вече започнало да се появява едро машинно производство.

Главният въпрос на приближаващата буржоазна революция в Германия бил въпросът за нейното обединяване. Раздробеността на Германия на три и половина десетици държави била основната пречка за нейното развитие.

Феодалните отживелици в германското селско стопанство също играели голяма роля, но в редица германски държави и области крепостничеството било вече унищожено.

В напредналата Рейнска област крепостното право било напълно унищожено, отчасти още в периода на революционните войни, отчасти при Първата империя, когато там бил в сила френският Граждански кодекс.

В другите части на Прусия ликвидирането на крепостните отношения започнало от 1807 г. и в редица райони значителна част от селското население, макар и с големи лишения, откупило своите земи и повинности от земевладелците. Същевременно в други германски държави (например в Саксония) откупуването на селяните без съгласието на земевладелците било разрешено едва в 1845 г. и там още съществували крепостнически отношения.

В противоположност на френската буржоазия от края на XVIII век, в Германия през XIX век буржоазията не била революционна. Тя се формирала във времето, когато в самата Германия пролетариатът вече показал своята сила, като въстанал в Силезия през 1844 г. Освен това (и то играло още по-голяма роля) пруската буржоазия видяла от примера на работническото движение в Франция и Англия, че пролетариатът представлява заплаха за самата нея. Германската буржоазия била плаха, страхлива, нерешителна, склонна към измяна на народа и била готова да се бори заедно с земевладелците срещу народните маси.

¹ Ленин. Соч., т. XXI, стр. 75, забележката.

Вследствие на това значението на пролетариата като революционна класа нараснало много и пролетариатът могъл последователно, без да се оглежда встрани, да се бори срещу феодално-абсолютистическите порядки в Германия и да се сплотява и укрепва в тази борба за разрешаване на своите собствени задачи. Вследствие особената роля на пролетариата за назряващата в Германия буржоазна революция „... центърът на революционното движение се преместил в Германия“.¹

Въпреки че много признаци говорили за надигащата се революционна буря, кралят и земевладелците-юнкери в Прусия държали здраво за своите привилегии и не смятали да правят каквито и да било отстъпки.

Когато в 1840 г. умрял престарелият крал Фридрих Вилхелм III, либералната буржоазия очаквала от неговия син Фридрих Вилхелм IV реформи. На първо време изглеждало, че тя няма да бъде измамена в очакванията си. Новият крал обявил амнистия на политическите затворници, облекчил положението на печата, обаче с това и свършил. Кралят не се съгласявал на никакви реформи, а още по-малко да се въведе конституция. Той се заел с устройването на придворни празненства, предприемал тържествени пътешествия из страната и раздавал щедри подаръци на разорените придворни. С всичко това той опразвал и без това бедната държавна хазна.

В 1845—1846 г. реколтата била извънредно слаба. Вследствие картофената болест (скрофулозата) и лошата реколта цените на продуктите се повишили. Гладните тълпи се само-разправяли с търговците на картофи, които, използвайки глада, надували цените. Тълпите нахълтвали също в хлебо-пекарниците и вземали насила опечения хляб. Така е било в Берлин, Хемниц (голям град в Саксония) и в други градове.

От 1847 г. настъпила и промишлена криза. Фабриките започнали да спират работата.

Когато държавата била изправена пред банкрут, Фридрих Вилхелм IV свикал Обединения ландтаг, за да получи пари чрез заеми и данъци. Обединеният ландтаг бил събрание на депутатите от провинциалните съсловни учреждения, в които преобладавала аристокрацията. В буржоазните кръгове се надявали, че ландтагът ще изработи конституция. Обаче Фридрих Вилхелм IV разочаровал дълбоко либералите. Откривайки Обединения ландтаг, той казал: „Давам ви кралската си дума, че никога не бих ви събрал, ако бих имал макар и

¹ Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 10-е, стр. 6.

най-малкото подозрение, че вие сте намислили да играете ролята на тъй наречени представители на народа.“

Депутатите от либералната буржоазия, начело с рейнските капиталисти Ханземан и Кампхаузен, повели след себе си мнозинството от ландтага, който отказал да даде заем на краля. Тогавя той разпуснал ландтага. Общественото недоволство се усилило още повече.

Революцията на 18 март 1848 г. в Берлин

Движението в
южна Германия

Искрата, която предизвикала революционния пожар в германските държави, била вестта, че в Франция започнала революция. Събитията от Февруарската революция през 1848 г. в Франция намерили отзвук най-напред в съседните ней държави и провинции.

На 3 март в центъра на промишлената Рейнска област, в Кьолн, станала голяма демонстрация на работниците, които искали „защита на труда“. Когато войските започнали да разгонват демонстрантите, в тълпата се чули заплахи за присъединяване към Франция.

В южна Германия, в Баден и в други държави, почнали селски движения. В Баден селяните нападали замъците на аристократите и изгаряли феодалните документи и книжа, в които били записани рентите и дълговете. Във Вюртемберг, също както при избухналата през 1525 г. в тези райони селска война, в 1848 г. селяните отново нападали замъците. Замъкът Вайлер бил нападат от 300 селяни. От велико-

лепно обзаведения замък не бил откраднат нито един ценен предмет, но документите, до най-нищожните свитъци, били изгорени. „Ето, петлето пак излетя!“ — викали селяните, когато искрите се разлетели на всички страни. Два дни след това пристигнали 200 войници, но селското население било така заплашително настроено, че трябвало дори да бъдат пуснати на свобода арестуваните „подстрекатели“.

Движението обхванало и градовете. В столицата на херцогството Насау, във Висбаден, се явили около 30,000 селяни. Те заграбили оръжието от арсенала, поискали и получили отменяването на феодалните повинности и данъци.

През март 1848 г. в южногерманските и в другите малки германски държави, гдето започнало селско движение, били съставени кабинети от буржоазни либерали.

За начало на големите революционни събития в Германия трябва да се счита времето, когато революцията се прехвърлила в най-големите държави на Германския съюз — Австрийската империя и Прусия. Най-напред движението почнало в крепостта на Метерниховия режим, в Австрия. На 13 март улиците на Виена се покрили с барикади. Организираща се буржоазна национална гвардия. Дворецът на императора бил обкръжен от въстания народ. По искането на народа Метерних, който възглавявал реакцията в продължение на повече от 30 години, бил уволнен. Опасявайки се за живота си, той избягал, облечен в женски дрехи. Императорът съставил правителство от либерални чиновници и обещал конституция.

Когато работниците от виенските предградия се притекли в града, за да поддържат революцията, изплашената от тях виенска буржоазия затворила градските врати. Буржоазната национална гвардия посрещнала работниците с пушечен огън.

Още от самото начало на революцията в многонационалната австрийска империя, която заслужено получила званието „затвор за народите“, потиснатите народности в империята излезли на активна борба. При получаването на вестта за въстанието във Виена, в Милано, който бил под властта на австрийците, се надигнали италианците. Пет дни продължила упоритата борба на почти невъоръженото миланско население срещу редовната австрийска армия на генерал Радецки, в резултат на която Радецки бил изгонен от Милано. Австрийците били изгонени и от много други места на Ломбардо-венецианската област.

До национална независимост се домогвали и чехите в Прага. Започнало широко национално движение в Унгария.

След австрийската империя в революцията влязла и Прусия. На 18 март, когато в Берлин дошла вест за виенските събития, там станали заплашителни демонстрации. Братът на пруския крал, наследственият принц Вилхелм, дал заповед да се стреля срещу събрания народ.

„Беше два часа след обед — разказва един очевидец. — Групи хора бягаха по Кьонигсштрасе. Появиха се развълнувани, бледни и задъхани хора. Те крещяха, че току-що бяха стреляли в тях на дворцовия площад. Викове на възмущение и заплахи се раздаваха по целия град. По града се носеше вихър, земята като че ли се разтваряше под краката. Хората разбиваха паважите, разграбваха магазините за оръжие, нахълтваха в домовете, грабваха брадвите. В един миг на Кьонигсштрасе от файтони, каляски, омнибуси, товарни коли и изоставени водопроводни съоръжения израснаха 12 здрави, образцово построени барикади. По покривите на къщите се появиха хора. Стойки на главозамайваща височина, те чакаха с тухли в ръце войниците. Всички се въоръжаваха с каквото им попадне: с вили, мечове, копия, пистолети, тояги. Малки момчета влизаха в къщите и изкачваха на покривите големи кошници с камъни. Целият град встана като един човек.“

13—14 часа подред се сражавали бойците на барикадите. Най-напред били работниците. Макар че срещу барикадите били придвижени 14,000 редовни войници и 36 оръдия, те се оказали безсилни срещу работниците, които били поддържани от населението.

Кралят се обърнал с въззвание „към възлюблените берлинчани“, в което молил да се прекрати борбата и уверявал, че цялото кръвопролитие произлязло от това, че на двама войници „пушките гръмнали от само себе си“. Обаче възванието не подействувало и кралят трябвало да изтегли войските от столицата.

Когато убитите през време на барикадните боеве били понесени край кралския дворец, по искането на народа на балкона излязъл виновникът на тези жертви — кралят. Той бил бледен и изплашен и бил принуден да наведе глава пред телата на убитите от неговите войски работници.

През мартенските боеве от 1848 г. в Берлин победили работниците и занаятчиите. Но понеже те не били организирани, в Берлин (както и в Париж през февруари) буржоазията използвала победата на работниците. Кралят назначил либерално правителство начело с фабрикантите Кампхаузен и Хансман.

Изплашена от мощта на работническата класа, която се проявила през мартенските дни, германската буржоазия от самото начало на революцията почнала да поддържа земеделците и краля. Новото буржоазно правителство не сменило нито един стар чиновник, не побутнало старата пруска полиция и армия и започнало да защитава краля.

Берлинските работници в едно грамадно събрание на 26 март поискали да се организира министерство на труда с представители на работниците, а така също да се свика ландтагът (парламентът) въз основа на всеобщи и преки избори. На това буржоазията отговорила с едно обращение към краля, с молба войските да се върнат в Берлин. Войските били върнати в Берлин с готовност.

В пруското национално събрание, което се открило в Берлин на 22 май 1848 г., имало един работник и един занаятчия. Останалите депутати били представители на буржоазията и на земевладелците. През лятото на 1848 г. на много места в Прусия почнало широко селско движение, но пруското събрание отхвърлило проекта за унищожаване феодалните повинности на селяните и с това отблъснало последните от себе си.

На 14 юни 1848 г. берлинските работници превзели почти напълно цойгхауза (арсенала), но вследствие неорганизираността им този успех останал безрезултатен.

Франкфуртският
парламент

Буржоазията се опитала да използва революцията за обединяването на германските държави, но тя правела това нерешително, бояла се да засегне интересите на краля и на земевладелците, а това предварително обричало такъв опит на нespoлука.

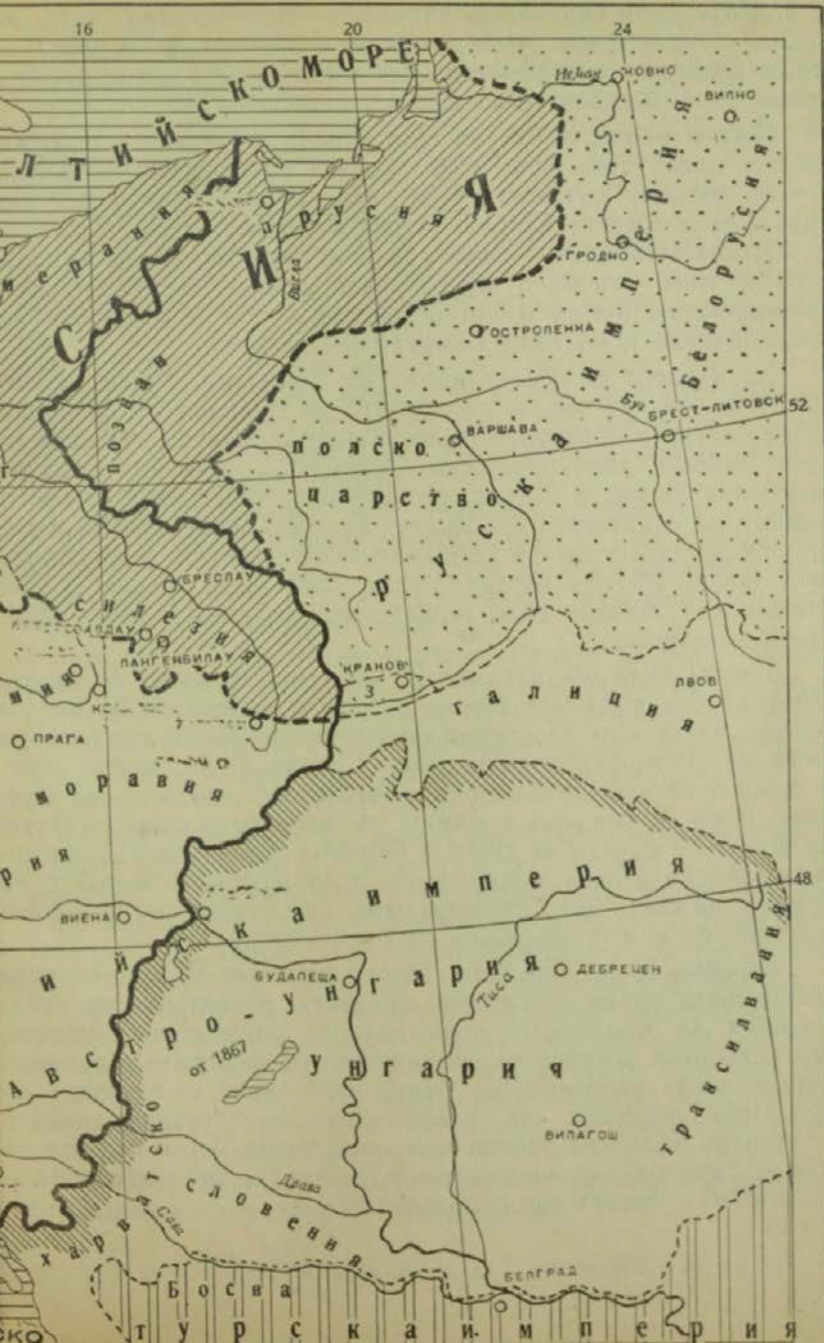
На 18 май в Франкфурт на Майн в една от църквите се събрал общогерманският парламент. Той бил избран чрез всеобщо, но двустепенно гласуване. Парламентът започнал безкрайни разговори за общогерманска конституция. Енгелс нарекъл Франкфуртския парламент „Събрание на стари лели“. Това „Събрание на стари лели“ избрало един от австрийските принцове, Йоан, за глава на държавата („германски наместник“). Дребнобуржоазното крило, което било в Франкфуртската говорилиня, също се занимавало с брътвежи, вместо да организира масите за борба. Докато в парламента се водели безкрайни разисквания, земевладелците и германските монарси готвели силите си за борба с революцията.

Маркс и Енгелс
в Германия

Последователна революционна позиция по въпроса за обединяването на Германия и по другите въпроси на революцията заели Маркс и Енгелс, които пристигнали в Германия през април 1848 г. и се установили в напредналата в индустриално отношение Рейнска област.

Основаният от Маркс и Енгелс „Нов рейнски вестник“, издаван в Кьолн, станал център, около който се събирали истинските революционни сили на Германия.

„Нито един германски вестник — нито по-рано, нито по-късно — не е имал подобна сила и влияние, не е умеел да наелектризира така пролетарските маси, както „Нов рейнски вестник“ — писал за него Енгелс.¹

Когато Маркс и Енгелс пристигнали в Германия, работническата класа там била разединена и политически неопитна.

За да имат възможност да влияят на хода на революцията, да я тласкат напред, Маркс и Енгелс влезли в състава на буржоазнодемократическата партия, като застанали на крайното ѝ ляво крило и критикували нейната нерешителност. Същевременно Маркс и Енгелс водели борба за създаване на революционна пролетарска партия в Германия.

По въпроса за обединението на Германия Маркс издигнал като основна задача събарянето на германските феодални правителства и образуването от всички германски държави на една единна демократическа република. Демократическата република Маркс и Енгелс разглеждали като една степен в борбата за социализъм. Условие за една победоносна демократическа революция в Германия Маркс считал революционната война против царска Русия, тъй като Николай I вече придвижвал войски към германските граници и само чакал повод за намеса.

Такива били общите задачи на революцията. В самото работническо движение Маркс и Енгелс водели борба на два фронта. Те се борили против опортюнистическата тактика на члена на „Комунистическия съюз“ Стефан Борн, който организирал в Берлин „работническо братство“. Подобно на Луи-Блан, Борн се увлякъл в идеята за производителни задруги. На конгреса, свикан от Борн в Берлин, той издигнал тясноикономически задачи, искал даже възстановяване званието на цеховия майстор, като същевременно се отказвал от политическата борба и я предоставял на буржоазията.

Борейки се против Борн, Маркс и Енгелс от друга страна критикували рязко извънредно вредната ориентация на председателя на кьолнското работническо дружество Готшалк, който издигал лозунга за преминаване от феодална Германия направо към „работническа република“, като се отказвал от съвместни действия със селячеството и с революционните буржоазни елементи против земевладелците. Маркс съумял да поведе след себе си мнозинството на кьолнското работническо дружество и станал негов председател.

¹ Маркс и Енгелс, Соч., т. VI, стр. 10—11.

Мобилизация и
настъпление на
контрреволю-
цията в Германия

Разгромът на Юнското въстание в Париж през 1848 г. ободрил контрреволюцията в Германия. Пруските юнкери заявявали нагло: „Срещу демократите помагат само войниците.“ Отчитайки, че във Виена в най-близко бъдеще предстоят решителни боеве, през август—септември 1848 г. Маркс прекарал там около две седмици, като установил връзки с революционните демократи и работническите организации.

Действително във Виена станало решително сблъскване. През октомври 1848 г. правителството изпратило войска от столичния гарнизон в Унгария, за да потуши движението, което се засилило там след разпускането на унгарския сейм. На 6 октомври 1848 г. във Виена студентите, дребната буржоазия и работниците завзели улиците, по които войниците трябвало да излязат от града, заградили им пътя и почнали да се бият с тях. Арсеналът бил разбит и оттам около сто хиляди души взели оръжие.

Срещу Виена била изпратена императорската армия, начело с генерал Виндишгрец (чех). Към нея се присъединили хърватските войски под командата на княз Елачич. 70-хилядната императорска войска с 200 оръдия тръгнала да шурмува Виена (26—28 октомври 1848 г.).

В отбраната на Виена взел голямо участие полският революционер Йосиф Бем. Той забарикадирал входовете към града и възстановил, доколкото това било възможно, старите укрепления. Под град от куршуми, седейки на походен стол, той ръководел хладнокръвно боя, като лично насочвал огъня на една батарея с пет оръдия.

След ожесточена съпротива Виена била превзета. Работническите предградия на Виена били разгромени, а много къщи изгорени. Заловените в плен въстаници бивали разстрелвани на цели тълпи. Между разстреляните бил демократът Роберт Блюм, изпратен от „левицата“ на Франкфуртския парламент и загинал като „...един от мъчениците на германската революция...“¹

За смазването на виенското въстание австрийското правителство изпратило славянски войски, използвайки ненавистта на селяните-славяни към техните потисници — земевладелците-германци, за да разпали националната вражда. В други случаи австрийското правителство насъсквало по същия начин селяните-славяни срещу унгарците.

Същевременно славяните-поляци и част от славяните-чехи се борили на страната на революцията.

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XI, ч. 2, стр. 614.

Превземането на Виена било тежко поражение за цялата Германска революция. Контрареволуцията вдигнала още по-високо глава, но революционната борба продължавала.

Разгонване на
Пруското
събрание

Веднага след падането на Виена от пруското правителство били изхвърлени министрите-либерали. За глава на новото правителство кралят назначил своя чичо, упорития реакционер Бранденбург. Пруското събрание протестирило против смяната на правителството. Тогава кралят разгонил народните представители. Събранието не се решило да призове масите към революция. Така безславно прекратил своето съществуване буржоазно-земевладелският пруски ландтаг.

През декември 1848 г. в Прусия била въведена нова конституция. На следната година бил публикуван нов изборителен закон, с който се осигурявало пълното преобладаване в ландтага на земевладелците и буржоазията.

Германската революция от 1848 г. била завършена с две големи събития: борбата за обща (за цяла Германия) конституция и новия подем на революцията в Унгария и извънредно жестокото ѝ разгромяване с участието на руските царски войски.

Борба за импер-
ска конституция

Към пролетта 1849 г. в Франкфуртската говорилня най-после изработили конституция за единна Германия. Германската буржоазия не намерила нищо по-добро освен да предложи короната на германската империя на пруския крал. Това е било предаване на плахата германска буржоазия на милостта на победителя.

Но Фридрих Вилхелм IV отговорил с презрителен отказ. Той казал, че не иска „да вдигне короната от калта“. Едновременно с това той отказал да признае изработената в Франкфурт конституция. Правителствата на Австрия и на другите големи държави последвали пруския крал. Тогава лявото крило от Франкфуртския парламент призовало към въстание, за да наложи насилствено въвеждането на имперската конституция. Народното въстание почнало в столицата на Саксония — Дрезден. Веднага след това въстание, потъпкано само благодарение на намесата на пруските войски, революционните боеве се прехвърлили в Рейнската област.

На 10 май 1849 г. Енгелс от Кьолн отишъл в големия работнически център на Рейнската област, Елберфелд. По пътя, в Солинген, той взел със себе си два сандъка патрони, взети от работниците при атаката на цойгхауза. В Елберфелд военната комисия при „Комитета по безопасността“, който бил господар на положението там, възложила на Енгелс ръководството по построяването на укрепления и надзора на всички барикади в

града. На следния ден, 12 май, в разпореждане на Енгелс била дадена и артилерията. В заповедта на „Комитета по безопасността“ се казвало: „Гражданинът Ф. Енгелс се упълномощава да разположи оръдията по свой план, а също така да поиска необходимите му за това занаятчий.“ Но на 14 май при Енгелс, който взел ръководно положение в организирането на военните сили в Елберфелд, се явил един член от „Комитета по безопасността“ и заявил, че „макар че против поведението на Енгелс въобще не може да се каже нищо, но все пак елберфелдската буржоазия е много заплашена от пристъпите му; тя през цялото време се бояла да не би той да провъзгласи червена република и желала той да се отстрани.“¹

Въоръжените работници и доброволческият корпус били крайно възмутени от това искане. Те настоявали Енгелс да остане, като обещавали „да го защитават с пената на живота си“. Енгелс заминал, но обещал на елберфелдските работници да се върне веднага щом почне новото, хиляди пъти по-важно движение, „... което ще се касае за техните собствени работнически интереси.“²

Движението в Рейнската област било смазано от пруските войски. След потушаването на въстанието в Рейнската провинция „Нов рейнски вестник“ трябвало да прекрати своето съществуване вследствие преследванията на пруското правителство (18. май 1849 г.). В последния брой на „Нов рейнски вестник“, напечатан с червено мастило, Маркс, обръщайки се към кьолинските работници, писал: „Редакторите на „Нов рейнски вестник“, като се прощават с вас, ви благодарят за оказаното съчувствие. Тяхната последна дума винаги и навсякъде ще бъде: освобождаване на работническата класа.“³

Последният етап от борбата за имперска конституция се разиграл в Баден и в Пфалц. Там отишли и Маркс, и Енгелс. Те съветвали баденци да повдигнат съседните държави и да ги призоват към общогерманско въоръжено въстание. Маркс и Енгелс настоявали също и за незабавно отменяване на всички феодални повинности на селяните. Дребнобуржоазното ръководство на въстанието се колебаело и протакало работата. Стремейки се да образува самостоятелни дребни републики, дребната буржоазия се отказала от лозунга за общогерманско въстание. Към средата на юли, след упорити боеве, в които и Енгелс взел активно участие (в това време Маркс бил заминал в Париж, където според тогавашните сведения се подготвял нов революционен пристъп), въстанието било потушено от 110-хилядната армия на Прусия и на другите германски държави. Левите депутати от Франкфуртското събрание (неговата опашка), които заседавали в Штутгарт, били разгонени.

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. VII, стр. 385.

² Пак там, стр. 386.

³ Пак там, стр. 391.

Унгарската рево-
люция

Сега всички сили на контрареволуцията се обърнали против революционна Унгария През пролетта 1849 г. въстаналият унгарски народ изгонил австрийските войски; селяните започнали да отнемат земите на земевладелците. Унгарският парламент обявил Унгария за независима държава. Начело на образувалото се в Унгария правителство застанал адвокатът Кошут. Закрепването на победата на Унгарската революция би могло да има огромно значение за цяла Европа. Унгарците могли да започнат настъпление към столицата на Австрия, Виена. Победата на унгарците над австрийците би освободила италианците от австрийското иго. Революционните сили във всички европейски страни биха получили мощна поддръжка.

Австрийският император сам не могъл да се справи с революцията и се обърнал за помощ към Николай I. Този „жандарм на Европа“ охотно отправил към Унгария стохилядна армия, начело с генерал Паскевич.

„Не бих се намесил — писал Николай I на Паскевич, — ако моята риза не беше по-близо до тялото ми, т. е., ако не виждах във Виена и останалите мошеници в Унгария врагове не само на Австрия, но и на световния ред и спокойствие... злодеи и убийци, които трябва да се изстребват за нашето спокойствие.“

Огромната царска армия заедно с императорските австрийски войски задушила Унгарската революция. Командният състав на унгарската армия, който бил взет в плен, бил избесен. Жестока била разправата и със селяните. В унгарските села вилнеели наказателни експедиции и военни съдилища. В тези дни революционният руски демократ Чернишевски писал в дневника си: „Ка̀то приятел на унгарците аз желая поражението там на русите и затова бих бил готов да пожертвувам и себе си.“ За значението, което имало потъпкването на Унгарската революция, Енгелс пише следното:

„В годините на революцията смазването на Унгария от руските войски бе също такова решително събитие за Източна и Средна Европа, каквото бяха и юнските боеве в Париж за Запада...“¹

Причини за
поражението на
Германската ре-
волюция

Главната причина за поражението на революцията в Германия бил фактът, че германската либерална буржоазия изменила на народа. Пролетариатът бил още съвсем слаб, за да възглави борбата на всички класи против германските земевладелци и феодални династии. А както едрата,

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XV, стр. 221.

ака и дребната буржоазия показали плахост и нерешителност предали революцията.

Но в действителност не буржоазията, а народните маси а изиграли главната роля в незавършената Германска революция от 1848 г.

Земевладелците и феодалните германски династии, които ростно се борели за запазване на властта си и за раздреността на Германия, одържали победа вследствие предателството на буржоазията и незрелостта на пролетариата и така атвърдили поробването на народните маси.

Европейската революция от 1848 г. направила огромно впечатление на напредничавите хора в Русия. Известният писател-демократ Салтиков-Шедрин разказва впечатлението, което произвело върху него и окръжаващите го началото на революцията от 1848 г. в Франция: „Ние не само бяхме очаровани — каза той, — но даже не осомнено изкусно скривахме възторга си от очите на дебещото началство.“

Пребиваващият през това време в Франция Херцен изобличавал с егидуване кръвожадната разправа на френската буржоазия с работниците лед юнските дни и едновременно с това оправдавал революционния якобински ерор.

Неизгладимо впечатление произвела революцията от 1848 г. на Черниевски. Под нейно влияние той дошъл до идеята за необходимостта от елска революция.

Участникът в кръжока на Петрашевски, Григориев, написал позива „Войнишка беседа“, в който говорел за Февруарската революция от 1848 г. този позив се възхвалявали французите, „които нямат нито графове, нито осподари и всички са равни“. „И ето миналата година — писал Григориев — народът се вдигна, войниците струпаха барикади от паветата и стана трашна битка за чудо и приказ. И какво мислиш: кралят с господарите два успя да избяга. Сега те (французите) не искат царе и се управляват акто ние в селата — общо, с представители.“ И Григориев призовавал ойнниците към въстание.

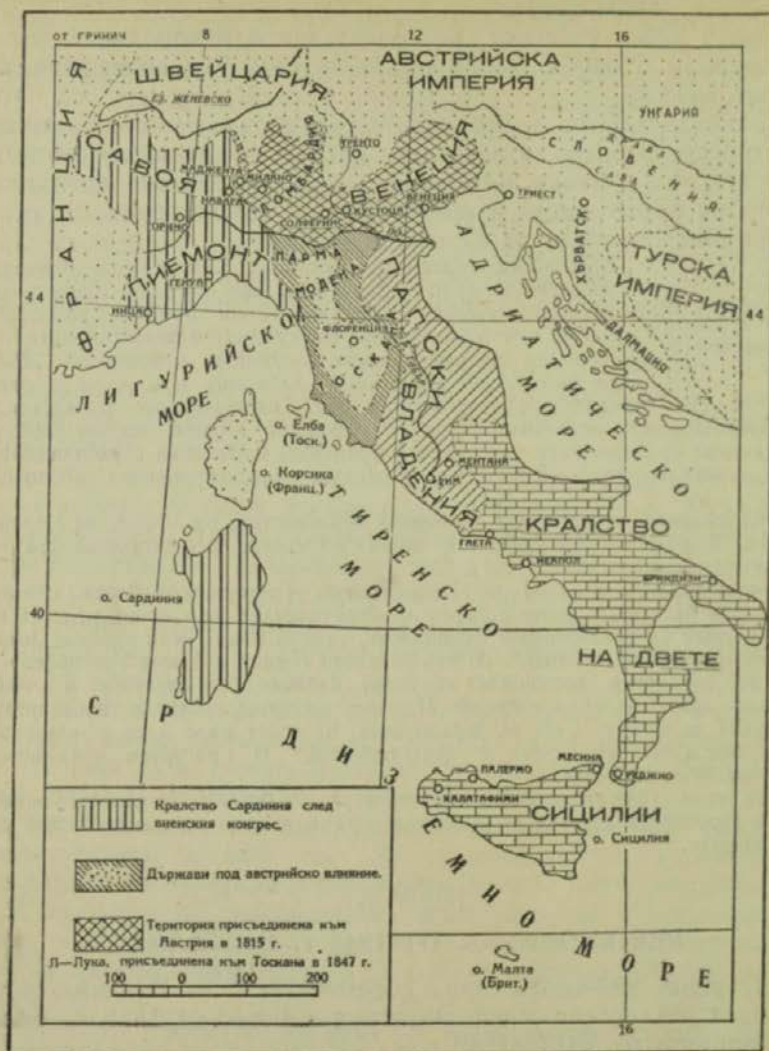
Но през 1848 г. революционната буря, която преминала по почти сички европейски страни, не докоснала Русия, където революцията още не ила назряла.

ГЛАВА XV

РЕВОЛЮЦИЯТА ОТ 1848 г. В ИТАЛИЯ

Първият най-важен етап в обединяването на Италия, която останала раздробена след Виенския конгрес ст 1815 г., била революцията от 1848—1849 г.

В раздробена Италия, както и в Германия, основен въпрос на революцията било обединяването на страната. В северна Италия господствували австрийците: населението там било насилствено понемчвано. Метерних казвал, че жителите на Ломбардо-венецианската област „трябва да забравят, че са италианци“. В централна Италия римският папа държал

Италия от Виенския конгрес до революцията 1848—1849 г.

властта с помощта на наемни швейцарски войски. В папската област населението се управлявало от епископите и свещениците и там още вилнеела инквизицията. На юг, в Неапол и Сицилия, владеели деспотически Бурбоните, които зависели от Австрия.

Само Пиемонт (Сардинското кралство) се ползувал с голяма самостоятелност отколкото другите италиански държави. Пиемонт, който граничел с Франция и с австрийските владения, използвал противоречията между Франция и Австрия. Макар че Пиемонт бил изостанала в икономическо отношение държава, мнозина се надявали, че благодарение на своето по-независимо положение и на силната си армия той ще застане начело на борбата за обединяването на Италия.

Лошата реколта, гладът в селата през 1848 г. и промишлената криза през 1847 г. усилили общото недоволство в Италия.

Основната маса от населението били селяните, но рядко селянинът бил собственик на земя. Почти навсякъде земята принадлежала на земевладелците, които я давали под аренда на селяните на робски условия. В Пиемонт дори се запазил господарският данък и оброкът. В кралството на двете Сицилии селяните били доведени до крайна мизерия от робските условия за аренда на земята. Освен това селското население страдало от чуждото иго, от раздробеността на страната, произволите на администрацията и от алчното католическо духовенство.

Лозунгът за революционното обединяване на Италия бил издигнат от тайното политическо сдружение „Млада Италия“, основано от Мацини. Заклетият враг на Мацини, реакционерът Метерних, казал веднаж за него: „Никой и никога в света не ми е създавал повече грижи от този италиански разбойник — слаб, бледен и дрилав, но красноречив като буря, свободен и самоуверен като комедиант, неуморим като влюбен.“

Мацини бил искрено предан на идеята за демократическа революция, но главният недостатък на този представител на революционната буржоазия бил този, че той винаги държал за въстание — без отчитане обстановката и без предварителна настойчива, упорита и систематическа работа сред масите. Той търсел опора главно в средите на буржоазията или на либералната аристокрация, а също така и в демократическите елементи на града — занаятчиите, дребната буржоазия и работниците. Мацини държал за буржоазната собственост и бил враг на комунизма на Маркс. Нееднократните му опити за заговори завършвали с несполуки.

Маднини

През 1848 г. революцията в италианските държави започнала с въстанието в Сицилия, януари 1848 г. Това било първото голямо движение в Европа през паметната 1848 г. Въстаналият народ изгонил от Сицилия войските и чиновниците на жестокия и тъп Фердинанд II. Кралят бил принуден да въведе конституция. Веднага след това вълненията се прехвърлили и в други италиански градове. Конституции били въведени в Пиемонт и в Папската област. През март 1848 г. в северна Италия изведнаж се разпространила новината за революцията във Виена и за бягството на Метерних. Милано и Венеция веднага въстанали. Невъоръженото миланско население влязло смело в бой с австрийския гарнизон. Върху войниците били хвърляни керемиди, камъни, бутилки, те били обливани с кипяща вода.

Въстаниците успели да се сдобият с няколко оръдия и почнали да стрелят с тях. Оръ-

жейните магазини били разбити и оръжието задигнато. На някои места били издигнати барикади. След петдневна непрекъсната героична борба миланци одържали победа над австрийските войски.

Почти невъоръженото население на северна Италия победило в героична борба навсякъде редовните австрийски войски. Тогава пиемонтският крал Карл-Алберт бил принуден да обяви война на Австрия. Но този нерешителен, „колеблив крал“, „крал-предател“ повече се боял не от австрийците, а от своя народ и водел войната, като се оглеждал встрани и се плашел повече от една победа отколкото от поражение.

В борбата срещу австрийците участвували римският папа и неаполитанският крал. Популярният сред народните маси Гарибалди започнал да образува отреди от доброволци.

Гарибалди (1807—1882) е роден в Ница в семейството на моряк. Десетгодишен, той постъпил като юнга на един търговски кораб и прекарал след това много години в плаване. През време на едно плаване, като бил в Русия, в Таганрог, Гарибалди се срещнал с един от участниците в тайното дружество „Млада Италия“, основано от Мацини, и влязъл в това дружество. Гарибалди взел участие в едно несполучливо въстание, организирано от Мацини. След това въстание Гарибалди трябвало да бяга от Италия. Той прекарал няколко години в Южна Америка, гдето се прочул с подвизите си през време на войната за независимост на малката република Рио-Гранде против бразилската монархия и през време на борбата за независимост на една друга малка република — Урагвай.

В Америка Гарибалди се оженил за мургавата урагвайка Анита. Анита станала един от най-добрите бойци в отряда на Гарибалди и негов постоянен ординарец. В най-опасните минути тя не само се сражавала храбро, но и гонела страхливците, които се криели из безопасни кътчета.

Когато Гарибалди предложил услугите си на Карл-Алберт, „кралят-предател“ отхвърлил неговата помощ и предал чрез военния си министър, че доброволците на Гарибалди са облекчени в червени ризи и носят широки шапки, а това било добър прицел. Под този предлог Карл-Алберт дълго време се отказвал от помощта на доброволците, а когато се съгласил да приеме Гарибалди, създавал му всякакви пречки, като не му давал оръжие и не осигурявал снабдяването на неговите доброволци.

Неаполитанският крал и римският папа, които влезли във войната, скоро предали националното дело и отзовали войските си. Австрийците разбили Карл-Алберт. Изглеждало, че реакцията ще победи. Но в това време в Рим избухнало въстание. Папата бил лишен от власт. В Рим се събрало Учредително събрание, което провъзгласило република. Римската република, начело на която застанал Мацини, повторила редица мероприятия от френската буржоазна революция през XVIII век. Били конфискувани църковните имущества. Богатите били обложени с прогресивен данък — до две трети от техния доход. Помещенията на инквизицията били дадени за квартири на бедното население. Църковните земи били предадени на бедните селски семейства. През март 1849 г. Учредителното събрание на римската република предало цялата власт на един триумвират (тройка), начело с Мацини. Рим се свързал също с републиките, които се образували в Тоскана и Венеция,

при което Мацини ги призовал за създаване на едно общо-италианско Учредително събрание. Тогава „кралят-предател“, Карл-Алберт, под натиска на народните искания, започнал отново войната против австрийците, но и сега той повече се боял от една народна победа отколкото от победата на австрийците.

Четири дни след възобновяването на войната Карл-Алберт бил разбит при Новара (24 март 1849 г.). Боейки се от отговорност пред народа, направо от полесражението той избягал, преоблечен, с една наета кола, за да се укрие в Португалия. Австрийците отново завладели северна Италия, освен Венеция, където образувалата се там република героически отстоявала своята независимост.

В последните дни на венецианската република нейният ръководител Манин казал: „Няма достатъчно хора, за да се пренесат и погребат трупите (в града избухнала холера — Авторът). Пожарите от бомбите и гранатите се увеличават всеки ден, всеки час. Пожарникарите едва успяват да загасяват непрекъснато избухващите огънове. Суровите материали за приготвяне на барут са недостатъчни. Няма никаква надежда за помощ от вън.“

От юг, по призива на папа Пий IX, се надвесила интервенцията на католическите страни: Франция, Австрия и Испания. Френският председател Луи-Наполеон Бонапарт изпратил в Италия генерал Удино с десетхилядна армия.

Като направил пробив в стените на Рим, Удино започнал шурм срещу града, който Гарибалди защищавал геройски. Когато интервентите превзели Рим, консулт на Съединените щати предложил на Гарибалди убежище в своята страна и му предоставил кораб да замине в Америка, но Гарибалди отказал. С 4 хиляди войници-доброволци той се опитал да се промъкне на север, за да помогне на Венеция. Жената на Гарибалди, неговият неизменен помощник, през време на боевете по това време била тежко болна. Тя била носена на ръце и умряла по пътя. Самият Гарибалди бил арестуван от пиемонтските власти и само по настояването на народа бил освободен от правителството на Пиемонт. Гарибалди отново заминал на изгнание в чужбина.

Сега в Италия господствували австрийците, които превзели и Венеция, французите, римският папа и неаполитанският крал.

Кое доведе до поражението на революцията в Италия? Нито пиемонтската буржоазия, нито Мацини увлякоха в борбата против австрийците народните маси, не направиха вой-

ната революционна, народна война, насочена не само срещу австрийците, но и срещу италианските земевладелци. Народните движения останаха стихийни, без ръководство, с изключение на няколко градски центрове (Рим и Венеция).

Голяма роля изиграло предателството на сардинската буржоазия, нейният страх от народните маси и нерешителността ѝ във войната с австрийците.

Поражението на революцията било довършено от интервенцията на католическите държави, които изпратили войски по искането на римския папа.

ТРЕТА ЧАСТ

50-ТЕ И 60-ТЕ ГОДИНИ ОТ ДЕВЕТНАДЕСЕТИ ВЕК

ГЛАВА XVI

ЕВРОПЕЙСКАТА РЕАКЦИЯ. ИЗТОЧНАТА ВОЙНА. ОБРАЗУВАНЕТО НА РУМЪНИЯ И СЪРБИЯ

Европейската
реакция през
50-те години

През 1848—1849 г. във всички европейски държави се развила борба с революцията, след което възтържествувала реакцията. В Австрия и в Италия наказателни експедиции се разпращали със селяните. По селата били издигнати бесилки. Военно-полевите съдилища произнасяли голям брой смъртни присъди. Конституцията в Австрийската империя била отменена. Неаполитанският крал Фердинанд II в 1848 г. разстрелвал с оръдия населението на цели села и даже на града Месина. Той бил наречен „кралят-бомба“.

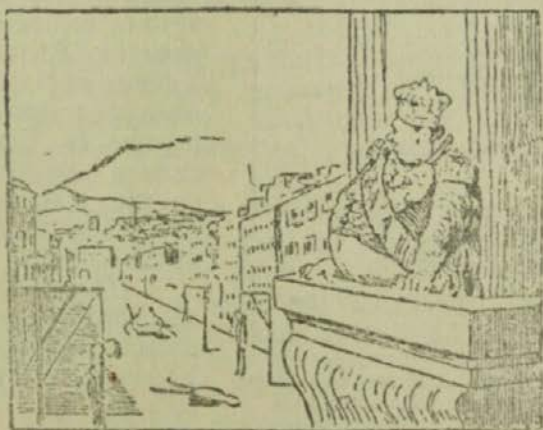
Руските царски войски смазали революцията в Унгария.

В напредналите капиталистически страни — Англия и Франция — реакцията се отличавала по това, че там главните ѝ удари се стоварили върху работниците. В Англия били разгромени остатъците от чартистките организации, а в Франция били разтурени почти всички работнически просветни дружества и кооперативи.

Пруското правителство арестувало и изгонило от Германия най-видните участници в работническото движение от 1848—1849 г. Маркс и Енгелс били принудени да заминат в Англия, гдето те живеели като революционни емигранти. В Англия Маркс и Енгелс развили голяма политическа дейност сред работниците. През есента 1850 г., когато вече се изяснило, че в близко време е невъзможен нов подем на революцията, членовете на „Комунистическия съюз“ Вилих и Шалпер твърдели неправилно, че новата революция ще дойде незабавно и изведнаж ще бъде пролетарска. По него време те се свързали с намиращите се в емиграция Луи-Блан, Ледрю-Ролен, Кошут и други буржоазни демократи и се занимавали с играта да съставят революционни правителства.

Маркс и Енгелс се борели против вредната линия на Вилих и Шапер. Вилих и Шапер били изключени от „Комунистическия съюз“ за дезорганизаторска дейност (1850 г.).

Две години по-късно пруската полиция организираща процес против кьолнското отделение на „Комунистическия съюз“. Още през май 1851 г. бил задържан един от пълномощниците на „Съюза“ и у него били намерени много документи. В тези документи нямало данни, които биха могли да послужат за основание да бъдат привлечени под отговорност членовете на „Комунистическия съюз“.

Кралят-бомба

Тогава пруската полиция се заела да изготви фалшиви документи. Пруските полицейски агенти в Лондон започнали да фабрикуват различни документи и частно фалшиви протоколи на Централния комитет на „Комунистическия съюз“. Били направени фалшиви документи, уж написани от „д-р Маркс“. Маркс съумял лесно да докаже фалшивостта на тези документи. Фалшификатите били съшити с бели конци. От тях следвало например, че на заседанието присъствували лица, имената на които не съвпадали с техните фамилни имена, или хора, които в момента на заседанието въобще не се намирали в Лондон и т. н. Въз основа на тези фалшиви документи, изработени по заповед на пруското правителство, пруският съд осъдил седем члена от „Комунистическия съюз“ на тъмничен затвор от 3 до 6 години. Само четирима обвиняеми били оправдани.

Корица на първото издание на „Капитала“ от К. Маркс на немски език на Маркс и Енгелс „Комунистическият съюз“ се обявил за разтурен.

Маркс и Енгелс
в емиграция

В периода на реакцията, настъпила след революцията от 1848 г., Маркс и Енгелс били изгонени от страните на Европейския континент и живеели: Маркс — в Лондон, Енгелс — в Манчестер. Маркс и Енгелс били тясно свързани с масовите движения на английските работници, като поставили пред тях задачата за политическа борба. В същото време те вършели огромна теоретическа работа, като въоръжавали работниците с революционна теория.

Малцина били емигрантите, които търпели повече лишения от Маркс и неговото семейство. Имало дни, когато Маркс не могъл да отиде да работи в Британския музей (едно от най-големите в света хранилища на книги и ръкописи), тъй като единственото му палто за излизане било заложено в заложната къща. Маркс написал „Капитала“ на масата си за ядене, тъй като нямал писмена маса. Нуждата му през 1861 г. била

Този процес, който показвал методите на пруската полиция, която не се спряла пред разбиването на канцеларии и фабрикацията на фалшиви документи, бил заклеен от Маркс в блестящия му памфлет „Разобличения за Кьолнския процес срещу „Комунистическия съюз“.

По това време повечето от най-активните членове на „Съюза“, привърженици на Маркс и Енгелс, били арестувани в разните страни. В „Съюза“ се засилили опортюнистите и станало нецелесъобразно да се запазва повече тази организация.

През ноември 1852 г., непосредствено след присъдата над участниците в Кьолнския комунистически процес, по предложение

толкова голяма, че той се опитал да постъпи на работа в управлението на една железопътна линия, но не го приели „поради лошия почерк“.

С голяма мъка Маркс успявал да намира литературна работа; при това той могъл да печати главно в Съединените щати. Енгелс, който сам по това време бил в недобро материално положение, помагал на Маркс. Голяма помощ Енгелс му оказвал както в теоретическата, така и в литературната работа. Въпреки крайните лишения, които Маркс понасял мъжествено, той намирал сили и време да участва активно в работническото движение и да го ръководи, при което главната му задача била да даде на това движение политически характер.

След Европейската революция от 1848—1849 г. Източният въпрос европейските правителства (и по-специално английското и френското), изплашени от революционните проявления на масите, се взирали с надежда в „европейския жандарм“ Николай I.

Обаче отношенията между управляващите кръгове на Русия и двете най-големи западни държави — Англия и Франция — през 1853 г. се изострили поради тъй наречения „Източен въпрос“, т. е. въпроса за надмощие в Турция, която господствувала над най-важните пътища за Изток. Този въпрос бил от огромна важност, тъй като надмощието в Изтока означавало и огромно засилване в Европа.

Докато буржоазните и земевладелски държави се опитвали да разрешат „Източния въпрос“ чрез подчиняване или подялба на Турция, Маркс и Енгелс считали, че истинско разрешаване на „Източния въпрос“ може да даде само революцията.

Сблъскването на държавите поради „Източния въпрос“ се развило по следния начин. Борбата за подялба на Турция почнала още от края на XVIII и продължила в течение на първата половина на XIX век. Наполеон III скоро след идването си на власт взел по отношение на „Източния въпрос“ агресивна позиция. Той поискал особени привилегии за френското духовенство в Палестина. В същото време Николай I, използвайки засилването на Русия в периода на реакцията, се опитал да разреши „Източния въпрос“ в полза на Русия. На един придворен бал през януари 1853 г. и в редица беседи след този бал той предложил на английския посланик в Петербург, Хамилтон Сеймур, Турция да бъде разделена между Русия и Англия. „Стига само ние да дойдем до съглашение — казал царят, — тогава в същност ще бъде безразлично какво

мислят и правят другите. Вижте, в нашите ръце се намира един болен, много болен човек. Откровено ви казвам, ще бъде голямо нещастие, ако той свърши — особено пък, ако това стане по-рано — преди да бъдат направени всички необходими приготовления.

Николай I предложил Турция да бъде поделена. Той съобщил също, че Русия ще заеме „временно“ Цариград. Два дни преди този разговор един руски армейски корпус бил вече придвижен към турската граница, а на друг било заповядано да се готви за поход.

Английското правителство не приело предложението на Николай I.

На 8 март 1853 г. в султанския дворец в Цариград се явил извънредният царски посланик, адмирал княз Меншиков (потомък на един приближен на Петър I — Александър Меншиков). Влизайки в двореца с пътнически костюм и с опрашени ботуши, той не поздравил министъра на външните работи, Фуад паша, който стоял мирно в мундир и с всичките си ордени пред руския извънреден пратеник. Отивайки направо при султана, Меншиков в оскърбителна форма поискал признаването на протекторат (покровителство) от страна на руския цар над християнското православно население в Турция. Освен това Меншиков настоявал султанът да отнеме обратно привилегиите, които дал на католическото духовенство в Палестина по настояването на Наполеон III, и да предаде на православните свещеници и монаси правото да се разпожат със „светите места“ в Палестина.

Като очаквало помощ от Англия и Франция, турското правителство отхвърлило исканията на Меншиков. В началото на юни голяма англо-френска ескадра хвърлила котва при входа на Дарданелите. Тогава една 80-хилядна руска армия преминала р. Прут и навлязла в дунавските княжества Молдавия и Влахия, които се намирали в зависимост от султана.

Щом Турция научила това, обявила обща мобилизация. Васалните на Турция държави — Египет и Тунис — ѝ изпратили помощ. Султанът обявил, че ако Русия не изтегли войските си от дунавските княжества, „Отоманската порта“ (Турция) ще започне война.

Царското правителство не мислело да се оттегли от княжествата и се надявало, че Турция ще отстъпи в последния момент. Огромно значение за изхода от този конфликт имала позицията на западните държави.

Въпросът за войната в Англия

В Англия не протестирали много решително против руските действия, понеже там виждали в царска Русия опора за борбата против революционните движения. Обаче основните групи от английската промишлена буржоазия държали за война.

Маркс, който по време на Кримската война се намирал в Англия, в своите речи издигал пред работническата класа задачата за революционна война против руския царизъм, който бил опора на европейската реакция, а същевременно и задачата за борба против английската буржоазия. В една статия за правителството на Еберди и Палмерстон (от 20 септември 1853 г.) Маркс пише: "... борсовите спекуланти и търгуващата с целия свят буржоазия, представени в правителството на олигархията, предават Европа на Русия и следователно, за да се даде отпор на претенциите на царя, необходимо е най-напред да се смъкне безславното господство на тези низки, раболепни и подли обожатели на *veau d'or* (златния телец)."¹

В Англия победили привържениците на войната.

Позицията на Франция

Френската буржоазия била засегната особено чувствително от намеренията на Русия да поделит Турция и то без участието на Франция. През XIX век Турция била в зависимост от френските заеми, френската промишленост и френската военна помощ.

Като узнал за движението на руските войски към дунавските княжества, Наполеон III заявил, че за Франция завладяването на тези княжества от руските войски ще бъде повод за война.

Позицията на държавите от Германския съюз

В 1849 г., по време на потъпкването на унгарската революция, Хабсбургската монархия била задължена за своето спасение на Русия. Затова в Русия били уверени в пълната поддръжка на Австрия. Обаче Австрия, която била заинтересована във влиянието над балканските страни, не искала да допусне завладяването на дунавските пристанища и на Цариград от Русия.

След навлизането на руските войски в Молдавия и Влахия Австрия придвижила към Дунава един голям „наблюдателен корпус“, който взел заплашителна позиция в тила на руските войски.

Прусия, както и Австрия, прокламирали своя неутралитет.

Така, вследствие дипломатически лошо направените сметки на царското правителство, Русия останала без съюзници в навечерието на войната с могъщата коалиция на Англия, Франция и Турция.

¹ Маркс и Енгелс, Соч., т. IX, стр. 474.

Кримска война

Първото голямо състолкновение между Русия и Турция станало при Синоп, на южното крайбрежие на Черно море. На 30 ноември 1853 г. ескадрата на забележителния руски флотски адмирал Нахимов унищожила, нападайки неочаквано в пристанището, една турска ескадра. Руската флота изгорила и потопила седем турски фрегати¹ с пет хиляди моряци.

През декември 1853 г. Англия и Франция изпратили свои ескадри в Черно море в помощ на турската флота, а през март 1854 г. тези държави обявили война на Русия.

Парижкият конгрес в 1856 г.

През септември съюзниците стоварили на южното крайбрежие на Крим десантна армия от 55 хиляди души. След 11-месечна обсада те превзели защищаващия се геройски Севастопол.

Безсмъртни подвизи извършили моряците и войниците при отбраната на Севастопол от врага. Адмиралите Корнилов и Нахимов вдъхновявали защитниците и загинали и двамата на предните позиции. Морякът Феодор Кошка, Даря Севастополска и други защитници на Севастопол се прославили за вечни времена с храбростта си и предаността си към родината.

Руските войски постигнали успехи на кавказката граница на Турция, гдето превзели силната крепост Карс. Поражението на турците било подпомогнато и от това, че съюзниците не

¹ Фрегата — кораб с много оръдия.

им позволявали да изпращат подкрепления на кавказката граница. Турските войници били заставяни да носят вода и да режат дърва за войските на съюзниците в Крим.

През януари 1855 г. към съюзниците се присъединило Сардинското кралство. Неговият министър-председател Кавур разчитал, че за награда за участието му във войната Франция и Англия ще се съгласят на обединяването на Италия под върховенството на сардинския крал.

Кримската война
като сблъскване
между буржоаз-
ната и крепостни-
ческата система

През време на Кримската война се разкрила изостаналостта на руската военна техника. По онова време, когато повечето войници на съюзниците били въоръжени с пушки с нарезки, в армията на крепостна Русия много части били въоръжени още с пушки-кремъклийки. Войниците на съюзниците влизали в атака на вериги, като се приспособявали към местността; докато руските полкове се движели в състен „линеен“ строй, понеже началниците се страхували да изпуснат крепостните войници от своя надзор и се надявали главно на щиковия удар, а не на пушечния огън.

Руските обози, затъвайки в калта на непостланите пътища на Крим, се придвижвали средно с малко повече от 4 клм. в денонощието, а съюзниците бързо прокарали в Крим железопътна линия.

Съюзническата флота в по-голямата си част се състояла от бързоходни параходи с витла: наложило се руските платноходи и параходи с гребни колела да бъдат потопени при входа на Севастополското пристанище, за да се затвори неговият вход.

Освен това англичаните, французите и италианците, веднага след пристигането си в Крим, изработили точни карти и планове на местността. Русите нямали никаква карта на кримския театър на военните действия. Когато бил изпратен куриер в Петербург за карта, военният министър отговорил, че има карта само в един единствен екземпляр и този екземпляр, като единствен, не може да бъде даден. Докато преписката за картата била в ход, руската армия загубила важното сражение при Инкерман, войската била поведена в бой по някакъв набързо направен чертеж, на който всички долини и хълмове били нанесени погрешно.

Безсмислената рутина, която царяла в целия държавен механизъм на крепостническа Русия, и нейната техническа изостаналост докарвали поражението ѝ.

Същевременно през Кримската война руските войски показали такова мъжество и упоритост и нанасяли такива удари на противника, че Севастопол бил превзет от англичаните и французите с невероятно напъгане на силите и те се стремели да завършат по-скоро войната.

Поражението на Русия послужило като тласък за реформи през 60-те години, които били поставени на дневен ред от нейното вътрешно развитие.

Парижкият мир (1856 г.) В началото на 1855 г. Николай I умрял. Според мира, подписан в Париж в 1856 г. от Александър II, Русия не само се задължавала да се откаже от претенциите си за Цариград и дунавските княжества, но се лишавала от някои части на Бесарабия, а така също и от правото да държи в Черно море военна флота, като признавала свободното плаване по Дунава. През време на тази война се разкрила изостаналостта на Русия, нейната военна слабост при новите условия и при новата военна техника. След кримското поражение влиянието на царска Русия в европейските работи, а следователно и ролята на царизма като „жандарм на Европа“, отслабнали значително.

Турция пък, в резултат на Парижкия мир, попаднала в още по-голяма зависимост от Франция и Англия.

Влиянието на Франция и на Наполеон III в Европа се увеличило много. С голяма печалба излязла от войната и Англия, чието влияние на Изток и в Европа се усилило.

Руските революционни демократи от 50-те и 60-те години и тяхната борба против царизма В Русия обявилите се против крепостническите порядки и царизма последователни революционни демократи Чернишевски и Добролюбов призовавали да се вземе пример от френските якобинци и борбата да се води така решително, както я водили те. Чернишевски и

Добролюбов познавали добре утопическите социалисти. От утопическите социалисти те заимствували критиката на капиталистическата експлоатация, но, бидейки боеви демократи, а не марксисти, не могли да стигнат още до разбиране историческата роля на пролетариата. Те възлагали всичките си надежди на селската революция.

В 50-те години Херцен, който живеел в чужбина, гдето бил свързан с революционните кръгове на западноевропейските страни, изпращал тайно в Русия своето революционно списание „Камбана“, което имало голямо влияние върху напредничавите кръгове на руското общество.

Образуването на Румъния След Кримската война във връзка с отслабването на Турция и упадъка на руското влияние в Близкия изток се образувала нова държава — Румъния.

Дунавските княжества Молдавия и Влахия се намирали под протектората на турския султан. Обаче след завземането

на Молдавия и Влахия от руските войски (1829 г.) в тези княжества фактически започнало да се разпорежда руското правителство.

След разгрома на Русия в Кримската война дунавските княжества се обединили. Опирайки се на Франция, те се обединили чрез избирането на един общ владетел (княз) — влашкия аристократ полковник Куза. В 1861 г. тези две княжества (и част от Бесарабия) се обявили за независими от Турция и създали румънската държава с аристократически представителни учреждения. Столица на новата държава станал Букурещ.

В 1864 г. в Румъния била унищожена крепостната зависимост. Част от болярските земи били предадени на селяните срещу откуп, което било използвано най-напред от селските богаташи, тъй като количеството земя, която могло да се откупи, зависело от количеството на добитъка, който имал селянинът. След това последвали съдебна и училищна реформа, реформа на военната повинност и други. Земите на манастирите били конфискувани.

В 1866 г. болярската партия свалила княз Куза. Конституционният ред се нарушавал систематически. Образуването на Румъния спомагало за отслабването на руското влияние и за засилването на влиянието на Франция в източната част на Европа.

Образуването на независима Сърбия През 60-те години и славянска Сърбия се освободила от турската зависимост.

Още през XIV век, когато пълчищата отомански турци настъпвали в Европа от изток, Сърбия била завоювана и покорена от турците. Сръбският народ оказвал съпротивление на турците и отказал да приеме исляма. При завладяването на Сърбия от турците сръбските земевладелци били отчасти изклани, отчасти изгонени от страната, а на тяхно място се настанили турските феодали-земевладелци (спахиите) и чиновниците — събирачи на данъците.

В началото на XIX век от средата на сръбските селяни се отделил влиятелният слой от богати скотовъдци, които охранвали в обширните дъбови гори свине за продажба. Из средата на тези скотовъдци излязъл Кара-Георги — водачът на селското въстание (1804 г.) против феодалите-турци. След редица героически въстания на сръбския народ през 1833 г. в Сърбия била проведена аграрна реформа. Селяните станали собственици на земята без откуп. На спахиите били оставени само къщите, овощните градини и земите около чифлиците. Сега сръбските селяни били обложени с парични данъци и бории в полза на турците. В управлението на страната започ-

Границите на Русия и Турция след Парижкия мир в 1856 г.

нала да взема участие „Скупщината“ — съвет при княза от представителите на най-влиятелните родове. Отслабването на Турция след Кримската война спомогнало за засилването на движението на сърбите за независимост. В 1862 г. въстаналото население изгонило турските чиновници от главния сръбски град — Бялград.

Пет години по-късно, в 1867 г., турското правителство изтеглило от Сърбия последните си гарнизони. Властта в Сърбия преминала към управляващите там князе Обреновичи, едри търговци на свине. Сръбската „Скупщина“ станала обикновен цензов парламент.

След 1867 г. единственият остатък от зависимостта на Сърбия от Турция било равноправието на двете знамена — турското и сръбското. В самостоятелна Сърбия влиянието на Русия било силно.

ГЛАВА XVII

АНГЛИЯ И НЕЙНИТЕ КОЛОНИИ В 50-ТЕ И 60-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК

Англия — „световна работилница“

През 50-те години във всички европейски държави се развил бурен икономически подъем. Строели се фабрики, железопътни линии, основавали се акционерни дружества, разцъфтявала борсовата спекула. Откриването на злато в Калифорния (С. А. щати) и в Австралия способствувало за оживяването на търговията и промишлеността. Икономическият подъем продължил до 1857 г., когато се разразила силна криза. За пръв път в историята тази криза се проявила с особена сила не в търговията, а в промишлеността и особено силно засегнала фабричните области.

В средата на XIX век Англия продължавала да държи първо място сред промишлените страни в света. Към това време в памучната промишленост там се наброявали 30 милиона механически вретена — 6 пъти повече отколкото в Франция или в Съединените щати и 20 пъти повече отколкото в Пруссия. В 1870 г. градското население на Англия достигнало 66%. Англия по това време била наричана „световна работилница“. Нейните стоки прониквали в най-отдалечените страни, в най-глухите кътчета на света.

В Англия се строели бързо железопътни линии. Първите железни пътища прекарвали въглища от мините към морето. След това били построени пътища, които съединявали големите центрове с морето и северна Англия с южна Англия.

Към средата на XIX век английското правителство застанало решително на пътя на фритредерството, т. е. на ненамесата на държавата в търговията и в промишлената дейност.

В 1846 г., вследствие „картофената болест“ (скрофулозата) и гладът, в Ирландия и Англия се засилила борбата против „хлебните закони“. Индустиалците били заинтересовани да се отменят тези закони — тогава те щели да могат да намалят работническите заплати. Буржоазията протестираше против „хлебните закони“ в пресата, във вестниците, по митингите. Работниците, които заплащали скъпо хляба, искали настоятелно отменяването на тези закони. В 1846 г. „хлебните закони“ били отменени. Сега зърнените храни се внасяли вече без мито. След това били отменени „мореплавателните актове“, които били в сила цели 200 години, бил разрешен износът на машини от Англия и били унищожени почти всички мита на внасяните в Англия стоки. При това правителството следяло зорко страните, с които Англия води търговия, също да намаляват тарифите. Като имали най-механизираната в света индустрия, англичаните могли да произвеждат по-евтини стоки и да конкурират другите страни и без мита.

Ако някои държави отказвали да допускат английски стоки под някакви привидни основания, то фритредерите, привържениците на ненамесата, оказвали икономически натиск или изпращали военната флота и получавали правото на свободна търговия. По такъв начин английското „фритредерство“ (ненамеса) имало доста агресивен, настъпателен характер.

В Англия от 1837 г. до смъртта си през 1901 г. официално управлявала кралица Виктория. Английските министри обаче не били склонни да се съобразяват с волята на кралицата и в много случаи водели политика, противна на нейните указания.

От края на XVII в. политическата власт в Англия фактически принадлежала не на краля, а на парламента. В XIX век властта от парламента преминала върху кабинета, т. е. върху правителството, което се съставяло от господстващата в парламента партия. Без подписа на съответния министър всички разпореждания на кралицата били въобще недействителни.

Обаче кралица Виктория, като използвала връзките си с аристокрацията, особено с върховете на торийската партия (партията на едрите земевладелци), могла да оказва известно влияние върху хода на държаните работи.

Отменяването на „хлебните закони“ било удар върху лордовете и джентриите¹, които съставлявали главното ядро на партията на торите². Това ослабило партията на торите и в течение на почти 20 години (от 1848 до 1865), с малки прекъсвания, на власт били вигите (по-нататък — либералната партия) — политически блок на богатите земевладелци, на финансовата буржоазия, а така също на върховете на промишлената буржоазия.

Централна фигура в кабинета на вигите бил едрият ирландски земевладелец лорд Палмерстон (1784—1865).

Във вътрешната си политика Палмерстон бил против всякакви реформи. Когато на Палмерстон задали въпроса какво мнение има относно предполагащите се реформи, той, потривайки ръце, отговорил самодоволно: „В действителност тук по същество няма какво да се прави. Ние не можем до безкрайност да вписваме нови членове в сборника от закони.“

След поражението на чартисткото движение в областта на социалното законодателство настъпило продължително затишие.

В това време Палмерстон започнал активно да работи в областта на външната политика, като поддържал нееднократно реакционерите. Той съдействувал за засилването на колониалната мощ на Англия и потушавал жестоко въстанията в Индия (например въстанието на сипаите в Индия през 1857—1859 г.), в Нова Зеландия и други колонии.

Към средата на XIX век Англия подчинила вътрешните области на Индия. Английски преселници проникнали във вътрешността на Австралия. Чрез война Англия отворила Китай за английските търговци (от 1842 г.).

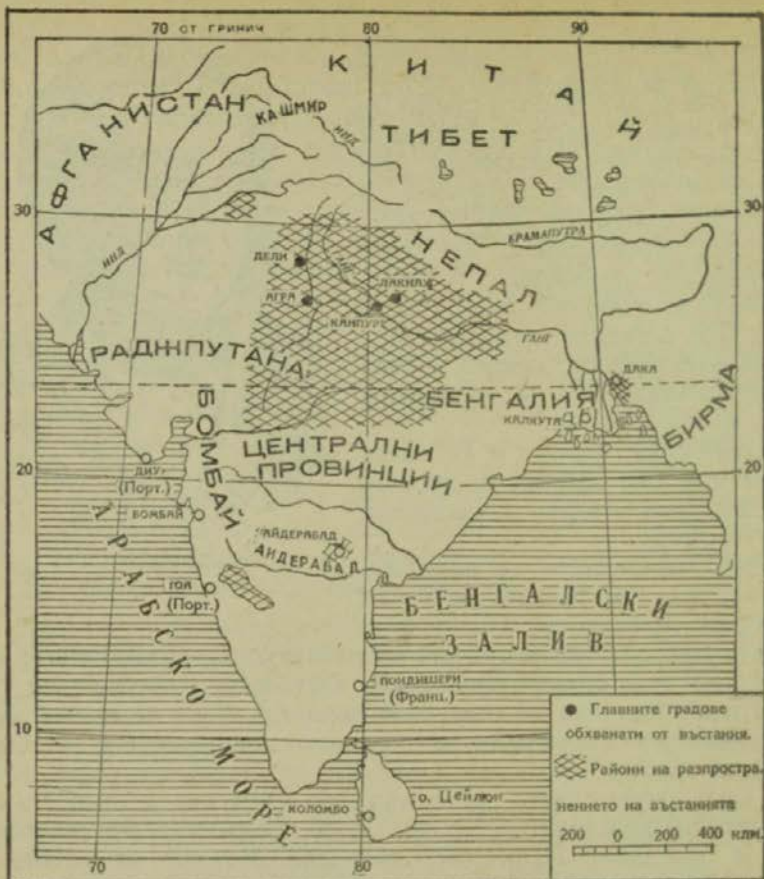
След 1848 г. Англия преминала към „политиката на свободните ръце“. Като се държала изолирано, без да се обвързва със съглашения и съюзи, в решителния момент Англия могла

Палмерстон

¹ Джентри — благородници. — Б. прев.

² По-нататък тази партия починала да се нарича консервативна.

Въстанието на сипаите в Индия

да поддържа едната или другата страна, като получавала при това значителни изгоди с най-малко разходване на сили.

В началото на 50-те години съществувала самостоятелна парламентарна партия на промишлената буржоазия — партията на радикалите-фритредери, начело с Кобден. Тази партия имала малко места в парламента и скоро се разпаднала; страхувайки се от работническото движение, английската буржоазия се отказала от борба против торите и вигите. Тя се примирила с господството на земевладелската и търговската аристокрация и предпочитала да действа, както по-напред, чрез вигите и торите. В Англия аристокрацията управлявала за буржоазията.

Огромно значение за Англия имали нейните колонии. Тези колонии били два типа. Едни, както например Индия, и преди идването на англичаните били

гъсто населени с местни жители. В Индия господствувал феодалният строй. Страната била раздробена на индуски княжества, подчинени на англичаните, но управлявани от свои князе, и британски провинции, където цялата власт принадлежала непосредствено на англичаните. Англичаните получавали от Индия огромни суми от ограбването на селяните, като събирали от тях данъци. В селата там още била запазена селската община, членовете на която се занимавали и с земеделие, и с занаяти. През XIX век Индия била наводнена от евтини английски тъкани, произведени фабрично. Последните от опустошителното действие на потока английски стоки, които нахлували в Индия, били ужасни. Милиони тъкачи, които не издържали конкуренцията на английските фабрики, измирали от глад. Цветущият район на занаятчийската промишленост — Бенгал — се обезлюдил.

„Индийските равнини са побелели от костите на памукотъкачите“ — писал за Индия по това време английският генерал-губернатор. Англичаните потискали индуските селяни с данъци, но не се грижели да поддържат напонтелните съоръжения, без които земеделието в повечето места на Индия е невъзможно. С упадъка на напояването в Индия зачестил гладът. Милиони селяни измирали от глад, холера и чума.

В други колонии, като например в Австралия и Канада, които били сравнително рядко населени, англичаните-колонизатори изтребили бързо туземното население. Оцелелите останки от местното население бивали измествани във вътрешните райони. Когато присъединявали някоя колония към британската империя, англичаните веднага обявявали цялата земя за принадлежаща на английското правителство. Последните няколко стотици останали живи туземни жители на Тасмания (голям остров до Австралия) в 1850 г. били изселени по съседните безплодни острови. Само след десет години на тези острови умрял последният мъж от туземното население. След още една година умряла и последната жена.

В Нова Зеландия местното население (маорите) се опитало да окаже съпротива срещу отнемането на земите му. Тогава англичаните изпратили една 20-хилядна армия, която в продължение на три години подред изстребвала маорите. За късо време числото на маорите се намалило от 80 на 30 хиляди души. В колониите, гдето местното население се изстребвало бързо, се устремявали множество преселници от Англия. В тези колонии, в които туземците изчезвали, бялото население бързо нараствало. Такива колонии поглъщали много повече английски стоки отколкото например Индия.

На колонията с бяло население — Канада, а след това и на австралийските колонии англичаните давали голяма самостоятелност, разрешавали им да имат самоуправление. В тях се образувало бързо капиталистическо селско стопанство. Така в Австралия земята била заграбена от големите овцевъдци, които отглеждали десетки хиляди овце. В Канада, където имало много гори, предприемачи наемали работници и изсичали горите за продажба. Там възникнали и едри стопанства за зърнени храни; редом с капиталистическото селско стопанство започнала да се развива и едрата капиталистическа индустрия.

Колониите с феодален строй и гъсто „цветно“ население се намирали в пълна зависимост от Лондон. Развитието на ограбваните и изостанали колонии се спъвало.

Въстание на сипаите в Индия

Изключителното право на търговия с Индия било в ръцете на старата Ист-индийска компания, която била основана още в 1600 г. Тази компания управлявала Индия и държала там своя войска. Вследствие това, че монополът на Ист-индийската компания не бил изгоден за засилващата се английска промишлена буржоазия, в 1813 г. нейното изключително право за търговия с Индия било унищожено. По това време английските стоки започнали да наводняват Индия, а от Индия се увеличил износът на сурови материали. През 1857 г. англичаните построили в Индия първата железопътна линия. Около това време те прокарали и 4,000 мили телеграфни линии.

От 1846 г. англичаните присъединили към своите владения в Индия огромните централни и северни области, които по-рано били подчинени на раджите (феодалните князе). Земята в тези области били обявени за собственост на новите земевладелци, земиндарите, които били наемници на англичаните. Като станали собственици, земиндарите били длъжни да дават голяма част от доходите от земята си на Ист-индийската компания. Гнетът над селяните се засилил още повече. В 1857 г. недалеч от древната столица на Индия — Делхи — започнало въстание на сипаите. (Думата „сипай“ значи войник-боец). Сипаи се наричали туземните войски на Ист-индийската компания, които били под командването на английски офицери. Те имали оръжия и нови пушки. 50 хиляди сипаи въстали изведнаж. Те били поддържани от селяните и занаятчиите. Въстанието обхванало почти цяла северна Индия и част от централните области. Положението на англичаните станало опасно: туземните войски с английски офицери били почти десет пъти повече отколкото английските. Някои от индийските князе, на които не много преди това англичаните отнели земята и тронове, се присъединили към въстанието.

След двегодишна борба англичаните потъпкали въстанието. По време на обсадата на главния център на въстанието, Делхи, бедното градско население и занаятчиите защищавали упорито всяка барикада, всяка улица, всеки дом. Но многобройната артилерия, прехвърлена от англичаните със слонове към Делхи, решила изхода на борбата. Най-много обаче на англичаните помогнала липсата на единство сред въстаниците. Феодалите и князете не могли и не искали да ръководят народната борба против чуждите работодатели и в края на краищата предали народа — много князе още от началото на въстанието помагали на англичаните. Англичаните разпалвали религиозните и национални различия между въстаниците. На тяхна страна било техническото надмощие и единството в командването.

Англичаните разстрелват с оръдия пленени сипаи

По време на потушаването на въстанието англичаните привързвали арестуваните за дулата на оръдията и с изстрели ги разкъсвали на части. Като смазали въстанието, англичаните унищожили Ист-индийската компания и подчинили Индия на правителствената администрация. Скоро след това, като се боели от ново въстание, англичаните обявили, че по-нататък няма да отнемат владенията на феодалите и князете. Отсега нататък князете станали опора на англичаните. Колкото се отнасяло до селяните, те, както и по-рано, били експлоатирани от князете, земевладелците и чуждоземните зарибители — англичаните.

За тежкото положение на селяните в Индия под владичеството на англичаните и раджите свидетелствува страшият глад, който се повтаря постоянно и през време на който измират милиони хора.

Поробването на Китай от капита- листическите държажи

Още от XVIII век Китай, който бил завоюван от войнствените манджурци, бил затворен за външната търговия. От това време външната презокеанска търговия с европейците се водела само чрез едно южно пристанище — Кантон. За всяка стока, която се внасяла в Китай, се плащало мито в полза на императора от манджурската династия. В 1839 г. англичаните изпратили в Китай флота и войска и по-искали страната да бъде открита за външната търговия. Китайците решили да се защищават. Цели три години се водела войната, през време на която английските войници унищожавали цели крайморски градове, избивали жените, вдигали малките деца на щикове си. В 1842 г. англичаните, като превзели Шанхай и Нанкин, заставили манджурската династия да сключи неравноправен договор. Според този договор китайците се задължавали да не облагат внасяните стоки с мито по-голямо от 5% и да отворят за търговията Кантон и още четири пристанища. Така починало заробването на Китай от капиталистите. Обаче за разлика от Индия Китай бил поробен не само от Англия, а изведнаж от няколко капиталистически страни. В 1844 г.

Франция и С. А. щати поискали Китай да подпише също такива договори и с тях. След тях такива неравноправни договори поискали и другите капиталистически държави.

По такъв начин от средата на XIX век Китай, продължавайки да се счита самостоятелна държава, започнал да се превръща в зависима страна. По-късно, към края на XIX век, Китай станал обща полуколония на най-големите европейски хищници и на САЩ.

В 1850 г. отделните въстания на китайското селско население, гнетът над което от времето на появяването на европейците се засилил още повече, се слели в едно мощно селско движение. Негов център станал районът на главната китайска река Янг-це. Към селяните започнали да се присъединяват бедното градско население, занаятчиите, носачите, кулите, лодкарите и полукрепостните миньори. Въстаналите селяни — тайпините¹ — превзели Нанкин. Тайпините се опитали да разрешат аграрния въпрос. В 1853 г. те издали един закон, в който се казвало: „Цялата земя се дели съответно броя на хората, които ядат, независимо от техния пол.“ „Цялата земя в Поднебесната империя² се обработва от всички в империята“ (т. е. всеки има право да получи земя). „Ако има земя, тя се обработва съвместно; ако има храна, тя се яде съвместно; ако има питие, то се пие съвместно; ако, има пари, те се изразходват съвместно. Навсякъде трябва да има равенство и не трябва да има човек, който да не е сит и на топло.“

Но тайпините учредили нова монархия: избрали си император (Сю-Цюан 1851 г.). През 1856 г. в средите на самите тайпини започнали раздори. Ръководителят на революционната част на тайпините, техният главнокомандуващ, син на въглекопач и истински работник, Ян-Сюцин, бил убит заедно с няколко хиляди свои привърженици. Държавата на тайпините се разпаднала на цяла редица враждувачи помежду си области. Срещу селяните, които заграбвали земите на земевладелците, самите тайпини почнали да пращат наказателни отреди. През 1856—1858 г. и през 1860 г. англичаните заедно с французите водили грабителски войни с цел да подчинят на себе си китайското императорско правителство. Като сполучили да направят това и като отнели от китайския богдыхан³ редица привилегии за себе си, англичаните и французите се обединили с него и с китайските феодали, за да смажат по най-жесток начин въстанието на тайпините. Китай започнал да се превръща в зависима страна.

Англия и Ирландия Освен извъневропейските колонии и полуколонии английската буржоазия потискала съседната Ирландия, която също била в положението на колония.

Ирландия (думата Ирландия значи „Зелен остров“), която била присъединена към Англия в XVII век, се лишила и от последния остатък на някогашната си самостоятелност — от своя парламент. В противоположност на Англия, гдето дребните селски стопани към началото на XIX век били почти напълно унищожени, в Ирландия те се запазили до средата на XIX век. При това голяма част от селяните били не собственици, а арендатори. Почти всички земи в Ирландия били заграбени и по-

¹ Китайските думи „тай-пин-тян-о“ значат: „царство небесно на вечното благоденствие“.

² Така се наричал Китай.

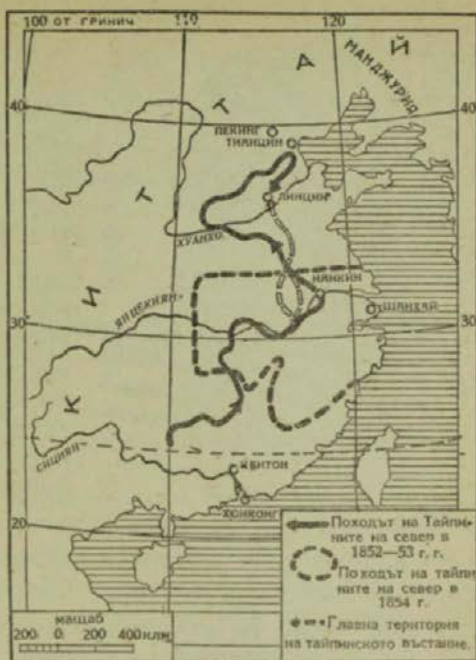
³ Титла на китайския император. — Б. прев.

делени между английските аристократи — лордовете. Още при потъпкването на въстанието на ирландците в XVII век северна Ирландия — Улстер — била напълно завладяна и заселена с англичани-протестанти, а в останалата част на Ирландия останало местното католическо население.

Положението на селяните ирландци било отчаяно. Страшното им обедняване се увеличавало от раздробяването на поземлените участъци. А те ставали все по-дребни, защото, още докато фермерът бил жив, те бивали разделяни между неговите синове.

Лендлордовете раздробявали нарочно участъците земя на по-малки късове, тъй като за тях било изгодено по този начин да получават по-голяма аренда. Дребните участъци пък мъчно изхранвали арендатора и не оставало нищо за заплащане на арендата. Лендлордовете безжалостно изгонвали от земята лошите платци. Грамадно число ирландци умрели от глад или се изселили от Ирландия. В 1841 г. населението на Ирландия било 8 милиона и 200 хиляди души, а след 20 години само 5 и половина милиона души. В Ирландия даже се изработили специални термини за двата вида гладуване: „бавно гладуване“ и „бързо гладуване“. „Бавното гладуване“ било обикновеното състояние на ирландеца. „Бързото“ настъпвало при лоша реколта.

Бедното селско население и ратаите въставали неведнаж срещу лендлордовете. Отреди селяни, които били наричани „белите крака“ (т. е. босите), нападали чифлиците на земевладелците, като често убивали земевладелците и управителите им. Тези движения били смазвани жестоко от английското правителство.

Въстанието на тайпинците

Чарлз Дикенс

От 1846 г., след отменяването на „хлебните закони“, вследствие вноса на евтино жито от Европа и бързото развитие на промишлеността и растежа на градовете, за лордовете станало по-изгодно да отказват да дават земята под аренда на ирландските селяни и да си ръководят сами стопанството, като изпращат в градовете добитък и млечни продукти. Това предизвикало масовото изгонване на селяните от земята. За да не би селяните да се върнат обратно, техните жалки къщурки били разрушавани.

Гладните хора скитали на тълпи по големите пътища без цел и без надежда. Те събирали каквото им попадне по пътя — корени от различни растения, месо от умрели кучета, коне и магарета. Често по пътищата били намирани мъртвци, коремите на които били пълни с трева.

В 60-те години в Ирландия започнало силно движение за отделяне от Англия и за образуване на република. Образувала се партия на „фениите“ (Фений е легендарен герой от ирландските народни приказки). Фениите били ирландски буржоазни националисти. Тайните отреди на фениите приели зеленото знаме, знамето на независима Ирландия. Ръководството обаче на това движение попаднало в ръцете на католическите попове и на адвокатите от средите на ирландската буржоазия. Движението носело заговорнически характер и тръгнало по вредния път на терористическите актове. Маркс се отнесъл с горещо съчувствие към борбата на ирландския народ, но осъждал рязко терористическата политика на ръководството на фениите, която нанесла огромни вреди на ирландския народ. Движението на фениите тръгнало по неправилен път и претърпяло поражение. Неговите водачи били осъдени на смърт. Ирландското селско население продължавало да измира.

Английското работническо движение. Реформата от 1867 г.

След поражението на чартизма в периода на индустриалния подем английското работническо движение приело тясно-икономически характер. Много предишни участници в чартисткото движение сега се отказали от политическа дейност. Едни от тях получили добре платени длъжности в държавните или частните предприятия. Други станали чиновници в професионалните съюзи.

Основна форма на работническото движение станали трейд-юнионите, които обединявали само квалифицираните върхове на работниците. Работниците от всяка професия (напр. машинистите, смазочниците, огнярите) били обединени в свои отделни професионални организации (трейдюниони).

През 50-те години в Англия имало 1,600 трейдюниони. Понякога в един град имало няколко трейдюниони, които обединявали работниците от една и съща професия.

Кризата от 1857—1859 г. способствувала за сплотяването на трейдюнионите. През 1860 г. в Лондон се образувал съвет, който обединил всички трейдюниони в столицата на Англия.

Маркс бил свързан с ръководителите на Лондонския съвет и под негово влияние Лондонският съвет станал важен политически център на общоанглийското работническо движение и повел борба за реформиране на изборителното право. В тази борба голямо участие взел I Интернационал, който бил ръководен от Маркс и Енгелс.

В 1867 г. била извършена парламентарна реформа. Изборителният ценз бил намален. Броят на изборителите се увеличил почти два пъти. Но основната маса от работниците (всички работници, които не заемали отделна квартира) и дребните арендатори в селата не получили изборителни права.

Реализмът в английската литература

Големите промени, които настъпили през последните столетия в Англия, намерили своето отражение в литературата в произведенията на великия реалист Чарлз Дикенс (1812—1870 г.). Когато Дикенс бил още дете, неговият баща се разорил и попаднал в затвора за дългове.

Детето било принудено да постъпи в една фабрика, гдето опаковало кутийки с боя за обувки. Дикенс от личен опит опознал добре мизерията и експлоатацията в фабриките. Когато пораснал, той успял да стане репортьор. Работейки във вестника, той едновременно написал повестта „Записки от Пиквикския клуб“, която изведнаж му създала слава. В тази повест Дикенс с тънък хумор изобразил загиващата вече селска Англия и бита на нейните малки градчета. Един от главните герои на тази повест, който е обрисувал от Дикенс с топла симпатия, е човек от народа. Това е слугата на Пиквик — Самуел Уелер. Находчивостта и природният ум на Уелер предизвикват най-жива симпатия сред читателите.

Макар че Дикенс получил известност, той бил принуден за изкарване на препитанието си да подписва робски договори с издателствата си и като занаятчия да пише за тях едно произведение след друго.

В периода на пастъпилата в Европа през 50-те години реакция Дикенс изобразявал все повече мрачните страни на английския живот и жестоките нрави на английското училище („Давид Коферфилд“, „Николай Никълби“). Все по-често Дикенс почва да рисува нравствени уроди, сакати хора („Студеният дом“). Мекият хумор, с който Дикенс изобличавал пороците с надеждата да ги победи, все повече и повече напускал автора.

ГЛАВА XVIII

ГРАЖДАНСКА ВОЙНА В СЕВЕРНА АМЕРИКА

През първата половина на XIX век в Северните щати бързо растяла фабричната промишленост и преди всичко памучната. Докато към 1805 г. в памучните фабрики имало 4,500 вретена, в 1815 г. те били вече 130 хиляди, а в 1860 г. — 5,200,000.

Големи успехи направили С. щати в машиностроенето. Стандартните жетварки и другите селскостопански машини на Мак Кормяк (30—40-те години), шевната машина и др. станали известни в целия свят.

Към 1860 г. в североамериканската промишленост имало 1,300,000 наемни работници. В 1850 г. С. щати заели първо място в света по дължината на мрежата от железопътни линии: те били 15,000 км. Вследствие на тежката експлоатация в американската промишленост много работници се преселвали на запад. А много работници и селяни се преселвали от Европа в Америка.

Пред всички в промишленото развитие вървели старите североизточни щати, където нямало робство. В тези щати на един работник, зает в промишлеността, се падали 8 работника, заети в селското стопанство; в бързо заселващите се северо-западни щати на един промишлен работник се падали 48 и в изостаналия робовладелчески юг — 82 селскостопански работници.

Положението на
работниците

Американските работници били подхвърляни на жестока експлоатация. Работният ден продължавал 13—14 часа. В началото на XIX век в текстилните североизточни райони работниците живеели в специални казарми под строг надзор. В някои фабрики в 20—30-те години се приемали на работа само онези работници, които имали не по-малко от шест деца, при което, ако работникът вземел своето дете от фабриката и го прател в училище, бивал уволняван.

Особено тежко било положението на многото емигранти от Европа, които нямали покрив и работа, а често не знаели и езика; също така тежко било положението на малобройните

работници-негри. Все пак положението на работниците в Северна Америка било малко по-добро отколкото в Европа и това привличало емигранти оттам.

Емиграция в
Америка

Възможността да се заселят на „свободни“ земи също привличала в Америка голям брой емигранти от Европа. Всичко, начинаей от 1787 г. до средата на XIX век, от Европа емигрирали в Америка около 5 милиона души (за периода 1787—1914—около 35 милиона души).

Аукцион на негри-роби

Колонизирането на Запада, което създавало огромен пазар за индустрията, ускорявало развитието на капитализма. От 40-те години в селското стопанство почва да се употребява жетварката, косачката за сено и други машини. Бързо растяло и използването на наемния труд в селското стопанство. В 1860 г. на 1,400,000 фермери-собственици в С. щати се падали вече 800 хиляди ратаи.

Нарастане на
плантаторското
стопанство в пър-
вата половина на
XIX век

В първата половина на XIX век, вследствие развитието на машинната текстилна промишленост, в Европа и в Северните Американски щати се наблюдавало голямо и все повече нарастващо търсене на памук. Цените на памука оставали високи и било изгодно той да се произвежда.

В южните щати, където имало много плодородни земи, било по-изгодно да се влага капитал в памучните плантации, които били обработвани с помощта на труда на негрите-роби. Памучната промишленост тука почти не се развила. Памучните плантации, в които негрите-роби се изтощавали от тежката работа, се разширявали, като заемали нови земи на запад.

Нат Търнер

Ако на плантаторите били нужни нови негри, те могли да си ги купят като добитък или като всеки друг предмет. Вестниците били пълни с обявления за продажба на негри. Ето например едно такова обявление: „Продават се превъзходни негри: млада жена, която може да готви, да пере и да глади, и нейните четири деца — момче на 12 години, момче на 9 години, момиченце на 5 години, което може да шие, и момиченце на 4 години.“

Макар че докарването на нови роби от Африка било забранено, търговците контрабандисти обаче докарвали тайно много нови роби, натъпкани в междините между двойните стени и двойните палуби на корабите. Често пъти робите там се задущавали и измирали. Хайне описва прекарването на нещастните роби от Африка в стихотворението си „Робският кораб“:

Шестстотин чернокожи можах
да купя за няколко гроша от Сенегал.
Здрав народ, зъби — кремък,
а мускулите им по-твърди от стомана.
За тях дадох ракия и ножове —
там от пари и помен няма.
Осемстотин процента ще спечеля,
ако дори и половината измрат ...

Робовладелците се отнасяли много жестоко с робите. Те бивали държани във вериги и наказвани с камшици. Обикновено само след 8—10 години работа в плантацията робът умираше ...

Робите въставали нееднократно. Особено значително било въстанието на Нат Търнер във Виржиния през 1831 г. Обаче като нямали организация и програма за действие, негрите неизменно претърпявали поражение. Нат Търнер заедно с 20 други роби бил екзекутиран.

От 40-те години на XIX век аболиционистите, т. е. привържениците на унищожаването на робството (фермерите, работниците и напредничавата буржоазия), започнали усилена пропаганда срещу робовладението и помагали на негрите да бягат от плантаторите. Аболиционистите организирали тъй наречената „подземна железопътна линия“, т. е. верига от тайни агенти (предимно фермери), които давали убежище на избя-

галите роби и ги изпращали от „станция“ до „станция“ към границите на Канада, където, както и в другите английски владения, от 1833 г. робството се считало отменено.

В 1852 г. се появила книгата „Чичо Томовата колиба“, написана от Хариет Бичер-Стоу от щата Охайо — щат, който бил в непосредствено съседство с робовладелческия Юг. Стоу, като използвала разказите на очевидци и материали от вестникарските статии, изобразила с потресваща сила ужасните изтезания, на които бил подложен героят на нейното произведение, негърът Чичо Том, от жестоките собственици-робовладелци. В тази книга Стоу изобразява сладникаво „добрите“ религиозни плантатори, при които негрите живеели уж добре. Книгата на Стоу първата година се разпространила в 300 хиляди екземпляра и изиграла значителна роля в пропагандата против робството.

Заселването на Запада През XIX век североамериканският материк се заселвал усилено. Към средата на столетието Съединените щати, било чрез войни, било чрез откупуване, придобили цялата територия, която се простирала от първоначалните 13 източни колонии до крайбрежието на Тихия океан.

Плантаторите се преселвали на запад в покрити фургони, впрегнати с волове. „Разчистването на горите в тази страна не е така лесно — писал един пътешественик, който се движел на запад заедно с плантаторите-робовладелци, — гъстите храсталаци, буренаците от тръни и глог образуват почти непроницаема жива преграда. Към всичко това трябва да се прибавят и змиите, блатните москити и алигаторите. Последните... създават много неприятности!“

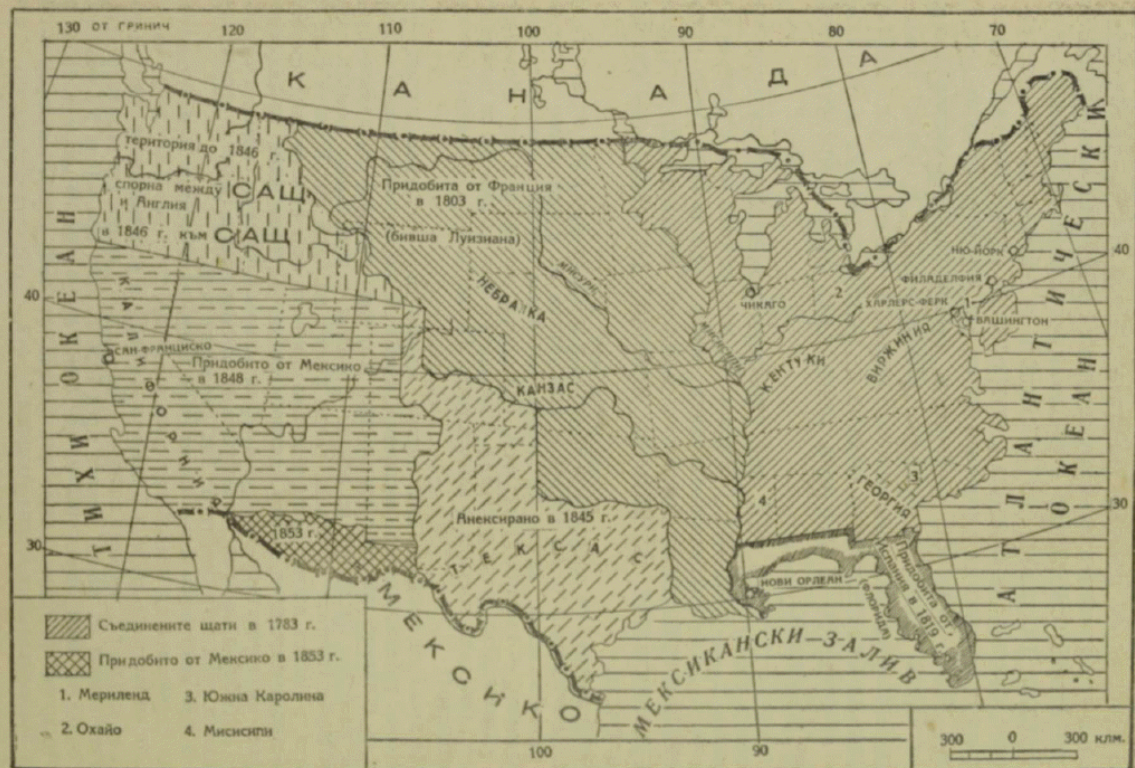
На запад се движели два потока колонисти — богатите плантатори със своите роби и бедното население, което мечтаело да завладее парче земя и да обзаведе там свое стопанство. Ето едно описание на такова преселване на бедно население на запад: „Мъжът е прехвърлил ремъка през рамо и влачи талигата за аръша, синът помага на баща си. Жената седи в каруцата, а бабата върви, носейки пушката и води след себе си една крава.“

Бедното население, което нямало пари да закупува земи, завладявало самоволно цели участъци земя. На запад възникнали цели селища на скватери — заграбвачи на земя. Скватерите се обединявали в групи и отстоявали с оръжие в ръка заграбените от тях държавни земи.

На Юг въоръжени банди плантатори заграбвали земята и не позволявали на фермерите да придобиват свои участъци.

Откриването на злато в Калифорния (1848) и увеличаването цената на житото вследствие Кримската война от 1853 — 1856 г. спомагало за засилването на колонизацията на запад. Докато през 1850 г. били продадени 1.4 милиона акра¹ западни земи, през 1855 г. са били продядени 15 милиона акра. В началото на 50-те години ежегодно повече от 400 хиляди емигранти от Европа заминавали за Северна Америка.

¹ Един акър е равен на 0.39 хектара.

Териториалният растеж на САЩ от началото на XIX в. до гражданската война в 1861—1865 г.

Към средата на XIX век само в центъра на страната били останали заселени от индианци големи области — Канзас и Небраска. В 1854 г. Конгресът разрешил заселването на Небраска и Канзас с американски граждани.

Веднага цялата територия на Канзас била заета от хиляди скватери.

„Натискът на колонистите в Калифорния е нищо в сравнение с натиска на преселниците, които нахлули в Канзас“ — се казва в една кореспонденция, поместена във в. „Ню-Йорк трибюн“.

Плантаторите искали да направят Канзас робовладелчески щат, а работниците, фермерите и буржоазията искали робството там да бъде забранено. След въвеждането на закона за разрешаването на заселването в Канзас там почнала въоръжена борба между робовладелците и фермерите — „привържениците на свободния щат“.

Образували се две местни правителства и две законодателни събрания, които били представители на тези две направления. Въоръжени банди от робовладелци отивали в Канзас от съседния робовладелчески щат Мисури, а също така и от робовладелческите щати на „стария Юг“. Същевременно се провеждала мобилизация сред противниците на робството — аболиционистите — на Север.

Така, губернаторът на щата Пенсилвания, аболиционистът Чейз внесъл предложение да се организират пет полка със средства на щата и да се изпратят за половин година в Канзас за борба с робовладелците. Тогава в подкрепа на робовладелците от Канзас излязло централното правителство, което било в ръцете на плантаторите-робовладелци. Президентът Пърс, който сам бил голям робовладелец, забранил изпращането на оръжие и отреди в Канзас и изпратил там редовна войска с артилерия. „В Канзас двама непознати човека — описва една вестникарска дописка — се приближават един към друг само ако имат пистолети в ръка. Първият им поздрав е неизменният въпрос: „За свободен щат или за робството?“ Често след отговора последвал изстрел.

След дълга и ожесточена партизанска война фермерите от Канзас били принудени да се подчинят на робовладелците, които били поддържани с цялата мощ на централната правителствена власт.

Въстанието на
Джон Браун

В 1859 г. въоръжената борба се прехвърлила във Виржиния. Тука фермерът Джон Браун се опитал да вдигне въстание на робите. Браун смятал да се укрепи в Алеганските планини и оттам да разпространи въстанието на негрите. В дъжделива, тъмна вечер Браун сполучил да завладее правителствения арсенал в малкото градче Харперс-Фери на границата между щатите Виржиния и Мериленд. Целият отред на Браун се състоял от 23 души, включително него, тримата му синове (той загубил двама сина във време на партизанската война в Канзас) и двама зетъве. В отряда имало петима негри. Веднага Браун изпратил хора от своя отред да освободят робите в съседните плантации и да заловят робовладелци за заложници.

Джон Браун

Браун не успял да вдигне общо въстание. Привечер на следния ден от столицата (Вашингтон) пристигнали войски и почти целият отред на Браун бил избит. Тежко ранен, Браун бил арестуван, закаран на носилка в съда и там осъден от американския „демократически“ съд на смърт чрез обесване.

„Аз, Джон Браун, съм сега напълно уверен, че само кръвта ще измие великото престъпление на тази грешна страна“ — писал за робството мъжественият Браун в навечерието на екзекутирането му.

Примерът на Браун предизвикал редица въстания на робите в други области. По повод на тези въстания

Маркс пише: „Според моето мнение най-големите събития в света в настояще време са: от една страна американското движение на робите, което започна със смъртта на (Джон) Браун, а от друга — движението на робите в Русия.“¹

Образуване на
републиканската
партия

Маркс посочил, че „сбиването“ в Канзас е началото на гражданската война в С. щати. През време на борбата в Канзас в 1854 г. се образувала нова републиканска партия — блок

(съюз) на промишлената буржоазия и фермерството. Към тази партия се присъединили и работниците.

Ръководно положение в тази партия заела буржоазията. Напредничавите буржоазни кръгове били против робството, тъй като робовладелческият Юг почти не консумирал индустриални стоки и по-нататъшното запазване на робството заплашвало цялата страна да изостане в сравнение с другите капиталистически страни. Но сред буржоазията имало и такива слоеве, като например текстилните фабриканти от Север, които се страхували от един разрыв с Юг. Това щяло да повлече след себе си спирането на техните фабрики поради прекратяване докарването на южен памук. Освен това плантаторите-робовладелци били задължени с големи суми на търговско-промишлените фирми от Севера и в случай на война буржоазията от Север се страхувала да не загуби тези пари.

Републиканската партия искала откриването на всички западни земи за безплатно заселване в тях на фермерите и

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XXII, стр. 474.

ограничаването, а след това и отменяването на робството. В 1855 г. републиканците получили мнозинство в Камарата на представителите. Виден деятел на тази партия бил Абрахам Линколн.

Абрахам Линколн (1809-1865) е роден в семейството на беден фермер-преселник в Кентуки. Неговият баща не могъл дори да чете.

Един богат съсед, плантатор-робовладелец, намразил семейството на Линколн, понеже то дружелюбно с негри, и започнал да го преследва. Бащата на Линколн се принудил да продаде фермата и да замине на запад, в новите области. Младият Абрахам бил незаменим помощник на баща си, отличен работник и признат юнак; в целия окръг нямало човек, който могъл да забие брадвата в дърво така дълбоко както Абрахам.

На младини Линколн сменил много професии. Той работил като продавач в един магазин, бил превозвач на товари със салове по Мисисипи.

Като спечелил заслужено уважението на окръга, Линколн бил избран за началник на пощенската станция. Новата си длъжност той използвал, за да се подготви и положи изпит за адвокат. През 1848 г. Линколн бил избран за член на Конгреса. В 1856 г. цялата страна следяла с напрегнато внимание блестящите речи на Линколн против Дъглас, привърженик на запазване на робството.

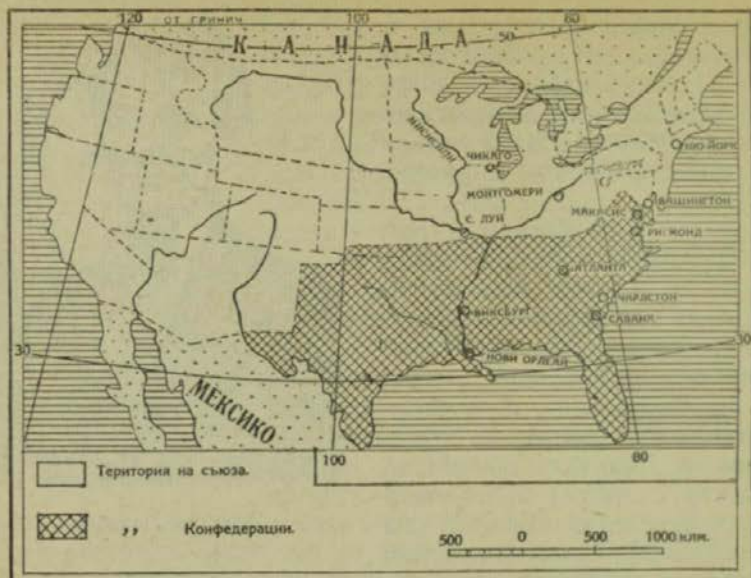
През 1860 г. републиканската партия взела участие в президентските избори. Кандидатът на републиканската партия Линколн бил избран за президент. В Камарата на представителите републиканците получили мнозинство още в 1855 г., по време на борбата в Канзас. Сега робовладелците били лишени от надмощие в Конгреса в полза на буржоазията. На избирането на Линколн за президент робовладелците от Юг отговорили с метеж.

На 20 декември 1860 г. щатът Южна Каролина заявил, че той се отделя от Съюза, а до 4 февруари 1861 г. от Съюза

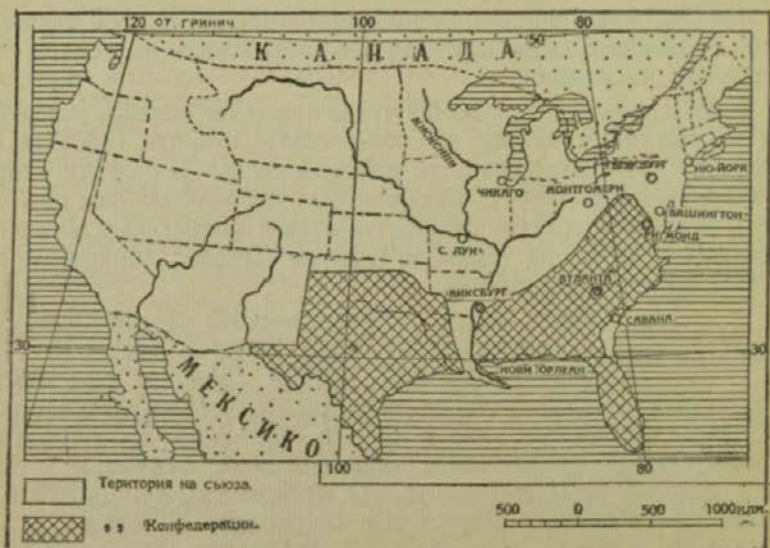

Абрахам Линколн

Метежът на робовладелчески Юг

Територия на Съюза и Конфедерацията в началото на войната

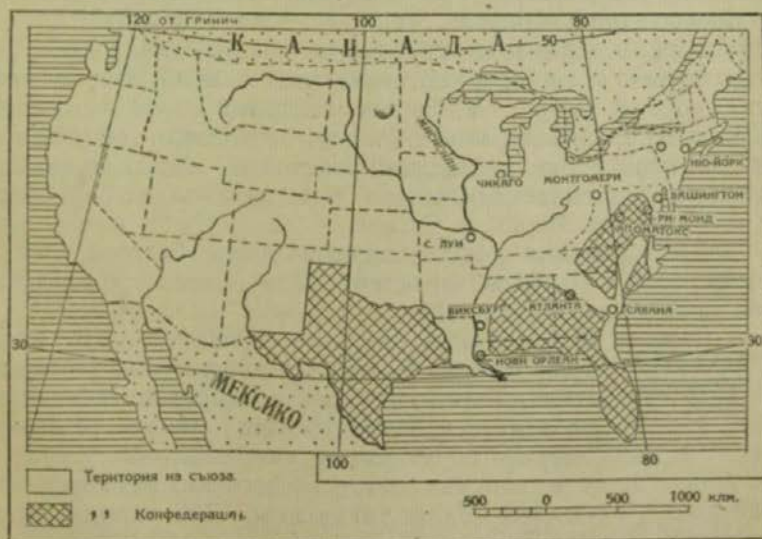
Територия на Съюза и Конфедерацията в 1863 г.

излезли още пет южни робовладелчески щати. На този ден робовладелците, които се събрали на конгрес в Монтомери, образували свое правителство и избрали за председател едрия плантатор от щата Мисисипи полковник Дейвис.

Подпредседателят на Конфедерацията (така се нарекло обединението на отделните се щати) заявил пред конгреса на метежниците: „Крайътъгълен камък на нашето ново правителство е великото убеждение, че негърът не е равен на белия човек, че робството, подчиняването на висшата раса, е общественото и нормалното състояние за негрите.“

Сега в Северна Америка имало двама президенти, два „Бели дома“, два конгреса и дори две армии, тъй като едно от първите мероприятия на конгреса на южняците било решението да сформират армия от сто хиляди души. Започнала война.

Северните щати имали развита индустрия и гъста мрежа от железопътни линии; там живеели 22 милиона души. На юг имало 9 милиона души население, от които повече от 3 и половина милиона били роби. Промислеността тук била извънредно слаба. Южняците-робовладелци разбирали, че те не могат да победят северняците в продължителна борба. Целия си план те градели на това, че ще успеят да получат поддръжка от чужди интервенти — Англия и Франция. Англия

Територия на Съюза и Конфедерацията в 1865 г.

Генерал Шерман

и Франция с готовност биха разгромили своя съперник — индустриалните северни щати, — за да превърнат Америка в своя колония. Английското правителство било готово да започне интервенцията (били изпратени вече и войски в съседната със С. щати Канада). Но английските работници организирали (по инициативата на Маркс) редица внушителни протестни митинги и провалили интервенцията. Като останала сама, Франция не се решила да почне военни действия.

Южняците на два пъти едва не завладели столицата, но северняците успявали да ги отбият. Северняците тогава

възприели един план за обкръжаване на южняците в обръч (плана за „задушаване чрез обкръжаване“). Маркс и Енгелс в редица статии посочвали, че този план е неудачен и че за да победят, северняците трябва да нахлуят дълбоко в тила на противника и да прережат главните железопътни линии в щата Джорджия. Маркс и Енгелс считали, че за да победят, северняците трябва да минат към революционни мероприятия и преди всичко да унищожат робството. Ходът на войната заставил северняците да приемат този план, който най-напред бил издигнат от Маркс и Енгелс.

Северът победил в гражданската война благодарение на революционния народен характер, който приела гражданската война на Севера против Юга.

Преход към война
с революционни
методи

Във войната настъпил прелом, когато правителството на Севера преминало към решителни мероприятия. Президентът Абрахам Линколн под натиска на масите обявил закона за хомстедите, т. е. за безплатното раздаване участъци земя от огромния фонд незаети западни земи на всички желасци да я обработват¹. Робството било унищожено. 186 хиляди негри,

¹ Хомстед е участъкът земя, който от 1862 г. нататък могъл да получи всеки гражданин на С. щати, който не е участвувал в метежа

довчерашни робя, се ввели в армията и флотата. Срещу контра-революционерите били взети решителни мерки. Започнало прочистване на армията от контрареволюционни и съмнителни елементи. Работниците организирали отделни полкове и роти от промишлени работници (печатари, строителни работници). Работниците-емигранти образували отделни полкове (по народности). Работническите полкове избирали сами командирите си, между които имало не малко социалисти. В числото на командирите например бил германският комунист и другар на Маркс — Вайдемайер. Работническите полкове на генерал Грант и особено на генерал Шерман били най-добрите полкове и одържали решителни победи по фронтовете. Войските на северняците почнали да се борят с ентузиазъм и победили. Освен това в хода на войната започнало да се проявява смазващото индустриално превъзходство на Севера. В 1864 г. генерал Шерман, като унищожавал всичко по пътя си, нахлул в тила на противника, превзел щата Георгия и пресякъл най-важните железопътни линии на Юга.

Войниците на Шерман марширували с песента „Духът на Джон Браун ни води напред“. Армията се движела в четири успоредни колони по четири шосета, като унищожавала всичко по пътя си. Телеграфните стълбове се режели, железопътните линии се разрушавали, мостовите били изгаряни. Навсякъде Шерман се разправял безпощадно с плантаторите и населението, което ги поддържало, и освобождавал робите. При това във войската на Шерман се поддържала най-строга дисциплина. Шерман могъл да заяви: „Никога не чух нито за един случай на убийство или грабеж.“

Шерман започнал похода на 16 ноември, а на 21 декември телеграфирал от Савана на Линколн, че достигнал океана. Към март 1865 г. той завладял почти цяла южна Каролина и се придвижил към Север.

Победата на
Севера (про-
летта 1865 г.)

По времето, когато Шерман нахлул в дълбокия тил на противника, Грант обсадил столицата на Конфедерацията — Ричмонд. На 3 април 1865 г. Ричмонд бил превзет, а шест дни по-

късно при Апоматокс главнокомандувачият на южняците, генерал Ли, се предал на Грант с 28-хилядна армия. Грант се отнесъл към Ли извънредно великодушно: той му оставил оръжието, позволил на войниците на Ли да си вземат конете и им дал продоволствия за пет дни път.

срещу Съюза. За получаване на хомстед трябвало да се заплатят десет долара за регистриране на сделката. Пет години след това хомстедът ставал пълна собственост на владетеля.

Генерал Ли се предава на Грант при Апоматокс

Убийството на
Линколн
(14 април 1865 г.)

По целия Север започнали шумни тържества по случай победата. Била забравена всякаква предпазливост по отношение победения враг.

На 14 април, пет дни след като Ли се предал и точно четири години след започването на гражданската война, по време на едно тържествено представление във Вашингтон Линколн бил убит в ложата си.

Той бил убит от артиста Бус, който бил подкупен от робовладелците на Юга и от едрата буржоазия на Севера. Същата нощ убийците нанесли тежки рани на най-близкия помощник на Линколн — Сюзард, който останал у дома си, понеже бил болен.

В борбата за власт, която започнала след смъртта на Линколн, победила едрата буржоазия, която установила своя диктатура.

Значението на
гражданската
война в Северна
Америка

Първата последица от победата на северняците в гражданската война било възстановяването на Съюза, но вече без запазване на политическото надмощие на плантаторите-робовладелци, а при господството на едрата буржоазия на Севера и на Запада.

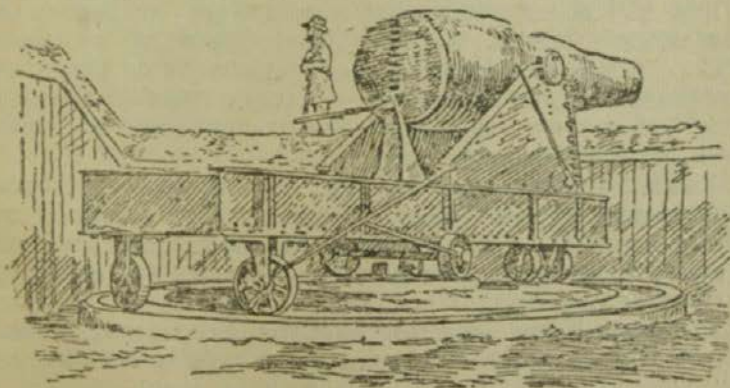
Гражданската война не донесла действително освобождаване на негрите от южните щати. Освободени от робство, без

обаче да получат земя, негрите били принудени да работят на земята на своите бивши господари като ратаи или арендатори-изполичари. Предишното робство било заменено с ново, капиталистическо, съединено с остатъци от предишното робство. Предишната плантационна система на робството обаче била унищожена.

Победата на Севера имала значение и за работническото движение. В хода на гражданската война започнали бързо да се създават професионални организации; след свършването на войната работниците извоювали в някои отделни щати първите закони за 8-часов работен ден. В 1866 г. бил организиран „Национален работнически съюз“, начело с В. Силвис, който влязъл в переписка с Маркс.

На фермерите гражданската война дала закона за хомстедите и унищожила опасността от завладяване западните земи от робовладелците. Едновременно с това след гражданската война се засилило разслоението на фермерството; богатите селяни се обособили, а от друга страна основната маса от фермерите се разорила, като попълнила редовете на ратаите. Основната маса от фермерите изпитвала най-жестоките бедствия на капиталистическата експлоатация.

След свършването на гражданската война, след унищожаването на робството и започването на безплатното раздаване на земи на Запад в С. щати развитието на капитализма тръгнало по-бързо отколкото в която и да било друга страна. 30—40 години след свършването на гражданската война С. щати надминали Англия и станали първата индустриална страна в света.

Тежко оръдие на северняците

Гражданската
война в САЩ
и резолюционните
демократи в
Русия

Напредничавите демократи от 60-те години в Русия следели напрегнато хода на гражданската война в САЩ и освобождаването на негрите от робство. В сп. „Съвременник“, на което сътрудничел Чернишевски, а и в други списания се помествали статии за Америка. В тези статии под формата, че се обсъждат въпросите на американската гражданска война, в алегорична форма се издигали лозунгите за революция в Русия.

Ето например едно стихотворение от американския поет Лонгфело, от цикъла „Песни за негрите“, напечатано (в превод) в „Съвременник“ през 1861 г.

Самсон¹ поробен и ослепен
има и в нашата страна. Той е безсилен и
във вериги окован. Но беда, ако
той вдигне ръце, разярен от мъка,
и, проклинайки тежкия си плен, разклати
стъбловите и основите на нашите стени,
в безобразна купчина ще рухнат сводовете
върз горделивия дворец на свободата.

ГЛАВА XIX

РЕВОЛЮЦИЯТА И ПРЕОБРАЗОВАНИЯТА МЕЙДЗИ В ЯПОНИЯ

Япония при режима на Токугава „Страната на изгряващото слънце“ (страната, която лежи на изток) — Япония, започнала да се посещава от европейците в периода на великите географски открития.

През XVI век португалците и испанците направили опит да завладеят Япония. Япония обаче изгонила чужденците (в 1637 г.) и останала самостоятелна страна. Тя се управлявала от шогуните, от рода Токугава — наследствени главнокомандуващи, най-големите феодали, които сполучили да отнемат властта от императора (микадо).

Микадо живеел като пленник на шогуна в Киото. На феодалите-земевладелци било забранено да се явяват в двора на императора. След изгонването на европейците, повече от две столетия, до средата на XIX век, Япония била почти отрязана от външния свят.

В Япония били запазени напълно феодалните порядки. Селяните носели множество повинности и били безправни.

¹ Самсон — легендарен герой из древните евреи.

Освен основния поземлен данък от селяните събирали допълнителни суми за издържане чиновниците на шогуна и за превозване на ориза в държавните складове. Селяните обаче, след като си плащали оброка на събирачите на данъци, били длъжни да прокарват пътища, да строят мостове, да държат в изправност речните пристанища и бентове, а така също няколко пъти в годината да дават оброк и да правят задължителни подаръци на своя владетел, княз или самурай. Малко по-добро било положението на заможните върхове на селяните. В селата имало много бедняци — дребни арендатори и безземни селяни.

Най-безправна била една доста многобройна група от около един милион души: това били хора, които не принадлежали към никое съсловие. Те били наричани „отхвърлени“. „Отхвърлените“ ставали просяци, обирачи, палачи и т. н.

Японските градове имали характер на занаятчийски и търговски селища при замъците на феодалите. Само в южните райони започнали да се появяват първите манифактури и възникнало захарно производство и предачна промишленост.

Селяните и бедното градско население въста-
Селски въстания вали нееднократно срещу земевладелците и търговците, но тези въстания бивали жестоко потушавани. Феодалните благородници и дребно-чифликчийските аристократи — самураите — продължавали да потискат селяните.

В 50 — 60-те години на XIX век по цяла Япония преминала вълна от селски въстания. Селяните разгромявали феодалните чифлици, избивали земевладелците и техните чиновници и искали да получат правото да си избират селски главатарии, които обикновено се назначавали от феодалите из средите на селските богаташи.

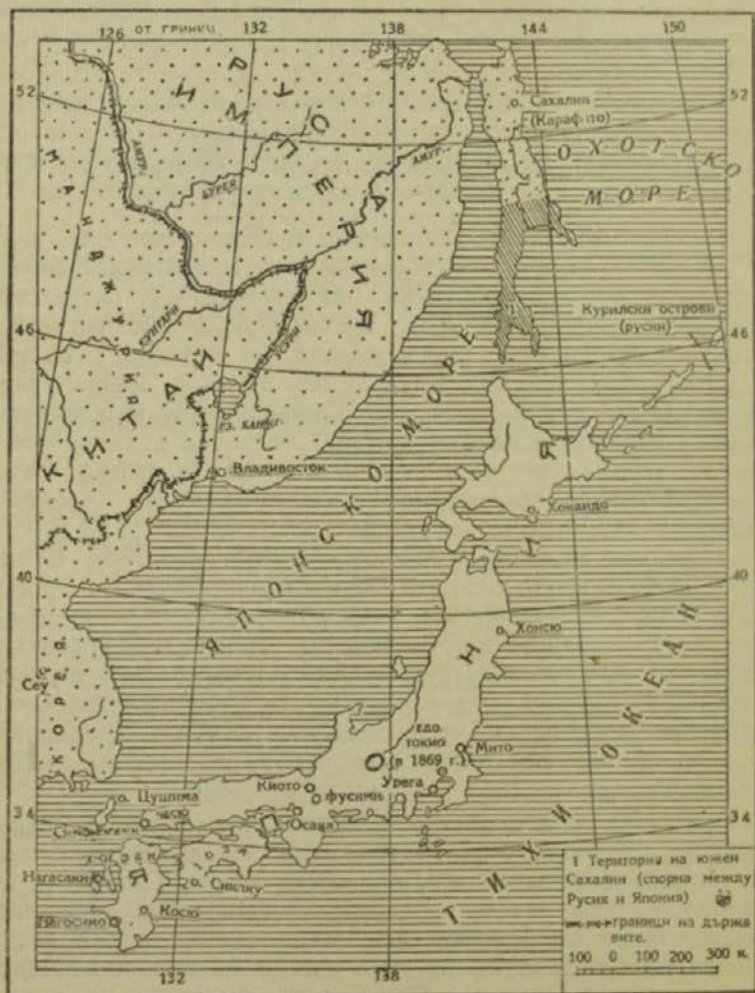
Войната на Англия с Китай през 1839—1842 г.,
Второто нахлуване на европейците в Япония която открила Китай за европейските търговци, поставила на дневен ред въпроса и за откриването на Япония за външната търговия. В средата на XIX век САЩ започнали да заплашват независимостта на Япония. Към това време поток американски преселници се добрали до тихоокеанските щати. Те започнали бързо да се заселват там. Този процес се засилил особено след откриването в 1848 г. на злато в Калифорния.

През юли 1853 г. в пристанището Урага (недалеч от столицата на шогуните — Йедо) влязла една американска ескадра под командата на адмирал Пери. Пери донесъл писмо от американския президент до японския император. С това писмо правителството на С. щати предлагало на Япония „приятелство, търговски връзки и взаимно откриване на пристанищата“.

Почти едновременно с Пери на японските брегове се появила ескадрата на руския адмирал Путятин, който поискал

Япония да сключи търговски договор с Русия и да допусне на територията си руски търговци.

През март 1854 г. шогунът под натиска на наново появилата се голяма американска ескадра бил принуден да подпише договор, с който страната се откривала за американските търговци. През 1858 г. Япония сключила договори с Англия, Русия, Холандия, а след това и с други страни.

Страните в тези договори били неравноправни: за чужденците се установявало правото на екстериториалност, т. е. те не били подчинени на японските закони и на японските съдилища. Чужденците могли да бъдат съдени само за нарушаване законите на техните страни, при което съдии били консулите на дадената страна в Япония. Япония се лишавала от правото да установява високи митнически тарифи за чуждестранните стоки.

Чужденците започнали да внасят фабрични стоки, които под-
ривали и разорявали японската манифактура и занаятчийство.

В отговор на нахлуването на чужденците бла-
Движение против городните феодали от южните родове Тьосю, чужденците Сацума и др. протестирали против подписва-
нето на договора с чужденците и посетили пленения император в Киото. Микадо заявил, че той не е съгласен с подписаните договори. Народните маси искали изгонване на чужденците.

Отделни знатни феодали, ободрени от поддръжката на микадо, излезли на много места самостоятелно срещу европейците. В това движение срещу чужденците взели участие и широките слоеве от японското население — бедното градско население и селячеството.

В отговор на това излязла една наказателна експедиция на съединените американски, френски, холандски и английски ескадри от 18 военни кораба. Ескадрата разрушила с артилерийски огън батареите на княжеството Тьосю и града Шимоносеки. След това посланиците на държавите, които започнали военните действия, поискали от шогуна контрибуция в размер на 3 милиона долара, като заплашвали, че в противен случай ще завземат южните области на Япония. Шогунът бил принуден да изпълни тези искания.

Тогава недоволството на народните маси против чужденците, които донесли със себе си скъпотия и влошаване положението на народа, се насочило и срещу шогуна, който капитулирал пред чужденците.

От октомври 1862 г. феодалите започнали да
Унищожаване на напускат столицата на шогуна — Йедо. През шогуната. Масово пролетта 1863 г. вече 62-ма благородни феодали движение се били явили с войските си в Киото, където живеел императорът. Киото бил наводнен с войски — полковете на шогуна, войските на княжеството Сацума, Тьосю и др., които били въоръжени с копия и алебарди,¹ с лъкове и стрели

¹ Алебарда — вид копие. — Б. пр.

и с пушки от стар и нов образец. Но наред с войските на князете се явили организирани по своя инициатива отреди, които се състоели от разорени самураи, селяни и занаятчий.

Тези отреди убивали богатшите и полицейските агенти. Главите на убитите се забивали на бамбукови пики. На гърдите на убитите се прикрепяли бележки с посочване на вината. Селяните и занаятчиите се разправяли с търговците, които надували цените. Те нормирали цените и настоявали да се спазват тези цени; имало случаи на разграбване на продоволствени магазини.

Нощем в Киото било неспокойно. По цяла нощ горели огньовете, при които дежурели войските на феодалите, опасващи се от нападения.

В борбата против шогун и чужденците голяма роля изиграли владетелите-князе от южните родове и градската буржоазия — търговците и промишлениците, собствениците на копринени, захарни и други манифактури. За да привлекат селското население, князете разпространявали лозунгите: „Равенство на четирите съсловия“ (т. е. на воините-феодали, селяните, занаятчиите и търговците), „Съобразяване с общественото мнение при уреждане на държавните работи“, „Братство на всички народи от четирите океана“ (т. е. от целия свят). Бедното градско население из много места също излязло против шогуна. „Източна и западна Япония застанаха една срещу друга, междусобичието се разгаряло непрестанно“ — се казвало в едно писмо, изпратено през 1867 г. от група благородни феодали до шогуна, с което му предлагали да се откаже от властта.

Влизането на Мудухито в Токио (Йедо), 1868 г.

В Япония революционното движение на масите се разраствало.

В същата 1867 г. микадо, опирайки се на масовото движение против шогуна, обявил последния за свален.

След несполучлив опит за въоръжена съпротива шогунът бил заточен и цялата власт минала в ръцете на император Муцухито, управлението на когото получило названието времена на Мейдзи (на просветата).

Народните маси не спечелили много от тази промяна. След събарянето на шогуната народното движение не се прекратило. Започнали масови демонстрации на селяните, които искали унищожаване привилегиите на феодалите и намаляване на данъците. След 1868 г. за едно десетилетие избухнали повече от сто селски въстания срещу новото правителство Мейдзи, като в някои от тях участвували едновременно до 300 хиляди души селяни.

Според официалните донесения само в четири области на една от префектурите (губерниите) били „наказани“ 28 хиляди селяни, в друга префектура — 30 хиляди и т. н. Буржоазията предала революционното движение и помогнала на самураите да потушат въстанието на селяните и на бедното градско население.

„Реформите
Мейдзи“

В резултат от смазването на масовото движение в Япония се закрепвала абсолютната монархия, която представлявала интересите на феодалите и на буржоазията, и организираща нова бюрокрация. При тази абсолютна монархия, която трябвало да държи сметка за интересите на търговско-промишлената буржоазия, били прокарани „отгоре“ редица буржоазни реформи, с които се унищожавали някои феодални отношения, пречещи за развитието на капитализма в Япония.

В 1869 г. правителството било реорганизирано по образа на европейските правителства; столицата била пренесена в Йедо, който бил преименуван Токио. С декрет от 1869 г. всички японци били обявени за поданици на микадо. С императорски указ от 1871 г. князете били лишени от феодалните им права; те получили пенсия в размер 10% от предишните им доходи (оброка и господарски). Поради това, че много селяни и феодали имали дългове, техните земи отишли в ръцете на заемадавите.

Като избягнала съдбата на зависима страна, Япония започнала да възприема европейската техника и да европеизира (в много отношения само външно) своя държавен строй и бит.

Характер на „Реформите Мейдзи“

„Реформите Мейдзи“, които били ускорени от нахлуването на чужденците и борбата с тях, били проведени в една страна, където капиталистическите елементи били развити сравнително слабо. На власт останали самураите, чиновниците и военщината (към които се присъединила и едрата буржоазия); поради това, че масовото движение претърпяло поражение, резултатите от него били използвани от микадо и от феодалите, а така също и от едрата буржоазия за техните интереси. „Реформите Мейдзи“ имали половинчат, незавършен характер. В Япония се провело не унищожаване, а приспособяване на феодалната експлоатация към развиващите се капиталистически отношения. Селяните и работниците на Япония страдали от двойно иго — от феодалните остатъци и от капиталистическата експлоатация.

Капиталистическите държави и „Реформите Мейдзи“

Историческата обстановка способствувала за освобождаването на Япония от опеката на американците и европейците. В началото на 60-те години, когато в Япония почнало масовото движение срещу чужденците, Съединените американски щати били обхванати от огъня на гражданската война и поради това нямали възможност да се намесят активно в японските работи.

Не могла да се намеси тогава в японските работи и Русия. Събитията в Япония започнали скоро след като Русия претърпяла поражение в Кримската война, в периода на полското въстание и на селската реформа.

В Европа през това десетилетие избухнали четири национално-обединителни войни, в които били въввлечени Франция, Италианските държави и държавите от Германския съюз. Англия искала да бъде готова в случай че стане необходимо да се намеси в тези войни. В същото време въстанията на тайпините в Китай (1850—1864) и участието в неговото смазване отвлекли силите на Англия и Франция от Япония.

Всичко това спасило Япония да стане колония или полуколония на европейската и американската буржоазия. Няколко десетилетия по-късно и самата Япония станала империалистическа държава, която потискала корейците, китайците и другите народи от Далечния изток.

ГЛАВА XX

ОБЕДИНЕНИЕТО НА ИТАЛИЯ

Обединителното движение през 50-те години

В края на 50-те години, когато демократическите маси почнали да се съвземат след поражението на революцията от 1848—1849 г., през периода на икономическия подем в Италия се засилило отново движението за обединение. Радикалният „Делови съюз“, начело с Мацини, се надявал да постигне

обединение чрез образуването на демократическа република. Имало обаче съществена разлика между плана на Мацини и плана на Маркс.

Маркс и Енгелс държели за обединяването на Италия чрез народна революция и издигали такива лозунги, които да вдигнат на борба народните маси, например лозунга за разпределяне земята между селяните за сметка на земевладелците. Мацини пък се опитвал да обедини Италия чрез заговори и въстания, като се опрел на буржоазията и на напредничавите земевладелци, а също и на градската демокрация.

Кавур

Друг път за обединяването на Италия набелязал политическият ръководител на Сардинското кралство, граф Кавур (1810—1861 г.).

Кавур произхождал от богато земевладелско семейство и на младини служел в сардинския двор. Кавур приложил в своето имение нови методи в селското стопанство, занимавал се с търговия с зърнени храни, създал фабрика за изкуствени торове и бил виден участник в Туринската банка. Жив, подвижен, блестящ оратор, Кавур бързо се издигнал в сардинския парламент, гдето отстоявал свободата на търговията, развитието на промишлеността и съдействувал за разширяването на генуезкото пристанище, а така също и за построяването на железопътни линии. От 1852 г. до смъртта си (1861 г.) Кавур почти без прекъсване бил министър-председател на Сардинското кралство.

Кавур бил умерен либерал. Той считал, че е по-добре да се даде конституция по английски образец, „докато не е късно“, т. е. докато доведеният до крайност народ не смъкне монархията. Кавур бил противник на републиката. Неговата основна политическа идея била обединяването на Италия под върховенството на Сардинската монархия при съдействието на една от големите европейски държави.

Кавур обръщал погледите си частно към Франция. Когато започнала Кримската война, Пиемонт¹ влязъл в нея, за което получил обещание от Наполеон III, че той ще поддържа обединителните усилия на Италия.

Наполеон III се съгласил да помогне на Пиемонт съвсем не безкористно. Като отплата за помощта си той поискал да бъде дадена на Франция Савоя, повечето от населението на която било френско, а така също и Ница — област с чисто италианско население.

В 1858 г., по време на една тайна среща между Кавур и Наполеон III в френския курорт Плombsie, въпросът за войната с Австрия бил решен.

Войната на фран-
цузите и италиан-
ците против ав-
стрийците

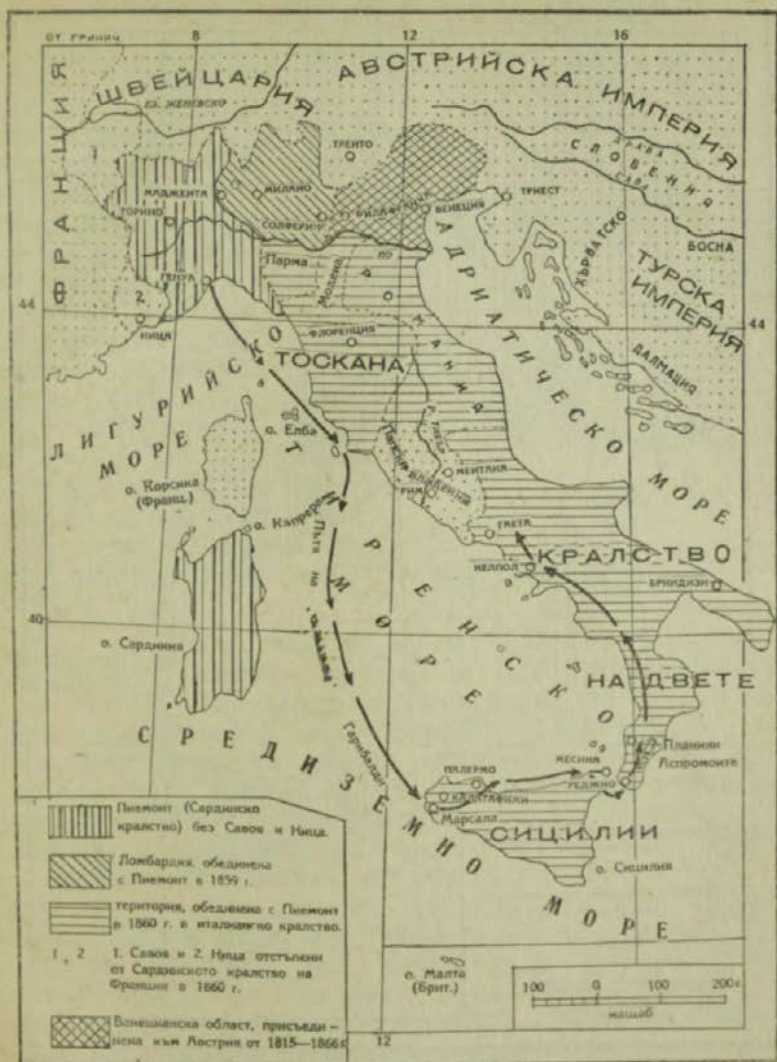
През април 1859 г. тази война започнала. Скоро обединените армии на Франция и Сардиния одържали решителни победи при Маджента (4 юни) и Солферино (24 юни). В кампанията от 1859 г. в северна Италия участвувал със своите доброволци и Гарибалди, народният герой, който се прочул във войната с австрийците през 1848—1849 г. и когото Кавур поканил, за да даде на войната по-голяма популярност.

Победите над австрийците при Маджента и Солферино били сигнал за въстание в херцогствата Парма и Модена, които се намирали под австрийско иго. Тези въстанали херцогства се присъединили към Пиемонт веднага след Тоскана. Техните управници, които се държели на власт с помощта на австрийските щикове, избягали.

Обстоятелството, че войната започнала да приема революционен характер, изплашило Наполеон III. Той се съгласил да се види тайно с австрийския император Франц Йосиф и предал своите италиански съюзници, като приел сепаративен (отделен) мир с Австрия. Според мира от 1859 г. една част от Ломбардия, заедно с Милано, преминала към Сардинското кралство, Венеция обаче останала австрийска. Франция излязла от войната, като не изпълнила докрай задължението си да освободи всички италиански области от австрийско иго. Обаче това не попречило на Франция да получи „заплащане“ за своето участие — Савоя и Ница.

През време на войната от 1859 г. Маркс и Енгелс поместили в европейските и в североамериканските вестници ре-

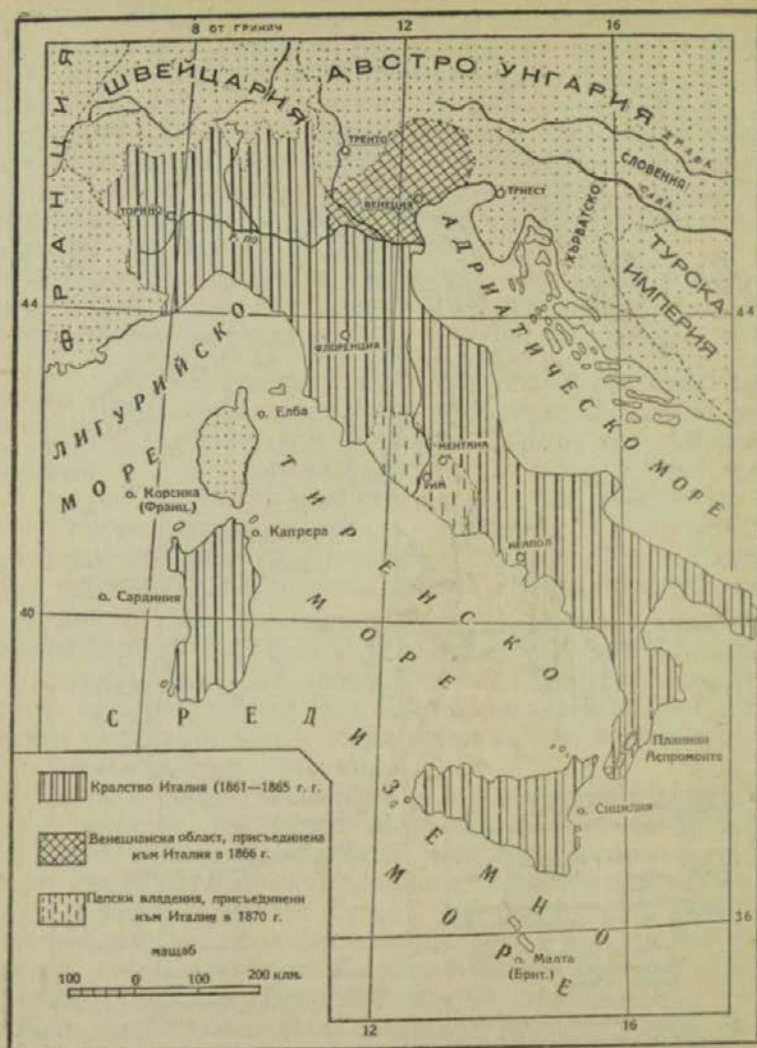
¹ Пиемонт бил главната съставна част на Сардинското кралство. По името на тази област цялото Сардинско кралство често пъти било наричано Пиемонт. В Сардинското кралство или в Пиемонт управлявала Савойската династия.

Италия от 1859 г. до 1866 г.

дица статии, в които още от самото начало разобличили предателската роля на Наполеон III.

Преценявайки положението, създадено в Италия след френско-австрийската война от 1859 г., Маркс и Енгелс смятаха, че е неизбежен един нов подем на движението за обединение на Италия.

Италия от 1866 г. до 1870 г.

динение. „... В тази работа може да се намеси и италианската революция...“¹ — писал Маркс. Най-близкото бъдеще показало, че това твърдение било свършено правилно.

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XI, ч. II, стр. 230.

Въстанието от
1860 г. в южна
Италия

През април 1860
год. избухнало
селско въстание
в Сицилия. Селя-

ните тук били лично свободни,
но не били собственици на зе-
мята и вземали участъци земя
под аренда от едрите земевла-
делци (бароните). Селяните про-
извеждали прочутата сицилий-
ска пшеница и отглеждали пре-
красни портокали и други пло-
дове, но сами цяла година се
хранели изключително с боб,
тъй като били принудени да
дават почти целия си доход
на бароните, на собствениците,
на земите и на кралските съби-
рачи на данъци. Като узнал за
движението в Сицилия, Гари-
балди започнал да формира отред,
за да се притече на помощ
на Юга.

Гарибалди

„Хилядата“ на
Гарибалди

Като събрал малка армия, всичко хиляда и
няколко доброволци (тези доброволци били
облечени в червени блузи — оттук и назва-
нието им „Хилядата червеноблузци“), Гарибалди в голяма
тайна се отправил със своята експедиция от Генуа на два
парахода. Като слязъл на 11 май 1860 г. на най-западния
пункт на Сицилия, в пристанището Марсала, Гарибалди бил
посрещнат от народните маси като освободител от тиранията
на Бурбоните. Доброволци от всички страни се стичали под
неговото знаме. Два дни след това към отряда на Гарибалди
се били присъединили вече 4 хиляди местни селяни. С отряда
си той се придвижил през планините на север по посока на
гр. Калатафими. Тук Гарибалди се срещнал с войските на неа-
политанския крал Франциск II, който стъпил на престола в
1859 г. след смъртта на баща си, „краля-бомба“, Фердинанд II.

Под убийствен огън доброволците на Гарибалди се кате-
рели по стръмните планински вериги към подстъпите на Кала-
тафими и одържали победа над кралските войски.

За развилите се сражения сам Гарибалди писал в спомените си: „Кала-
тафими! Когато аз, който съм преживял сто сражения, ще лежа на смъртен
одър, ще си спомням за тебе с горда усмивка, защото не познавам битка,
която е била по-славна от тебе. „Хилядата“, истинските застъпници на

народа, се хвърляха с героическо презрение към смъртта от позиция на позиция против ~~на~~земниците на тиранията, които сияеха с пъстрите си униформи и акселбанти, и ги обърнаха в бягство. Как мога аз да забравя шепата юноши, които, страхувайки се, че може да бъдат ранени, ме обкръжиха и се притискаха един друг, образувайки непроницаема стена."

Най-близкото последствие от победите на Гарибалди при Калатафими било въстанието на населението против отстъпващия враг. Навсякъде се събирали въоръжени отреди, които се присъединявали към „хилядата“. През август Гарибалди стоял вече начело на 25 хиляди въстаници и с тази войска разбил 150-хилядната армия на неаполитанските Бурбони. Името на Гарибалди се ползувало с такава популярност сред народните маси от южна Италия, че цели полкове кралски войски при среща с „хилядата“ викали: „Вива Гарибалди!“ („Да живее Гарибалди!“) и преминавали на страната на народната революция.

Победата на
Гарибалди в
южна Италия

Гарибалди разбил войската на Франциск II и влязъл в Неапол, приветствуван от масите. Като застанал начело на победоносната народна революция, Гарибалди се показал мъжествен, талантлив пълководец. Енгелс обяснил неговите успехи със смелата му революционна тактика и с връзките му с въстналите маси. Гарибалди показал, че той може да ръководи сложни и трудни военни операции.

Фактически главните области на Италия сега били обединени чрез народната революция „отдолу“. Обаче делото на революционното обединение на Италия не било доведено до край, макар че имало възможност за това.

След превземането на Неапол Гарибалди станал диктатор на Юга. Той могъл, като установи и укрепил тука революционно-демократическа диктатура, да прехвърля войски и в други области на Италия, за да завърши обединяването на цялата страна по революционен път. Но дребнобуржоазният революционер Гарибалди не съумял да въвлече в движението широките селски маси и да възглави тяхната борба срещу земевладелците. По това време Кавур поискал Неапол да признае властта на сардинския крал Виктор Емануил. В този отговорен момент Гарибалди проявил недалновидност и нерешителност. Той се съгласил Неапол да бъде завзет от сардинските войски. След народно гласуване, което било проведено под силния натиск на пиемонтското правителство (21 октомври 1860 г.), южна Италия била присъединена към Пиемонт.

Гарибалди сам се отказал от диктаторските пълномощия и предал властта на Виктор Емануил, като съпровождал последния при тържественото му влизане в Неапол (6 ноември

1860 г.). Гарибалди яздел на кон редом с Виктор Емануил и викал: „Да живее кралят!“

След присъединяването на Неапол и Сицилия към Пиемонт в южна Италия започнали масови селски въстания срещу земевладелците. Пиемонтските войски смазали жестоко тези въстания, като изгаряли цели села. Някои командири разстрелвали всички селяни, заловени с оръжие в ръка. Генерал Пинели в една от заповедите си даже заявил: „Престъпление е да се проявява милост към подобен враг. С огън и меч ние ще разорим всички тези области.“

Така се отплатила италианската буржоазия на онези селяни, които ѝ помогнали при обединяването на страната.

Образуване на италианското кралство (1861 г.) В 1861 г. Пиемонт с присъединените към него области бил провъзгласен в Турино за Италианско кралство. Вместо предишният Пиемонт, населението на който било 5 милиона души, крал Виктор Емануил II сега управлявал кралство с население от 22 милиона души. Три месеца след Туринския парламент Кавур умрял от случайна простуда, като не доживял пълното обединение на страната. Цялата страна все още не била обединена.

Венеция останала под игото на Австрия, а в Рим и в спадащата към него папска област се запазила властта на папата, който все пак загубил две трети от предишните си владения. Останалите свои владения и главно Рим папата запазил, като се опирал на френските войски, изпратени от Наполеон III.

Гарибалди и Рим В 1862 г. Гарибалди се опитал да превземе Рим. Като не получил подкрепа от Виктор Емануил, той на свой риск събрал 2 хиляди доброволци, слязъл с отряда си в Калабрия и го повел с лозунга „Рим или смърт!“ към древната столица на Италия. По пътя той бил спрял от войските на Виктор Емануил при планината Аспромонте. В тази среща с кралските войски Гарибалди бил ранен. Раненият Гарибалди бил изпратен на заточение на малкия остров Капрера.

През 1866 г., когато Прусия нападнала Австрия, италианското правителство се присъединило към Прусия. Отново бил използван военният талант и революционният ентузиазъм на Гарибалди. Гарибалди, като забравил старите обиди, събрал един корпус доброволци и се сражавал успешно срещу австрийците. Макар че редовните войски през време на тази война търпели поражение след поражение, изходът на войната бил

Папа Пий IX

решен с това, че Австрия била разгромена от пруските войски и при сключването на мира трябвало да се откаже от Венеция. Венеция сега била присъединена към Италия (1866). Неприсъединена останала папската област.

През октомври 1867 г. неморимият Гарибалди с отред доброволци преминал наново границата на папската област. На 3 ноември при с. Ментана Гарибалди се срещнал с защитаващите папата френски войски и швейцарски наемници. Отредът на Гарибалди бил раз-

бит в присъствието на италианските кралски войски, които останали безучастни.

„Ние заявяваме от името на френското правителство: Италия няма да завладее Рим никога — казал веднага след сражението при Ментана шефът на френското правителство Руе. — Ако Италия тръгне към Рим, тя ще срещне на своя път Франция.“

Завършване
обединението
на Италия

Но изминали само три години. През 1870 г. пруските войски разгромили Франция. Покровителят на папата, Наполеон III, бил смъкнат от престола. Виктор Емануил се възползвал от това и на 20 септември 1870 г. след кратко сблъскване кралските войски превзели Рим. Папа Пий IX се оттеглил във Ватикана (квартал в Рим, с население от няколко стотин души, където се намира дворецът на папата), като запазил политическата власт само над духовенството на Ватикана.

В знак на протест против отнемането на предишните му владения папата заявил, че той и неговите приемници никога няма да излизат от пределите на Ватикана. Възмутени от такова унижаване на „светия отец“, католиците почнали да наричат папата „Ватиканския затворник“.

„Ние дойдохме в Рим и ще останем в него.“ — заявил Виктор Емануил. Рим станал столица на италианското кралство.

Така се завършило обединяването на Италия. Обединяването на Италия започнало „отдолу“, по революционен път. Плодовете от победите на Гарибалди обаче били използвани

от сардинската буржоазия и от савойската династия за завършване обединението „отгоре“.

Обединяването на Италия под ръководството на земевладелците и буржоазията било непълно: развитието на Италия, която останала под властта на земевладелците, вървяло бавно; особено тежко било положението на работниците и селяните.

ГЛАВА XXI

ОБЕДИНЕНИЕТО НА ГЕРМАНИЯ

Движение за обединение в 50-те и в началото на 60-те години

Държавният строй на Прусия след революцията от 1848 г. През 1848 г. — признал веднаж пруският крал Фридрих Вилхелм IV — положението ни беше съвсем тежко.“ Но през 50-те години положението било друго. Реакцията победила, пруските земевладелци удържали държавната власт. Обаче, боейки се да не се повтори революцията, кралят запазил в Прусия конституцията.

Новият избирателен закон от 1849 г. (който беше в сила в главните си линии чак до 1918 г.) въвеждал откритите и двустепенни избори за Камарата на представителите. Всички избиратели били разделени на три групи (или „класи“) в зависимост от заплащаните данъци. Към първата „класа“ принадлежали 153 хиляди избиратели — едри данъкоплатци, към втората — 409 хиляди средни данъкоплатци и към третата — 2,651 хиляди дребни данъкоплатци. Всяка от тези групи набелязвала еднакъв брой избиратели, които пък избирали депутатите. Разбира се, при такава избирателна система представителите на първите две „класи“, които имали два пъти повече гласове от представителите на третата „класа“, могли да изберат от своята среда най-малко две трети от депутатите за долната камара.

„Горната камара“ или „Камарата на благородните“ според закона от 1854 г. се състояла от кралски принцове и назначавани от краля представители на аристократическите дворянски родове.

Селската реформа от 1850 г. Един важен въпрос, който останал неразрешен от революцията, бил селският въпрос. С закона от 2 март 1850 г. за регулиране отношенията между земевладелците и селяните били унищожени безвъзмездно двадесетина второстепенни селски повинности, които се били запазили тук-таме. Всички що-годе доходоносни феодални повинности,

в това число и всички видове господарски данък, селяните трябвало да откупуват.

По силата на този закон от 1850 г. само селяните, които живеели на изток от Елба, заплатили на юнкерите в течение на 50 години около 1 милиард марки.

„Статутът за ратаите“, издаден от 1854 г., предвиждал тъмничен затвор за всеки опит на ратаите да устроят стачка. Пруските юнкери имали своя полиция и могли по свой произвол да хвърлят селяните в затвор.

След поражението на революцията от 1848 г. германското юнкерство получило значителни парични средства от селяните, които откупували своите повинности и земи. Високите цени на зърнените храни в 50-те години, вследствие бързия растеж на промишлеността и градовете, облекчили прехода на пруските земевладелци към капиталистическото стопанство с прилагане на наеман труд и машини. На общия фон на бавното и мъчително разоряване на обединяващото селско население и на безправното положение на ратаите се отделял слой на gros-бауерите — богатите селяни.

Основните маси от пруското селско население се разорявали бавно. Те били обречени за десетилетия на мъчителна експлоатация и робство.

Развой на
промишлеността

След 1848 г. в Прусия и в другите германски държави почнала бързо да се развива едра индустрия. Митническият съюз бил възстановен и разширен.

В германските държави, главно в Прусия и Саксония, индустриалният преврат започнал едва след революцията от 1848 г. Времето от 1849 до 1859 г. било за Германия период на значителен икономически подъем. В течение на това време, както пише Маркс, Германия „... тъй да се каже, се превърнала от земеделска страна в индустриална“¹.

До 1848 г. износът на вълна в Англия, Франция и в другите страни представлявал едно от главните пера на германския износ. А в 1859 г. вълната едва стигала за германските фабрики. За бързия растеж на градовете може да свидетелствува дори само увеличаването броя на работниците в Берлин за тези десет години — от 50 хиляди на 180 хиляди души.

Сега още повече отколкото в 1848 г. главната пречка за по-нататъшното развитие на капитализма в Германия била нейната политическа раздробеност.

„... Национален въпрос за *напълно* утвърдилата се на пътя на буржоазното развитие Германия бил обединението и др. п., но не аграрният въпрос...“² — пише Ленин. „На дневен ред стоел въпросът за обединението на Германия. То могло да се извърши при тогавашното съотношение на класите по два начина: или по пътя на революцията, ръководена от пролетариата и създаваща общогерманска република, или по пътя на династи-

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XI, ч. II, стр. 175.

² Ленин. Соч., т. XIV, стр. 214.

ческите войни на Прусия, които укрепвали хегемонията на пруските земевладелци в обединена Германия.¹

Конституционен конфликт. В 1861 г. умрял изпадналият през последните години на живота си в идиотизъм крал Фридрих-Вилхелм IV. Престолът преминал към неговия брат Вилхелм I.

Вилхелм I увеличил армията и започнал да я превъоръжава. Камарата на представителите, недоволна от това, че тази реформа засилвала армията, която била оръдие на феодалната клика, и особено че реформирането на армията било възложено на крайния реакционер фон Роон, отказала кредити за тази реформа. Тогава Вилхелм I решил да управлява без да зачита Парламента и повикал на власт Бисмарк.

Бисмарк изиграл голяма роля в политическия живот на Германия и впоследствие получил титлите граф и княз.

Ото фон Бисмарк (1815—1898) произхождал от старинен дворянски род. Той бил голям политически деец, забележителен дипломат, ревностен защитник на интересите на пруските земевладелци-юнкери и заклет враг на работниците и селяните. Бисмарк прекарал детството си в замъка Шьонхаузен (на Елба) — имението на баща му, след това завършил гимназия и университет, гдето имал 27 дуела с буршите¹.

След завършването на университета Бисмарк управлявал две от своите имения. С едър ръст, неукротим нрав, жесток в отношенията си към селяните, с практически ум, настойчивост и неподбиране средствата за достигане на целите си — ето характерните черти на Бисмарк. През време на мартенските събития през 1848 г. той направил опит да въоръжи селяните, за да отиде с тях в Берлин „да избави краля“.

В 1848—1849 г. Бисмарк бил твърд консерватор и остро се подигравал с либералните брътвежи на Франкфуртския парламент. Ролята на Бисмарк в качеството му на един от първите борци на феодалната партия накарала краля да спре вниманието си на него. Бисмарк отначало бил назначен за представител на Прусия в Франкфуртския имперски сейм, а след това за посланик в Русия, гдето станал личен приятел на цар Александър II. Във външната политика Бисмарк действувал като хитър и вероломен враг на Русия.

За най-важна задача Бисмарк смятал обединяването на Германия под върховенството на Прусия. При това Бисмарк считал за необходимо да се унищожи съпротивата от страна на Австрия и Франция чрез война с тях и да се смаже демо-

¹ Ленин. Соч., т. XVI, стр. 547.

² Бурш — студент от горен курс, член на някоя студентска корпорация.

кратическото движение, което още от 1848—1849 г. се стремяло да обедини Германия по революционен път.

„Великите въпроси на епохата се решават не с речи и не с гласуване на мнозинството — заявил Бисмарк в Ландтага през 1862 г., — но с желязо и кръв. Германия се надява не на пруския либерализъм, а на въоръженията си.“

След идването на Бисмарк на власт конфликтът между кралското правителство, което представлял Бисмарк, и Камарата продължил. В отговор на упоритите искания на Камарата на представителите да си даде оставката Бисмарк ударил с юмрук по масата и извикал: „Тук не е Англия и ние, министрите, сме слуги на краля, а не на народа, не сме ваши слуги!“ — и продължил своята политика на военна и дипломатическа подготовка за обединяване на Германия „отгоре“, под върховенството на Прусия. В по-нататъшната си политическа дейност Бисмарк се опирал на блока на юнкерите и едрия капитал.

Образуване на Северогерманския съюз

В 1864 г. Бисмарк започнал да осъществява своя план за обединяване на Германия „с желязо и кръв“. Прусия заедно с Австрия нападнала Дания, за да ѝ отнеме две херцогства: Шлезвиг и Холщайн, в които голям брой от населението били немци. Дания била победена и Шлезвиг и Холщайн били поделени между Австрия и Прусия. Две години по-късно Бисмарк обявил двете херцогства за принадлежащи на Прусия и започнал война срещу Австрия. За няколко дни австрийската армия била победена от по-добре въоръжената пруска армия. В битката при с. Садова, в Чехия, австрийските полкове попаднали под кръстосан огън. Офицери и войници и артилерийски коли се хвърлили към мостовете на Елба. В навалищата хората загивали под колесниците на оръдията и под копитата на конете. Австрийците загубили 20,000 души в убити (два пъти повече отколкото пруската армия), 20,000 пленници и 160 оръдия.

След победата Вилхелм I искал да постави Австрия на колене и да влезе на кон начело на войските си във Виена, но Бисмарк му попречил. Готвейки се да воюва с Франция, Бисмарк настоявал за сравнително леки мирни условия за Австрия. Австрия дала Венеция на Италия и заплатила на Прусия доста скромна контрибуция.

Сега предишният Германски съюз се разпаднал.

От държавите на северна Германия се образувал Северогерманският съюз, начело с Прусия. Държавите, които се намирали на юг от Майн (Бавария и др.), не успели да се присъединят към Северогерманския съюз, тъй като френското правителство заплашвало с война, ако това стане. Обаче управниците на южногерманските държави сключили таен военен съюз с

„Бисмарк дресира Северогерманския райхстаг“ — карикатура

Прусия. Според това съглашение в случай на война с Франция пруският крал се признавал за главнокомандуващ армиите на всички германски държави (освен Австрия).

Вътрешната политика на Бисмарк Като разгромил Австрия и си обезпечил неутралитета ѝ в случай на война с Франция, благодарение на сравнително меките условия на мира, Бисмарк решил да започне в Германия вътрешна политическа подготовка на войната.

Вследствие разпадането на предишния Германски съюз възникнал въпросът за политическото устройство на Северогерманския съюз, който се образувал в 1866 г. от германските държави, които се намирали на север от р. Майн. Бисмарк, който по-рано бил върл противник на конституцията, предложил да се избере Учредителен райхстаг (парламент) чрез всеобщо гласоподаване. Като въвеждал всеобщо изборно право, Бисмарк искал да получи обществена поддръжка за замислената от него война с Франция — тогава той още не предвиждал, че по-нататък поради растежа на работническото движение всеобщото изборно право ще му създава големи трудности.

Победоносната война от 1866 г. и обединяването на голямата част от Германия ликвидирали конституционния конфликт в Прусия и примирили мнозинството от опозиционната буржоазия с Бисмарк.

На 17 април 1867 г. Учредителният райхстаг утвърдил общосъюзната конституция и се разотисъл. Пруският крал бил провъзгласен за председател на Северогерманския съюз.

Той станал и командувач на всички негови военни сили.

Конституцията на
Северогерманския
съюз

В Северогерманския съюз пруският крал получил такива пълномощия, че другите германски държави в действителност загубили всяка сянка от самостоятелност.

Северогерманският съюз е бил само преходен стадий за единна държава. В самата Прусия била запазена предишната „трикласна“ изборна система.

Бисмарк прокарал чрез Северогерманския райхстаг редица мероприятия в интереса на буржоазията. Била въведена еднообразна система на мерките и теглилките, на цеховете били отнети последните привилегии, било улеснено образуването на акционерни дружества и били отменени средновековните ограничения за размера на лихвените проценти при земите.

През 1866—1867 г. обединението на Германия не било още завършено. Южногерманските държави оставали още вън от съюза, тъй като Наполеон III решително се противопоставил на тяхното присъединяване. Били нужни още няколко години, за да се извърши и последният акт от обединяването на Германия.

През 1871 г., след военния разгром на Франция, била образувана Германската империя, начело на която застанал пруският крал Вилхелм I.

През периода на обединяването на Германия в областта на музиката се появил един талант с огромна сила — прочутият композитор и автор на редица опери, Рихард Вагнер (1813—1883). В 1849 г. Вагнер участвувал в Дрезденското въстание, след което бил принуден да емигрира в Швейцария. През 1864 г. той се завърнал в Бавария, като се отказал от предишните си политически възгледи и живял от пенсия, дадена му от баварския крал.

Вагнер пишел сам либретата¹ на всичките си опери и музиката към тях. За сюжет той обикновено избирал древногермански народни легенди, които разработвал в духа на националните стремежи на германската буржоазия. Най-известните опери на Вагнер са четирите произведения под общото название „Пръстенът на Нибелунгите“, а също така и „Нюрнбергските майстори-певци“. Една от последните му опери — „Парсифал“ — се отличава със силно мистично настроение.

Германската работническа класа в периода на обединяването на Германия

В началс о на 60-те години германските работнически организации се змирали под ръководството било на прогресивната буржоазия, било на духовенството (лютеранското или католическото).

¹ Либретото — литературният текст на една опера. — Р. .

През 1860 г., във връзка с обединителното движение в Италия и в Германия, се наблюдавал общ подем на политическия живот. В този период се оживила дейността и на работническите просветни дружества, в които често се обсъждали политически въпроси.

През 1861 г. в Лайпциг бил основан просветен работнически съюз, който се състоял предимно от занаятчии. На заседанията на съюза присъствувал младият калфа Бебел, който впоследствие изиграл извънредно голяма роля в германското работническо движение.

Август Бебел

А. Бебел Август Бебел (1840—1913) е син на пруски войник. Баща му и майка му умрели, когато той бил дете. Той се учил в училище за бедни. Когато станал на 14 години, Бебел постъпил на учение при един занаятчийски стругар. Младият Бебел се отличавал с любознателен, бърз ум и се стараел да попълни образованието си, но това било мъчно, тъй като от господаря си той получавал само храна, квартира и няколко пфенига седмично. Младият Бебел предприел обикновеното тогава за занаятчийските ученици пътешествие из южна Германия, Австрия и Швейцария. Годишите на странствуването на Бебел (1858—1860) съвпаднали с итало-френско-австрийската война, с обединителното движение в Италия и с подема на национално-общественото движение в Германия.

Странствуването на Бебел способствувало за разширяването на неговия умствен хоризонт и пробудило у него интерес към политическите въпроси.

След завръщането си от пътешествие младият Бебел взел участие в работническите просветни дружества. Тези дружества се организирали от либералната буржоазия с цел да ги подчини на своето влияние и да забави формирането на самостоятелни работнически организации.

В 1864—1867 г. Бебел става виден деятел на „Саксонският съюз на работническите дружества“, който обединявал 5,000 члена. Същевременно той влизал в дребнобуржоазната „Народна партия“, под ръководството на която се намирал „Работническият саксонски съюз“. В този съюз

„Саксонският съюз на работническите дружества“. В. Либкехт

Вилхелм Либкнехт

ръководна роля имал Вилхелм Либкнехт (1826—1900), бащата на Карл Либкнехт.

В. Либкнехт участвувал в революцията от 1848—1849 г. и то във въоръженото въстание в Баден през 1849 г., по време на борбата за имперска конституция. След арестуването му в Германия той бил принуден да емигрира в Швейцария. За опит да свика конгрес на работническите съюзи Либкнехт бил изгонен оттам и отишъл в Лондон, където се сближил с Маркс и Енгелс. В 1862 г., след като бил амнистиран, Либкнехт се завърнал в

Германия. Поддържайки връзка с Маркс и Енгелс, той водел политическа работа сред германските работници, като същевременно влизал, както и Бебел, в дребнобуржоазната „Народна партия“.

Бебел характеризира по следния начин своя учител и най-близък другар в партийната работа — Вилхелм Либкнехт: „С борческия си темперамент Либкнехт съединяваше и този несъкрушим оптимизъм, без който е немислимо да се постигне каквато и да било велика цел. Той никога не се забъркваше, а винаги намираше изход.“

В борбата с противника той издигаше лозунга: „На всяка ругатня трябва да се отговаря с две.“ Строг и безпощаден по отношение на противниците, той беше прекрасен другар и приятел. Той беше човек с желязна воля и детска душа.

По въпроса за обединяването на Германия Либкнехт и Бебел се обявили против Бисмарк и неговия план за образуване на Германска империя под върховенството на пруското юнкерство. Борейки се против Бисмарк, Либкнехт и Бебел същевременно се обявявали и против политиката на Ласал, който поддържал Бисмарковия план за обединяване на германските държави, плана за обединяване „отгоре“.

Но Бебел и Либкнехт не стоели напълно на позициите на Маркс и Енгелс по въпроса за обединяването на Германия. Планът за обединяването на Германия бил изложен от Маркс и Енгелс още в 1848 г. в позива на „Комунистическия съюз“, издаден в Париж преди Маркс и Енгелс да отидат в Кюли.

Според този план Германия най-напред трябвало да стане единна република. Всички феодални династии се събаряли. Всички държави, включително Австрия, в случай на победа на революцията трябвало да влязат в състава на централизираната демократическа германска република. За осъществяването на този план Маркс и Енгелс се борили в 50-те и в 60-те години.

В противоположност на Маркс и Енгелс, Бебел и Либкнехт, като поддържали напълно този план, били против образуването на централизирана германска държава. Те се страхували, че Саксония и другите малки германски държави могат да бъдат погълнати от Прусия или Австрия.

По въпроса за образуване на самостоятелна работническа партия и Бебел, и Либкнехт застанали на неправилна позиция. Въпреки указанията на Маркс, те дълго време не искали да скъсат връзките си с „Народната партия“ и да организират самостоятелна работническа партия. Те продължавали да изграждат работнически просветни съюзи при дребнобуржоазната „Народна партия“ и под нейното политическо ръководство.

Ф. Ласал Самостоятелна политическа работническа организация възникнала през 1863 г. мимо Бебел и Либкнехт, под ръководството на Ф. Ласал. Тази организация не била първата работническа партия в Германия. Първата работническа партия в Германия била комунистическата организация, създадена от „Комунистическия съюз“ (в 1848 г.). Ласал способствувал за отделянето на работниците от буржоазните партии в 60-те години. Същевременно той е родоначалник на опортюнизма в германското социалдемократическо движение.

Фердинанд Ласал (1825—1864) произхождал от богато еврейско търговско семейство и сам разполагал с значителни лични средства. По професия той бил адвокат и се занимавал повече с литературна дейност отколкото с адвокатска практика. Той се отличавал с големи способности и голямо честолюбие. Стремял се да вземе видно положение, но безправността и изостаналостта на еврейството в юнкерска Германия му затваряли всички врати. В юношеския си дневник Ласал е написал: „Ако бях се родил принц или княз, аз щях да бъда аристократ и с тялото, и с душата си, но тъй като съм просто син на търговец, аз ще бъда демократ за времето си.“

Ласал презирал страхливите и пълзящите пред юнкерите пруски либерали и решил да влезе в политиката, като се опрел на младата германска работническа класа.

„Всеобщият германски работнически съюз“

В 1862 г. Лайпцигският работнически комитет, в президиума на който възникнала идеята за създаване на самостоятелна политическа работническа партия, се обърнал към Ласал с молба да формулира общите задачи на работническата класа. В своя „Публичен отговор на Лайпцигския комитет“ Ласал препоръчал: „Организирайте се като „Всеобщ германски съюз“ за законна и мирна, но неуморна и безстрашна агитация в полза на всеобщото изборително право.“ Ласал поддържал „мирните“ парламентарни методи. При тогавашната юнкерска държава Ласал очаквал помощ за работниците от производителните дружества.

Като възлагал всичките си надежди на всеобщото изборително право, Ласал отхвърлял всекидневната борба на работниците за подобряване на положението им, като погрешно считал такава борба на работниците за свършено безполезна.

Най-вредна позиция Ласал заел по отношение селското население: той считал селячеството „за реакционна маса“. Неправилно било мнението на Ласал и по основния политически въпрос тогава — въпроса за пътя, по който трябва да се стигне до обединяването на Германия. Ласал, който в 1859—1861 г. поздравил Наполеон III като „обединител“ на Италия, бил за обединяването на Германия под властта на Хохенцолерните. В 1863 г. той дори влязъл в преговори с Бисмарк и му обещал да го поддържа, ако въведе всеобщо изборително право. Ласал не вярвал в силите на работническата класа и на демократическите маси, а се надявал повече на юнкерите и на Бисмарк.

През май 1863 г. представители на работническите организации от 11 града образували „Всеобщ германски работнически съюз“. За председател на този съюз с диктаторски пълномощия бил избран Ласал. Ласал не успял да превърне своя съюз в масова организация — след една година в съюза нямало повече от 5,000 члена. През лятото 1864 г. Ласал бил убит на дуел.

Енгелс казал веднаж за Ласал, че той „понастоящем е много ненадежден приятел, а в бъдеще — доста несъмнен враг...“¹ Маркс и Енгелс нарекли Ласал, който влязъл в лични преговори и кореспонденция с Бисмарк и организирал работнически делегации до пруския крал Вилхелм I, кралско-пруски демократ.

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XXIII, стр. 199.

Подемът на работ-
ническото движение
в годините
1863—1866.
Завършване на
обединението
на Германия

В периода 1863—1866 г. в Германия била възможна революция. Непоносимостта на политическото положение в 60-те години в Прусия, както за това пише Бебел в спомените си, ставала все по-очевидна за работниците, като давала своето отражение естествено върху техните настроения.

„Всички искаха промени. Но тъй като на лице нямаше ръководещи елементи, които да бъдат напълно съзнателни, да се ползват с доверие и да виждат ясно целта, към която трябва да се стремят, и тъй като нямаше здрава организация и сплотяваща сила, настроението пропадна напразно... Никога едно движение, великолепно по своята същност... не е завършвало по-безрезултатно“ — писал Бебел.

Между това движението получило действително голям размах. Всички събрания били препълнени, а най-острите речи били посрещани с най-голямо одобрение. На едно петхилядно събрание в Лайпциг (на 8 май 1866 г.) била приета единодушно резолюцията на Либкнехт и Бебел, с която се искало република, свикване на парламента въз основа на всеобщо, пряко, равно и тайно гласоподаване и всеобщо народно въоръжаване. Какво не достигало на германската работническа класа, за да победи? Революционно настроение имало, революционни лозунги се издигали. Нямало е, както пише Ленин, „... достатъчно съзнателни и разбиращи революционните задачи ръководещи елементи (т. е. *нямало е революционна социалдемократическа партия, която да разбира задачата на хегемонията*)...“¹

Ласалианците били против революционните действия и поддържали Бисмарк. Нещо повече, те сключили съюз с пруската полиция. Ето какво е писал Маркс за сектантите-ласалианци:

„Сектите, които при възникването си служат като лостове за движението, почват да му пречат, щом движението ги надрасне; тогава те стават реакционни. За това свидетелствуват сектите в Франция и в Англия, а в последно време и ласалианците в Германия, които в течение на редица години са били пречка за организирането на пролетариата, свършиха с това, че станаха просто на просто оръдия в ръцете на полицията.“²

¹ Ленин. Соч., т. XV, стр. 213—214.

² Маркс. Минимални разколы в Интернационале, журн. „Пролетарская революция“, 1938, № 9, стр. 156.

Широките кръгове от германската буржоазия забравили доскорошните си разправии с Вилхелм I и с Бисмарк, поздравили възторжено завоевателната политика на канцлера. Бисмарк отговорил на надигналото се работническо движение с репресии. Липсата на революционна пролетарска партия, която да възглави движението на работническата класа и на широките демократически маси, дала възможност на юнкерите и на поддържащата ги плашлива буржоазия да обединят Германия „отгоре“. Вместо радикалните демократически преобразования, които би донесла със себе си победилата революция, в Германия се провели половинчати, „ограбващи революцията“, буржоазни реформи.

ГЛАВА XXII

ВТОРАТА ИМПЕРИЯ В ФРАНЦИЯ

В Франция след 1848 г., както и в другите напреднали европейски страни, настъпил бърз икономически подъем.

Възниквали големи фабрики, откривали се огромни универсални магазини с хиляди служачи, основавали се океански параходни дружества. Франция се покрила с мрежа от ж. п. линии. Но за разлика от Англия, където едрото машинно производство унищожило почти напълно занаятчийството и дребната промишленост, в Франция наред с едрото производство се запазило и дребното ръчно производство. Там имало извънредно жизнено занаятчийство — дребни работилници с по един-двама работника. В селата 75% от всички селски стопанства били дребни, 19% — средни, а останалите — на богатите земевладелци. При това в френските села имало 3 милиона надничари и ратаи.

Селяните, собственици на парцели, се задушавали от липсата на достатъчно земя, от дългове и от данъци. Като дошъл на власт с помощта на гласовете на излъганите от него селяни, Наполеон III не направил нищо за тях. В селата през 50—60-те години имало голямо брожение; често селяните изгаряли чифлиците на земевладелците, след което следвали жестоки разправии със селяните.

Луи-Наполеон дошъл на власт след ожесточените боеве през 1848 г. между пролетариата и буржоазията, когато тия две класи били отслабнали. Като унищожил републиката, императорът всячески се стараел да закрепил властта си, като давал обещания на различните класи и се опитвал

Политическият
строй на втората
империя и вътреш-
ната политика

да лавира между тях. Но в действителност той служел на едрата буржоазия. Истински господар на страната бил горният слой от буржоазията — 200 най-богати семейства, начело с такива милионери като банкера Ротшилд или собственика на оръдейните заводи в Крьозо — Шнайдер, който бил председател на Законодателния корпус.

На 2 декември 1852 г. Франция била провъзгласена за империя. В периода на втората империя (първата била империята на Наполеон I) народното представителство, макар че било запазено, фактически загубило всяка самостоятелност. Долната камара, или Законодателният корпус, нямала право дори да предлага закони. Те били изработвани от назначения от императора държавен съвет, а Камарата могла да утвърждава или да отхвърля изцяло правителствените законопроекти. Горната камара — сенатът — публикувала законите.

Изпълнителната власт принадлежала изцяло на императора, който управлявал с помощта на една шайка авантюристи, военните и „черната войска“ — свещениците и монасите.

Като се страхувал от вълненията на безработните, Наполеон III създавал обществени работи с преустройството на Париж, залесяването и пресушаването на блата. Той изпращал своите агенти при работниците и се опитвал да ги организира под контрола на полицията. Но това не му се удавало.

През време на стачката на печатарските работници в Париж през 1861 г. работниците издигнали лозунга: „Нито буржоазия, нито Бонапарт, а независимо работническо движение.“ В 1864 г. работниците сполучили да отменят старинния закон на Льо Шапелие, който забранявал професионалните организации и организирането на стачки.

Но в Франция, където имало толкова много дребни собственици, дребнобуржоазното влияние сред работническата класа било силно. То пречело твърде много на нейната работа.

Външната политика на Наполеон III
Дълбоко недоволство срещу Наполеон III в 60-те години предизвикала неговата външна политика. Като получил властта, Наполеон заявил: „Империята — това е мирът“; между това рядко минавала година от неговото управление без война. Така той се обвързал в Кримската война, а след това във войната на Италия с Австрия. Много пари и човешки живота стрували на френския народ грабителските войни на Наполеон в Китай и в колонииите.

От 1852 г. до 1857 г. Наполеон водел непрекъснати войни с африканските племена, които живеели на юг и на запад от

алжирската колония. В Сахара били завзети редица нови оазиси. След военната експедиция в Сирия френските капиталисти започнали да строят през 60-те години Суецкия канал, който да съедини Средиземно море с Червено море и да съкрати трикратно пътя от Европа до страните на Изтока. Като строела канала, Франция разчитала да овладее впоследствие Египет.

За прокопаване на канала били докарани парни локомотиви; камилите ги довличали с мъка по сипкавия пясък; десетки хиляди европейски и туземни работници, загивайки масово под палещите слънчеви лъчи, строели този канал. 160-километровият канал бил прокопан по плана на френския предприемач Лесепс и бил смятан за едно от световните „чудеса“ на тогавашната строителна техника. С огромни трудности каналът бил завършен в 1869 г., но няколко години по-късно преминал в ръцете на англичаните.

Опитът на Наполеон III да завладее Мексико свършил също с несполука.

В 1821 г. Мексико се отделило от Испания, а в 1824 г. станало република. В 1855 г. в Мексико било свалено реакционното земевладелско-клерикално правителство и на власт дошли демократите. Демократите конфискували църковните имущества, иззели съдилищата и училищата от ведомството на духовенството и закрили монашеските органи. В 1857 г. била приета нова конституция, с която се въвеждало широко изборително право. По него време тя е била най-демократическата конституция в света. Земевладелците и духовенството отговорили на това с метеж. От самото начало на гражданската война в Мексико на първо място се издигнал Хуарес, който заел поста председател на републиката. Бенито Хуарес бил по произход индианец. Отначало той работел като домашен слуга, а след това, благодарение на блестящите си способности и случайното покровителство на един богат испанец, получил образование и станал адвокат. Като станал в 1858 г. президент, той потушил метежа почти в цялата страна, но понеже се нуждаел от пари, спрял за две години плащането на заемите, дадени на Мексико от Франция и Англия.

В поддръжка на земевладелците и духовенството и за завладяването на самото Мексико там била изпратена военна експедиция от трите държави — Франция, Испания и Англия (1861). Испанците и англичаните скоро напуснали Мексико. Французките войски обаче започнали война с цел да покорят страната. Властта на земевладелско-църковната партия била

възстановена. Мексико било превърнато от република в империя. За император бил наложен ревностният католик, наемникът на Наполеон III — австрийският ерцхерцог Максимилиан.

Обаче в страната започнала партизанска война срещу клерикалите и Максимилиан. По същото време правителството на Съединените щати, което било потушило вече метежа в Южните щати, поискало френските войски да напуснат Мексико, като заплашило с война. В 1867 г. Наполеон трябвало да отзове френския експедиционен корпус. Максимилиан не пожелал да се откаже от властта и да напусне Мексико. Той бил заловен от Хуарес и разстрелян.

Грубото насилие на френското правителство над самостоятелната държава Мексико, жестоката разправа на френските войски с мексиканските революционери, огромните жертви в хора и огромните разходи за несполучливата мексиканска авантюра предизвикали бурното негодувание на френските народни маси срещу Наполеон III.

Несполучлива е била през 60-те години външната политика на Наполеон III и в Европа. Като повярвал на Бисмарк, който обещал на алчния, но ограничен император голямо териториално разширение на Франция, Наполеон първоначално не попречил на образуването на Северогерманския съюз. Сега под носа на Франция вместо слабия съюз на германските държави се появил силен съсед с мощна армия. Това предизвикало голямото недоволство на буржоазията.

През 60-те години стачките на работниците — главния враг на Наполеоновата империя, се увеличили. Сега стачките се водели под политически лозунги.

Същевременно представителите на френските работници си създали връзки с английските работници, водели с тях преговори за установяване постоянни сношения за размяна на опит и за взаимна помощ в борбата против буржоазията.

През юли 1863 г. в Лондон бил устроен протестен митинг против зверската разправа на царското правителство с полските революционери. Митингът станал при участието на дошлите от Франция работници.

На този митинг английските работници решили да изпратят едно обращение (адрес) до френските работници.

В обращението се казвало: „Като средство да се сложи край на сегашното злоупотребяване със силата ние призоваваме всички да създадем едно братство на народите. Нека свикаме събрание на представителите на Англия, Франция,

Германия, Италия, Полша и всички страни, в които има желание за обща работа в полза на човечеството. Нека свикаме свои конгреси за обсъждане на големите въпроси, от които зависи мирът на народите.“

В обращението се говорело и за това, че през време на стачките английските господари извиквали работници от европейските страни и че на това трябва да се сложи край чрез солидарните действия на работниците от разните страни.

Образувалите се в Англия и Франция работнически комитети на международната солидарност способствували за укрепване връзките между работниците от тези страни.

ГЛАВА XXIII

ПЪРВИЯТ ИНТЕРНАЦИОНАЛ

Образуване на „Международното работническо дружество“. Началният период от неговата дейност — до Базелския конгрес през 1869 г.

Основаният през 1864 г. I Интернационал („Международно работническо дружество“) възникнал, когато капитализмът и работническото движение достигнали значително по-голямо развитие отколкото през 1847 г. при образуването на „Комунистическия съюз“.

Развитието на капитализма, засилването на международните връзки и на военните съюзи на буржоазията от различните страни поставили с цялата му острота пред прогресивните елементи от работническата класа въпроса за създаването на една международна организация на работниците за съвместна не само икономическа, но и политическа борба.

Кризата от 1857—1859 г. дала мощен тласък на работническото движение във всички напреднали капиталистически страни. Въстанието в Полша през 1863 г., национално-освободителното движение и войните на Италия и Германия, гражданската война в САЩ, опасността от намеса на английската буржоазия в гражданската война с цел да помогне на робовладелците — всичко това действувало в същото направление.

Решителна крачка за образуването на международна пролетарска организация била направена на 28 септември 1864 г. на един голям интернационален митинг в Лондон. Този митинг, който изиграл толкова голяма роля в международното работническо движение, бил подготвен от дейността

Митингът на 28 септември 1864 г. и основаването на I Интернационал

на Маркс и Енгелс за сплотяване и организиране на революционните елементи на международното работническо движение. В президиума на това събрание бил и Карл Маркс. Събрание-то решило да създаде постоянна международна работническа организация; бил избран комитет за изработване на устав и програмен позив към международния пролетариат.

В комитета, който по-късно се нарекъл Централен съвет, от страна на германските работници влязъл Маркс. В него влизали видни представители на английските трейдюниони и на френските работници (най-вече прудонисти) и делегати от другите страни—всичко 32-ма души.

„Учредителният манифест“ на
I Интернационал

По такъв начин най-важната крачка за създаването на първата международна пролетарска партия била направена. Сега предстояло да се изработи програмата на партията. Трудността се състояла в това, че в Интернационала се обединявали работниците от различни страни, които стоели на различна степен класова съзнателност: германските работници-комунисти, последователи на Маркс, английските трейдюнионисти, френските прудонисти, английските оуевисти и др. Програмата на Интернационала трябвало да бъде пролетарска програма, при това достатъчно достъпна, за да не отблъсне нито една група работници, които стоели на най-различни степени в политическото си развитие.

Програмата и уставът на Интернационала били написани от Маркс. Пред Маркс, който дал много сили, за да по-

Карл Маркс

вдигне работническото движение до такова равнище, на което би станало възможно да се създаде и основе Интернационалът, стояла тежка задача. Но Маркс не напразно бил признатият водач на пролетариата. Той разрешил тази задача блестящо. Всичките основни идеи от „Манифеста на комунистическата партия“ той включил в „Учредителния манифест“ и в устава на Интернационала в такава форма, че те били разбираеми даже и за най-неразвития работник.

В „Учредителния манифест“ Маркс доказвал, че нарастването на общественото богатство и успехите на промишлеността в условията на капитализма „не отстраняват мизерията на работническата класа“, че положението на работническата класа при капитализма не се подобрява, а се влошава, че при капитализма работническата класа е потисната и икономически, и политически.

Задачата на манифеста била да покаже на най-широките слоеве работници неизбежното и пълното унищожаване на частната собственост на средствата за производство и да ги накара да съзнаят необходимостта да градят пролетарска партия за революционно завладяване на властта.

В заключение в „Учредителния манифест“ мирът се провъзгласявал като принцип на международната политика на пролетариата, заклеимявала се колонизаторската политика на царска Русия в Кавказ и разправата на царизма с Полша. Работниците се призовавали на активна борба срещу политиката на разбойническите войни.

„Учредителният манифест“, както и „Манифестът на комунистическата партия“, завършвали с боевия зов: „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“

Устав и програма
на I Интернационала

Заедно с „Учредителния манифест“ Маркс съставил и временния устав на Интернационала, във встъпителната част на който се давала основата на програмата на „Международното работническо дружество“ (Интернационала). В програмната част като основни положения се изтъквало, че „освобожде-

Фридрих Енгелс

нието на работниците трябва да бъде дело на самите работници¹, че работниците се стремят не към създаване на нови привилегии, а към унищожаване на всяко класово господство; посочвало се, че икономическото подчинение на работника от владееца на средствата за производство е основната причина за поробването на работниците. Затова икономическото освобождение на работническата класа се обявявало за велика цел, а политическото движение — като средство за икономическо освобождение.

„Учредителният манифест“ и уставът, съставени от Маркс, били приети единодушно от Генералния съвет.

„Учредителният манифест“ заедно с „Комунистическия манифест“ легнали в основата на всички по-последшни програми на революционните пролетарски партии.

Големи трудности били преодолені от Маркс при разрешаването на въпроса за организационното устрояване на I Интернационал.

В 60-те години на XIX век, предвид недостатъчната зрялост и недостатъчната политическа оформеност на работническото движение в отделните страни, в Интернационала се приемали не само политически партии, но изявилите своето съгласие с основните положения на Интернационала трейд-юниони, работнически просветни и пропагандни организации, а дори и отделни лица. Интернационалът бил изграден на принципа на демократическия централизъм.

Според устава на Интернационала начело стоял намиращият се в Лондон Генерален съвет¹. Голямото мнозинство от членовете на Генералния съвет били работници. Основната ядка на организацията били секциите. Секциите от един град или от една цяла страна могли да се обединяват в федерация, която поддържа връзки с Генералния съвет. Генералният съвет в промеждутъците между конгресите има право да влиза непосредствено във връзка с всяка организация и с всеки член на Интернационала. На Базелския конгрес през 1869 г. Генералният съвет получил пълномощието да приема и изключва цели организации и отделни членове.

От основаването на Интернационала и през цялото време на съществуването му огромна дейност развивал в него Маркс.

Като бил член и фактически ръководител на Генералния съвет, Маркс същевременно бил секретар-кореспондент за Германия, а по-късно — за Русия. В писмото си до Енгелс от 13 март 1865 г. Маркс посочвал: „Наред с моята работа над книгата

¹ До 1866 г. той се наричал Централен съвет.

Членски билет на I Интернационал, издаден на Енгелс
и подписан от Маркс

(става дума за „Капитала“. — Авторът) невероятно много време ми отнема Международното дружество, тъй като фактически аз се явявам като негов head¹ (ръководител). „Маркс беше душата на това дружество...“² — пише Ленин за ролята на Маркс в I Интернационал.

Маркс — водачът на международното пролетарско движение, се борел, щото практическата борба на I Интернационал да бъде на висотата на революционната теория на научния социализъм. Маркс и Енгелс водели безпощадна борба с всички опити на опортюнистите да смъкнат работническото движение от революционните му позиции. Едновременно Маркс водел огромна организационна дейност. Той подготвял старателно революциите на конгреса, подбирал грижливо докладчиците, излизал в печата с разяснения на основните политически въпроси — с една дума, осъществявал конкретното ръководство на цялата дейност на I Интернационал.

На първия конгрес на Интернационала (1866 г.) Маркс не присъствувал. По това време той бил зает много с работа над първия том на „Капитала“ — труд, който има грамадно значение за теоретическото въоръжаване на между-

Женевският
конгрес на
I Интернационал
(1866)

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XXIII, стр. 267.

² Ленин. Соч., т. XVIII, стр. 7.

народното работническо движение. Но Маркс разработил дневния ред на този конгрес и една подробна инструкция за делегатите от Англия, която давала отговор на всички въпроси от дневния ред и резолюциите.

На Женевския конгрес по всички точки от дневния ред се разгърнала борба против прудонистите. Прудонистите се обявили против стачките, против организациите на професионалните съюзи, против 8-часовия работен ден и против прилагането на женския труд в производството, като заявявали, че мястото на жената е при домашното огнище, а призванието ѝ — семейството.

Прудонистите заявявали, че те отхвърлят протеста против репресиите на царското правителство в Полша, тъй като са дошли на конгреса за разглеждане само на икономически въпроси.

Резолюциите на прудонистите били отхвърлени. Конгресът приел резолюциите, съставени от Маркс.

В резолюциите за професионалните съюзи се говорело за необходимостта от тяхното участие в политическата борба и за въвличането в съюза на нискозаплатените слоеве от работниците и частно на ратаите.

Конгресът приел едно искане за законодателно провеждане на 8-часов работен ден, признал правото на жените и децата на производствен труд и издигнал искането за широко организиране охраната на труда.

В противоположност на трейдunionистите, които не разбирали важността на политическата борба, в инструкциите до делегатите, съставени от Маркс, и в резолюциите на конгреса се подчертавала важността на борбата за издаване на закони по работническия въпрос и за въвличане на работниците в политическата борба. Конгресът се изказал за създаването на демократическа Полша.

Конгресът се изказал за унищожаването на постоянните армии и заменянето им с всеобщи народни въоръжени сили.

„Аз много се боях за първия конгрес в Женева — писал Маркс след конгреса. — Но въпреки моите очаквания, той изобщо мина добре. Влиянието му в Франция, Англия и Америка надмина всички очаквания.“¹

С решенията на конгреса бил нанесен сериозен удар на прудонистите. След конгреса влиянието на Интернационала сред работническите маси порасло значително.

¹ Маркс и Енгелс. Соч., т. XXV, стр. 478.

**I Интернационал
и стачното
движение**

Интернационалът скоро започнал да играе ролята на ръководещ център на масовото работническо движение. Той взел активно участие в провеждането на редица стачки, които зачестили в средата на 60-те години във връзка с икономическата криза.

В Париж Интернационалът ръководел внушителната стачка на работниците от бронзовата промишленост. Освен това Интернационалът ръководел стачки в Англия, Швейцария и в други страни. През пролетта на 1868 г. в Лондон избухнала голяма стачка на работниците, които изработвали железни решетки. За да провалят стачката, господарите решили да извикат работници от Франция. Като узнал това, Интернационалът предупредил своите секции в Франция и господарите загубили стачката.

През същата 1868 г. през време на стачката на строителните работници в Женев, където две години преди това се състоял конгресът на Интернационала, местната секция на Интернационала се явила пред господарите от името на женевските работници. Господарите отказали да водят преговори. Тогава по улиците било разлепено обявление, че същият ден в 6 ч. вечерта с биене на барабани ще бъде свикано събрание на всички местни секции на Интернационала.

Когато под звуците на барабаните от всички краища на града тръгнали към центъра 5,000 работници, обединени в Женевската секция на Интернационала, това направило голямо впечатление на господарите. Когато пък станало известно, че за стачката е дадено предупреждение в Лондон, Париж, Лион и Брюксел, че Генералният съвет е обещал да даде не повече от 40,000 франка в подкрепа на стачниците и че Париж вече е превел 10,000 франка, господарите след известна съпротива отстъпили. Работният ден бил намален с 1—2 часа, а работническите надници увеличени с 10%.

През следващите години влиянието на Интернационала в работническото движение се увеличило.

През 1868 г. станали кървави събития в Белгия: правителството стреляло срещу гладните стачници-въглекопачи в Шарлоруа. Интернационалът излязъл с възвание за събиране на пари сред английските въглекопачи и ж. п. работници в полза на семействата на убитите. От Генералния съвет били събрани значителни суми, които били изпратени в Белгия.

В отговор на това към Интернационала се присъединили значителен брой белгийски работници и се образувала белгийска секция от Интернационала.

**Брюкселският
конгрес**

Под ръководството на Маркс, който бил душата, вдъхновителят и организаторът на цялата дейност на Интернационала, Генералният съвет водел непримирима борба на два фронта: както против десните опортюнисти — прудонистите, английските трейд-юнионисти, ласалианците, така и срещу „левите“ — бланкистите и бакунистите.

На следващите два конгреса (след Женевския) — Лозанския (1867) и Брюкселския (1868) — прудонистите направили

опит да прокарат свои резолюции и да вземат в ръцете си Генералния съвет. Домогванията им претърпели поражение.

На III конгрес в Брюксел (1868 г.) било прието извънредно важното решение за необходимостта да се премахне частната собственост на рудниците, шахтите и ж. п. линии, а така също искането за национализиране на земята. Конгресът признавал, че „нуждите на производството и прилагането на известни научни агрономически изисквания налагат преминаването към най-едро земеделско стопанство, правят необходимо прилагането на машините и колективното организиране на селскостопанския труд“. При това се посочвало, че „икономическото развитие на съвременното общество ще направи социална необходимост превръщането на земята в обществена собственост и даването от държавата на тази земя под аренда на земеделските производителни дружества“.

С тези резолюции за социалистическа собственост били нанесени решителни удари на прудонистите, които отстоявали дребната собственост.

Конгресът приел също така резолюция за необходимостта от стачки и за ръководенето им от страна на професионалните организации. Със специална резолюция на работниците се препоръчвало да изучават „Капитала“ на Маркс, първият том на който излязъл през 1867 г.

На Брюкселския конгрес прудонистите били окончателно разбити и това спомогнало за задълбочаването на разкола в техните организации в Франция и в другите страни, където те имали влияние.

Голяма пречка в работата на Генералния съвет било поведението на водачите на някои английски трейдюниони. Те отстоявали привилегиите, които имала една част от английските работници благодарение на търговско-промишлените монополи в Англия. През октомври 1866 г. Съветът на трейдюнионите протестирал срещу приемането в Интернационала на съюза на земекопачите въз основа на това, че в него влизали неквалифицирани работници.

Оджер и привържениците му стигнали дотам, че се опитали да преместят Генералния съвет от Англия някъде на друго място, за да ослабят влиянието на Маркс и привържениците му. На домогванията на Оджер, който от 1866 г. бил председател на Генералния съвет, Маркс през септември 1867 г. отговорил с предложение да бъде отстранен от длъжността председател, което е било и прието. Официалното ръководство оттогава почнало да се провежда от секретаря на Генералния съвет.

Опортюнизмът на Лондонския съвет на трейдюнионите принудил Генералния съвет през 1868 г. да се обърне със специално въззвание към членовете на професионалните организации в Англия и Ирландия, с което им

Борбата на Маркс
с опортюнистите
от английските
трейдюниони

се предлагало да се свържат непосредствено с Генералния съвет през главите на лондонската организация на трейдюнионите.

Маркс и Енгелс дали блестящ пример как трябва да се бори човек и да побеждава при крайно трудни условия. Те успели да преодолеят влиянието на опортюнистите от английските трейдюниони и да поведат след себе си мнозинството от Генералния съвет.

Базелският конгрес през 1869 г. Завършване на първия период от дейността на I Интернационал

От Брюкселския
към Базелския
конгрес

Скоро след Брюкселския конгрес в Северогерманския съюз станало събитие, което имало огромно значение за цялото работническо движение. През 1869 г. в Айзенах се образувала германската социалдемократическа работническа партия чрез сливането на „Съюза на работническите дружества“, организиран от Либкнехт и Бебел, с една част от „Всеобщия германски работнически съюз“, която се обявила против ученика и приемника на Ласал — Швайдер. В приетата в Айзенах програма влезли някои ласалиански положения, като например искането за производителни дружества, които да се ползват от помощта на буржоазната държава, и редица други антимарксистки точки, което свидетелствувало за незрелостта на германската социалдемократия.

Само под натиска на най-жестоката критика на Маркс и Енгелс айзенахци се освобождавали постепенно от ласалианските грешки.

На Базелския конгрес на Интернационала (1869) присъствували представители вече не от четири страни, както на първия конгрес, а от девет: към Англия, Франция, Германия и Швейцария се прибавили САЩ, Белгия, Австрия, Италия и Испания.

По първия въпрос — за поземлената собственост — на този конгрес прудонистите били разбити окончателно в опитите им да защитят дребната собственост в селското стопанство. Като държели за запазването на дребната собственост, прудонистите се стремели с това към запазването на капитализма. Маркс и привържениците му, като издигнали лозунга за унищожаване частната собственост на средствата за производство, държели за социализма.

Маркс, като издигал в своите трудове идеята за диктатура на пролетариата, виждал в трудещото се селско население съюзник в пролетарската революция. В 1850 г. той писал: „Само смъкването на капитала може да повдигне селя-

нина, само едно антикапиталистическо, пролетарско правителство може да сложи край на неговата икономическа нищета и обществена деградация.¹

След окончателния разгром на прудонистите на Базелския конгрес станало немислимо каквото и да е сериозно обявяване против марксизма под знамето на открита защита на частната собственост. Сега опортюнистите могли да излизат само под прикритието на уж революционни и социалистически лозунги.

Именно под такова прикритие излязла на този Базелски конгрес новата бакунинска опозиция.

М. Бакунин Михаил Бакунин (1814—1876) е руски дворянин. На младини той бил артилерийски офицер и взел участие в революцията от 1848 г. Бакунин бил теоретически слабо подготвен и при неустойчивостта си лесно станал оръдие в ръцете на враждебните на работническата класа елементи.

През 60-те години Бакунин бил анархист и отричал необходимостта от всякаква държава, включително и пролетарската държава след победата на социалистическата революция, т. е. отричал диктатурата на пролетариата, с което нанесъл извънредно голяма вреда на работническото движение. Той основал в Италия своето тайно революционно братство (Алианс), основни точки в програмата на което били „атеизмът“, „изравняването на класите“ чрез унищожаване на правото на наследяване и „ликвидирането“ на държавата.

Като влязъл в Интернационала през 1868 г., Бакунин по искането на Генералния съвет обявил „Алианса“ за разтурен, но на дело запазил, двуличничейки, тази тайна организация, като я използвал за злостна клеветническа борба срещу Маркс. Бакунин бил заговорник-дезорганизатор в редовете на работническото движение.

Бакунистите били противници на съзнателната и планомерна организация, необходима на пролетариата за борбата му с буржоазията.

... Бакунистите — казва Енгелс — проповядвали дълги години, че всяко революционно действие отгоре надолу е пагубно, че всичко трябва да се организира и провежда в живота отдолу нагоре.²

Основен общ пункт у Прудон и Бакунин било отричането на държавата. И единият, и другият били анархисти и отричали необходимостта от класова пролетарска партия и от установяването на диктатурата на пролетариата. Бакунин, както и Прудон, бил отявлел враг на комунизма.

Дребната буржоазия, разорявания се занаятчия и селянин, бедняка, новите, още непреварени в фабричния котел кадри от работници, армията от безработните и лумпените — ето на кого се опитал да се опре Бакунин.

¹ Маркс. Избранные произведения, т. II, 1940, стр. 227.

² Маркс и Енгелс, Соч., т. XV, стр. 117.

Бакунин не е бил свързан с фабрично-заводски пролетариат, който е способен да се организира и да води систематическа борба. Към него Бакунин се отнасял презрително. За Бакунин са били непонятни целите на пролетариата, упоритият му стремеж към организиране и към политическа, класова борба. Бакунин на думи бил готов да свърши стария свят с един удар. „Народът е готов за бунт — повтарял Бакунин, — достатъчно е да се хвърли искрата и пламъкът на въстанието ще избухне.“

Оттук произлиза организационният план на Бакунин: да организира Интернационала така, че всяка секция и всеки негов член да се ползват с пълна независимост и да действуват както намерят за добре. С други думи, анархистът Бакунин се стремил да разтури Интернационала. Бакунин се явявал като агент на буржоазията в работническото движение. Както е установено, редица бакунисти са имали връзки с полицията.

Бакунистите на
Базелския кон-
грес

На Базелския конгрес бакунистите повели атака, като повдигнали въпроса за правото на наследяване. Те твърдели, че ако се отмени това право, капитализмът ще изчезне от само себе си.

А в действителност без революция, без класова борба, без най-дълбоки социални промени, без унищожаването на икономическите корени, из които израства капитализмът, — частната собственост на средствата за производство — и само с едно издаване на закони в рамките на буржоазното общество капитализмът не може да бъде унищожен. Резолюцията на бакунистите, с която се искало отменяване на правото на наследяване, не била приета от конгреса.

На същия конгрес бакунистите предложили да се разширят пълномощията на Генералния съвет, като му се даде право да изключва от Интернационала отделни секции, федерации и лица. Предложението било прието. То било внесено от бакунистите с увереността, че на Базелския конгрес те ще сполучат да вземат в свои ръце Генералния съвет. Обаче тази сметка не оправдала надеждите им. Тогава бакунистите започнали открит поход срещу Генералния съвет и Маркс. Интригувайки срещу Маркс и мнозинството на Генералния съвет, Бакунин се стремил да отдели от Интернационала трейд-юнионите. Разколническа дейност водели бакунистите и в други страни. Те действували двулично, като заявявали, че „Алиансът“ е разтурен, а сами водели тайна фракционна борба с цел да завладеят в свои ръце Интернационала.

Въпреки всичките си усилия и долни домогвания, бакунистите претърпели поражение. Работниците не ги поддържали.

Равносметка за
дейността на I
Интернационал
до 1870 г.

„Като обединявал работническото движение в различните страни — пише Ленин за основната задача, която преследвал Маркс в Интернационала, — като се старал да събере за съвместна дейност различните форми на непролетарския предимаркисически социализъм... като се

борел с теориите на всички... секти и школи, Маркс изковал единната тактика на пролетарската борба на работническата класа в различните страни.¹

Базелският конгрес бил преломният момент в историята на Интернационала. Окончателният разгром на дребнособственския прудонизъм и победата на научния социализъм, а така също засилването на централизацията и укрепването на дисциплината в Интернационала били най-важният етап в борбата за пролетарска партийност.

Маркс и Енгелс в 50—60-те години като революционни водачи на пролетариата

В периода 50—60-те години Маркс, въпреки крайно трудните материални условия и огромната политическа работа в международното работническо движение, написал дълбокото и блестящо изследване „Към критиката на политическата икономия“ (1859). По-късно Маркс развил това произведение в най-великия в историята на човечеството научен труд, който дава подробно теоретическо обосноваване на пролетарската революция — „Капитала“. Първият том на „Капитала“ излязъл през 1867 г.

В „Капитала“ Маркс изследвал подробно и доказал, че капиталистът експлоатира работника; че работникът е принуден да дава на собственика на средствата за производство повече труд отколкото е нужно, за да отработи необходимите за себе си и семейството си средства за съществуване. Маркс доказал, че в процеса на производството капиталистическата класа присвоява недозаплатения труд на работниците. Маркс открил също така „всеобщия закон за натрупване на капиталите“, който се състои в това, че съответно с развитието на капитализма все повече богатства се съсредоточават (концентрират) в ръцете на малко капиталисти и все повече се увеличава експлоатацията над работниците. Като разкрил същността на кризите, Маркс доказал как неизбежно назрява последната криза на капитализма, която ще доведе до пролетарската революция.

По такъв начин в „Капитала“ Маркс разкрива законите за развитието и гибелта на капиталистическото общество.

Маркс и Енгелс са положили начало на разработването на въпросите за тактиката на пролетариата, за селячеството като негов съюзник и за национално-колониалния въпрос.

Когато дребните собственици бъдат експроприирани и превърнати в пролетарии, с едновременното съсредоточаване на капитала в ръцете на все по-малък брой лица, „... ще се

¹ Ленини. Карл Маркс, Соч., т. XVIII, стр. 7.

увеличава масата на мизерията, потисничеството, робството, изграждането, експлоатацията, но заедно с това и възмущението на работническата класа, която се обучава, обединява и организира от механизма на самия процес на капиталистическото производство“.

„... Центризацията на средства за производство и обобществяването на труда — пише Маркс — достигат до такава точка, когато те стават несъвместими с тяхната капиталистическа обвивка. Тя се пуква. Идва последният час на капиталистическата частна собственост. Експроприаторите ще бъдат експроприирани.“¹

Като написал „Капитала“, Маркс разобличил и опровергал буржоазната политическа икономия и въоръжил работническото движение в целия свят с революционна теория. Маркс е дал дълбоката теоретическа обосновка за неизбежността на диктатурата на работническата класа.

„От времето, когато на земята съществуват капиталисти и работници, не се е появявала досега нито една книга — писал Енгелс за „Капитала“, — която да има такова значение за работниците...“²

Освен „Капитала“ Маркс написал в 50—60-те години редица исторически трудове, между които „18 брюмер на Луи-Бонапарт“ (1852 г.), в който обобщил гениално опита от революцията през 1848 г., „Разобличение на Кьолнския процес срещу комунистите“ (1853 г.), а също така няколко стотин статии в европейския и американския периодичен печат и всичките основни документи на Интернационала.

В трудовете си Маркс не само предсказал научно и обосновал неизбежното загиване на капиталистическото общество, но и доказал, че между капиталистическото и комунистическото общество лежи един период на превръщане на първото във второто и че на този период съответствува и един политически преходен период, и че държавната форма в този период не може да бъде нищо друго, освен революционна диктатура на пролетариата („Критика на Готската програма“). Учението за диктатурата на пролетариата Маркс задълбочил и развил, като използвал опита от революцията през 1848 г. Маркс подчертавал, че главното в неговото учение е учението за диктатурата на пролетариата. Това учение на Маркс за диктатурата на пролетариата по-нататък е било издигнато на нова, по-висока степен от Ленин и Сталин.

¹ Маркс. „Капитал“, т. I. Маркс и Енгелс, Соч., т. XVII, стр. 834.

² Маркс. Избранные произведения, т. I, стр. 315.

Маркс и Енгелс разработили и въпроса за тактиката на пролетариата, за селячеството като съюзник на пролетариата и за национално-революционното движение. Както казва др. Сталин, „Маркс и Енгелс са дали основните линии на идеята за хегемонията на пролетариата“¹.

Маркс и Интернационалът водели борба за правото на Ирландия на самоопределение и дори отделяне и се борели за независима революционно-демократическа Полша. В многобройни статии Маркс разобличавал колониалната експлоатация във всичките ѝ видове. Маркс и Интернационалът водели борба против колониалните войни и искали унищожаването на робството в Америка. Маркс и английските работници още преди учредяването на Интернационала предотвратили със своята намеса интервенцията на английската буржоазия в гражданската война в САЩ.

Маркс и Енгелс „... са дали основните, насочващите идеи по национално-колониалния въпрос“².

Маркс — основател и водач на Комунистическата партия

„... Маркс беше преди всичко революционер... Неговата стихия беше борбата“ (Енгелс)³. Маркс не само пръв дал научна основа на международното работническо движение, но бил и първият му водач и организатор. От

40-те години на миналия век Маркс и Енгелс водели упорита борба за създаване и укрепване на Комунистическата партия — авангарда на пролетариата, въоръжена с революционна теория и владееща стратегията и тактиката на класовата борба. Маркс е бил организаторът и водачът на „Комунистическия съюз“, който се явява като първа крачка в създаването на международна пролетарска партия.

В „Манифеста на комунистическата партия“ (1848), в който се съдържа идеята за диктатура на пролетариата, Маркс и Енгелс прогласили, че пролетариатът не може да постигне своето освобождение без ръководството на партията — „най-решителната, винаги подбуждаща към движение напред“ част от работническата класа, която по-ясно и по-дълбоко от другите вижда „условията, хода и общите резултати на пролетарското движение“, която се стреми към „завоюване от пролетариата на политическата власт“ и към „премахване на частната собственост“. Дадените от Маркс и Енгелс „очертания“ на учението за партията са развити от Ленин и Сталин.

¹ Сталин. Беседа с 1-я американской рабочей делегацией, „Вопросы ленинизма“, изд. 10-е, 1935, стр. 171.

² Пак там, стр. 172.

³ Маркс. Избранные произведения, т. I, 1940, стр. 12.

Маркс е дал бляскави примери за борба на два фронта. В редовете на работническото движение през 1848—1850 г. Маркс се борел против тези, които се ограничавали с икономически искания и стоели настрана от политическото движение на пролетариата (Бори) или ратували за подчиняването на пролетариата на либералната буржоазия. Същевременно Маркс бил безпощаден по отношение героите на „лявоопортюнистическите фрази“ (фракцията на Вилих и Шапер), които заменяли търпеливата подготовка на пролетарската революция с брътвежи за въстание по време, когато нямало условия за такова.

В периода на най-злата реакция, през 60-те години, Маркс продължавал непрестанно борбата за пролетарска партия и за подготвяне на пролетарската революция.

Маркс бил организаторът на „Комунистическия съюз“ и водачът на I Интернационал, който положил „... основата на международната организация на работниците за подготвянето им за революционен натиск над капитала“¹. В борбата със сектантските и враждебни на марксизма течения (прудонизма, бланкизма, бакунизма, ласалианството, трейдunionизма) Маркс успял да наложи хегемонията на научния комунизъм в международното работническо движение. Насочвайки разните потоци на това движение в общото течение на I Интернационал, Маркс и Енгелс постигнали това благодарение на гъвкавата си тактика, на уменията си да съчетават борбата за принципите на комунизма с борбата за пролетарските маси, на уменията си да издигат работническото движение на по-висока степен и последователно и непримиримо да защитават своите принципи.

Маркс набелязал и основните фази в развитието на комунистическото общество. В първата фаза на комунистическото общество, при социализма, всеки работи според способностите си, а получава според труда си. При висшата фаза на комунистическото общество, след като бъде окончателно преодоляна съпротивата на „... тунейдците, господарските синчаги, мошениците и тем подобните „пазители на традициите на капитализма“² и изчезнат самите класи, „... обществото ще може да напише на своето знаме: всеки според способностите си, всекиму според нуждите!“³

Своята гениална икономическа и политическа теория за крушението на капитализма, а също и практиката си за революционна борба Маркс построи въз основа на създаденото от него материалистическо учение за общите закони на развитието и в частност — на общественото развитие.

Маркс посочил, че развитието на обществата се извършва чрез противоречия, чрез класова борба и революции, че то носи не мирен, а революционен, скокообразен характер.

¹ Ленин. Соч., т. XXVI, стр. 247.

² Ленин. Соч., т. XXI, стр. 441.

³ Маркс и Енгелс. Соч., т. XV, стр. 275.

Най-близък съратник и приятел на Маркс както в Интернационала, така и в неговата теоретическа и политическа дейност бил Енгелс, който участвувал в революционните боеве през 1848 г., написал през 50—60-те години редица забележителни трудове, а също така участвувал в политическото ръководство на работническото движение в периода на Интернационала.

Гениалните теоретици и революционни водачи на пролетариата Маркс и Енгелс, които били тясно свързани с пълната със сили и бъдещност работническа класа, създали и разработили науката за обществото, главното в която е теорията за диктатурата на пролетариата. Тази теория се въплъти в живота в неразвита още форма в Парижката комуна през 1871 г., а след това в разгърнат, по-висш вид — в нашата социалистическа страна, под ръководството на болшевишката партия на Ленин—Сталин.

ГЛАВА XXIV

УСПЕХИТЕ НА ТЕХНИКАТА И ЕСТЕСТВОЗНАНИЕТО В ПЕРИОДА 1789—1870 г.

Успехите на промишлеността

Механическите станове и парните машини се появили за пръв път към края на XVIII в. в Англия. През XIX в. фабричното производство вече почнало да се разпространява и в другите страни на Европа и в Северна Америка. Даже и самите машини започнали да се изработват не ръчно, както по-рано, а с помощта на други машини.

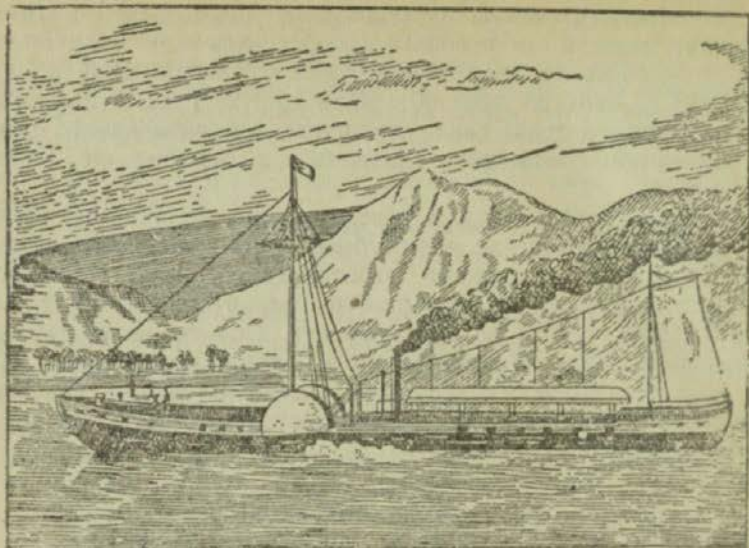
Развитието на техниката внесло много нови елементи и в бита. Новост са били стеариновите свещи (вместо лосните), газените лампи, продажбата на готови дрехи, хартиените тапети. За пръв път по улиците се появили газени фенери.

Транспорт и съобщения

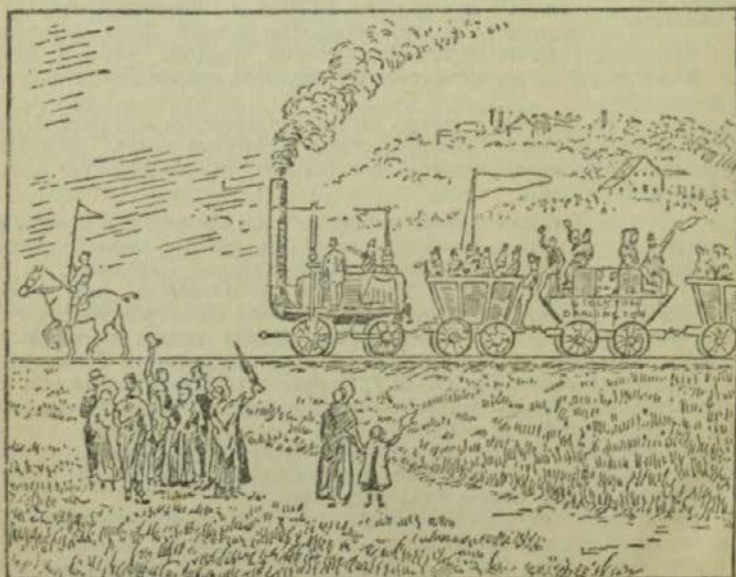
В същия период станал коренен преврат и в транспорта. В 1807 г. Фултон приспособил котела, парната машина и гребните колела към речния кораб. Параходът на Фултон тръгнал от Ню-Йорк и при първия си рейс изминал срещу течението на реката 240 км. Възхищавайки се от резултата на това пътуване, Фултон писал: „Аз изпреварвах всички лодки и платноходи. Изглеждаше, че всички те стоят на котва.“ Скоро параходите били приспособени за морско плаване. През 1819 г. първият параход направил рейс през Атлантическия океан, при което част от пътя, поради недостиг на въглища, трябвало да бъде изминат с платна.

Успешното употребяване на парата за придвижване по вода поставило въпроса: не може ли да се постигне придвижване с помощта на парата и по суша? Скоро и тази задача била разрешена.

В 1814 г. синът на един английски работник, самоукът-инженер Стефенсън, построил първия си локомотив, който теглел осем вагона и изминавал 6 км. в час. През 1825 г. в Англия била открита първата ж. п. линия за обществено ползване, по която влаковете развивали скорост до 10 км. Към средата на XIX в. влаковете вече се движели с 50 км в час.

Параходът на Фултон

Първата железница в Англия (1825 г.)

Железните пътища в Европа през 40-те години на XIX в.

На първо време мнозина се боели от железопътните линии. Германските лекари напр. твърдели, че трябва да се забрани строежът на железопътни линии, а ако това вече не е възможно, да се оградят с огради по-високи от човешки ръст — за да не се плаши добитъкът, а хората да не си загубват ума при вида на влаковете. Обаче реакционерите не могли да попречат на строежа на ж. п. линии.

В 1830 г. ж. п. мрежа в целия свят била всичко 332 км. За пет години нейната дължина нараснала на около 8,000 км., а в 1870 г. — на повече от 200,000 км.

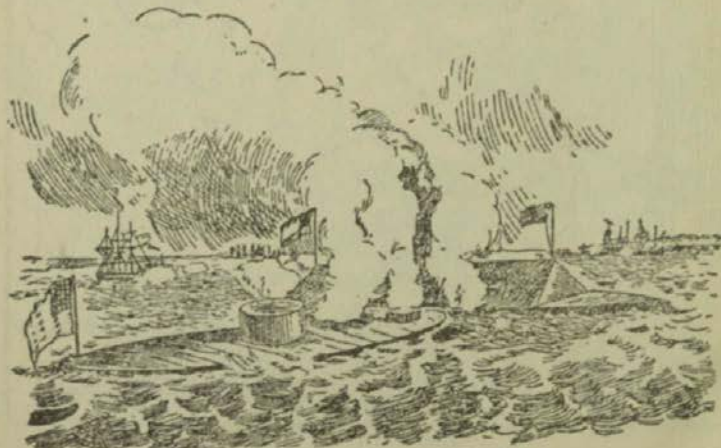
Едно от най-важните съвременни средства за съобщения — електрическият телеграф — е било изобретено от американеца Морзе в 1837 г. Скоро след това започнали да се откриват първите телеграфни линии за общо ползване.

Войнна техника Бързо се усъвършенствувала военната техника. Артилерията влязла в капиталистическата епоха с бронзовото гладкоцевно оръдие. В това оръдие барутът и сварядът се натъпквали през дулото. В 50—60-те години били въведени скорострелните нарезни оръдия, излени от стомана, с заден подвижен затвор. Кремъклиите пушки били сменени с евзалии, а след това с пушки с отварящ се затвор, в който се помещавал един патрон — пушките тип „берданка“.

Силните взривни вещества — динамитът, нитроглицеринът, а също така бездимният барут — позволили да се намали теглото на куршумите и на пушките и направили пушките по-далекобойни. Значението на новите пушки се увеличило с прилагането на тактиката на разсипания строй, която почнала да се използва от времето на революционните войни в края на XVIII век.

Усъвършенствувала се и флотата. В замяна на старите дървени кораби с платна се строели витлови железни параходи с далекобойна артилерия.

От средата на XIX век почнали да се строят бронирани кораби, почнали да се употребяват и подводни мини, привързани на котва. В 1864 г. била изобретена самодвижещата се торпила (мина) от Уайтхед, която получила широко разпространение едва към края на XIX век.

Броненосни кораби от времето на гражданската война в САЩ. Бой между панцерния кораб на северняците „Монитор“ и панцерния кораб на южняците „Меримак“ през март 1862 г. в устието на р. Джеймс.

Развитието на техниката в промишлеността и успехите на селското стопанство били свързани с научните открития. Огромни успехи направило естествознанието. В 1812 г. английският учен Джаул и германският Майер изчислили едновременно в какви количества енергията преминава от един вид в друг (напр. топлината, получена от изгарянето на едно гориво, в механическа работа на парната машина). Те доказали, че енергията не изчезва и не се появява отново, а преминава от един вид в друг (Закон за съхранение на енергията).

В тези години била открита тайната за развитието на растенията и живота на животинските тъкани. Било доказано, че животът на растителните и животинските тъкани представлява от себе си развитие и размножение (деление) на клетките.

Като следствие от успехите на химията в селското стопанство започнали да се употребяват изкуствени торове.

Световно значение имали трудовете на руските учени. Професорът от Казанския университет Лобачевски направил извънредно важни открития в геометрията. Прочутият руски химик Менделеев посочил пътя за откриване на нови химически елементи и предсказал предврително техните свойства. Той създад таблицата за химическите елементи, която имала огромно значение за развитието на съвременната химия и физика.

Извънредно голямо значение имали откритията на Дарвин. Неговите теории нанесли удар на старите представи за неподвижността и неизменността на природата. През 1859 г. Дарвин публикувал книгата „Произход а видовете чрез естествен подбор“, над която работил 20 години.

Дарвин доказал, че: 1) животинските видове са се развивали на земята от най-простите клетъчни организми към по-сложни и че далечните предшественици на човека са животни (еволюционната теория); 2) в борбата за съществуване издържат най-приспособените животни и техните качества се предават по наследство.

Дарвин издигнал идеята, че може да се създават нови породи животни чрез отбор и кръстосване.

Той съборил и разбил старите представи за „божественото“ сътворение на разните видове животни и растения и за тяхната неизменяемост. Сам Дарвин прекрасно разбирал, че срещу него ще се опълчат реакционерите. Още в 1849 г. в едно писмо до Хукер Дарвин отбелязва: „Макар че ме очакват повече ритници отколкото пари, аз няма да се откажа от своята дейност, стига животът ми да ми позволи.“

Не напразно в забележителната характеристика на др. Сталин Дарвин е причислен към тези мъжествени хора на науката, „... които умеели да разбиват старото и да създават ново, въпреки всички препятствия, въпреки всичко“¹.

Чарлз Дарвин

¹ Сталин. Реч на приеме в Кремле работников высшей школы 17 мая 1938 г., ОГИЗ, 1938, стр. 4.

Дарвин и неговите привърженици смело пропагандирали своите възгледи. Един от най-близките привърженици на Дарвин, Томас Хъксли, сравнил впечатлението, което му направило учението на Дарвин, с впечатлението от блясъка на светкавица, която осветява пътя на човек, заблудил се в тъмна нощ.

Понеже теорията на Дарвин била силен удар върху религиозните представи, духовенството отговорило на нея с яростна атака. Една година след излизането на Дарвиновата книга от печат, в залата на стария английски Оксфордски университет било насрочено научно събрание за обсъждане на неговата теория. Явили се около 1,000 души. Правил впечателение големият брой духовници и множеството дами в модерните тогава кринолини¹, които дошли да чуят прочутия проповедник, Оксфордския епископ.

Епископът атакувал приятеля на Дарвин Хъксли. „Бих желал да попитам професор Хъксли, който седи срещу мене и се готви да ме разкъса на части, когато свърша речта си, какво мисли той за произхода на човека от маймуната? Счита ли, че самият той произхожда от маймуната от страна на дядо си или от страна на баба си?“ Раздал се оглушителен смях. Речта на епископа била изпратена с шумни и продължителни ръкоплескания, а дамите махали усилено с бели кърпички. Епископът завършил речта си с твърдението, че учението на Дарвин противоречи на „светото писание“ и отхвърля съществуването на бога.

На това Хъксли отговорил: „Дарвиновата теория не е отвличена фантазия — тя само свързва с нишката на разума огромно количество биологически факти. А колкото се отнася до въпроса за произхода на човека от маймуната, то, разбира се, това не трябва да се разбира така грубо. Тук става дума само за произхода на човека през хиляди поколения от един общ с маймуната прадед... Но ако този въпрос би бил зададен на мене, аз бих отговорил така: аз не бих се срамувал да произлизам от това бедно животинско с неговия слаб разум и сгърбена походка, а по-скоро бих се срамувал да произлизам от човек с големи таланти и блестящо положение в обществото, който, намесвайки се в една област, която му е свършено непозната, служи на предрасъдъците и затъмнява истината.“

Духовенството и дамите били смутени, а студентите и част от публиката ръкоплескали усърдно. Епископът не се решил да възрази.

В Русия разработването на проблемите, издигнати от Дарвин, и решителна борба с противниците на дарвинизма водели великият руски учен К. А. Тимирязев и В. О. Ковалевски, чиито трудове по изучаването на вкаменените измрели животни имат световно значение.

Още първите успехи на Дарвиновата теория показали голямото ѝ значение в борбата с господстващия по това време религиозен мироглед. Теорията на Дарвин, както и другите открития в естествознанието нанесли извънредно силен удар на религията. Затова духовниците от целия свят, начело с римския папа, се опълчили против новите теории. Обаче не е било по силата на поповите да отнемат на науката нейните завоевания.

За значението на трите велики открития в областта на естествознанието (откриването на клетката, закона за съхранението на енергията и учението на Дарвин) Енгелс писал: „... всичко, което се признаваше за вечно, почна да се счита преходно, цялата природа започна да се представява като намираща се във вечен поток и кръговрат“².

Огромни били успехите на техниката и науката през XIX век. Но при капитализма науката и техниката служат на експлоататорските класи. Машините, които би трябвало да облекчат труда, служели за още по-голямо заробване на работниците, жените и децата. Образованието и науката били достъпни само за буржоазните класи.

¹ Широка, наподобяваща камбана рокля, която е била модерна през миналите векове, а и в началото на сегашния век. (Б. пр.)

² Енгелс. Диалектика природы, М. 1936, стр. 93.

ХРОНОЛОГИЧЕСКА ТАБЛИЦА ПО НОВА ИСТОРИЯ

От Френската буржоазна революция до Френско-пруската война и Парижката комуна (1789—1870) — период на победата и затвърдяването на капитализма в напредналите страни

60—70-те години на

XVIII век	Начало на промишлен я преврат в Англия
1775—1783	Война на английските колонии в Северна Америка за независимост
1776	Декларация за независимостта
1787—1789	Изработване и утвърдяване конституцията на САЩ

А. ПЕРИОД НА ФРЕНСКАТА БУРЖОАЗНА РЕВОЛЮЦИЯ И НА НАПОЛЕОНОВАТА ИМПЕРИЯ

1787—1789	Изостряне на икономическата и политическа криза в феодално-абсолютистическа Франция
1789, 5 май	Откриване на Генералните щати
1789, 17 юни	Третото съсловие се провъзгласява за Национално събрание
1789, 14 юли	Превземане на Бастилията
1789, 4—11 август	Постановление за отменяването на някои второстепенни феодални повинности
1789, 26 август	„Декларация за правата на човека и гражданина“
1791	Закон на Льо-Шапелье
1792, 20 април	Начало на революционните войни на Франция
1792, 10 август	Събаряне на монархията (въстанието на 10 август)
1792, 20 септември	Откриване на Националния конвент. Установяване на република в Франция
1793, 21 януари	Екзекутиране на Людовик XVI

- 1793, 31 май—2 юни Падане на Жирондата. Идване на власт на якобинците
- 1793 Декрет на Конвента за безвъзмездно унищожаване на феодалните повинности
- 1794, 27 юли . . . Край на якобинската диктатура. Контр-революционен преврат (9 термидор от II година на републиката)
- 1795—1799 Директорията в Франция
- 1796 „Заговорът на равните“ на Бабоф
- 1799, 9—10 ноември Държавен преврат на Бонапарт (18—19 брюмер от VIII година на републиката)
- 1799—1804 Консулството
- 1804—1814 Империята в Франция
- 1806 Разгром на пруските войски при Йена
- 1807 Тилзитски мир
- 1807 Отменяване на крепостното право в Прусия. Начало на буржоазните реформи
- 1808 Начало на народната война против френските завоеватели в Испания
- 1812 Походът на Наполеон в Русия и съкрушаване на неговото могъщество
- 1814 Първа реставрация в Франция
- 1814—1815 Виенски конгрес
- 1815, 20 март—28 юни Стоте дни (Възвръщане на Наполеон в Париж). — Възвръщане на Бурбоните в Франция
- 1815, 18 юни . . . Битката при Ватерлоо
- 1815—1830 Втора реставрация в Франция

Б. ОТ ВИЕНСКИЯ КОНГРЕС ДО РЕВОЛЮЦИЯТА ПРЕЗ 1848 г. ВКЛЮЧИТЕЛНО

Великите революционни теоретици и борци, водачи на пролетариата: Карл Маркс (1818—1883), Фридрих Енгелс (1820—1895)

- 1830 Юлската революция в Франция
- 1830—1848 Юлската монархия в Франция
- 1831 и 1834 Работнически въстания в Лион
- 1832 Избирателна реформа в Англия
- 1837—1848 Главен период на чартисткото движение
- 1844 Въстание на силезийските тъкачи
- 1846 Отменяване на хлебните закони в Англия

- 1847 Въвеждане на 10-часов работен ден за жените и юношите в Англия
 1847—1852 „Комунистически съюз“
 1848, февруари . . . Обнародване в Лондон на „Комунистическия манифест“ на Маркс и Енгелс

Революцията от 1848 г. в Франция

- 1848, февруари . . . Революцията в Франция
 1848, 23—26 юни . . . Работническо въстание в Париж (юнски дни)
 1851, 2 декември . . . Държавен преврат на Луи-Бонапарт
 1852, 2 декември . . . Установяване на империя в Франция

Революцията от 1848 г. в Германия

- 1848, март Въстания във Виена и Берлин
 1848, 1 юни—1849, 18 май . . . Издаване на „Нов рейнски вестник“
 1848, октомври . . . Въстание във Виена
 1848, ноември . . . Разгонване на Пруското национално събрание
 1849 Борба за имперска конституция
 1849 Провъзгласяване независимостта на Унгария и интервенция на царска Русия в Италия
 1848—1849 Революция в Унгария

В. ПЕТДЕСЕТТЕ И ШЕСТДЕСЕТТЕ ГОДИНИ

- 1853—1856 Кримската война
 1861—1865 Гражданска война в Северна Америка. Унищожаване на робството
 1868—1872 „Реформите Мейдзи“ в Япония

Колонии и колониални движения

- 1850—1864 Тайпинското въстание в Китай
 1857—1859 Въстание на сипаите в Индия
 60-те години на XIX век Движение на фениите в Ирландия

Обединение на Италия

1859		Война на Италия и Франция с Австрия
1860		Въстание на селяните в южна Италия. Поход на „хилядата“ на Гарибалди и завоюване Кралството на двете Сицилии
1861		Образуване на италианското кралство
1866		Присъединяване на Венеция към ита- лианското кралство
1870		Присъединяването на Рим

Обединение на Германия

1862		Изостряне на конституционния кон- фликт. — Бисмарк идва на власт
1866		Итало-австро-пруската война
1867		Образуване на Северогерманския съюз
1869		Образуване на социалдемократическата партия в Айзенах

I Интернационал

1864		Основаване на Първи интернационал
1866		Женевски конгрес
1867		Обнародване на първия том на „Капи- тала“
1868		Брюкселски конгрес
1869		Базелски конгрес
1879 — 1870 г.	—	Период на победата и затвърдяването на капитализма в напредналите страни

СЪДЪРЖАНИЕ

Първа част

Европа и Северна Америка от края на XVIII век до началото на XIX век

Глава I.	Европа в навечерието на буржоазната революция в Франция	3
Глава II.	Война за независимост и образуване на Съединените щати	9
Глава III.	Френската буржоазна революция през XV II век (1789—1794)	17
Глава IV.	Франция от 1794 до 1815 г.	64
Глава V.	Англия в периода 1789—1815 г. Разпадане на „Свещената римска империя“. Буржоазни реформи в Прусия	92

Втора част

От Виенския конгрес до революцията в 1848 г. (включително)

Глава VI.	Виенски конгрес. „Свещеният съюз“	98
Глава VII.	Рестаурацията в Франция и Юлската революция от 1830 г.	108
Глава VIII.	Утопически социализъм (Сен-Симон, Фурие, Оуен)	111
Глава IX.	Юлската монархия в Франция	117
Глава X.	Англия през 1815—1848 г.	122
Глава XI.	Германският съюз през 1815—1848 г.	132
Глава XII.	К. Маркс и Ф. Енгелс	138
Глава XIII.	Революцията от 1848 г. в Франция	149
Глава XIV.	Революцията от 1848 г. в Германия	162
Глава XV.	Революцията от 1848 г. в Италия	175

Трета част

50—60-те години от деветнадесети век

Глава XVI.	Европейската реакция. Източната война. образуване на Румъния и Сърбия	182
Глава XVII.	Англия и нейните колонии между 50-те и 60-те години на XIX в.	193
Глава XVIII.	Гръжданската война в Северна Америка	204
Глава XIX.	Революцията и преобразованията Мейдзи в Япония	218
Глава XX.	Обединението на Италия	224
Глава XXI.	Обединението на Германия	233
Глава XXII.	Втората империя в Франция	244
Глава XXIII.	I Интернационал	248
Глава XXIV.	Успехите на техниката и естествознанието в периода 1789—1870 г.	263
Хронологическа таблица		269

ЗАБЕЛЯЗАНИ ПЕЧАТНИ ГРЕШКИ

Стр.	Ред	Напечатано	Да се чете
173	8 отгоре	изплашена	изплашена

173